

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

POLİS AKADEMİYASI

Abışov V.G., İsmayılov A.V., Nəcəfquliyev R. İ.

İNZİBATI HÜQUQ

DƏRS VƏSAİTİ

3 hissədə

(II hissə)

*Azərbaycan Respublikası Təhsil
Nazirliyinin 27 iyul 2006 il
tarixli 29 sayılı protokolu ilə
dərs vəsaiti kimi çap olunması
təvsiyə edilmişdir*

Bakı – 2006

21937

Elmi redaktor: Polis Akademiyası rəisinin tədris və elmi işlər üzrə müavini, hüquq elmləri doktoru, dosent, polis polkovniki **Mahir Əhmədov**

Abışov V.G., İsmayılov A.V., Nəcəfquliyev R. İ. İnzibati hüquq. Dərs vəsaiti. 3 hissədə. II hissə. Bakı, Azərbaycan Respublikası DİN-in Polis Akademiyası. "Hüquq" nəşriyyatı, 2006 – 265 s.

Dərs vəsaitində Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi əsasında inzibati məsuliyyətin anlayışı və xüsusiyyətləri, inzibati tənbehlər və onların tətbiq edilməsi qaydası, inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraat və inzibati hüququn digər institutları işıqlandırılmışdır.

Dərs vəsaiti Azərbaycan Respublikasının ali təhsil müəssisələrinin hüquq fakültələrinin tələbələri və müəllimləri, hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları, dövlət qulluqçuları və hüquq ictimaiyyəti üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Rəyçilər:

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin İnzibati və Hərbi Qanunvericilik Şöbəsi

Azərbaycan Beynəlxalq Universitetinin rektoru,
hüquq elmləri doktoru, professor **Elşad Abdullayev**

Bakı Dövlət Universitetinin «Konstitusiya hüququ» kafedrası

Qafqaz Universitetinin «Hüquq» kafedrasının müdiri,
hüquq elmləri doktoru **Fərhad Mehdiyev**

5-86874-216-8

© «Sada»Ç 2006
© V.Abişov, A.İsmayılov,
R.Nəcəfquliyev, 2006

M Ü N D Ə R İ C A T

ÖN SÖZ		6
V		
BÖLMƏ	İnzibati hüquqda məsuliyyət	7
XIII fəsil	İnzibati məsuliyyət və inzibati xəta	7
§1.	İnzibati məsuliyyətin anlayışı və əsas xüsusiyyətləri	7
§2.	İnzibati xətanın anlayışı və onun əlamətləri	13
§3.	İnzibati məsuliyyətdən azad etmə	31
XIV fəsil	İnzibati tənbehlər və onların tətbiq edilməsi qaydaları	42
§1.	İnzibati tənbehlərin anlayışı və mahiyyəti	42
§2.	İnzibati tənbehlərin sistemi və növləri	45
§3.	İnzibati tənbehlərin tətbiq edilməsinin ümumi qaydaları	59
§4.	DİO tərəfindən tətbiq edilən inzibati tənbehlər	71
XV fəsil	Ayrı-ayrı inzibati xətalara görə inzibati məsuliyyət	74
§1.	Əhalinin sağlamlığı, mülkiyyət və təbiətdən istifadə qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalər	74
§2.	İctimai qayda, ictimai təhlükəsizlik və ictimai mənəviyyət əleyhinə olan inzibati xətalər	90
§3.	İdarəçilik qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalər	102
§4.	İnzibati xətalər haqqında işlərə baxmaq səlahiyyəti olan orqanlar (vəzifəli şəxslər)	115
XVI fəsil	İnzibati hüquqda intizam və maddi məsuliyyət	127
§1.	İntizam məcburet məsinin anlayışı və onun əlamətləri	127
§2.	İnzibati hüquqda intizam məsuliyyəti və intizam xətası	129
§3.	İnzibati hüquqda maddi məsuliyyət	135

VI		
BÖLMƏ	İnzibati-prosessual hüquq və fəaliyyət	143
XVII	İnzibati proses və inzibati yurisdiksiya	143
fəsil		
§1.	İnzibati prosesin anlayışı və təyinatı	143
§2.	İnzibati-prosessual fəaliyyət	151
§3.	İnzibati yurisdiksiya	154
XVIII	İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatın ümumi xarakteristikası	161
fəsil		
§1.	İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatın anlayışı, vəzifələri və prinsipləri	161
§2.	İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatın iştirakçıları, onların hüquqları və vəzifələri	172
§3.	İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatda sübutlar və onların qiymətləndirilməsi	184
§4.	İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatın təmin edilməsi tədbirlərinin növləri, onların tətbiq edilməsinin əsasları və qaydası	189
XIX fəsil	İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatın mərhələləri	201
§1.	İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatın mərhələlərinin anlayışı, icraatın etap və mərhələlərinin sistemi	201
§2.	İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraata başlama mərhələsinin anlayışı, məzmunu və həyata keçirilməsi qaydası	204
§3.	İnzibati xətlər haqqında işlərə baxılması mərhələsinin anlayışı, məzmunu və həyata keçirilməsi qaydası	211
§4.	İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə qərarların yenidən baxılması və icrası mərhələlərinin anlayışı, məzmunu və həyata keçirilməsi qaydası	219

VII		
BÖLMƏ	İnzibati hüquq və idarəetmədə qanunçuluq	232
XX fəsil	Dövlət idarəetməsində qanunçuluğun və intizamın təmin edilməsi	232
§1.	Dövlət idarəetməsində qanunçuluğun və intizamın anlayışı, onların təmin edilməsinin məzmunu və əhəmiyyəti	232
§2.	Dövlət idarəetməsində qanunçuluğun və intizamın təmin edilməsinin üsulları və onların xarakteristikası	242
§3.	DİO-nun fəaliyyətində qanunçuluğun və intizamın təmin edilməsi üsulları	258
İSTİFADƏ OLUNAN ƏDƏBİYYATIN SİYAHISI		262

Ö N S Ö Z

Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü uğrunda gedən döyüşlərdə həlak olmuş polis əməkdaşlarının xatirəsinə ithaf olunur.

Oxuculara təqdim olunan dərs vəsaiti 2004-cü ildə nəşr edilmiş «İnzibati hüquq» dərs vəsaitinin davamı olaraq inzibati hüquq kursunun II hissəsini təşkil edir.

Dərs vəsaitinin I hissəsində qeyd edildiyi kimi inzibati hüquq müstəqil hüquq sahəsi olaraq Azərbaycan Respublikası hüquq sisteminin digər sahələrindən yalnız nizaməsalma predmetinə görə deyil, həm də predmetinə daxil olan dövlət idarəetmə orqanlarının qloballaşma və inteqrasiya dövründə zəruri inkişafetmə və müasirləşmə fonunda əhatə etdiyi ictimai münasibətlərin dinamikliyinə görə fərqlənir.

Dərs vəsaitinin bu hissəsində inzibati məsuliyyət, inzibati proses və inzibati yurisdiksiya, inzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraat, dövlət idarəetməsində qanunçuluğun və intizamın təmin edilməsi kimi inzibati hüquqi institutların məzmunu işıqlandırılmışdır.

Müasir dövrdə Azərbaycan Respublikasında aparılan demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu prosesində müstəqil hakimiyyət budağı olan icra hakimiyyətinin təşkili və həyata keçirilməsi prosesində yaranan ictimai münasibətlərin tənzimlənməsinə müasir yanaşma tələb olunur. Dərs vəsaitinin qarşısında duran əsas vəzifə Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətlər Məcəlləsinin normalarının düzgün və aydın şərh, Konstitusiya ilə təsbit olunmuş ali dəyərlərin mühafizəsinin təcrübi cəhətdən uğurla təmin olunması, eləcə də dövlət idarəetməsində qanunçuluğa və intizama hüququn bütün subyektləri tərəfindən birmənalı riayət olunmasına köməklik göstərməkdir.

V BÖLMƏ

İnzibati hüquqda məsuliyyət

XIII fəsil

İnzibati məsuliyyət və inzibati xəta

§1. İnzibati məsuliyyətin anlayışı və əsas xüsusiyyətləri

İnzibati məsuliyyət səlahiyyətli orqan və ya vəzifəli şəxslər tərəfindən inzibati xəta törətmiş şəxsə qarşı inzibati tənbehin tətbiq olunması ilə ifadə olunan hüquqi məsuliyyət növüdür.

İnzibati məsuliyyət hüquqi məsuliyyətin növlərindən biri olaraq sonuncuya xas olan aşağıdakı əlamətlərə malikdir:

- dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilməsi və hüquq qaydalarının qorunmasını təmin edən vasitədir:

- hüquq normalarında nəzərdə tutulan sanksiyaların tətbiqindən ibarətdir;

- hüquqazidd olan təqsirli əməlin nəticəsidir;

- hüquqpozan şəxsin və onun törətdiyi əməlin ictimaiyyət tərəfindən pislənməsi ilə müşayiət edilir;

- hüquqpozan şəxs üçün mənfi nəticə yaradan mənəvi və maddi xarakterli məcburetmə tədbirləri ilə bağlıdır;

- müvafiq prosessual formalarda həyata keçirilir.

İnzibati məsuliyyətin özünəməxsus xüsusiyyətləri onu digər məsuliyyət növlərindən fərqləndirməyə kifayət qədər əsas verir. Bu xüsusiyyətlər aşağıdakılardır:

1. *İnzibati məsuliyyət Azərbaycan Respublikası İXM-in 1-ci maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər qanunvericiliyi ilə müəyyən edilir. Adı çəkilən qanunvericilik inzibati məsuliyyətin normativ-hüquqi əsasını təşkil edir.*

İnzibati məsuliyyətin normativ-hüquqi əsası dedikdə, inzibati tənbehlərin tətbiqini nizamlaşdırmaq hüquq normalarının sistemi başa düşülür. Həmin hüquq normaları aşağıdakı meyarlara görə təsnifləşdirilir:

- məzmununa görə:

- maddi-hüquqi;
- inzibati-prosessual;

- təşkilati normalar.

İnzibati tənbehlərin tətbiqini nizama salan hüquq normaları aşağıdakılardır:

a) inzibati məsuliyyətin ümumi məsələlərini nizamlayan normalar (inzibati xətlər qanunvericiliyin sistemi, inzibati məsuliyyətin əsasları və subyektləri, inzibati tənbehlər sistemi və s. müəyyən edən normalar);

b) inzibati xətlərin tərkibini müəyyən edən normalar;

c) inzibati xətlər haqqında işlərin icraatını müəyyən edən normalar;

ç) müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının, yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyaların və inzibati yurisdiksiyanın digər subyektlərinin yaranma qaydasını, onların hüquqi vəziyyətini müəyyən edən normalar.

İnzibati məsuliyyətlə əlaqədar olan normalar inzibati hüququn müstəqil institutunu təşkil edir. Cinayət məsuliyyəti yalnız qanunla müəyyən edilir, bundan fərqli olaraq intizam məsuliyyəti isə əmək qanunvericiliyi ilə, ayrı-ayrı kateqoriya fəhlə və qulluqçuların vəziyyətini müəyyən edən müxtəlif qanun və qanunqüvvəli aktlarla, maddi məsuliyyət əmək qanunvericiliyi, mülki qanunvericiliklə və ayrı-ayrı hallarda isə inzibati hüquq normaları ilə müəyyən edilir.

2. *İnzibati məsuliyyətin əsasını inzibati xətlər təşkil edir.* Cinayət məsuliyyətində cinayətin, intizam məsuliyyətinin yaranmasında intizam xətləsinin, maddi məsuliyyətdə isə maddi ziyanın vurulması və ya mülki-hüquqi deliktin (hüquqpozmanın) olması vacibdir.

3. *İnzibati məsuliyyətin subyektləri fiziki və hüquqi şəxslər ola bilər.* Cinayət və intizam məsuliyyətinin subyektivi fiziki şəxslərdir. Orqan və təşkilatların intizam məsuliyyəti haqqında məsələ isə müzakirəlidir. Lakin onun qaldırılması əsaslıdır, çünki icra hakimiyyəti orqanlarının istefası, ictimai birliklərin qanunsuz fəaliyyətlərinin dayandırılması və s. nəzərdə tutulur. İnzibati məsuliyyətin subyektivi kimi fiziki şəxslər qismində vətəndaşlar, vəzifəli şəxslər, yetkinlik yaşına çatmayanlar və s. şəxslər ola bilər.

4. *İnzibati xətaya görə inzibati tənbehlərin tətbiqi nəzərdə tutulur. Cinayətə görə cinayət cəzası, intizam xətasına görə intizam tənbehləri, inzibati xətaya görə inzibati tənbeh tətbiq edilir. Maddi məsuliyyət isə əmlak sanksiyalarının tətbiqi ilə ifadə olunur.*

5. *İnzibati tənbehlər müxtəlif orqan və vəzifəli şəxslər tərəfindən tətbiq edilir. Bu orqan və vəzifəli şəxslər Azərbaycan Respublikası İXM-in 357-ci maddəsinə əsasən aşağıdakılardır:*

- *rayon (şəhər) məhkəmələri;*
- *yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar, seçki komissiyaları (kollegial orqan);*
- *Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanları, Milli Bankı (vəzifəli şəxslər).*

Hüquq məsuliyyətinin digər növlərinin tətbiqi qanunvericiliklə aşağıdakı kimi müəyyən edilib:

- cinayət əməlinə görə cəzalar yalnız məhkəmə tərəfindən, intizam tənbehləri intizam hakimiyyətinə malik olan orqan və vəzifəli şəxslərin səlahiyyətləri çərçivəsində, maddi məsuliyyət tədbirləri məhkəmələr tərəfindən tətbiq edilir.

6. *İnzibati tənbehlər orqan və vəzifəli şəxslərə tabe olmayan inzibati xəta törədən şəxslərə tətbiq edilir. Bu əlamətə görə inzibati məsuliyyət intizam məsuliyyətindən fərqlənir. İntizam xətasına görə işçilərə qarşı tətbiq edilən tədbirlər hakimiyyət-tabeçilik qaydasında yuxarı orqan tərəfindən tətbiq edilir.*

7. *İnzibati tənbehin tətbiq edilməsi məhkumluğa və işdən çıxarılmaya səbəb olmur. İnzibati xətalər qanunvericiliyinə əsasən barəsində inzibati tənbeh tətbiq olunmuş şəxs tənbehin icrasının qurtardığı gündən etibarən bir il ərzində eyni inzibati xəta törətməmişsə, o, inzibati məsuliyyətə cəlb edilməmiş sayılır.*

8. *İnzibati tənbehlər Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər qanunvericiliyinə müvafiq olaraq tətbiq edilir. Cinayət əməlinə görə cəzalar cinayət qanunvericiliyinə, vurulmuş əmlak zərərinin ödənilməsi mülki-prosessual qanunvericiliyə müvafiq olaraq tətbiq edilir.*

9. *İnzibati tənbehlərin tətbiq edilməsi haqqında çıxarılmış qərarları Azərbaycan Respublikası İXM-in 430-cu maddəsinə*

əsasən inzibati və ya məhkəmə qaydasında şikayət, o cümlədən pratest verilə bilər.

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər qanunvericiliyinin prinsipləri inzibati məsuliyyətin müəyyən edilməsi zamanı rəhbər tutulur. Bu prinsiplər Azərbaycan Respublikası İXM-in 4-cü maddəsində göstərilmişdir.

Bunlar aşağıdakılardır:

• *insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət edilməsi (İXM, maddə 5);*

• *qanunçuluq (İXM, maddə 6);*

• *qanun qarşısında bərabərlik (İXM, maddə 7);*

• *təqsirsizlik prezumpsiyası (İXM, maddə 8);*

• *ədalətlik (İXM, maddə 9);*

• *inzibati xətalərin qarşısının alınması (İXM, maddə 10).*

İnsan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət edilməsi prinsipi. Dövlətimizin qanunvericilik sisteminin əsasını təşkil edən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına əsasən, şəxsiyyətin ləyaqəti dövlət tərəfindən qorunur. Heç bir hal şəxsiyyətin ləyaqətinin alçaldılmasına əsas verə bilməz.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə təsbit olunmuş bu prinsip Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 fevral 1998-ci il tarixli "İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin olunması sahəsində tədbirlər haqqında" Fərmanında bütünlüklə öz əksini tapmışdır. İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi dövlətimizin ali məqsədi olaraq Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun həyata keçirilir. "İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamə"nin 1-ci maddəsində göstərilir: "Bütün insanlar ləyaqət və hüquqlarına görə azad və bərabər doğulurlar. Onların şüurları və vicdanları var və bir-birlərinə münasibətdə qardaşlıq ruhunda da davranmalıdırlar".

İnsan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları ali dəyərə malikdir. Bu hüquqların və azadlıqların pozulmasına yol verən bütün dövlət orqanları (vəzifəli şəxslər) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyət daşıyır.

İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın təmin edilməsi tədbirləri tətbiq edilərkən insan ləyaqətini alçaldan hərəkətlər və qərarların qəbulu yol verilməzdir (İXM, maddə5).

Qanunçuluq prinsipi bütün dövlət və qeyri-dövlət idarə, müəssisə və təşkilatları, onların qulluqçuları və vəzifəli şəxsləri, habelə vətəndaşlar tərəfindən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, qanunlarına və onlara uyğun tətbiq edilmiş hüquqi aktların göstərişlərinə riayət edilməsi və icra olunmasıdır. İnzibati hüquqda qanunçuluq – inzibati hüququn subyektləri tərəfindən inzibati xətalər qanunvericiliyinin tələblərinin ciddi və tam yerinə yetirilməsidir.

İnzibati xətalara görə inzibati tənbeh İXM-ə uyğun olaraq tətbiq edilir.

İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın təmin edilməsi tədbirləri tətbiq edilərkən qanunvericiliyin tələblərinə əməl olunması yuxarı orqanların və vəzifəli şəxslərin idarə nəzarəti ilə, idarədən kənar işə məhkəmə və prokuror nəzarəti ilə, eləcə də şikayət etmək hüququ ilə təmin edilir.

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər qanunvericiliyinin analogiya üzrə tətbiqinə yol verilmir (İXM, maddə6.3).

Qanun qarşısında bərabərlik prinsipi. Göstərilən prinsip öz əksini Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında, İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamədə tapmışdır. Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 26-cı maddəsində göstərilir: "Bütün insanlar qanun qarşısında bərabərdir və heç bir ayrı-seçkilik qoyulmadan müdafiə olunmaq hüququna malikdir".

İnsan hüquqlarının və azadlıqlarının bərabərliyi dedikdə, həmin hüquqların və azadlıqların eyni hüquqi qaydalar əsasında həyata keçirilməsi və hüquqi imkanların bərabərliyi başa düşülür.

İnzibati xəta törətmiş şəxslər irqindən, milliyyətindən, dinindən, dilindən, mənşəyindən, cinsindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən və digər hallardan asılı olmayaraq qanun qarşısında bərabərdirlər və inzibati məsuliyyətə cəlb olunurlar.

Hüquqi şəxslər mülkiyyət formasından, olduqları yerdən, təşkilati-hüquqi formalarından və tabeçiliyindən asılı olmayaraq inzibati məsuliyyətə cəlb olunurlar (İXM, maddə 7).

Təqsirsizlik prezumpsiyası prinsipi. Təqsirsizlik prezumpsiyası (lat. praesumptio - "güman" sözündən) prinsipi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 63-cü maddəsində öz əksini tapmışdır. Orada deyilir: "Hər kəsin təqsirsizlik prezumpsiyası hüququ vardır". Bu prinsip həm də İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamənin müddəalarında qeyd edilmişdir.

Barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsin təqsiri İXM ilə nəzərdə tutulmuş qaydada sübuta yetmədikdə və bu inzibati xəta haqqında iş üzrə icraata baxmış hakimin, səlahiyyətli orqanın (vəzifəli şəxsin) qüvvəyə minmiş qərarı ilə müəyyən edilmədikdə o, təqsiri olmayan hesab edilir.

Inzibati məsuliyyətə cəlb olunmuş şəxs öz təqsirsizliyini sübut etməyə borclu deyildir.

Inzibati məsuliyyətə cəlb olunan şəxsin təqsirli olması barəsində olan şübhələr onun xeyrinə həll olunur (İXM, maddə 8).

Ədalətlik prinsipi. Ədalət hüquqi və sosial-siyasi şüur anlayışı olaraq ümumilikdə əxlaqi kateqoriyaya aiddir. O cəmiyyətdə ayrı-ayrı fərdlərin (sosial qrupların) təcürbi rolu ilə onların ictimai vəziyyəti arasında, hüquq və öhdəlikləri, həmçinin cinayət və cəza, insanların xidmətləri və bunların ictimaiyyət tərəfindən qəbul edilməsi arasında uyğunluq nisbətini ifadə edir. Bu nisbətin pozulması ədalətsizlik kimi qiymətləndirilir.

Inzibati xəta törətmiş şəxs haqqında tətbiq edilən tənbeh ədalətli olmalıdır, yəni inzibati xətalərin xarakterinə, onun törədilməsi hallarına uyğun, qanuni və əsaslı olmalıdır.

Bir inzibati xətaya görə heç kəs iki dəfə inzibati məsuliyyətə cəlb oluna bilməz (İXM, maddə 9).

Inzibati xətalərin qarşısının alınması prinsipi. Dövlət və ya yerli özünüidarə orqanları tərəfindən inzibati xətalərin qarşısı alınmaqla, inzibati xətalərin törədilməsinə kömək edən səbəb və şərait aşkar edilir və aradan qaldırılır. Bu orqanlar vətəndaşların hüquq şüuru və mədəniyyətinin yüksəldilməsi, Azərbaycan

Respublikası qanunlarına ciddi əməl etmək ruhunda tərbiyə olunması sahəsində tədbirlər hazırlayır və həyata keçirirlər.

Dövlət hakimiyyəti orqanları və onların rəhbərləri, digər vəzifəli şəxslər vətəndaşların təkliflərini, ərizə və şikayətlərini qəbul etməyə və səlahiyyətləri daxilində qanunla müəyyən edilmiş qaydada və müddətlərdə baxmaga, lazımi tədbirlər görmək və onlara cavab verməyə borcludurlar. Qeyd olunan subyektlər vətəndaşların hüquqa, qanunçuluğa, ədalət mühakiməsinə münasibətini, onların əməllərinin hüquqi və ya hüquqazidd olması haqqında təsəvvürlərini ifadə edən görüşləri təşkil etməlidirlər. Bunların dövlət və ya yerli özünüidarə orqanları tərəfindən vətəndaşlara kütləvi informasiya vasitələri ilə çatdırılması inzibati xətalərin qarşısının alınmasında mühüm rol oynayır.

İnzibati məsuliyyət tədbirləri bir qayda olaraq, törədilən inzibati xətalara görə tətbiq edilir. Digər tərəfdən isə, dövlət idarəetmə sistemində baş verən inzibati xətalərin xəbərdar edilməsi və onların qarşısının alınması polis orqanları və onun əməkdaşlarının əsas vəzifələrindən biridir. "Polis haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 4-cü maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən, polisin fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən biri olan "ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi" fəaliyyəti bilavasitə dövlət idarəetmə sistemində baş verən inzibati xətalərin xəbərdar edilməsi və onların qarşısının alınmasına yönəldilmişdir.

§ 2. İnzibati xətanın anlayışı və onun əlamətləri

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 12-ci maddəsində inzibati xətanın anlayışı verilmişdir:

"Bu Məcəllə ilə qorunan ictimai münasibətlərə qəsd edən, hüquqazidd olan, təqsirli sayılan (qəsdən və ya ehtiyatsızlıq üzündən törədilən) və inzibati məsuliyyətə səbəb olan əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) inzibati xəta hesab olunur".

Hər bir inzibati xətanın əsasını *hüquqazidd əməl* təşkil edir. Əgər inzibati xətada bu əməl yoxdursa, deməli burada heç bir

inzibati xətdən, inzibati məsuliyyətdən, inzibati tənbehlərin tətbiq edilməsindən danışmaq olmaz.

Əməl iradəvi davranış aktıdır. Davranış aktının iki halı mövcuddur:

1. *Hərəkət – hüququn subyekti tərəfindən üzərinə qoyulmuş vəzifənin aktiv surətdə yerinə yetirilməməsi və ya müəyyən edilmiş qadağanın pozulması deməkdir. Məsələn, qadağan edilmiş üsulla ovun edilməsi (İXM, maddə 111.2).*

2. *Hərəkətsizlik – hüququn subyekti tərəfindən üzərinə qoyulmuş vəzifənin passiv olaraq yerinə yetirilməsi və yaxud subyektin hərəkət etməli olduğu halda hərəkət etməməsi deməkdir. Məsələn, polis işçisinin ictimai qaydanın mühafizəsi ilə əlaqədar olan qanuni tələbinə qəsdən tabe olmama (İXM, maddə 310.1).*

Bununla yanaşı, əməlin inzibati xəta olub-olmaması barədə danışmadan əvvəl, onun hüquqi əlamətləri barədə danışmaq daha məqsədəuyğundur. Əməlin inzibati xəta sayılması üçün onun hüquqi əlamətləri olmalıdır. Yalnız aşağıdakı əlamətlər bir və ya bir neçə əməldə (əməllərdə) mövcud olduqda törədilmiş əməli inzibati xəta kimi qiymətləndirmək olar.

Beləliklə, *əməlin hüquqi əlamətləri aşağıdakılardır:*

- *əməl hüquqazidd olmalıdır;*
- *əməl təqsirli sayılmalıdır (yəni qəsdən və ya ehtiyatsızlıq üzündən törədilməlidir);*
- *əməl inzibati məsuliyyətə səbəb olmalıdır.*
- *əməl Azərbaycan Respublikası İXM ilə qorunan ictimai münasibətlərə qəsd etməlidir.*

Əməl hüquqazidd olmalıdır. Sosial mahiyyətinə görə əməl vətəndaşların, cəmiyyətin, dövlətin maraqlarına zidd olmalı və bu maraqlara zərər vurmaldır. Göstərilənlə yanaşı əməl müxtəlif hüquq normaları ilə müəyyən olunmuş qaydaları pozmalıdır.

Əməl təqsirli sayılmalıdır. Əməl aktiv hərəkətlə və ya hərəkətsizliklə törədilməlidir. Təqsir şəxsin qəsdən və ya ehtiyatsızlıq üzündən törədilən hüquqazidd hərəkətə və ya hərəkətsizliyə psixi münasibətidir. Təqsirin olması inzibati xətanın vacib əlamətlərindən biridir. Əməlin hüquqazidd olmasına baxmayaraq onda təqsirin olmaması, əməlin inzibati xəta kimi sayılmamasına səbəb olur (İXM, maddə 3). Məsələn,

anlaqsız vətəndaş piyadalar üçün müəyyən olunmuş yol hərəkəti qaydalarını pozur.

Əməl inzibati məsuliyyətə səbəb olmalıdır. Əməl o vaxt inzibati xəta sayılır ki, o Azərbaycan Respublikası İXM-in Xüsusi hissəsində inzibati xəta kimi müəyyən edilsin və onun törədilməsinə görə müxtəlif sanksiyalarının tətbiq edilməsi nəzərdə tutulsun.

Əməl Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi ilə qorunan ictimai münasibətlərə qəsd etməlidir. Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi müxtəlif hüquq normaları (hüquq sahələri) ilə tənzimlənən ictimai münasibətləri mühafizə edir. Əgər əməl Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi ilə mühafizə olunan ictimai münasibətlərə qəsd edərsə, onda həmin əməl inzibati xəta kimi qiymətləndirilə bilər.

İnzibati xətanın yuxarıda göstərilən əlamətlərini onun tərkibindən fərqləndirmək lazımdır. Belə ki, bəzən əməldə inzibati xətanın hüquqi əlamətlərinin mövcud olmasına baxmayaraq, həmin əməl inzibati xəta kimi qiymətləndirilmir. Məsələn, 13 yaşlı şəxs tərəfindən yol hərəkəti qaydaları pozulmuşdur. Buna baxmayaraq, həmin şəxs inzibati məsuliyyətə cəlb edilmir. Çünki, Azərbaycan Respublikası İXM-in 15.1-ci maddəsinə əsasən, inzibati xəta törədərkən 16 yaş tam olmuş fiziki şəxslər inzibati məsuliyyətə cəlb olunurlar.

Qanunvericilikdə "inzibati xətanın tərkibi" anlayışı öz əksini tapmayıb. Lakin inzibati hüquq nəzəriyyəçiləri hesab edirlər ki, inzibati xətanın tərkibi dedikdə, hüquqla müəyyən edilmiş elementlər məcmusu başa düşülür.

İnzibati xətanın tərkibi aşağıdakı elementlərdən ibarətdir:

1. *İnzibati xətanın obyektı.*
2. *İnzibati xətanın obyektiv tərəfi.*
3. *İnzibati xətanın subyektı.*
4. *İnzibati xətanın subyektiv tərəfi.*

İnzibati xətanın obyektı

İnzibati xətanın obyektı müxtəlif hüquq normaları ilə nizamlanan və yalnız inzibati hüquq normaları ilə mühafizə olunan ictimai münasibətlərdir. Məsələn, Azərbaycan Respublikası İXM-in 39-42-ci və s. maddələri ilə konstitusiya hüquq normaları ilə tənzimlənən ictimai münasibətlər mühafizə olunur.

İnzibati xətaların obyektini təşkil edən ictimai münasibətlərin aşağıdakı xüsusiyyətləri mövcuddur:

a) hüququn müxtəlif sahələri ilə tənzimlənir (məsələn: əmək, konstitusiya, ekologiya hüququ və s.);

b) inzibati tənbehlərin vasitəsi ilə mühafizə olunur.

İnzibati xətanın obyektinin 4 (dörd) növü mövcuddur:

1. *İnzibati xətanın ümumi obyektı müxtəlif hüquq normaları ilə tənzimlənən və inzibati hüquq normaları ilə mühafizə olunan ictimai münasibətlərdir.* Bu münasibətlərə vətəndaşların siyasi, sosial və əmək hüquqları, əhalinin sağlamlığı, sanitariya-gigiena və sanitar-epidemioloji salamatlığı, mülkiyyət, iqtisadi fəaliyyət, ictimai qayda, ictimai təhlükəsizlik və ictimai mədəniyyət, ətraf mühit və idarəçilik qaydaları ilə əlaqədar yaranan ictimai münasibətlər aiddir. Sadalanan ictimai münasibətlər yalnız inzibati tənbehlərlə qorunduğu halda inzibati xətanın ümumi obyektı hesab olunur.

2. *İnzibati xətanın xüsusi obyektı ümumi obyektin ayrılmaz və müstəqil hissəsini təşkil edən ictimai münasibətlərin bir hissəsidir.* Bu münasibətlərin yaranma sahəsi eynidir (məsələn, nəqliyyatdan istifadə edilməsi ilə əlaqədar yaranan münasibətlər, rabitədən istifadə ilə əlaqədar yaranan münasibətlər və s.).

Azərbaycan Respublikası İXM-in Xüsusi hissəsinin 2-ci bölməsində (6-24-cü fəsilərində) inzibati xətaların xüsusi obyektləri qeyd edilib.

3. *İnzibati xətanın növlü obyektı xüsusi obyektin bir qrupudur.* Məsələn: Azərbaycan Respublikası İXM-in 22-ci fəslində "İctimai qayda, ictimai təhlükəsizlik və ictimai mədəniyyət əleyhinə olan inzibati xətalar" adlanır. Adı çəkilən fəsildə inzibati hüquq normaları ilə mühafizə olunan ictimai münasibətlər inzibati xətaların xüsusi obyektini təşkil edir. Bu fəsildə nəzərdə tutulmuş inzibati xətalar 3 (üç) növlü obyektədən ibarətdir:

a) ictimai qaydanın təmin edilməsi, mühafizəsi ilə əlaqədar yaranan və inzibati tənbehlərlə mühafizə olunan ictimai münasibətlər. Məsələn, Azərbaycan Respublikası İXM-in 296-298 və 306-cı maddələri;

b) ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi ilə əlaqədar yaranan və inzibati tənbehlərlə mühafizə olunan ictimai münasibətlər. Məsələn, Azərbaycan Respublikası İXM-in 299, 301-305-ci maddələri.

c) ictimai mənəviyyatın mühafizəsi ilə əlaqədar yaranan və inzibati tənbehlərlə mühafizə olunan ictimai münasibətlər. Məsələn, Azərbaycan Respublikası İXM-in 300, 307, 307.1, 308 və 309-cu maddələri.

4. *Inzibati xətanın bilavasitə obyekt*i inzibati xətanın törədilməsi nəticəsində bilavasitə ziyan çəkən ictimai münasibətlərdir. Məsələn, Azərbaycan Respublikası İXM-in 346-cı maddəsi.

Bu növ inzibati xətanın bilavasitə obyektini kimi aşağıda göstərilən ictimai münasibətlər ola bilər:

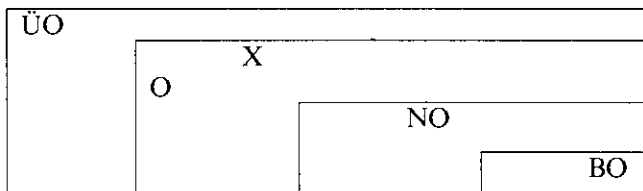
a) mülki silahın və döyüş sursatının saxlanması qaydalarını təşkil edən ictimai münasibətlər;

b) mülki silahın və döyüş sursatının daşınması qaydalarını təşkil edən ictimai münasibətlər;

c) mülki silahın və döyüş sursatının satılması qaydalarını təşkil edən ictimai münasibətlər.

Inzibati xətalər qanunvericiliyi bəzi hallarda inzibati xətanın bilavasitə obyektini simasında konkret ictimai münasibətin elementi kimi qəsd edilən predmeti nəzərdə tutur. Belə ki, Azərbaycan Respublikası İXM-in 26 və 27-ci maddələrində inzibati xətanın bilavasitə obyektini olmuş predmetin ödənişlə alınması və müsadirəsi müəyyən edilmişdir.

Ümumiyyətlə, inzibati xətanın obyektinə dair yuxarıda göstərilənləri aşağıdakı sxem şəklində təsvir etmək olar:

21937

İnzibati xətanın obyektiv tərəfi

İnzibati xətanın obyektiv tərəfi törədilən (törədilmiş) inzibati xətanın xarici görünüşü və ya inzibati hüquq normaları ilə nəzərdə tutulan və inzibati xətanın xarici görünüşünü xarakterizə edən elementlər sistemidir.

İnzibati xətaların obyektiv tərəfinin aşağıdakı elementləri mövcuddur:

- *ictimai təhlükəli, hüquqazidd əməl (hərəkət və hərəkətsizlik);*
- *bilavasitə səbəbli əlaqə;*
- *nəticə;*
- *yer;*
- *vaxt;*
- *üsul;*
- *vasitə;*
- *şərait.*

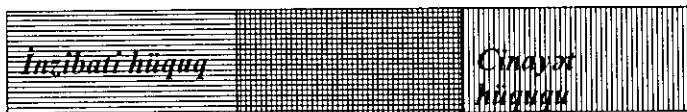
İnzibati xətanın obyektiv tərəfinin əsas elementini ictimai təhlükəli, hüquqazidd əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) təşkil edir. Əgər inzibati xətada qeyd etdiyimiz əlamətlərə malik olmayan əməl yoxdursa, deməli burada heç bir inzibati xəta yoxdur.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş bütün hüquqpozmaları ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə görə cinayətlərə, xətalara və s. ayırmaq olar. Hüquqi ədəbiyyatlarda bu məsələyə dair müxtəlif fikirlər söylənilir. Lakin *hər bir əməli onun ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə görə fərqləndirmək lazımdır.*

Məlum olduğu kimi müxtəlif ictimai münasibətlər cinayət hüququ və inzibati hüquq normaları vasitəsi ilə mühafizə olunur. Qəsd olunan ictimai münasibətlərə görə əməlin ictimai təhlükəliliyi özünü biruzə verir. Törədilmiş əməlin cəmiyyətdə verdiyi əks-sədaya (rezonansa) görə onun ictimai təhlükəliliyi müəyyən olunur.

İnzibati xətanın obyektiv tərəfinin əsasını ictimai təhlükəli əməl təşkil edir, digər elementlər isə "əlavə" xarakterə malikdir.

Ümumiyyətlə, inzibati hüquq və cinayət hüququ hüquq-mühafizə sahəsində təmasda olur və "birgə" fəaliyyət göstərirlər. Bunu sxem formasında aşağıdakı formada təsvir etmək olar:

Cinayət hüququnda cinayətin obyektiv tərəfinin əsas elementləri sırasına ictimai təhlükəli, hüquqazidd əməl, nəticə və səbəbli əlaqə daxildir. Burada olan normalar əsasən maddi tərkiblikdir.

İnzibati xətalar qanunvericiliyi isə əsasən formal tərkibli normalardan ibarətdir. Qeyd olunan fərqi izah etmək üçün aşağıdakılara diqqət yetirək:

- cinayət hüququ ilə inzibati hüquq hüquq-mühafizə sahəsində "birgə" fəaliyyət göstərir.

- cinayət hüququnda hüquqpozmalar əsasən maddi tərkibli, inzibati hüquqda formal tərkibli olur.

Beləliklə, *formal tərkibli inzibati xətada yalnız qanunvericiliklə qadağan edilmiş ictimai-təhlükəli, hüquqazidd əmələ görə tənbeh (cəza) tətbiq edilir.*

Maddi tərkibli inzibati xətada aşağıdakı zəruri əlamətlər mütləq olmalıdır:

a) *ictimai təhlükəli, hüquqazidd əməl;*

b) *hüquqazidd, ziyanlı nəticə;*

c) *bilavasitə səbəbli əlaqə.*

Formal tərkibli əməldə vurula biləcək ziyan ehtimal olunur.

Məsələn, İXM-in 296-cı maddəsi, "Xırda xuliqanlıq" burada vurula biləcək ziyan ehtimal olunur və ictimai qaydanın pozulmasına səbəb olan əməl tənbeh edilir.

Maddi tərkibli əməldə vurulmuş ziyan müxtəlif formada hesablanı bilər. Məsələn, İXM-in 69-cu maddəsi "Xırda talama". Bu maddənin qeyd hissəsində göstərilir ki, "... Talanmış əmlakın

dəyəri şərti maliyyə vahidinin otuz mislindən yuxarı olmadıqda, bu xırda talama hesab edilir”.

Deyilən formal və maddi tərkibli inzibati xətalara aşağıdakı kimi təsvir etmək olar:

Formal Tərkibli İnzibati Xəta = Əməl = Məsuliyyət

**Maddi Tərkibli İnzibati Xəta = Əməl + Bilavasitə Səbəbli Əlaqə
+ Nəticə = Məsuliyyət**

Bilavasitə səbəbli əlaqə maddi tərkibli inzibati xətanın əsas elementlərindən biridir. Əgər ictimai təhlükəli əməl nəticəsində ziyan vurulubsa, burada mütləq bilavasitə səbəbli əlaqə olmalıdır. Əməl nəticəsində vurulmuş ziyan da bilavasitə həmin ictimai təhlükəli əməldən yaranmalıdır. Məsələn, İXM-in 152.5-ci maddəsi "... Bu Məcəllənin 152.1-ci və 152.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş xətalara nəticəsində zərər çəkən şəxsə maddi zərər vurulmasına görə - ..."

Qeyd olunan maddi zərər yalnız İXM-in 152.1-ci və 152.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş xətalara nəticəsində yaranmalıdır və məsuliyyətə səbəb olmalıdır. Əgər maddi zərər başqa xəta nəticəsində vurulubsa, deməli, İXM-in 152.5-ci maddəsinə görə məsuliyyət yaranmır.

Bəzən Azərbaycan Respublikası İXM-in Xüsusi hissəsinin normalarında inzibati xətanın obyektiv tərəfinin təvəssüfədi əlamətləri içərisində inzibati xətalara törədilmə yeri, vaxtı, üsulu, alət və şəraiti göstərilir.

Deyilənlərə misal olaraq aşağıdakıları göstərmək olar:

1. Azərbaycan Respublikası İXM-in 301.0.1-ci maddəsi: "fövqəladə vəziyyət rejimi tətbiq edildiyi əraziyə gediş-gəlişin xüsusi rejiminin və bu ərazidə hərəkət sərbəstliyinin məhdudlaşdırılmasının pozulmasına...";

2. Azərbaycan Respublikası İXM-in 306-cı maddəsi: "...gəccə vaxtı saat 24-dən 7-dək...";

3. Azərbaycan Respublikası İXM-in 111.2-ci maddəsi: "...qadağan edilmiş alətlərlə və ya üsullarla ov edilməsinə...";

4. Azərbaycan Respublikası İXM-in 301.0.2-ci maddəsi və 298-ci maddələrdə göstərilən əməllər məzmunca eynidir, lakin törədilmə şəraitinə görə müxtəlif tənbehlər tətbiq edilir.

Tövsifedici əlamət kimi bəzən inzibati xətanın obyektiv tərəfi, yəni əməlin xarakteri də çıxış edir. *Obyektiv tərəfin məzmununa görə əməlin təkrarlılığı, uzanan və davam edən inzibati xətalara ayırmaq lazımdır.*

Təkrarlıq bir il ərzində inzibati tənbeh almış şəxs tərəfindən eyni inzibati xətanın törədilməsini nəzərdə tutur. Məsələn, Azərbaycan Respublikası İXM-in 151.5-ci maddəsi: "...Bu Məcəllənin 151.2, 151.3, 151.4, 155.3 və 156-cı maddələrində nəzərdə tutulmuş xətalara il ərzində inzibati tənbeh almış şəxs tərəfindən təkrar törədilməsinə, yəni 10 və daha çox cərimə bəli toplamasına görə...".

Uzanan inzibati xəta təqsirkarın üzərinə qanunla qoyulmuş vəzifələrin uzun müddətdə yerinə yetirilməməsini nəzərdə tutur. Məsələn, Azərbaycan Respublikası 329-cu maddəsi: "Şəxsiyyət vəsiqəsi olmadan və ya yaşayış yeri üzrə qeydiyyatdan keçmədən yaşama".

Davam edən inzibati xəta eyni şəxs tərəfindən bir neçə eyni inzibati xətanın törədilməsidir. Təqsirkar onların hər birinə görə inzibati məsuliyyətə cəlb olunmalıdır. Məsələn, Azərbaycan Respublikası İXM-in 225.2-ci maddəsi: "...Satılmış malların dəyişdirilməsi və ya geri qaytarılması qaydalarının pozulmasına görə ..."; İXM-in 308-ci maddəsi: "Fahişəliklə məşğul olma".

İnzibati xətanın subyekti

Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalara qanunvericiliyi inzibati xətanın subyektinin dəqiq anlayışını təklif etmir. Lakin inzibati xətalara qanunvericiliyinin təhlilindən irəli gələrək demək olar ki, *inzibati xətanın subyekti inzibati xətanı törədən, qanunla müəyyən edilmiş yaş həddinə çatmış, anlaqlı fiziki şəxsdir və ya inzibati hüquq subyektliyinə malik olan hüquqi şəxsdir.*

Beləliklə, inzibati xətanın subyektləri aşağıdakılardır:

a) *fiziki şəxslər;*

b) hüquqi şəxslər.

Fiziki şəxslər inzibati xətanın subyektini kimi aşağıdakı hallarda tanınır:

- Azərbaycan Respublikası İXM-in 15.1-ci maddəsinə uyğun olaraq inzibati xətanı törədərkən şəxsin on altı yaşı tamam olduqda;

- şəxs öz hərəkətlərini dərk etmə və idarə etmə qabiliyyətində olduqda (anlaqlılıq).

Anlaqlılığa iki əlamət daxildir: *intellektual və iradəvi*. Bu əlamətlər şəxsin obyektiv surətdə mövcud olan psixi qabiliyyətini xarakterizə edir.

İntellektual qabiliyyət subyektdə həqiqət təzahürünə düzgün qiymət vermək imkanını müəyyənləşdirir, əməl və nəticə arasında mövcud olan əlaqə və qarşılıqlı asılılığı başa düşmək, yaranmış vəziyyəti düzgün qiymətləndirmək, öz hərəkətlərinin verə biləcək nəticələrini əvvəlcədən görmək, mürəkkəb şəraitdə düzgün qərar tapmaq imkanını verir.

İradəvi qabiliyyət şəxsin şüurlu surətdə öz hərəkətlərini nəzərdə saxlamaq, onları aktiv surətdə idarə etmək, maneələri dəf etmək, öz davranışını şüurlu surətdə qoyulmuş məqsədə tabe etmək imkanını yaradır.

Fiziki şəxslər qismində aşağıdakı şəxslər çıxış edə bilər:

a) Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları;

b) vəzifəli şəxslər;

v) əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər;

q) digər kateqoriyalı şəxslər (sürücülər, piyadalar, hərbi vəzifəli və s.).

İnzibati xətanın subyektinin (fiziki şəxslərin) iki növü mövcuddur: ümumi və xüsusi subyektlər.

Ümumi subyektlər 16 yaşına çatmış, anlaqlı, fiziki şəxslərdir;

Xüsusi subyektlər yuxarıda göstərilən əlamətlərdən (16 yaş, anlaqlılıq) əlavə digər xüsusiyyətlərə malik olan fiziki şəxslərdir (vəzifəli şəxs, sürücü, hərbi vəzifəli şəxs).

İnzibati xətanın xüsusi subyektinin əlamətləri onların hüquqi vəziyyətlərinin müxtəlifliyi ilə xarakterizə edilir və onların yerinə yetirdiyi peşəkar, eləcə də sosial funksiyalarla,

sağlamlığının vəziyyəti və s. ilə ifadə edilir. Qeyd olunan xüsusiyyətlər şəxsdə müvəqqəti və ya uzun müddətdə ola bilər. Şəxs müəyyən fəaliyyət nəticəsində bunlardan bir neçəsini itirə bilər, eləcə də yenilərini əldə edə bilər və s.

Araşdırdığımız qrupa aşağıdakı şəxsləri daxildir:

- əlillər;
- hamilə qadınlar;
- hərbi vəzifəlilər;
- hərbi qulluqçular;
- az yaşlı uşağı olan qadınlar;
- bir il ərzində inzibati tənbeh almış şəxslər və s.

Azərbaycan Respublikası İXM-in 16.1-ci maddəsinə uyğun olaraq: "Vəzifəli şəxslər öz qulluq vəzifələrinin yerinə yetirilməməsi və ya lazımınca yerinə yetirilməməsi ilə bağlı inzibati xətalara görə inzibati məsuliyyətə cəlb olunurlar".

Fiziki şəxs aşağıdakı hallarda vəzifəli şəxs hesab edilə bilər:

a) dövlət hakimiyyətinin nümayəndəsi funksiyalarını həyata keçirdiyi halda;

b) dövlət orqanlarında, yerli özünüidarəetmə orqanlarında, Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələrində, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq surətdə yaradılmış başqa qoşun birləşmələrində, dövlət və qeyri-dövlət təşkilatlarında, idarə və müəssisələrində təşkilati-sərəncamverici və inzibati-təsərrüfat vəzifələrində daimi və ya müvəqqəti işlədiyi halda;

c) hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaqla təşkilati-sərəncamverici və ya inzibati təsərrüfat səlahiyyətlərini yerinə yetirdiyi hallarda.

01.09.2000 tarixdən qüvvəyə minən Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər qanunvericiliyi ilə hüquqi şəxslər inzibati xətanın subyekti hesab olunur. Hüquqi şəxslərin inzibati məsuliyyətə cəlb edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası İXM-in 17-ci maddəsində qeyd edilir: "Hüquqi şəxslər, o cümlədən xarici hüquqi şəxslər bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş inzibati xətalara görə ümumi əsaslarla inzibati məsuliyyətə cəlb olunurlar".

Hüquqi şəxslərin inzibati xətanın subyektini kimi çıxış etməsi üçün onların inzibati hüquq qabiliyyətinə və inzibati fəaliyyət qabiliyyətinə malik olması zəruridir.

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalara qanunvericiliyinin təhlilindən aydın olur ki, hüquqi şəxslər aşağıdakı sahələrdə törədilən inzibati xətalara görə inzibati məsuliyyətə cəlb edirlər:

- *vergi sahəsində;*
- *gömrük sahəsində;*
- *ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində;*
- *əməyin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində;*
- *yanğın təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində və s.*

Adi çəkilən məcəllədə inzibati xətanın subyektinin anlayışı yoxdur. Buna baxmayaraq, inzibati xətanın subyektini inzibati məsuliyyətin subyektindən fərqləndirmək lazımdır. Belə ki, inzibati məsuliyyətin subyektlərinin dairəsi inzibati xətanın subyektlərinin dairəsi ilə üst-üstə düşür. Ola bilər ki, şəxs inzibati xətanın subyektini olsun, lakin inzibati məsuliyyətə cəlb edilməsin. Məsələn, müddətli həqiqi hərbi xidmət qulluqçuları inzibati xətalara görə intizam nizamnaməsinə uyğun məsuliyyətə cəlb edirlər.

İnzibati xətanın subyektiv tərəfi

İnzibati xətanın subyektiv tərəfi şəxsin törətdiyi hüquqazidd əmələ və onun zərərli nəticələrinə daxili psixi münasibətidir.

İnzibati xətanın subyektiv tərəfinin əsas elementi təqsir (qəsd və ehtiyatsızlıq), əlavə elementləri isə aşağıdakılardır:

- *emosional vəziyyət;*
- *motiv;*
- *məqsəd.*

Bu əlamətlər yalnız inzibati xətanın qəsdən törədilməsi zamanı özünü biruzə verir. }

Azərbaycan Respublikası İXM-in 3-cü maddəsində qeyd edildiyi kimi: "Yalnız bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş inzibati xətalara görə törədilməsində təqsirli hesab edilən və inzibati xəta

tərkibinin bütün digər əlamətlərini daşıyan əməli (hərəkət və ya hərəkətsizlik) törətmiş şəxs inzibati məsuliyyətə cəlb olunur və tənbəh edilir". Qeyd edildiyi kimi, inzibati məsuliyyətin yaranması üçün şəxs inzibati xətanın törədilməsində təqsirkar sayılmalıdır.

Təqsir şəxsin öz hüquqazidd əməlinə və onun zərərli nəticələrinə qəsd və ya ehtiyatsızlıq formasında psixi münasibətidir.

Təqsir inzibati məsuliyyətin əsas şərtlərindən biridir. Əgər şəxsin əməlinə təqsir yoxdursa, zərərli nəticələr təsadüf şəraitində yaranıbsa, deməli inzibati xətanın subyektiv tərəfi yoxdur. Bu halda inzibati məsuliyyət yaranmır.

Təqsirin forması inzibati xətalar qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş xətanı törətmiş şəxsin iradəsi ilə xarakterizə olunur.

Beləliklə, təqsirin iki forması mövcuddur:

a) qəsd;

b) ehtiyatsızlıq.

Bu bərdə Azərbaycan Respublikası İXM-də müvafiq müddəalar mövcuddur (İXM, maddə 13 və 14).

Azərbaycan Respublikası İXM-in 13-cü maddəsi ilə inzibati xətanın qəsdən törədilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Həmin maddədə deyilir: "İnzibati xəta törətmiş şəxs öz əməlinin (hərəkət və ya hərəkətsizliyinin) hüquqazidd xarakterini dərk etmiş, onun zərərli nəticələrini qabaqcadan görmüş və ya bunları arzu etmişdirsə, yaxud belə nəticələrin baş verməsinə şüurlu surətdə yol vermişdirsə, bu xəta qəsdən törədilmiş xəta hesab olunur".

Göstərilən normanın təhlilindən aydın olur ki, qəsdin iki növü mövcuddur: birbaşa və dolay qəsd.

Birbaşa qəsd zamanı inzibati xəta törətmiş şəxs öz əməlinin (hərəkət və ya hərəkətsizliyinin) hüquqazidd xarakterini dərk edir, onun ziyanlı nəticələrini əvvəlcədən görür və bu nəticələri arzulayır. Məsələn, İXM-in 331-ci maddəsi "... şəxsiyyət vəsiqəsinin və ya pasportun ... qəsdən korlanması".

2. Dolay qəsd zamanı inzibati xəta törətmiş şəxs öz əməlinin (hərəkət və ya hərəkətsizliyinin) hüquqazidd xarakterini dərk edir, onun zərərli nəticələrinin baş verməsini arzu etmir, lakin belə nəticələrin baş verməsinə şüurlu surətdə yol verir. Məsələn,

Azərbaycan Respublikası İXM-in 92-ci maddəsi "Meşəqırma bileti (orderi) olmadan köküstə yaş ağacların və kolların qanunsuz kəsilməsi və *zədələnməsi*, meşə bitkilərinin və cavan ağacların *məhv edilməsi* və *zədələnməsi*".

İnzibati xətanın subyektiv tərəfinin əlavə elementlərindən biri olan *emosional vəziyyət* əsasən, birbaşa qəsdlə törədilən inzibati xətalər üçün xarakterikdir. Bu əlamətin dispozişiyada nəzərdə tutulması normanın tətbiqində onun müəyyən olunmasını zəruri edir. Baxmayaraq ki, emosional vəziyyəti əks etdirən və məsuliyyəti yüngülləşdirən konkret norma yoxdur, amma inzibati tənbeh tətbiq edilərkən Azərbaycan Respublikası İXM-in 33.2-ci maddəsinə uyğun olaraq məsuliyyəti yüngülləşdirən hal kimi hesab edilə bilər. Məsələn, şəxsə onun yaxın qohumunun vəfat etməsi barədə xəbər verilməsi nəticəsində, həmin şəxsin nəqliyyat vasitəsi ilə müəyyən olunmuş sürət həddini aşmaqla özünün hadisə yerinə çatdırılması.

İnzibati xətanın motivi şəxsi hər hansı bir əməlin törədilməsinə vadar edən amillərdən, yəni onu sövq etdirən səbəb və niyyətdən (tamah, xuliqanlıq niyyəti, özündən razı olma və sair) ibarətdir. Motiv latınca "moveo" sözündən götürülüb, hərəkət edirəm deməkdir.

İnzibati xətanın məqsədi şəxsin törədiləcək xətanın xarici aləmdə yaradacağı və arzu olunan dəyişiklik barədə təsəvvürüdür. İnsanın daxilindəki meyl və hissi hərəkətverici motivə çevirən də məhz məqsəddir. Məsələn, Azərbaycan Respublikası İXM-in 200-cü maddəsi: "... yaxud qadağan edilmiş fəaliyyəti gizlətmək məqsədilə..."

İnzibati hüquq normalarında inzibati xətanın məqsədi, motivi və şəxsin emosional vəziyyəti barədə az danışılır. Buna baxmayaraq, onların üzə çıxarılması əməlin subyektiv və obyektiv tərəflərinin düzgün qiymətləndirilməsi və tövsif üçün lazımdır. Nəticə etibarilə demək olar ki, motiv sövq edəndirsə, məqsəd gələcəkdə baş verəcək son nəticədir.

Azərbaycan Respublikası İXM-in 14-cü maddəsinə əsasən, *inzibati xəta törətmiş şəxs öz əməlinin (hərəkətinin və ya hərəkətsizliyinin) zərərli nəticələr verə biləcəyi imkanını qabaqcadan görmüşdürsə, lakin onların qarşısının alınacağına yüngül*

fikirlə ümid bağlamışdırsa, yaxud bu nəticənin baş verəcəyini qabaqcadan görə bilməli və görməli olduğu halda, onları görməmişdirsə, bu xəta ehtiyatsızlıq üzündən törədilmiş xəta hesab olunur.

Bu normanın məzmunundan göründüyü kimi ehtiyatsızlığın iki növü mövcuddur: hüquqazidd özünəgüvənmə və hüquqazidd etinasızlıq.

1. Hüquqazidd özünəgüvənmə zamanı inzibati xəta törətmiş şəxs öz əməlinin zərərli nəticələr verə biləcəyi imkanını qabaqcadan görür, lakin yüngül fikirlilik edib, onların qarşısının alınmasına ümid bağlayır. Məsələn, Azərbaycan Respublikası İXM-in 155.2.1-ci maddəsi: "... tormoz sistemi və ya sükan idarə mexanizmi nasaz olan... nəqliyyat vasitələrinin istismarı..." "... nəticəsində zərər çəkmiş şəxsin sağlamlığına yüngül bədən xəsarətinin yetirilməsinə görə..."

2. Hüquqazidd etinasızlıq zamanı inzibati xəta törətmiş şəxs öz əməlinin zərərli nəticələr verə biləcəyini qabaqcadan görə bilməli və görməli olduğu halda, onları görməmişdir. Məsələn, Azərbaycan Respublikası İXM-in 130.4-cü maddəsi "Aerodrom avadanlığının, aerodrom işarələrinin, hava gəmilərinin və onların avadanlığının zədələnməsinə görə ...".

İnzibati məsuliyyətin prinsiplərindən biri də təqsirə görə məsuliyyətdir. Təqsir inzibati xətanın subyektiv tərəfinin əsas əlamətidir. Fiziki şəxsin təqsiri onun qanunazidd əməlinə və onun zərərli nəticələrinə daxili psixi münasibətdir.

Hüquqi şəxslərin təqsiri başqa formada müəyyən edilir və aşağıdakı iki meyardan ibarətdir:

- *subyektiv təqsir* - hüquqi şəxsin kollektiv, müdiriyyət və vəzifəli şəxs qismində hüquqazidd əməlinə münasibətdir;
- *obyektiv təqsir* – müəyyən edilmiş qaydan pozan hüquqi şəxsin konkret əməlinin xarakterindən asılı olaraq təqsiridir.

Qanunvericinin iradəsinə görə inzibati məsuliyyətin subyektiv hüquqi şəxs olmasına baxmayaraq, faktiki olaraq inzibati xətanın törədilməsində vəzifəli şəxslər və ya hüquqi şəxsin nümayəndəsi təqsirkardır. Ona görə hüquqi şəxsə inzibati

tənbehin verilməsi vəzifəli şəxsləri və ya təşkilatın nümayəndəsini inzibati məsuliyyətdən azad etmir.

İnzibati xətalərin tərkibinin öyrənilməsi onları oxşar cinayətlərdən fərqləndirmək üçün lazımdır. Qanunvericilik baxımından onların fərqləndirilməsi tərkib elementlərinin hüquqi meyarına əsasən mümkündür.

Hüquq elmində hüquqpozmalar sosial mahiyyətinə görə cinayətlərə və xətalara bölünür. Cinayətlər xətalardan daha çox keyfiyyət göstəricilərinə görə seçilir. Belə ki, cinayət daha ictimai təhlükəli əməl, inzibati xətalər isə nisbətən ictimai təhlükəli əməl hesab olunur.

Cinayətlərin və xətalərin fərqləndirilməsi, eləcə də hüquqpozmaların xətalara və cinayətlərə bölünməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bir sıra alimlərin fikrincə inzibati xətalər cinayətlərə nisbətən az ictimai təhlükəlidir.

Fikrimizcə, hüquqpozmaları cəmiyyətdəki sosial əhəmiyyətinə görə fərqləndirmək lazımdır.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi inzibati xətanı cinayətdən fərqləndirmək üçün onun ümumi cəhətini, yəni əməlin az əhəmiyyətli olmasını göstərir. Əməlin az əhəmiyyətli olması onun bütün subyektiv və obyektiv əlamətlərini nəzərə almaqla həll edilir (vurulan ziyan, inzibati xətanın törədilməsi yeri, üsulu, vasitəsi, əməlin xarakteri, şəxsin təqsiri, motivi, məqsədi, subyektin xüsusi keyfiyyətləri və s.).

Cinayət – cinayət qanunvericiliyində nəzərdə tutulan ictimai təhlükəli əməldir. İnzibati xəta isə inzibati hüquq norması ilə mühafizə olunan obyektə qəsd edən hüquqazidd əməldir. Bəzi hüquqpozmalar həmişə inzibati xəta kimi qiymətləndirilir. Məsələn, avtobusda biletsiz getmə, səhlənkar saxlama nəticəsində şəxsiyyət vəsiqəsinin və ya pasportun itirilməsi. Belə hallarda hüquq tətbiq edən əməlin cinayət və ya inzibati xəta olması məsələsini araşdırmır. Bəzən şəraitdən asılı olaraq əməlin inzibati xəta və ya cinayət kimi qiymətləndirilməsi məsələsi hüquq tətbiq edən subyekt üçün zəruri hala çevrilir. Təvsiq zamanı hüquqpozmanın törədilməsi yeri, onun hüquqazidd nəticəsi və s. kimi amillər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Bir çox hallarda cinayət və inzibati xətalərin mürəkkəb tərkibini ayırmaq və sanksiyanın düzgün tətbiq edilməsini təmin etmək üçün qanunverici müvafiq maddənin tərkiblərində konkret əlamətləri möhkəmləndirir. Məsələn, Azərbaycan Respublikası İXM-in 346-cı maddəsi "Mülki silahın və döyüş sursatının saxlanması, daşınması və ya satılması qaydalarının pozulması" və Azərbaycan Respublikası CM-in 230-cu maddəsi: "Odlu silahı diqqətsiz saxlama". Göründüyü kimi hər iki halda silahın saxlanması qaydalarından söhbət aparılır. Əgər silahın saxlama qaydaları pozulubsa və heç bir nəticə yoxdursa, məsuliyyət Azərbaycan Respublikası İXM-in 346-cı maddəsinə uyğun olaraq yaranır. Başqa bir halda, odlu silahın diqqətsiz saxlanması ... nəticəsində... həmin silahdan başqa şəxsin istifadə etməsi ağır nəticələrə səbəb olarsa, məsuliyyət Azərbaycan Respublikası CM-in 230-cu maddəsinə uyğun olaraq yaranır.

Cinayət hüquqi qaydada cəzalandırılan qanunsuz ov etmə (CM, maddə 258) inzibati qaydada tənbeh edilən ov qaydalarının pozulmasından (İXM, maddə 111.2) vurulmuş ziyanın miqdarına görə fərqləndirilir.

İnzibati xətalər və cinayətlər həm də əməlin törədilmə üsuluna, təqsirin formasına, törədilmə motivinə və digər əlamətlərə görə fərqlənir. Eyni əməl həm cinayət, həm də inzibati xəta ola bilməz. Azərbaycan Respublikası İXM-in 3-cü maddəsində qeyd olunur: "Yalnız bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş inzibati xətalərin törədilməsində təqsirli hesab edilən və inzibati xəta tərkibinin bütün digər əlamətlərini daşıyan əməli (hərəkət və ya hərəkətsizlik) törətmiş şəxs inzibati məsuliyyətə cəlb olunur və tənbeh edilir". Demək olar ki, eyni tərkibli maddə Azərbaycan Respublikası Cinayət qanunvericiliyində öz əksini tapıb (CM, maddə 3). Söylənilənlərdən aydın olur ki, cinayət və inzibati xətanın məcmusu mümkün deyil.

Respublikamızda qanunverici cinayət məsuliyyətinin üstünlüyünü inzibati xətaya nisbətə müəyyən edib. Belə ki, törədilən əməldə həm cinayətin, həm də xətanın əlamətləri olarsa, əməl cinayət kimi qiymətləndirilir və təqsirkar şəxs daha ciddi məsuliyyətə cəlb olunur. Törədilmiş inzibati xətaya görə inzibati

tənbeh tətbiq edilmir, çünki şəxs eyni zamanda həm inzibati məsuliyyətə, həm də cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməz. Belə hallarda şəxsə qarşı həmin fakt üzrə cinayət işinin başlanmasına icazə verilir (CPM, maddə 207.5.1).

İnzibati və intizam xətaları bir qayda olaraq cinayət əməli sayılır. Çünki onların heç biri yüksək ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə malik deyil. İntizam və inzibati xətlər üzrə araşdırmalar (təhqiqat) və onlara görə sanksiyaların tətbiqi icraedici-sərəncamverici fəaliyyət prosesində həyata keçirilir. İntizam və inzibati xətlərin oxşar cəhətləri də mövcuddur (hüquqazidd və təqsirli olması və s.). Buna baxmayaraq inzibati və intizam xətləri bir-birindən aşağıdakı əlamətlərə görə fərqlənir:

-onların fərqli normativ-hüquqi bazası mövcuddur. İnzibati xətlər Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətlər Məcəlləsində göstərilib. Orada inzibati xətlərin anlayışı, növləri və tərkibi, bunlara görə tətbiq edilə biləcək inzibati tənbehlər və onların tətbiq edilmə qaydası müəyyən edilib. İntizam xətləri isə düzünə və ya dolay yolla Əmək Məcəlləsində, Cəza İcra Məcəlləsində, intizam nizamnamələrində və digər normativ-hüquqi aktlarda göstərilir.

-intizam xətasının subyektivi sabit kollektivin üzvüdür, intizam tənbehlərini tətbiq edən subyektivi isə bu kollektivin rəhbəridir. İnzibati xətanın subyektivi isə fiziki və vəzifəli şəxslər və ya hüquqi şəxslər ola bilər. İnzibati xətlərə görə tətbiq edilən inzibati tənbehlər isə orqan və vəzifəli şəxslərə tabe olmayan və inzibati xəta törətmiş şəxslərə tətbiq edilir və onlar arasında təşkilati əlaqə yoxdur.

- intizam xətası şəxsin sabit kollektivdə olması ilə əlaqədar üzərinə qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməməsindən və ya lazımınca yerinə yetirilməməsindən ibarətdir. Buna görə də intizam xətası daim sabit kollektivdə mövcud olan nizam-intizam qaydalarının pozulmasıdır. İnzibati xəta isə bütün vətəndaşlara aid olan ümumməcburi davranış qaydalarının pozulmasından və vəzifələrin yerinə yetirilməməsindən, eləcə də lazımınca yerinə yetirilməməsindən ibarətdir.

- intizam xətalарına görə təqsirkara qarşı sanksiya onun üzv olduğu kollektivin rəhbəri tərəfindən tətbiq edilir (müəssisənin müdiri, hərbi hissənin komandiri və s.). İnzibati xətalara görə işə inzibati tənbehlər funksional hakimiyyətin sübyekti tərəfindən tətbiq edilir.

- intizam xətalарına görə intizam tənbehləri, inzibati xətalara görə inzibati tənbehlər tətbiq edilir.

§ 3. İnzibati məsuliyyətdən azad etmə

İnzibati xətalарın qarşısının alınmasında inzibati məsuliyyət səmərəli bir vasitədir. O həm də dövlət idarəetməsinin bütün sahələrində qanunçuluğun və dövlət intizamının möhkəmləndirilməsi üçün təsirli bir alətdir. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi demokratizm, humanizm, dövlət məcburetmə vasitələrinin qənaətliyi prinsiplərini, inandırma və ictimai təsir metodlarının tətbiqi sahəsinin genişləndirilməsini əsas tutaraq hüquqpozma törətmiş şəxsin hüquq məsuliyyətindən azad etmə imkanını nəzərdə tutur.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 26-cı maddəsində insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsi təsbit edilmişdir: "Hər kəsin qanunla qadağan olunmayan üsul və vasitələrlə öz hüquqlarını və azadlıqlarını müdafiə etmək hüququ vardır". Bu məqsədlə İXM-in 18 və 19-cu maddələrində son zərurət və zəruri müdafiə halları müəyyən edilmişdir. Vətəndaş son zərurət və zəruri müdafiə vəziyyətində öz konstitusiyon hüquqlarını müdafiə etdikdə inzibati məsuliyyətdən azad edilir.

Azərbaycan Respublikasının inzibati xətalар qanunvericiliyi inzibati məsuliyyəti istisna edən halları, inzibati məsuliyyətdən azad etmənin əsaslarını, şərtlərini, nəticələrini və inzibati məsuliyyətin məhdudlaşdırılması hallarını müəyyən etmişdir.

İnzibati məsuliyyəti istisna edən hallar

Azərbaycan Respublikasının inzibati xətalər qanunvericiliyi inzibati məsuliyyəti istisna edən aşağıdakı 3 (üç) halı müəyyən etmişdir:

- 1. Son zərurət (İXM-in 18-ci maddəsi).*
- 2. Zəruri müdafiə (İXM-in 19-cu maddəsi).*
- 3. Anlaqsızlıq (İXM-in 20-ci maddəsi).*

Azərbaycan Respublikası İXM-in 18-ci maddəsi son zərurət institutunu nəzərdə tutmuşdur. Həmin maddədə deyilir:

Bu Məcəllənin Xüsusi hissəsində nəzərdə tutulmuş əməllərin əlamətlərinə uyğun gəlmiş olsa da, son zərurət vəziyyətində, yəni dövlətin və cəmiyyətin mənafeyini, həmin şəxsin və ya başqa şəxsin sağlamlığını, hüquqlarını və qanuni mənafeələrini qorxu altına alan təhlükəni aradan qaldırmaq üçün edilmiş hərəkət, əgər bu təhlükə başqa vasitə ilə aradan qaldırıla bilməzdisə və əgər vurulmuş zərər qarşısı alınmış zərərdən daha az əhəmiyyətli olmuşsa, bu, inzibati xəta hesab olunmur".

Son zərurət vəziyyətində iki marağın toqquşması baş verir. Bu zaman hüquqla mühafizə olunan bir qrup mənafeələrə zərər vurma təhlükəsinin qarşısı digər mühafizə olunan mənafeələrə az əhəmiyyətli zərərin vurulması yolu ilə alınır. Son zərurət institutu insanların sosial fəallığının artmasına, hüquq qaydalarının mühafizəsində iştirak etməsinə şərait yaradır.

Son zərurət vəziyyəti mühafizə olunan mənafeələrə qarşı həqiqi, real, cüzi olmayan təhlükə olduqda yaranır.

Son zərurət zamanı yaranan təhlükənin mənbəyi aşağıdakılar ola bilər:

- a) təbii fəlakət qüvvələri: daşqın, zəlzələ, yanğın, sel və s.;*
- b) vəhşi və ev heyvanları (insanlara hücum etdikdə);*
- c) yüksək təhlükə mənbələri (məsələn, nasaz maşın, digər texnika və s.);*

q) insan orqanizmində baş verən fizioloji və bioloji proseslər (məsələn: xəstəlik, aclıq və s.).

Hüquqla mühafizə olunan mənafeələrə qarşı təhlükəni aradan qaldıran şəxsin hərəkəti Azərbaycan Respublikası İXM-in müvafiq maddələrində nəzərdə tutulmuş bir və ya bir neçə inzibati xətanın tərkibini formal surətdə yaradır. Məsələn, sürücü

«A» yol hərəkəti qaydalarını pozaraq hərəkət hissəsinin qarşidan gələn nəqliyyat vasitələri üçün nəzərdə tutulmuş hərəkət zolağına çıxmış və bununla da qəza şəraitini yaratmışdır (İXM, mad. 151.3). Qarşı hərəkət zolağı ilə yaxınlaşan sürücü «B» yol nəqliyyat hadisəsinin qarşısını almaq məqsədilə idarə etdiyi nəqliyyat vasitəsinə yolun hərəkət hissəsindən kənara çıxartmış və yolun çəpərləyici qurğusunu zədələmişdir (İXM, mad. 151.7).

Son zərurət vəziyyətinin müəyyən edilməsi üçün iki qrup halların araşdırılması zəruridir:

1. Yaranan təhlükəyə aid olan hallar:

- hüquqla mühafizə olunan mənafeərə qəsd edən təhlükə yaranmalıdır;

- yaranmış təhlükə həqiqi olmalıdır, onun reallığı şübhə yaratmamalıdır;

- yaranmış təhlükənin həmin vəziyyətdə başqa vasitələrlə aradan qaldırılması mümkün olmamalıdır.

2. Təhlükənin qarşısının alınması fəaliyyətinə aid olan hallar:

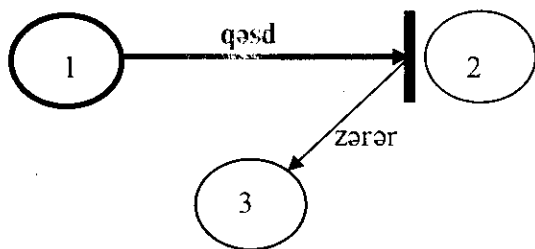
- dövlətin və cəmiyyətin mənafeəsinin, həmin şəxsin və ya başqa şəxsin sağlamlığının, hüquqlarının və qanuni mənafeələrinin müdafiə edilməsi üzrə zərər vurulmalıdır;

- bir qayda kimi zərər üçüncü şəxslərə vurulmalıdır;

- vurulmuş zərər qarşısı alınmış zərərdən daha az əhəmiyyətli olmalıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, yuxarıda göstərilən hər iki qrup halların mövcudluğunda törədilmiş hərəkət inzibati xəta hesab edilmir və şəxs inzibati məsuliyyətə cəlb edilmir.

Son zərurət vəziyyətini aşağıdakı sxem şəklində təsvir etmək olar:

Son zərurət vəziyyətində bərabər zərərin vurulmasının da əhəmiyyəti yoxdur. İnzibati xətlər qanunvericiliyi son zərurət vəziyyətində edilmiş hərəkətlərin qanuniliyini qarşısı alınan zərər ilə müqayisədə daha az zərər vurulması şərtinin yerinə yetirilməsi ilə əlaqələndirir. Bu şərt qanunla qorunan mənafeələrin mühafizə edilən və zərər vurulan mənafeələri hər dəfə dəyərləndirmək, onların əhəmiyyətini müqayisə etmək zərurətini nəzərdə tutur. Məsələn, insanın həyatı və sağlamlığı əmlak mənafeyindən daha mühüm əhəmiyyət kəsb edən mənafeədir. Deməli, əmlaka vurulan zərər insanın sağlamlığına vurulan zərərdən az əhəmiyyətli olacaqdır.

İnzibati məsuliyyəti istisna edən hallardan biri də zəruri müdafiə vəziyyətidir.

Azərbaycan Respublikası İXM-in 19-cu maddəsi zəruri müdafiə institutunu aşağıdakı kimi müəyyən etmişdir:

"Bu Məcəllənin Xüsusi hissəsində nəzərdə tutulmuş əməllərin əlamətlərinə uyğun gəlmiş olsa da, zəruri müdafiə vəziyyətində, yəni dövlətin və cəmiyyətin mənafeyinə, özünü müdafiə edən və ya başqa şəxsin sağlamlığına, hüquqlarına və ya qanuni mənafeyinə qəsd edənə zərər vurmaq yolu ilə hüquqazidd qəsddən qoruyarkən edilmiş hərəkət inzibati xəta hesab olunmur".

İXM-də nəzərdə tutulmuş zəruri müdafiə hüququ dövlətin və cəmiyyətin mənafeyinə, özünü müdafiə edən və ya başqa şəxsin sağlamlığına, hüquqlarına və ya qanuni mənafeyinə qarşı törədilən istənilən qəsddən qorumaq üçün Konstitusiyada nəzərdə tutulan hüquqların həyata keçirilməsində vətəndaşlara verilən ən vacib təminatlardan biridir. Zəruri müdafiə hüququ əhalinin inzibati xətlərlə mübarizəyə, onların xəbərdar edilməsinə və qarşısının alınmasına cəlb etməyə zəmin yaradır.

Zəruri müdafiə zamanı qarşısı alınan qəsd Azərbaycan Respublikası İXM-in 19-cu maddəsində göstərilən hüquq və qanuni mənafeələrə zərər vurmali, ya da belə zərərin vurma təhlükəsini yaratmalidir. Zəruri müdafiə zamanı qarşısı alınan qəsd hüquqazidd olmalı və İXM-in xüsusi hissəsində inzibati xəta kimi nəzərdə tutulmalıdır. Zəruri müdafiə eyni zamanda azyaşlı və anlaqsız şəxsə qarşı da nəzərdə tutulub. Lakin bu zaman müdafiə edilən şəxs onlara az zərər yetirməli və ya yetirməməlidir.

Vəzifəli şəxslərin qanunauyğun hərəkətlərinə qarşı zəruri müdafiənin həyata keçirilməsinə yol verilmir. Məsələn, polis əməkdaşı xırda xuliqanlıq törətmiş şəxsi yaxaladıqda, yaxalanan şəxsdə zəruri müdafiə hüquq yaranmır.

Zəruri müdafiənin müəyyən edilməsinin iki qrup şərtinin araşdırılması zəruridir:

1. Qəsdə aid olan şərtlər:

- *qəsd ictimai təhlükəli olmalıdır;*
- *qəsd mövcud olmalıdır;*
- *qəsd real olmalıdır.*

2. Müdafiəyə aid olan şərtlər:

- dövlətin və cəmiyyətin mənafeyinin, özünü müdafiə edənin və ya başqa şəxsin sağlamlığının, hüquqlarının və qanuni mənafeyinin müdafiəsinə icazə verilir;

- *müdafiə zamanı zərər yalnız qəsd edənə vurulmalıdır;*
- *müdafiə zəruri müdafiə həddini aşmamalıdır.*

Zəruri müdafiə qəsd edənə zərər vurmaq yolu ilə həyata keçirilir, son zərurətdə isə zərər üçüncü şəxsə vurulur. Məsələn: Azərbaycan Respublikası İXM-in 305-ci maddəsində "Yaşayış məntəqələrində... odlu silahdan atəş açmağa görə - silah və döyüş sursatı müsadirə edilməklə və ya edilməməklə şərti maliyyə vahidinin on mislindən iyirmi mislinədək miqdarda cərimə edilir. Əgər şəxs özünü və ailəsini silahlı basqından müdafiə etmək məqsədilə silahından atəş açırsa, o, inzibati məsuiyyətə cəlb edilə bilməz. Çünki bu şərait zəruri müdafiə vəziyyəti hesab olunur.

Son zərurətin zəruri müdafiədən fərqi aşağıdakı meyarlar əsasında aparıla bilər:

1. *Təhlükə mənbəsinə görə:*

- son zərurətdə nəinki insanın ictimai təhlükəli əməlləri, eləcə də təbii fəlakətlər, vəhşi və ev heyvanları və s. ola bilər;
- zəruri müdafiədə yalnız insanın hüquqazidd, ictimai təhlükəli əməlləri təhlükə mənbəyi ola bilər.

2. *Üsuluna görə:*

- son zərurətdə zərərin vurulması yaranmış təhlükənin aradan qaldırılmasının yeganə üsulu olmalıdır.

- zəruri müdafiədə zərərin vurulması kömək üçün başqa şəxsə və ya başqa orqana müraciət etmək imkanı olduqda da mümkündür.

3. *Vurulmuş zərəra görə:*

- son zərurətdə zərər üçüncü şəxslərə vurulur;
- zəruri müdafiədə zərər yalnız qəsd edənə vurulur.

4. *Qarşısı alınmış və vurulmuş zərərin nisbətina görə:*

- son zərurətdə vurulmuş zərər qarşısı alınmış zərərdən az əhəmiyyətli olmalıdır.

- zəruri müdafiədə qəsd edənə vurulan zərər qarşısıalınan zərərlə bərabər və ya ondan az olmalıdır.

İnzibati məsuliyyəti istisna edən hallardan biri də inzibati xəta törətmiş şəxsin anlaqsız vəziyyətdə olmasıdır.

Azərbaycan Respublikası İXM-in 20-ci maddəsi anlaqsızlığı aşağıdakı kimi müəyyən etmişdir:

"Hüquqazidd əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) törədən zaman şəxs anlaqsız vəziyyətdə olduqda, yəni xroniki psixi xəstəlik, psixi fəaliyyətin müvəqqəti pozulması, kəmağıllılıq və ya başqa psixi xəstəlik nəticəsində öz əməlinin faktiki xarakterini və ictimai təhlükəliliyini dərk etmək və ya onu idarə etmək iqtidarında olmadıqda o, inzibati məsuliyyətə cəlb edilmir".

Bu maddədə nəzərdə tutulmuş anlaqsızlıq iki meyardan ibarətdir:

• *tibbi meyar* - xroniki psixiki xəstəliyi, psixi fəaliyyətin müvəqqəti pozulmasını, kəmağıllığı və başqa psixi xəstəliyi əhatə edir;

• *hüquqi meyar* - şəxs öz əməlinin faktiki xarakterini və ictimai təhlükəliliyini dərk etmək və ya onu idarə etmək iqtidarında olmamasını əhatə edir.

Şəxsin anlaqsız hesab edilməsi üçün onda eyni zamanda həm tibbi, həm də hüquqi meyarlar cəmləşməlidir. İnzibati xəta törətmiş şəxsə hər hansı bir psixi xəstəliyinin olması barədə kifayət qədər məlumat və ya şübhə varsa, psixiatriya ekspertizası təyin olunmalıdır. Toplanmış icraat materiallarında mütləq ekspert rəyi olmalıdır.

Anlaqsızlığın tibbi meyarı xroniki psixi xəstəlikdən, psixi fəaliyyətin müvəqqəti pozulmasından, kəmağıllılıqdan və ya başqa psixi xəstəlikdən ibarətdir.

Xroniki ruhi xəstəlik dedikdə, daimi və ya uzun müddət fasiləsiz olaraq davam edən, çətin müalicə olunan və daimi güclənməyə meyil göstərən psixi xəstəlik başa düşülür. Bu xəstəliklərə şizofreniya, epilepsiya, progressiv paraliç, maniakal-depressiv psixozlar, beyin sifilisi və başqa xəstəliklər aiddir.

Ruhi fəaliyyətin müvəqqəti pozulması dedikdə, müəyyən müddətə davam edən və şəxsin sağalması ilə nəticələnən (şəxsi tutmalarla xarakterizə olunan) psixi xəstələnmə başa düşülür.

Buraya qısamüddətli, qəflətən baş verən və tezliklə ötüb keçən psixi vəziyyətlər, patoloji affekt, patoloji sərxoşluq, alkoqol psixoz, kəskin infeksiyon psixozlar aid edilə bilər.

Kəmağıllılıq (oliqrofreniya) anadan gəlmə və ya uşaqlıq dövründə meydana gələn, yaxud getdikcə şiddətlənən bu və ya digər psixi xəstəlik nəticəsində inkişaf edən əqli zəiflik vəziyyətidir.

Kəmağıllılığın üç forması mövcuddur:

• idiotizm-psixi cəhətdən inkişaf etməmənin ən dərin forması;

• inbesillik-kəmağıllılığın az ağır forması;

• debillik -kəmağıllılığın ən yüngül forması.

Başqa psixi xəstəlik psixikanın pozuntusunun ağır formalarını əks etdirən müxtəlif xəstəliklərdir. Məsələn: psixopatiyanın bəzi formaları, ruhi pozuntular, narkomanlarda abstinensiya (lomka) və s.

Anlaqsızlığın hüquqi meyarı - şəxsə öz əməlinin faktiki xarakterini və ictimai təhlükəliliyini dərk etmək (qiymət vermək) və ya onu idarə etmək (rəhbərlik etmək) iqtidarında maneçilik törədən psixi xəstəliyin olmasıdır.

Anlaqsızlığın hüquqi meyarı iki ünsürdən ibarətdir:

a) intellektual – şəxsin öz əməlinin faktiki xarakterini və ictimai təhlükəliliyini dərk etmə iqtidarında olmamasıdır;

b) iradəvi – şəxsin öz əməlini idarə etmə iqtidarında olmamasıdır.

Şəxs öz əməlini dərk etmirsə (ona qiymət verə bilmirsə), o, əməlini də idarə edə bilməz. Öz hərəkətlərinə qiymət verən şəxsin iradəsinin zəifləməsi nəticəsində onun tərəfindən hüquqazidd əməllərin törədilməsinə yol verilə bilər. Məsələn, şəxs öz əməlinin hüquqazidd xarakterini dərk edir, lakin psixi xəstəliyin təsiri altında özünü belə əməldən çəkindirə bilmir (məsələn, piroman şəxs oda baxmağı sevir və istənilən yerdə tonqal qalaya bilər, kleptoman şəxs qarşısı alınmaz istək nəticəsində əşyaları oğurlayır).

İnzibati məsuliyyətdən azad etmənin əsasları, şərtləri və nəticələri

İnzibati məsuliyyətdən azad etmənin əsasları, şərtləri və nəticələri Azərbaycan Respublikası İXM-in 15.2-ci və 21-ci maddələrində öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan Respublikası İXM-in 15.2-ci maddəsinə əsasən, "İşin konkret halları, psixi inkişafı, həyat şəraiti, səhhəti və təhsili nəzərə alınmaqla inzibati xəta törətmiş on altı yaşından on səkkiz yaşınadək şəxslər yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar tərəfindən inzibati məsuliyyətdən azad oluna və onların barəsində "Yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar haqqında Əsasnamə" ilə müəyyən edilmiş təsir tədbirləri tətbiq edilə bilər.

İnzibati məsuliyyətdən azad etmənin şərtləri dedikdə, inzibati xəta törətmiş on altı yaşından on səkkiz yaşınadək olan şəxsin psixi inkişafı, həyat şəraiti, səhhəti, təhsili və işin konkret halları nəzərə alınmaqla şəxsin inzibati məsuliyyətdən azad edilməsi başa düşülür.

İnzibati məsuliyyətdən azad etmənin nəticəsi dedikdə, şəxsin inzibati məsuliyyətdən azad edilməsi və onun barəsində "Yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar haqqında Əsasnamə" ilə müəyyən edilmiş təsir tədbirlərinin tətbiqi başa düşülür.

İnzibati məsuliyyətdən azad etmənin əsası Azərbaycan Respublikası İXM-in 21-ci maddəsilə müəyyən olunmuşdur. Həmin maddəyə əsasən törədilmiş inzibati xəta az əhəmiyyətli olduqda

inzibati tənbeh tətbiq etmə hüququ olan hakim, səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) inzibati xəta törətmiş şəxslər barəsində tətbiq edilməsi nəzərdə tutulan inzibati tənbehi daha yüngül inzibati tənbeh növü ilə əvəz edə və ya həmin şəxsi inzibati məsuliyyətdən azad edə bilər.

Bu maddədə inzibati məsuliyyətdən azad etmənin vahid şərti kimi törədilmiş xətanın az əzəmiyyətli olması göstərilmişdir.

İnzibati xətanı az əhəmiyyətli kimi qiymətləndirmək üçün aşağıdakıları nəzərə almaq lazımdır:

- *inzibati xətanın tərkibi;*
- *törədilmiş xətaya görə nəzərdə tutulmuş sanksiya;*
- *inzibati xətanın törədilməsinin səbəb və şəraiti;*
- *inzibati xətanın xarakteri və s.*

Məsuliyyətdən azad etmənin nəticələrinə əsasən işə baxan hakim, səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) şəxsi inzibati məsuliyyətdən azad edə bilər.

Fikrimizə, Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 21-ci maddəsini: "...nəzərdə tutulan inzibati tənbehi daha yüngül inzibati tənbeh növü ilə əvəz edə ... bilər" məsuliyyətdən azad etmə halı kimi qiymətləndirmək səhv mövqedir. Çünki şəxs burada faktiki olaraq inzibati məsuliyyətə cəlb edilir (maddənin sanksiyasında nəzərdə tutulmuş inzibati tənbeh daha yüngül inzibati tənbeh növü ilə əvəz edilir).

İnzibati məsuliyyəti məhdudlaşdıran hallar

İnzibati məsuliyyətdən azad etmə hallarını inzibati məsuliyyəti məhdudlaşdıran hallardan fərqləndirmək lazımdır.

Azərbaycan Respublikasının inzibati xətalər qanunvericiliyi inzibati məsuliyyətin məhdudlaşdırılması hallarını aşağıdakı meyarlara görə fərqləndirir:

1. *İnzibati xətanın subyekti;*
2. *İnzibati tənbehlərin tətbiq edilməsi;*
3. *İnzibati tənbehlərin icrası.*

İnzibati xətanın subyektinə görə inzibati məsuliyyətin məhdudlaşdırılması halları aşağıdakılardır:

Azərbaycan Respublikasının Müdafiə Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi (Naxçıvan Muxtar Respublikasının ərazisində Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi), Azərbaycan Respublikasının Dövlət Sərhəd Xidməti, Azərbaycan Respublikasının Xüsusi Dövlət Mühafizə Xidməti əməkdaşları intizam nizamnamələrində bilavasitə nəzərdə tutulmuş hallarda inzibati xətalara görə intizam məsuliyyəti daşıyırlar, qalan hallarda isə ümumi əsaslarla inzibati məsuliyyət daşıyırlar (İXM, maddə 15.3).

Azərbaycan Dövlət Dəmir Yolunda və Azərbaycan Dövlət Xəzər Dəniz Gəmiçiliyində qulluq vəzifələrinin icrası zaman inzibati xəta törətməyə görə şəxs intizam nizamnamələrində və ya intizam haqqında əsasnamələrdə nəzərdə tutulmuş hallarda intizam məsuliyyəti, qalan hallarda ümumi əsaslarla inzibati məsuliyyət daşıyır (İXM, maddə 15.4).

Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə əsasən, Azərbaycan Respublikasında toxunulmazlıq hüququndan istifadə edən əcnəbilərin Azərbaycan Respublikasının ərazisində törətdikləri inzibati xətalara görə məsuliyyət məsələsi beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq həll edilir (İXM, maddə 15.7).

İnzibati tənbehin tətbiq edilməsinə görə inzibati məsuliyyətin məhdudlaşdırılması halları:

* əsas dolanacaq mənbəyi ov olan şəxslərin odlu silahı, döyüş sursatı və digər ov alətləri müsadirə edilə bilməz (İXM, maddə 27.3)

* nəqliyyat vasitələrini sərxoş halda idarəetmə halları istisna olmaqla, nəqliyyat vasitələrindən əlilliyi ilə əlaqədar istifadə edən şəxslərin nəqliyyat vasitələrini idarəetmə hüququ məhdudlaşdırıla bilməz (İXM, maddə 28.2)

* əsas dolanacaq mənbəyi ov olan fiziki şəxslərin ov hüququ məhdudlaşdırıla bilməz (İXM, maddə 28.4)

* hamilə qadınlar və ya himayəsində azyaşlı uşağı olan qadınlar, on səkkiz yaşına çatmayan şəxslər, birinci və ya ikinci qrup əlillər, habelə altmış yaşına çatmış qadınlar və altmış beş

yaşına çatmış kişilər barəsində inzibati həbs tətbiq edilə bilməz (İXM, maddə 30.2)

* Azərbaycan Respublikasının Müdafiə Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi (Naxçıvan Muxtar Respublikasının ərazisində Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi), Azərbaycan Respublikasının Dövlət Sərhəd Xidməti, Azərbaycan Respublikasının Xüsusi Dövlət Mühafizə Xidməti əməkdaşlarına inzibati həbs tətbiq edilə bilməz (İXM, maddə 15.3)

* müddətli həqiqi hərbi xidmət hərbi qulluqçularına inzibati həbs və inzibati cərimə tətbiq edilə bilməz (İXM, maddə 15.3).

İnzibati tənbeh tətbiq etmə haqqında qərarın icrası zamanı aşağıdakı məhdudlaşdırma hallarına yol verilir:

- yetkinlik yaşına çatmayanın müstəqil qazancı olmadıqda, inzibati cərimə onun valideynləri və ya onları əvəz edən şəxslərdən tutulur (İXM, maddə 451.2);

- nəqliyyat vasitələrini idarə etmə hüququnun və ya ov hüququnun müəyyən müddətə məhdudlaşdırılması barədə qərar qəbul etmiş səlahiyyətli vəzifəli şəxs göstərilən hüququn məhdudlaşdırılması müddətini, təyin edilmiş müddətin azı yarısı keçdikdən sonra, nəqliyyat vasitələrini idarə etmə hüququ və ya ov hüququ məhdudlaşdırılmış şəxsin işlədiyi və ya oxuduğu müəssisənin, idarənin, təşkilatın vəsətəti ilə azalda bilər (İXM, maddə 455.5).

XIV fəsil

İnzibati tənbehlər və onların tətbiq edilməsi qaydaları

§1. İnzibati tənbehlərin anlayışı və mahiyyəti

Azərbaycan Respublikası İXM-in 22-ci maddəsinə əsasən inzibati tənbeh məsuliyyət tədbiri olub, inzibati xəta törədən şəxsi qanunlara əməl edilməsi ruhunda tərbiyələndirmək, habelə həm inzibati xəta törətmiş şəxs, həm də başqa şəxslər tərəfindən yeni inzibati xəta törədilməsinin qarşısını almaq məqsədilə tətbiq olunur.

İnzibati tənbeh inzibati xəta törədilməsinə görə tətbiq edilən inzibati məsuliyyət tədbiridir. O tədbirlər İXM-in 23-cü maddəsi ilə təsbit olunub. Bunlardan başqa İXM-də başqa təsir tədbirləri də nəzərdə tutulub. İXM-in 30-cu fəslində nəzərdə tutulan gətirilmə (İXM, maddə 397), inzibati qaydada tutma (İXM, maddə 398), şəxsi axtarış, fiziki şəxsdə olan şeyləri yoxlama (İXM, maddə 402), şeylərin və sənədlərin götürülməsi (İXM, maddə 404) və s. inzibati məcburetmə tədbirləri inzibati tənbeh sayılmır. Çünki adları qeyd edilən tədbirlər İXM-in 396-cı maddəsinə əsasən, inzibati xətalər haqqında işlərin icraatını təmin etmək üçün müəyyən olunmuş inzibati-prosessual məcburetmə tədbirləridir və onların tətbiqi inzibati məsuliyyət yaratmır.

İnzibati tənbeh həm törədilmiş inzibati xətaya, həm də inzibati xəta törədən şəxsə qarşı olan «mənfə» münasibətin nəticəsidir. İnzibati xətalərin qarşısının alınmasında inzibati tənbehlərin tətbiq edilməsi əsas deyil, köməkçi bir vasitədir. İnzibati tənbehlər tətbiq edilərkən inandırma və məcburetmə metodları uzlaşdırılır. Çünki inzibati tənbehlər inzibati məcburetmə tədbirləri olmaqla yanaşı, eyni zamanda tərbiyəedici xarakterə də malikdir.

İnzibati tənbehlərin tətbiq edilməsi aşağıdakı məqsədlərə xidmət edir:

- *inzibati xəta törədən şəxsi qanunlara əməl edilməsi ruhunda tərbiyələndirmək;*
- *inzibati xəta törətmiş şəxs tərəfindən yeni inzibati xəta törədilməsinin qarşısını almaq;*

• *başqa şəxslər tərəfindən yeni inzibati xəta törədilməsinin qarşısını almaq.*

İnzibati tənbehlərin məzmunu inzibati xəta törətmiş şəxsin subyektiv hüquqlarının və maddi mənafeələrinin məhdudlaşdırılmasından ibarətdir.

İnzibati həbsin tətbiqi inzibati xəta törətmiş şəxsin azadlığının qısa müddətə məhdudlaşdırılması ilə, inzibati cərimə «ödənişlə alınma», «müsadirə» isə maddi itkilərlə bağlıdır. Bu tədbirlərin köməyi ilə dövlət təqsirli şəxsin arzusundan asılı olmayaraq, onun şəxsi və əmlak hüquqlarını müəyyən dərəcədə məhdudlaşdırır.

İnzibati tənbehlər bir qayda olaraq inzibati xəta törətmiş şəxsə maddi və ya mənəvi təsirin göstərilməsi ilə ifadə olunur. Bəzi inzibati tənbehlər özündə eyni zamanda mənəvi məzəmməti, maddi təsiri və inzibati xəta törətmiş şəxsin hüquqlarının müəyyən müddətə məhdudlaşdırılmasını ehtiva edir (məsələn, inzibati həbs, «...xüsusi hüququn məhdudlaşdırılması», inzibati cərimə). Bu sanksiyaların tətbiq edilməsi ilə səlahiyyətli dövlət orqanlarının və onların vəzifəli şəxslərinin hakimiyyət səlahiyyətləri həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 1.3-cü maddəsinə uyğun olaraq, İnzibati məsuliyyət müəyyən edən və inzibati xətalər törətmiş şəxsin tənbeh edilməsini nəzərdə tutan qanunlar yalnız İXM-ə daxil olduqdan sonra tətbiq edilir. Daha dəqiq desək, İXM ilə nəzərdə tutulmayan hüquqa zidd əməl inzibati xəta deyil və buna görə inzibati tənbeh tətbiq edilə bilməz.

İnzibati tənbehlər dövlət orqanlarının və vəzifəli şəxslərin geniş dairəsi tərəfindən tətbiq edilməsində xarakterizə olunur. Bu orqan və vəzifəli şəxslərin dairəsi Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 357-ci maddəsi ilə müəyyən edilib. Bunlara aiddir: rayon (şəhər) məhkəmələri, yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar, seçki komissiyaları, Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanları və Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı (vəzifəli şəxslər). Bundan əlavə «Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinin təsdiq edilməsi,

qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 avqust 2000-ci il tarixli Fərmanının 3-cü bəndində inzibati xətlər haqqında işlərə baxmaq səlahiyyəti olan orqanların dəqiq siyahısı göstərilmişdir. İnzibati tənbehləri müxtəlif orqan və vəzifəli şəxslər tətbiq etdiyi üçün onlar həm təkbaşına, həm də kollegial qaydada tətbiq olunur. Məsələn, dövlət idarəetmə orqanlarında və məhkəmələrdə bu məsələ bir qayda olaraq təkbaşına, yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalarda isə kollegial formada həyata keçirilir.

İnzibati tənbehlərin tətbiq edilməsi müəyyən hüquqi nəticələr, yəni "inzibati məsuliyyətə cəlb olunma vəziyyətini" yaradır və bu müddətdə yeni inzibati xətanın törədilməsi inzibati məsuliyyəti ağırlaşdıran hal kimi çıxış edir.

Azərbaycan Respublikası İXM-in 37-ci maddəsinə əsasən, "inzibati məsuliyyətə cəlb olunma vəziyyəti" tənbeh etmə haqqında qərarın icrasının qurtardığı gündən etibarən bir il ərzində davam edir və bu müddət bitdikdə hər hansı dövlət orqanının (vəzifəli şəxsin) xüsusi qərarı olmadan öz-özünə ləğv olunur. Bu müddət bitdikdə şəxs inzibati məsuliyyətə cəlb edilməmiş sayılır.

İnzibati tənbehlər səlahiyyətli orqanlar və ya vəzifəli şəxslər tərəfindən xüsusi fərdi idarəetmə aktların qəbulu yolu ilə tətbiq edilir. Təqsirkar törətdiyi xətaya (əmələ) görə tənbeh edilir. Tətbiq edilən inzibati tənbehlər ədalətli olmalı, əməlin xarakterinə və inzibati xəta törətmiş şəxsin şəxsiyyətinə müvafiq olmalıdır. İnzibati tənbehin "ağırlığı" törədilən əməlin (xətanın) "ağırlığından" asılıdır.

İnzibati tənbehlər hüquq qaydasını dolay yolla müdafiə edir və əlavə vəzifələri müəyyən edərək vətəndaşın hüquqlarını məhdudlaşdırır, eləcə də gələcəkdə şəxs tərəfindən qanunun tələblərini poznamığa və onu nümunəvi davranışa həvəsləndirir.

§2. İnzibati tənbehlərin sistemi və növləri

Qanunvericidə nəzərdə tutulmuş inzibati tənbehlər məzmun baxımından fərqlidir. Bu dəyər növbəsində törədilən inzibati xətanın xarakterini və təqsirli şəxsin şəxsiyyətini nəzərə almaqda onlara qarşı ədalətli tənbehin tətbiq edilməsinə imkan verir.

Azərbaycan Respublikası İXM-in 23-cü maddəsinə əsasən inzibati xətaların törədilməsinə görə aşağıdakı inzibati tənbehlər tətbiq oluna bilər:

- 1. Xəbərdarlıq (İXM, maddə 24)*
- 2. İnzibati cərimə (İXM, maddə 25)*
- 3. İnzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektı olmuş predmetin ödənişlə alınması (İXM, maddə 26)*
- 4. İnzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektı olmuş predmetin müsadirəsi (İXM, maddə 27)*
- 5. İnzibati xəta törətmiş fiziki şəxsin ona verilmiş xüsusi hüququnun məhdudlaşdırılması (ov etmək hüququ, nəqliyyat vasitəsini idarəetmə hüququ) (İXM, maddə 28)*
- 6. Əcnəbiləri və ya vətəndaşlığı olmayan şəxsləri Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənara inzibati qaydada çıxartma (İXM, maddə 29)*
- 7. İnzibati həbs (İXM, maddə 30)*

Göstərilən maddədə inzibati tənbehlər xarakterinə və tətbiq olunacaq subyektlərin dairəsindən asılı olaraq sistemləşdirilmişdir. Burada qanunverici inzibati tənbehləri həm təsir dərəcəsinə, həm də təsir nəticəsinə görə «yüngüldən» «ağır» doğru ardıcılıqla müəyyən etmişdir. Bununla da inzibati tənbehləri tətbiq edən orqan və vəzifəli şəxsə təqsirli şəxsə qarşı ədalətli və məqsədəuyğun tənbeh növünün seçilməsinə imkan yaranır. İnzibati təhqiqat zamanı törədilmiş xətanın xarakteri, onu törədən şəxsin şəxsiyyəti, onun təqsirinin dərəcəsi, əmlak vəziyyəti, həmçinin məsuliyyəti ağırlaşdıran və yüngülləşdirən hallar nəzərə alınır. İnzibati xəta törətmiş şəxslərə qarşı tətbiq

olunan digər məcburetmə təsir tədbirləri inzibati tənbehlərə aid edilmir.

Inzibati xəta haqqında işə baxan orqan inzibati xətaya görə məsuliyyəti müəyyən edən normativ-hüquqi aktın maddəsinin sanksiyasında göstərilən inzibati tənbehi tətbiq edə bilər. Azərbaycan Respublikası İXM-in 23-cü maddəsində göstərilmiş inzibati tənbeh növlərindən bəziləri, qanunda dəqiq göstərilmiş müəyyən kateqoriya şəxslərə tətbiq oluna bilməz (məsələn, inzibati həbs hamilə qadınlara qarşı və s. kateqoriya şəxslərə tətbiq oluna bilməz).

Qüvvədə olan inzibati xətalər qanunvericiliyi inzibati tənbehləri mütləq, nisbi müəyyən və alternativ növlərə bölür. Birinciyə misal olaraq, Azərbaycan Respublikası İXM-in 149.1-ci maddəsini göstərmək olar: «Trolleybusda, tramvayda, şəhər və şəhərətrafi avtobusda, marşrut taksisində sərnəşinlərin biletsiz getməsinə görə - şərti maliyyə vahidinin üç misli miqdarında cərimə edilir». İkinciyə misal olaraq, Azərbaycan Respublikası İXM-in 149.2-ci maddəsini göstərmək olar: «Dəmir yolu nəqliyyatında sərnəşinlərin biletsiz getmələrinə görə - şərti maliyyə vahidinin on beş mislindən otuz mislinədək miqdarda cərimə edilir». Üçüncüyə misal olaraq, Azərbaycan Respublikası İXM-in 69-cu maddəsində göstərilən xırda talamanı göstərmək olar: « ... özgəsinin əmlakını talamağa görə - şərti maliyyə vahidinin otuz beş mislindən qırx mislinədək cərimə edilir və ya işin hallarına görə, xətanı törədənin şəxsiyyəti nəzərə alınmaqla bu tədbirlərin tətbiqi kifayət sayılmadıqda isə on beş günədək müddətə inzibati həbs tətbiq edilir».

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər qanunvericiliyində inzibati tənbehlərin əsas və əlavə növləri göstərilmişdir:

Xəbərdarlıq, inzibati cərimə və inzibati həbs yalnız əsas inzibati tənbeh növləri kimi tətbiq edilir.

Inzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektı olmuş predmetin ödənişlə alınması, yaxud müsadirəsi, inzibati xəta törətmiş fiziki şəxsin ona verilmiş xüsusi hüququnun məhdudlaşdırılması, əcnəbiləri və ya vətəndaşlığı olmayan şəxsləri Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından

kənarə inzibati qaydada çıxartma həm əsas, həm də əlavə inzibati tənbeh növləri kimi tətbiq edilə bilər.

Bir inzibati xəyata görə əsas tənbeh, yaxud əsas və əlavə tənbeh tətbiq edilə bilər.

Sanksiya alternativ kimi göstərilən hallarda (məsələn, İXM-in 346.1-ci maddəsinin sanksiyası «... silah və döyüş sursatı ödənişlə alınmaqla və ya alınmamaqla şərti maliyyə vahidinin iyirmi beş mislindən otuz beş mislinədək miqdarda cərimə edilir») inzibati xəta haqqında işə baxan orqan işin hallarına görə əlavə tənbeh növünü tətbiq edə və ya tətbiq etməyə bilər. Əgər xüsusi hissənin maddəsi əsas tənbehlə birlikdə əlavə tənbehi də tətbiq etməyi məcbur müəyyən edirsə, belə hallarda həmin orqan əlavə tənbehi tətbiq etməkdən yayına bilməz (məsələn, İXM-in 346.2-ci maddəsinin sanksiyası «... silah və döyüş sursatı ödənişlə alınmaqla və ya müsadirə edilməklə şərti maliyyə vahidinin otuz mislindən qırx mislinədək miqdarda cərimə edilir»).

İnzibati xətanın törədilməsinə görə əsas tənbeh növlərindən yalnız biri tətbiq edilə bilər. İki əsas tənbeh növünün eyni zamanda tətbiq olunması yolverilməzdir.

Qanunvericilikdə inzibati tənbehlərin növləri aşağıdakı kimi müəyyən olunmuşdur:

Xəbərdarlıq. *Azərbaycan Respublikası İXM-in 24-cü maddəsinə əsasən:*

«Xəbərdarlıq inzibati tənbeh növü olmaqla hüquqazidd əməlin yolverilməzliyi barədə şəxslərə edilən rəsmi xəbərdaredici tədbirdir. Xəbərdarlıq yazılı formada edilir».

Xəbərdarlıq tərbiyəvi xarakterli inzibati tənbeh növlərindən biridir. O, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində göstərilən hallarda tətbiq oluna bilər.

Əksər hallarda xəbərdarlıq inzibati cərimə ilə alternativ olaraq nəzərdə tutulur. İXM-in 21-ci maddəsinin təhlilindən aydın olur ki, qanunverici səlahiyyətli subyektlərə törədilmiş inzibati xətanın az əhəmiyyətli olmasından irəli gələrək sanksiyada nəzərdə tutulmayan xəbərdarlıq tənbeh növünün təqsirli şəxslərə tətbiqinə və ya həmin şəxsi inzibati məsuliyyətdən azad etməyə səlahiyyət vermişdir (İXM, maddə 21).

Xəbərdarlığın tətbiq edilməsi digər inzibati tənbehin tətbiq edilməsinə bərabərdir və təqsirli şəxs üçün müvafiq hüquqi nəticələr yaradır. Təqsirli şəxs tənbehin icrasının qurtardığı gündən etibarən bir il ərzində inzibati məsuliyyətə cəlb edilmiş şəxs sayılır (İXM-nin 37-ci mad.).

Qüvvədə olan qanunvericilik xəbərdarlıq kimi inzibati tənbehin tətbiqinin yazılı formasını nəzərdə tutur. İnzibati xəta haqqında işə baxan orqan (vəzifəli şəxs) tərəfindən bu tənbehin tətbiqi haqqında qərar çıxarılır.

İnzibati cərimə. Azərbaycan Respublikası İXM-in 25-ci maddəsinə əsasən:

«25.1. İnzibati cərimə bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda hakim, səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) tərəfindən təyin edilən və təqsirkar şəxsdən dövlətin xeyrinə məcburi tutulan pul məbləğidir.

25.2. İnzibati cərimənin aşağıdakı meyarları vardır:

25.2.1. inzibati xətanın başa çatdığı və ya qarşısının alındığı vaxt Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilən şərti maliyyə vahidinin miqdarı;

25.2.2. inzibati xətanın başa çatdığı və ya qarşısının alındığı vaxt inzibati xətanın bilavasitə obyektli olmuş predmetin dəyəri;

25.2.3. inzibati xətanın başa çatdığı və ya onun qarşısının alındığı vaxt ödənilməli olan, lakin ödənilməmiş ödənişlərin, vergilərin məbləği.

25.3. İnzibati xətalara görə, alınan cərimənin miqdarı şərti maliyyə vahidinin 3 (üç) mislindən az ola bilməz.

25.4. Şərti maliyyə vahidi ilə hesablanan və inzibati xətalara görə fiziki şəxslərdən alınan inzibati cərimənin miqdarı şərti maliyyə vahidinin qırx mislindən, vəzifəli şəxslərdən alınan inzibati cərimələrin miqdarı şərti maliyyə vahidinin doxsan mislindən, hüquqi şəxslərdən alınan inzibati cərimələrin miqdarı şərti maliyyə vahidinin üç yüz mislindən artıq ola bilməz.

25.5. İnzibati xətanın bilavasitə obyektli olmuş predmetin dəyəri ilə ölçülən cərimənin miqdarı həmin predmetin dəyərinin yüz faizindən, ödənilməmiş ödənişlərin, vergilərin məbləği ilə ölçülən

cərimənin miqdarı isə həmin ödənişlərin, vergilərin yüz əlli faizindən artıq ola bilməz.

25.6. Qanunla müəyyən edilmiş hallar istisna olmaqla, inzibati cərimə Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsinə keçirilir.

Hüquqi məsuliyyət tədbiri kimi cərimə yalnız inzibati hüquqda yox, həm də digər hüquq sahələrində (cinayət hüququ, mülki hüquq və s.) geniş tətbiq olunur. Məhz bu səbəbdən də aydınlıq üçün ona "inzibati" sözü əlavə edilmişdir.

İnzibati cərimə əmlak xarakterli inzibati tənbeh növüdür. O təqsirli şəxsin əmək haqqının, əmlakının və ya başqa gəlirinin bir hissəsinə müvafiq ölçüdə olan və dövlətin xeyrinə məcburi tutulan pul məbləğidir. İnzibati cərimə qanunvericilik tərəfindən inzibati tənbeh növü kimi əksər inzibati xətalara görə nəzərdə tutulub. Cərimə növündə inzibati tənbeh təqsirli şəxsin şüuruna təsir edərək, hər şeydən əvvəl onun əmlak maraqlarını məhdudlaşdırır. Cərimənin «ağırlığının» əsas göstəricisi onun miqdarıdır. Qanunverici bu tənbehin «yuxarı» və «aşağı» həddini müəyyən etmişdir. İXM-in Xüsusi hissəsində nəzərdə tutulmuş konkret növ inzibati xətalara görə məsuliyyəti nəzərdə tutan müvafiq normaların sanksiyalarında inzibati cərimənin miqdarı inzibati xətanın ictimai təhlükəlilik dərəcəsiindən irəli gələrək müəyyən edilir. Bu zaman cərimənin miqdarı normada nəzərdə tutulmuş inzibati xəta üçün müəyyən edilmiş «yuxarı» həddən artıq ola bilməz. Adı çəkilən Məcəllənin xüsusi hissəsinin normaları əsasən nisbi müəyyən edilmiş sanksiyalardan ibarətdir. Həmin sanksiyalarda inzibati cərimənin həm «yuxarı», həm də «aşağı» miqdarı göstərilmişdir. Qanunun bu müddəası səlahiyyətli orqana (vəzifəli şəxsə) inzibati cərimənin miqdarını müəyyən edərkən törədilmiş inzibati xətanı və təqsirkarın şəxsiyyətini xarakterizə edən bütün halları nəzərə almağa imkan verir.

İnzibati cərimə əsas inzibati tənbeh növüdür. O digər tənbehlərin əvəzedicisi kimi tətbiq edilə bilməz. Qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallarda cərimə əlavə inzibati tənbehlərlə birlikdə tətbiq edilə bilər. Məsələn, İXM-in 343-cü maddəsinin sanksiyası «... inzibati xətanın törədilməsində bilavasitə obyekt

olmuş predmetlər müsadirə edilməklə və ya edilməməklə şərti maliyyə vahidinin otuz beş mislindən qırx mislinədək miqdarda cərimə edilir.»

İnzibati cərimənin tətbiq edilməsi zamanı işə baxan orqan (vəzifəli şəxs) tərəfindən qərar çıxarılır. İnzibati Xətalar Məcəlləsinin 412-ci maddəsində göstərilmiş hallarda inzibati xəta haqqında protokol tərtib edilmədən inzibati xəta törədilən yerdə inzibati cərimə tətbiq edilir. Bunun üçün aşağıdakı şərtlər vacibdir:

- törədilmiş inzibati xətaya görə inzibati tənbeh növü kimi inzibati cərimənin miqdarı şərti maliyyə vahidinin səkkiz mislindən artıq olmasın;

- təqsirkar ona qarşı tətbiq edilən inzibati cərimə ilə razılaşsın;

- inzibati cəriməni yerində ödəməyə imkanı olsun.

Göstərilən hallardan biri olmadıqda inzibati xəta haqqında protokol tərtib edilir. İnzibati xəta törədildiyi yerdə inzibati cərimə tutulduqda fiziki şəxsə müəyyən edilmiş nümunədə qəbz verilir. Qəbzdə İnzibati Xətalar Məcəlləsinin 452-ci maddəsində göstərilən məlumatlar öz əksini tapmalıdır.

İnzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektı olmuş predmetin ödənişlə alınması. Azərbaycan Respublikası İXM-in 26-cı maddəsinə əsasən:

« 26.1. İnzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektı olmuş predmet ödənişlə, məcburi qaydada alınır, sonra satılır və əldə edilən məbləğ həmin predmetin satılması ilə əlaqədar xərclər çıxıldıqdan sonra onun keçmiş sahibinə verilir.

26.2. İnzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektı olmuş predmetin ödənişlə alınması hakim tərəfindən tətbiq edilir.

26.3. Əsas dolanacaq mənbəyi ov olan şəxslər barəsində odlu silahın, döyüş sursatının və digər ov alətinin ödənişlə alınması tətbiq edilə bilməz.

26.4. Predmetin ödənişlə alınması qaydası bu Məcəllə və Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericiliyi ilə müəyyən edilir».

«Ödənişlə alınma» əmlak xarakterli inzibati tənbehdir və yalnız xətanın törədilməsində alət kimi istifadə edilən və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektı olan predmetlərin sahibləri barəsində tətbiq edilə bilər. Azərbaycan Respublikası İXM-in 404-cü maddəsinə əsasən təqsirkar şəxsə məxsus olan predmetlərin məcburi qaydada götürülməsi inzibati tənbeh sayılmır.

Məzmununa görə inzibati tənbeh növü olan «predmetin ödənişlə alınması» üç qarşılıqlı əlaqəli hərəkətlərdən ibarətdir:

1. inzibati xəta törədən şəxsdən predmetin məcburi alınması;

2. bu predmetin satılması;

3. alınmış predmetin satılması ilə əlaqədar xərclər çıxıldıqdan sonra əldə edilən məbləğin keçmiş sahibinə qaytarılması.

«Ödənişlilik» əlamətinə görə bu alınma digər inzibati tənbehdən, inzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektı olmuş predmetin müsadirəsindən fərqlənir. Müsadirə olunmuş predmetlər ödənişsiz olaraq dövlətin mülkiyyətinə keçirilir.

Predmetin ödənişlə alınması həm əsas, həm də əlavə inzibati tənbeh növü kimi tətbiq edilə bilər.

Bununla yanaşı, qanunverici bu inzibati tənbehin tətbiq edilməsində məhdudiyətlər də qoyur. Odlu silahın və döyüş sursatının ödənişlə alınması, əsas dolanacaq mənbəyi ov olan şəxslər barəsində tətbiq edilə bilməz.

Bu növ inzibati tənbehin tətbiq edilməsi yalnız hakim tərəfindən tətbiq edilə bilər.

İnzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektı olmuş predmetin müsadirəsi. Azərbaycan Respublikası İXM-in 27-ci maddəsinə əsasən:

« 27.1. İnzibati xəta törətmiş şəxsin xüsusi mülkiyyətində olan, habelə inzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektı olmuş predmetin müsadirəsi bu Məcəllənin Xüsusi hissəsində nəzərdə tutulmuş hallarda həmin predmetin məcburi qaydada və ödənişsiz dövlətin mülkiyyətinə keçməsindən ibarətdir.

27.2. *İnzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektı olmuş predmetin müsadirəsi hakim tərəfindən tətbiq edilir.*

27.3. *Əsas dolanacaq mənbəyi ov olan şəxslərin odlu silahı, döyüş sursatı və digər ov alətləri müsadirə edilə bilməz.*

27.4. *Müsadirənin tətbiqi qaydası bu Məcəllə və Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericiliyi ilə müəyyən edilir».*

İnzibati tənbeh növü kimi tətbiq olunan «müsadirə» inzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektı olmuş predmetin ödənişsiz və məcburi qaydada dövlətin mülkiyyətinə keçməsindən ibarətdir. Təqsirkar şəxsin yalnız xüsusi mülkiyyətində olan predmet müsadirə oluna bilər. İnzibati qaydada tətbiq olunan müsadirəni cinayət əməlinə görə cəza kimi tətbiq edilən müsadirədən fərqləndirən əlamətlər aşağıdakılardır:

- xüsusi mülkiyyətdə olan predmetin müsadirəsi cinayətə görə yox, yalnız inzibati xətaya görə tətbiq edilir;

- inzibati qaydada tətbiq edilən müsadirədə yalnız inzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektı olmuş predmet dövlətin mülkiyyətinə keçirilir (odlu ov silahı və s.), cinayət əməlinə görə isə təqsirləndirilən şəxsin cinayət törədərkən istifadə etdiyi alət və vasitələri, habelə cinayət yolu ilə əldə etdiyi mülkiyyəti müsadirə olunur;

- cinayət hüququnda tətbiq edilən müsadirədən fərqli olaraq inzibati tənbeh kimi tətbiq edilən müsadirə həm əsas, həm də əlavə tənbeh növü kimi tətbiq oluna bilər. Cinayət əməlinə görə tətbiq edilən əmlak müsadirəsi yalnız əlavə cəza tədbiri kimi tətbiq edilir (Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 43.3-cü maddəsi).

Müsadirəni «ödənişlə almadan» və digər inzibati tənbeh tədbirindən fərqləndirmək lazımdır. Belə ki, predmetin «ödənişlə alınması» onun dəyərinin keçmiş sahibinə qaytarılmasında, müsadirədə isə ödənişsiz dövlətin mülkiyyətinə keçməsində ifadə olunur.

İnzibati xətaya görə tətbiq olunan müsadirə Azərbaycan Respublikası İXM-in 404-cü maddəsində göstərilən əşya və

sənədlərin götürülməsi kimi inzibati-prosessual təmin etmə tədbirindən fərqlənir. Prosesual məqsədlə götürülən əşya və sənədlər (inzibati xətanın qarşısının alınması, iş vaxtında və düzgün baxılmasının təmin olunması, işlər üzrə qərarların icrası məqsədilə) işə baxılana qədər saxlanılır və işin nəticəsindən asılı olaraq ya müsadirə olunur, ya sahibinə qaytarılır, yaxud da məhv edilir.

Müsadirə əsas dolanacaq mənbəyi ov olan şəxslərin odlu silahı, döyüş sursatı və digər ov alətləri barədə tətbiq edilə bilməz.

Inzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektı olmuş predmetin müsadirəsi hakim tərəfindən tətbiq edilir.

Müsadirə haqqında qərarın icrası daxili işlər orqanları, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, gömrük orqanları, «Azərbaycan Hava Yolları» Dövlət Konserni və səlahiyyət verilmiş digər orqanlar (vəzifəli şəxslər) tərəfindən həyata keçirilir.

Müsadirə dövlət mülkiyyətinə keçməli olan predmetin dəyərini ödəməklə əvəz oluna bilməz.

Fiziki şəxsin ona verilmiş xüsusi hüququnun məhdudlaşdırılması. Azərbaycan Respublikası İXM-in 28-ci maddəsinə əsasən:

«28.1. Verilmiş xüsusi hüquqdan istifadə qaydasını kobud şəkildə və ya müntəzəm pozmağa görə fiziki şəxsin həmin hüququ iki aydan iki ilədək müddətə məhdudlaşdırılır.

28.2. Nəqliyyat vasitələrini sərxoş halda idarəetmə halları istisna olmaqla, nəqliyyat vasitələrindən əlilliyi ilə əlaqədar istifadə edən şəxslərin nəqliyyat vasitələrini idarəetmə hüququ məhdudlaşdırıla bilməz.

28.3. Məcəllənin 151.2-ci, 151.3-cü, 151.4-cü, 155.3-cü və 156-cı maddələrində müəyyən edilmiş balla qiymətləndirilən xətalərin yol verilməsinə görə sürücülər bir il ərzində 10 və daha çox bal topladıqda, inzibati cərimə tətbiq edilmədən onların nəqliyyat vasitələrini idarə etmək hüququ məhdudlaşdırılır.

28.4. Əsas dolanacaq mənbəyi ov olan fiziki şəxslərin ov hüququ məhdudlaşdırıla bilməz».

Bu inzibati tənbeh mahiyyətə təqsirkar şəxsin müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma və ya təbiətdən istifadə etmə kimi hüquqlarının məhdudlaşdırılmasından ibarətdir. Qanunverici bu tənbehin tətbiq edilməsi ilə təqsirkar şəxsə yalnız nəqliyyat vasitələrinin idarəetmə hüququnu və ov etmək hüququnu məhdudlaşdırır.

Qanunverici tərəfindən vətəndaşlara xüsusi hüququn verilməsi bir sıra məcburi şərtlərin olmasını ön plana çəkir. Bu əsasən nəqliyyat vasitəsinin idarə olunması ilə bağlıdır. Yüksək təhlükə mənbəyi olan nəqliyyat vasitəsinin idarəedilməsi şəxsə müəyyən sürücülük vərdişlərinin olmasını, yol hərəkəti qaydalarını bilməsini, müvafiq sağlamlıq vəziyyətinin olmasını tələb edir. Qanunvericilik xüsusi biliklərin məcburi yoxlanılmasını (nəzəri imtahan, texniki vərdişlər) nəzərdə tutur. Bu xüsusi hüquqların verilməsi müvafiq sənədlə təsdiq edilir (sürücülük vəsiqəsi, ovçu bileti).

Xüsusi hüququn məhdudlaşdırılması əsasən yol hərəkəti qaydalarını və nəqliyyatdan istifadə qaydalarını kobud şəkildə və ya müntəzəm pozmağa görə nəqliyyat vasitələrinin sürücüləri barəsində tətbiq edilir. Hərəkət təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin təsirli vasitəsi olaraq nəqliyyat vasitəsinin idarə etmə hüququnun məhdudlaşdırılması hüquqi məhdudiyyətlərlə əlaqəli olan tənbeh növüdür. Bu inzibati tənbehin tətbiq edilməsi sürücü üçün müəyyən olunmuş müddət ərzində nəqliyyat vasitələrinin idarə edilməsini qadağan edir. Nəzərə almaq lazımdır ki, bu tənbehin qüvvəsi avtomobil, traktor və digər özüyəriyən maşın, tramvay və trolleybusları, motosiklləri və digər mexaniki nəqliyyat vasitələrini idarə edən sürücülər tərəfindən müəyyən edilmiş qaydaların kobud və ya müntəzəm şəkildə pozmalarına aid edilir.

Təhlil olunan inzibati tənbehin tətbiqi zaman törədilmiş inzibati xətanın xarakteri və inzibati xətanın xüsusi subyektinin (sürücünün) şəxsiyyəti, onun əmlak vəziyyəti, təqsirinin dərəcəsi habelə məsuliyyəti yüngülləşdirən və ağırlaşdıran hallar nəzərə alınır. Qanunverici bu tənbehin tətbiqini rayon (şəhər) məhkəmələrinə, Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər

Nazirliyinə və Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat Nazirliyinə həvalə etmişdir.

Araşdırdığımız tənbehin digər forması ov etmək hüququndan məhrum etmədir. Bu tənbeh müəyyən ov qaydalarının pozulmasına görə nəzərdə tutulur. Məsələn, Azərbaycan Respublikası İXM-in 111.2-ci maddəsi «Ov qaydalarının kobud şəkildə pozulmasına (lazımi icazə olmadan və ya qadağan edilmiş yerlərdə, yaxud qadağan edilmiş müddətlərdə, qadağan edilmiş alətlərlə və ya üsullarla ov edilməsinə), habelə digər ov qaydalarının müntəzəm pozulmasına görə ... ». Göstərilən maddəyə əsasən, əsas dolanacaq mənbəyi ov olan şəxslərə qarşı ov etmə hüququnun məhdudlaşdırılması kimi tənbeh tətbiq edilə bilməz. Bu inzibati tənbehi tətbiq etmək hüququ yalnız rayon (şəhər) məhkəmələri və Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinə verilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından kənara inzibati qaydada çıxartma. Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 29-cu maddəsində göstərilmişdir:

«Bu Məcəllənin xüsusi hissəsində nəzərdə tutulmuş hallarda əcnəbilər və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslər barəsində Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından kənara inzibati qaydada çıxartma tətbiq edilir».

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər qanunvericiliyinə əsasən bu hallara aşağıda göstərilənlər aiddir:

1) Əcnəbilər və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslər tərəfindən dini təbliğatın aparılması. (İXM, maddə 300);

2) Azərbaycan Respublikası ərazisində qeydiyyatsız yaşaması və ya beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, rəsmiləşdirilmiş icazə (viza) olmadan qaldıqda. (İXM, maddə 330);

3) Azərbaycan Respublikası dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrində rejim pozulduqda. (İXM, maddə 336).

Araşdırdığımız inzibati tənbeh 13.03.1996-cı il tarixli "Əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin hüquqi vəziyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununda öz əksini tapmışdır. Adı çəkilən Qanunun 27-ci maddəsinə əsasən,

immigrant statusu olmayan əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənara çıxarılması Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində (İXM, maddə 457; CM, maddə 52 və s.) müəyyən edilmiş qaydada həyata keçirilir.

İmmigrant statusu olmayan əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənara çıxarılması haqqında qərarda müəyyən olunmuş müddətdə Azərbaycan Respublikasının ərazisini tərk etməlidir. Azərbaycan Respublikasının ərazisini tərk etməkdən boyun qaçıran immigrant statusu olmayan əcnəbi və vətəndaşlığı olmayan şəxs, müvafiq məhkəmənin (hakimin) qərarı əsasında tutulur və məcburi qaydada Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənara çıxarılır. Göstərilən şəxslər çıxarılan qərardan məhkəməyə şikayət verə bilər, lakin şikayətin verilməsi qərarın icrasını dayandırmır.

Müəyyən edilmiş qaydalara əsasən Azərbaycan Respublikası hüdudlarından kənara çıxarılmalı olan əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər məcburi dövlət daktiloskopik qeydiyyatından keçməlidirlər.

Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənara inzibati qaydada çıxartma haqqında səlahiyyətli orqanın (vəzifəli şəxslərin) qərarı Daxili İşlər Nazirliyi tərəfindən icra edilir və bu xərclər onların üzərinə düşür. Bu şəxslərin çıxarılması üçün onların vəsaitləri olmadıqda, belə xərclərin ödənilməsi onları qəbul edən idarə, müəssisə və təşkilatların, Azərbaycan Respublikasında yaşayan və ya şəxsi işlə bağlı olaraq Azərbaycan Respublikasına gələn əcnəbilərlə və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslərlə əlaqədar isə, bu xərclərin ödənilməsi Azərbaycan Respublikasının DİN-in üzərinə düşür.

İnzibati həbs. *Azərbaycan Respublikası İXM-in 30-cu maddəsinə əsasən:*

«30.1.İnzibati həbs, yalnız müstəsna hallarda, inzibati xətalərin ayrı-ayrı növlərinə görə on beş gün müddətində müəyyən olunur və tətbiq edilir.

30.2.Hamilə qadınlar və ya himayəsində azyaşlı uşağı olan qadınlar, on səkkiz yaşına çatmayan şəxslər, birinci və ya ikinci

qrup əlillər, habelə altmış yaşına çatmış qadınlar və altmış beş yaşına çatmış kişilər barəsində inzibati həbs tətbiq edilə bilməz.

30.3.İnzibati qaydada tutma müddəti inzibati həbs müddətinə əlavə edilir».

İnzibati həbs ən «ağır» inzibati tənbeh növüdür. O, inzibati xəta haqqında iş üzrə çıxarılmış qərar əsasında müəyyən olunmuş müddətə təqsirkarın azadlığını müvəqqəti məhdudlaşdırır. Təqsirkar cəmiyyətdən təcrid edildiyindən inzibati həbsin icrası çox ciddi həyata keçirilir. İnzibati həbs ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə görə cinayətə yaxın olan inzibati xətalarla əlaqədar tətbiq edilir. Məsələn: xırda xuliqanlıq (İXM, maddə 296); Polis işçisinin və ya hərbi qulluqçunun qanuni tələbinə qəsdən tabe olmama (İXM, maddə 310).

İnzibati həbsin tətbiq edilməsi meyarları İXM-in xüsusi hissəsinin müvafiq sanksiyalarında verilmişdir. İnzibati həbsin tətbiq edilməsi işin halları və pozuntu törədənin şəxsiyyəti nəzərə alınmaqla sanksiyada göstərilən digər tədbirlərin tətbiq edilməsi kifayət etmədikdə həyata keçirilir.

Əgər müvafiq maddənin sanksiyasında yalnız inzibati həbsin yuxarı həddi göstərilmişdirsə, bu halda inzibati həbs bir gündən göstərilən yuxarı həddə qədər (müddətədək) tətbiq edilə bilər.

Azərbaycan Respublikası İXM-in 30.2-ci maddəsinə əsasən inzibati həbs aşağıdakı şəxslər barəsində tətbiq olunmur:

- hamilə qadınlar;
- himayəsində azyaşlı uşağı olan qadınlar;
- on səkkiz yaşına çatmayan şəxslər;
- birinci və ya ikinci qrup əlillər;
- altmış yaşına çatmış qadınlar;
- altmış beş yaşına çatmış kişilər.

İnzibati həbsin tətbiqi zamanı bu halların müəyyən edilməsi müvafiq sənədlə təsdiq olunmalıdır. İnzibati həbsin tətbiq edilməsi məhkumluq yaratmır və işdən çıxarmaq üçün əsas sayıla bilməz.

İNZİBATİ TƏNBEHLƏRİN MÜDDƏTLƏRİ

İnzibati tənbehlərin tətbiqinin səmərəliliyinin artırılması baxımından inzibati tənbehlərin müddətlərinin düzgün hesablanması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bunun üçün aşağıdakı meyarların əsas götürülməsi məqsədəuyğundur:

- müddətin qanunvericiliklə müəyyən edilmiş ölçüsü;
- müddətin hesablanma anı (müddət hansı andan başlanır);
- müddətin son bitmə anı (müddət hansı vaxt bitir);
- müddətdən çıxarışlar (müddətin hesablanması üçün hər hansı istisnalar).

İnzibati həbs müddəti günlərlə, xüsusi hüquqdan məhrum etmə aylarla və illərlə hesablanır.

İnzibati həbs məhkəmə tərəfindən on beş gün müddətinə qədər təyin edilə bilər (İXM, maddə 30). İnzibati həbsin müddəti günün hissələri ilə hesablanma bilinəz. Məsələn, səlahiyyətli subyekt (hakim) inzibati həbs tənbeh növünü təyin edərkən, müddəti günün tam hissəsi ilə göstərməlidir. İnzibati həbsin müddəti inzibati tənbeh etmə haqqında qərar elan edildiyi andan hesablanmalıdır. İcraat inzibati qaydada tutma ilə həyata keçirilsə, İXM-in 458.3-cü maddəsinə əsasən inzibati qaydada tutma müddəti inzibati həbs müddətindən çıxılır.

Müəyyən olunmuş inzibati tənbehin müddətinin axımı inzibati xəta haqqında işə baxan orqanın (vəzifəli şəxsin) inzibati tənbeh etmə haqqında qərarı qəbul etdiyi saatdan (əgər müddət günlərlə hesablanırsa) və ya gündən (əgər müddət aylar və ya illərlə hesablanırsa) başlanır.

Ay və il dedikdə, həmin ayda və ildə olan faktiki günlərin sayından asılı olmayaraq təqvim ayı və ya təqvim ili başa düşülür. Müddət aylarla və ya illərlə hesablandıqda, bu müddət inzibati tənbehin hesablandığı ayın müvafiq tarixində bitir, əgər həmin ayda müvafiq gün yoxdursa, müddət həmin ayın axırncı günündə bitmiş hesab olunur.

Müddətlər günlərlə hesablandıqda, müddət axırncı günün 24-cü saatında bitir.

§3. *İnzibati tənbehlərin tətbiq edilməsinin ümumi qaydaları*

İnzibati tənbeh tətbiq etmənin ümumi qaydaları Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 32-ci maddəsində göstərilmişdir:

«32.1. *İnzibati xəyata görə tənbeh bu Məcəlləyə uyğun olaraq tətbiq edilir.*

32.2. *Fiziki və ya vəzifəli şəxslər barəsində inzibati tənbeh tətbiq edilərkən xətanın xarakteri, inzibati xəta törədən şəxsin şəxsiyyəti, onun təqsirinin dərəcəsi, əmlak vəziyyəti, habelə məsuliyyəti yüngülləşdirən və ağırlaşdıran hallar nəzərə alınır.*

32.3. *Hüquqi şəxslər barəsində inzibat tənbeh tətbiq edilərkən inzibati xətanın xarakteri, hüquqi şəxsin maliyyə və əmlak vəziyyəti, habelə məsuliyyəti yüngülləşdirən və ağırlaşdıran hallar nəzərə alınır.*

32.4. *İnzibati tənbehin tətbiq edilməsi həmin inzibati tənbehə səbəb olmuş öhdəliklərin yerinə yetirilməsindən şəxsi azad etmir».*

İnzibati tənbehin tətbiq edilməsinin ümumi qaydaları içərisində "qanunçuluq" və "tənbehin fərdiliyi" prinsiplərinə riayət edilməsi xüsusi yer tutur.

"*Qanunçuluq*" prinsipi hüququn ümumi prinsipi kimi inzibati tənbehin tətbiq edilməsində özünü aşağıdakı kimi göstərir:

1. İnzibati xəta haqqında işə baxan orqan (vəzifəli şəxs) təqsirkar şəxsə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş inzibati xətanın törədilməsinə görə tənbehi normanın sanksiyasında göstərilmiş çərçivədə tətbiq edə bilər. Bu tələb öz əksini aşağıdakılarda tapır:

- inzibati tənbehlərin sistemi və növləri qanunvericiliklə müəyyən edilib;

- hər bir tənbeh növünün qanunla müəyyən edilmiş ölçü hədləri mövcuddur. Bu ölçü hədləri hər bir inzibati tənbeh növü üçün onun «aşağı» və «yuxarı» hədlərinin (inzibati cərimədə) və ya yalnız «yuxarı» həddinin (inzibati həbsdə) göstərilməsi ilə müəyyən edilir.

- ayrı-ayrı inzibati xətalara görə məsuliyyət nəzərdə tutan normanın sanksiyasında tənbehin konkret növü və ölçüsü göstərilir.

2. Qanunçulugun tələbinə əsasən, yalnız İXM-in Xüsusi hissəsində nəzərdə tutulan hüquqazidd əməl inzibati məsuliyyətə səbəb olur. Bu işə istənilən əməlin inzibati xəta kimi tövsif edilməsini və həmin əmələ görə inzibati tənbehin tətbiq edilməsini istisna edir.

3. Qanuna uyğun olaraq orqan (vəzifəli şəxs) inzibati xətaya görə müəyyən edilmiş inzibati tənbehin hədlərindən kənara çıxma bilməz. Normada bir qayda olaraq, bir neçə tənbehin tətbiq edilməsi öz əksini tapır. Bu halda işə baxan orqan (vəzifəli şəxs) işin bütün hallarını vaxtında, hərtərəfli, tam və obyektiv araşdırmalıdır.

"Tənbehin fərdiliyi" prinsipinin mahiyyəti tənbehin tətbiq edilməsi zamanı aşağıdakı halların nəzərə alınmasından ibarətdir:

- inzibati xətanın xarakteri;
- inzibati xəta törədən şəxsin şəxsiyyəti;
- onun təqsirinin dərəcəsi;
- əmlak vəziyyəti;
- məsuliyyəti ağırlaşdıran və yüngülləşdirən hallar.

Yuxarıda adı çəkilən bu prinsipə riayət edilməklə törədilən əməlin və təqsirkarın şəxsiyyətinin hərtərəfli qiymətləndirilməsi əsasında tərbiyə və profilaktika məqsədlərinə uyğun ən təsirli tənbehin seçilməsinə və tətbiqinə imkan yaranmış olur. Bir çox hallarda orqan (vəzifəli şəxs) sanksiyada göstərilən ən aşağı həddə tənbehi tətbiq etməyə bilər. Qanunla müəyyən olunmuş şərtlərə müvafiq olaraq orqan (vəzifəli şəxs) təqsirkar şəxsi inzibati məsuliyyətdən azad etmək və ya inzibati tənbehi daha yüngül inzibati tənbeh növü ilə əvəz etmək hüququna malikdir (İXM, maddə 21).

İnzibati xətanın xarakteri əməlin ictimai təhlükəlilik dərəcəsindən asılı olaraq qanunla mühafizə olunan maraqlara vurulmuş ziyandan irəli gələn xətanın ümumiləşdirilməsi və qiymətləndirilməsini özündə ehtiva edir. Daha təhlükəli inzibati xətalara törətmiş şəxslərə daha ciddi tənbehlər tətbiq olunmalıdır (məsələn: xırda talama, fəvqəladə vəziyyət rejimi tələblərinin pozulması və s.).

İnzibati xəta törədən şəxsin şəxsiyyətinə aid olan hallar təqsirkarın şəxsi kefiyyətləri ilə bağlıdır. Şəxsi kefiyyətlər dedikdə, təqsirkarın ailədə, işdə və s. yerlərdə xarakterizə olunması və birgə yaşayış qaydalarına riayət etməsi başa düşülür. Bir çox hallarda qanunverici inzibati həbsin tətbiqini təqsirkarın şəxsiyyəti ilə əlaqələndirir. Məsələn, İXM-in 296-cı maddəsinə əsasən, inzibati həbs «...pozuntu törədənin şəxsiyyəti nəzərə alınmaqla ...» tətbiq edilir.

Şəxsin təqsirinin dərəcəsi bütün hallarda nəzərə alınmalıdır, çünki qəsdən törədilən inzibati xəta bütün digər şərtlərdən asılı olmayaraq ehtiyatsızlıqdan törədilənə nisbətən daha ciddi tənbehə səbəb olmalıdır.

Təqsirkarın əmlak vəziyyətinin nəzərə alınması ilə inzibati tənbeh tətbiq edən orqan (vəzifəli şəxs) təqsirli şəxsə qarşı təsirli, məqsədəuyğun, səmərəli və ədalətli inzibati tənbeh növünü seçir.

Normanın sanksiyası çərçivəsində inzibati tənbeh verildikdə məsuliyyəti yüngülləşdirən və ağırlaşdıran halları nəzərə almaq lazımdır.

İXM-in 33-cü maddəsinə əsasən, inzibati tənbeh tətbiq edilərkən məsuliyyəti yüngülləşdirən hallar aşağıdakılar hesab edilir:

- *inzibati xəta törətmiş şəxsin səmimi peşmançılığı;*
- *törədilmiş inzibati xətanın zərərli nəticələrinin inzibati xəta törətmiş şəxs tərəfindən aradan qaldırılması və ya vurulmuş zərərin əvəzinin könüllü surətdə ödənilməsi;*
- *inzibati xətanın yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilməsi;*
- *inzibati xətanın hamilə qadın və ya himayəsində azyaşlı uşağı olan qadın tərəfindən törədilməsi.*

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə inzibati xətaya görə məsuliyyəti yüngülləşdirən başqa hallar da nəzərdə tutula bilər. İnzibati xətalar haqqında işə baxan hakim, səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) qanunvericiliklə nəzərdə tutulmayan halları da məsuliyyəti yüngülləşdirən hallar hesab edə bilər.

Qanun inzibati xəta haqqında işə baxan orqandan (vəzifəli şəxsdən) inzibati məsuliyyəti nəzərdə tutan normanın

sanksiyası çərçivəsində tənbehin yüngülləşdirilməsi üçün əsas verən halları da nəzərə almağı tələb edir. İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 33-cü maddəsinə əsasən, inzibati xətanın tərkibinə daxil edilməyən hallar yüngülləşdirici hal kimi hesab edilə bilər. Bu hallar inzibati xətanın tərkibində tövsifedici əlamət kimi çıxış edərsə, məsuliyyəti yüngülləşdirən hal kimi qəbul edilə bilər.

İnzibati xəta törətmiş şəxsin səmimi peşmançılığı dedikdə, təqsirkar tərəfindən törədilmiş əməlin hüquqazidd olmasının dərk edilməsi, törətdiyi xətaya olan mənfi münasibəti, işə baxan orqana könüllü xəbər verməsi, inzibati xətanın törədilməsində səbəb və şəraitin izah edilməsi və baş vermiş nəticələrin könüllü olaraq aradan qaldırılması nəzərdə tutulur. Zərərli nəticələrin qarşısının alınması bir qayda olaraq inzibati xətanın törədilməsindən dərhal sonra baş verir. Belə ki, təqsirkar inzibati xəta törədildikdən dərhal sonra işə baxan orqan (vəzifəli şəxs) tərəfindən heç bir təklif irəli sürülmədən zədələnmiş əmlakın dəyərini zərərçəkmişə ödəyir və ya ona eyni dəyərli əmlak verir. Nəzərə almaq lazımdır ki, ziyanın könüllü ödənilməsi və vurulmuş zərərin aradan qaldırılması tam və ya qismən ola bilər. Bütün bunlar tənbehin tətbiqi zamanı nəzərə alınmalıdır.

İnzibati xətanın yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilməsi yüngülləşdirici hal kimi çıxış edir. Burada qanunvericilik təqsirli şəxsin həm fiziki, həm də intellektual inkişafını nəzərdə tutur. Təcrübi cəhətdən 16 yaşdan 18 yaşa qədər olan şəxslərin həyatda böyüklərin təsiri altında inzibati xəta törədilməsinə daha çox rast gəlinir.

İnzibati xətanın hamilə qadın tərəfindən törədilməsi məsuliyyəti yüngülləşdirən hallardan biridir. Belə ki, hamiləlik yüksək streslə və əsəb gərginliyi ilə müşayiət olunur, bəzən bu hal inzibati xətanın törədilməsinə səbəb olur.

Qanun, həmçinin azyaşlı uşağı olan qadın tərəfindən inzibati xətanın törədilməsini yüngülləşdirici hal kimi müəyyən etmişdir. Adətən azyaşlı uşaq dedikdə, 14 yaşnadək olan şəxslər başa düşülür. Qanunvericilikdə bu cür humanistliyin nəzərdə tutulması azyaşlılara böyüklər tərəfindən (valideyinlər və ya onları əvəz edən şəxslər) daima qayğının və himayənin göstərilməsinin vacibliyi ilə izah olunur. Nəzarətsizlik şəraitində

bu kategoriya şəxslərin mənfi təsirə məruz qalma ehtimalları daha böyükdür. Bu işə həmin şəxslər tərəfindən inzibati xəta törədilməsinə səbəb və şərait yaratmış olur. Bütün bunları qanunverici arzu etmədiyinə görə, yetkinlik yaşına çatmayanları nəzarətsiz buraxmamaq üçün himayəsində azyaşlı uşağı olan qadın tərəfindən inzibati xətanın törədilməsi halını məsuliyyəti yüngülləşdirən hal kimi təsbit etmişdir.

Yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığının və hüquq pozuntularının profilaktikası ilə əlaqədar yaranan ictimai münasibətlərin tənzimlənməsi, bu sahədə dövlət orqanlarının, müəssisələrin və təşkilatların hüquq və vəzifələrinin müəyyən edilməsi məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının 16 avqust 2005-ci il tarixli «Yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığının və hüquq pozuntularının profilaktikası haqqında» Qanunu qəbul edilmişdir

Qanunverici inzibati məsuliyyəti yüngülləşdirən halların qəti siyahısını müəyyən etməmişdir. O, inzibati xəta haqqında işə baxan orqana (vəzifəli şəxsə) qanunvericilikdə göstərilməyən digər halları da yüngülləşdirici hal kimi qəbul etməyə səlahiyyət verir. Bu cür səlahiyyət inzibati məsuliyyətə cəlb etmə prosesində humanizmin aşkar təzahürüdür. Təcrübədə qanunda nəzərdə tutulmayan belə hallara yaş, səhhət, əlillik, məişətdə və əmək kollektivində müsbət davranış və s. aid edilir.

İXM-in 34-cü maddəsinə əsasən inzibati tənbeh tətbiq edilərkən məsuliyyəti ağırlaşdıran hallar aşağıdakılar hesab edilir:

- *səlahiyyətli şəxslərin hüquqazidd hərəkəti dayandırmağı tələb etdiklərinə baxmayaraq, bu hərəkətin davam etdirilməsi;*

- *inzibati xətaya görə inzibati tənbeh almış şəxsin eyni xətanı il ərzində təkrar törətməsi;*

- *yetkinlik yaşına çatmayanların inzibati xəta törətməyə cəlb edilməsi;*

- *inzibati xətanın bir qrup şəxs tərəfindən törədilməsi;*

- *inzibati xətanın təbii fəlakət şəraitində və ya başqa fəvqəladə şəraitdə törədilməsi;*

- *inzibati xətanın sərxoş halda olan şəxs tərəfindən törədilməsi.*

İnzibati tənbeh tətbiq edən hakim, səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) inzibati xətanın xarakterindən asılı olaraq inzibati xətanın sərəxoş halda olan şəxs tərəfindən törədilməsini məsuliyyəti ağırlaşdıran hal hesab etməyə də bilər.

İnzibati Xətalar Məcəlləsinin 34-cü maddəsində göstərilən hallar inzibati xətaya görə məsuliyyəti ağırlaşdıran əsas kimi çıxış edir. Onlar inzibati xətanın tərkibinin tövsiyə edici əlaməti kimi çıxış edərsə, bu halda məsuliyyəti ağırlaşdıran hal hesab olunurlar. Məsələn, İXM-in 152.2-ci maddəsi "... sərəxoş vəziyyətdə nəqliyyat vasitəsinin idarə edilməsinə görə..."

İnzibati xətaya görə məsuliyyəti yüngülləşdirən hallardan fərqli olaraq işə baxan orqan (vəzifəli şəxs) İXM-in 34-cü maddəsində göstərilməyən hər hansı bir başqa halı ağırlaşdırıcı hal kimi hesab edə bilməz. Buna qanunvericilik yol vermir.

Səlahiyyətli şəxslərin hüquqazidd hərəkəti dayandıрмаğı tələb etdiklərinə baxmayaraq, bu hərəkətin davam etdirilməsi təqsirkar tərəfindən xətanın qəsdən törədilməsini, bu davranışından çəkinmək istəməməsini və səlahiyyətli şəxsin tələblərinə tabe olmamasını sübut edir. Nəzərə almaq lazımdır ki, səlahiyyətli şəxsin qanuni tələblərinə qəsdən tabe olmama bir sıra hallarda müstəqil inzibati xətanın tərkibini yaradır. Belə ki, İXM-in 310-cu maddəsi polis işçisinin və ya hərbi qulluqçunun qanuni tələbinə qəsdən tabe olmamağa görə məsuliyyəti nəzərdə tutur.

İnzibati xətaya görə inzibati tənbeh almış şəxsin eyni xətanı il ərzində təkrar törətməsi ağırlaşdırıcı hal sayılır. Bu təqsirkarın birinci inzibati xətaya görə ona tətbiq edilən inzibati tənbehin tərbiyəedici, xəbərdaredici təsir göstərmədiyini sübut edir. Aşağıdakı hallarda inzibati xəta təkrarən törədilmiş hesab olunur:

- eyni xətaya görə şəxs əvvəllər inzibati tənbehə məruz qalmışdırsa;

- inzibati tənbeh olunmuş şəxs tənbehin icrasının qurtardığı gündən etibarən bir il müddət ərzində eyni inzibati xəta törətdikdə.

Yetkinlik yaşına çatmayanların inzibati xəta törətməyə cəlb edilməsi hansı formada həyata keçirilməsindən asılı olmayaraq (aldatma, dilə tutma, asılı vəziyyətdən istifadə etmə

və s.) ağırlaşdırıcı hal sayılır. Bu zaman yetkinlik yaşına çatmayanın yalnız inzibati xəta törətməyə cəlb edilməsi nəzərdə tutulur. Əks halda bu şəxslərin cinayətkar fəaliyyətə cəlb edilməsi CM-in 170-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət tərkibini yaradır. Qanunverici yetkinlik yaşına çatmayanların sərxoşluq vəziyyətinə gətirilməsinin arzuolunmaz nəticələrini nəzərə alaraq, onların sərxoşluq vəziyyətinə gətirilməsinə görə inzibati məsuliyyət nəzərdə tutub (İXM, maddə 307).

Inzibati xətanın bir qrup şəxs tərəfindən törədilməsi yüksək təhlükə yaradır. Bu zaman onların söylərinin eyni bir inzibati xətanın (ların) törədilməsi üçün birləşdirilməsi nəzərdə tutulur. Bir neçə şəxs tərəfindən müstəqil surətdə eyni növ inzibati xətaların törədilməsi məsuliyyəti ağırlaşdırıcı hal sayılır.

Inzibati xətanın təbii fəlakət şəraitində və ya başqa fəvqəladə şəraitdə törədilməsi məsuliyyəti ağırlaşdırıcı hal sayılır. Təbii fəlakət şəraiti dedikdə zəlzələ, uçqunlar, sellər, yanğınlar, daşqınlar və s. başa düşülür. Digər fəvqəladə hallara hərbi vəziyyət və şəraiti qəflətən mürəkkəbləşdirən və əhali üçün yüksək təhlükə yaradan digər şəraitlər aiddir.

Inzibati xəta törətmək üçün belə şəraitdən istifadə edən şəxs normanın sanksiyası çərçivəsində yüksək inzibati məsuliyyət daşmalıdır.

Inzibati xətanın sərxoş halda törədilməsi ağırlaşdırıcı hal sayılır. Belə hal işin materialları ilə (tibbi müayinə aktı, şahidlərin izahatları ilə və s.) müəyyən edilməlidir. Bəzi növ inzibati xətalar üçün «sərxoşluq vəziyyəti» inzibati xətanın tərkibin tövsifedici əlaməti kimi çıxış edir (məsələn, İXM-in 152.2-ci maddəsi "... sərxoş vəziyyətdə nəqliyyat vasitəsinin idarə edilməsinə görə..."). Göstərilən halda sərxoşluq əlavə olaraq məsuliyyəti ağırlaşdırıcı hal kimi qəbul edilməməlidir. Bununla yanaşı İXM-in 34.2-ci maddəsinə əsasən, inzibati tənbeh tətbiq edən hakim, səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) inzibati xətanın xarakterindən asılı olaraq inzibati xətanın sərxoş halda olan şəxs tərəfindən törədilməsini məsuliyyəti ağırlaşdırıcı hal hesab etməyə də bilər.

Azərbaycan Respublikası İXM-in 35-ci maddəsində bir neçə inzibati xəta törədildikdə inzibati tənbeh tətbiq etmə qaydası göstərilmişdir:

«35.1. Bir şəxs iki və ya daha çox inzibati xəta törətdikdə, onun barəsində hər bir inzibati xətaya görə ayrılıqda inzibati tənbeh tətbiq edilir.

35.2. Bir şəxsin törətdiyi bir neçə inzibati xətaya dair işlərə eyni vaxtda eyni orqan tərəfindən baxıldıqda, həmin şəxs daha ciddi xətaya görə müəyyən edilmiş sanksiya çərçivəsində tənbeh edilir. Bu halda törədilmiş xətalardan hər hansı birinə görə nəzərdə tutulmuş əlavə tənbehlərdən biri əsas tənbehə əlavə edilə bilər.»

Bir neçə inzibati xəta törədilən zaman inzibati tənbehin tətbiq edilməsi İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 35-ci maddəsinə müvafiq olaraq aşağıdakı halların nəzərə alınması ilə həyata keçirilir:

a) şəxs tərəfindən iki və ya daha çox inzibati xəta törədilməsi;

b) inzibati xətalərin hər biri müstəqil sanksiyası olan xüsusi hissənin ayrıca maddəsi ilə təsvif edilməsi;

c) hər bir inzibati xətaya görə inzibati məsuliyyətə cəlb etmə müddətlərinin keçməməsi;

ç) bunlardan heç birinə görə şəxsin inzibati tənbehə cəlb olunmaması.

İnzibati xətalərin məcmusu üzrə tənbehlərin tətbiq edilməsində törədilən əməlin bir inzibati xəta olub-olmamasını və ya törədilən əməlin tərkibində bir neçə müstəqil inzibati xətanın olub-olmamasını müəyyənləşdirmək lazımdır. Bu zaman bir sıra ardıcıl əməllərdən ayrı-ayrı müstəqil inzibati xətalərin tərkibinin yaranmasının, yaxud onların uzanan və ya davam edən inzibati xəta olması və ya təkrarən törədilməsi faktının müəyyən edilməsi vacibdir. Təsvif zamanı inzibati xətalərin təkrar, uzanan və ya davam edən növlərini fərqləndirmək lazımdır.

İnzibati xətalərin təkrar törədilməsi dedikdə, iki və ya daha çox eyni tərkibli inzibati xətalərin il ərzində inzibati tənbeh almış şəxs tərəfindən törədilməsi başa düşülür. Məsələn: Azərbaycan Respublikası İXM-in 151.5-ci maddəsi: "... Bu Məcəllənin 151.2-ci, 151.3-cü, 151.4-cü, 155.3-cü və 156-cı maddələrində nəzərdə tutulmuş xətalər il ərzində inzibati tənbeh almış şəxs tərəfindən təkrarən törədilməsinə, yəni 10 və daha çox cərimə balı toplamasına görə- ..."

Davam edən inzibati xəta törədilməsi baxımından bir sıra eyni əməllərin məcmusundan ibarət olan vahid inzibati xətdir. Məsələn, İXM-in 224-cü maddəsində nəzərdə tutulan inzibati xəta: "Buraxılması və ya satılması qadağan olunmuş malların satılması, yaxud qadağan olunmuş işlərin (xidmətlərin) yerinə yetirilməsi (göstərilməsi)". Burada inzibati xətanın vahid niyyət və məqsədlə (varlanma, malların tezliklə realizəsi) törədilməsi onun davam edən inzibati xəta kimi tövsifinə əsas verir.

Uzanan inzibati xəta şəxsin hərəkəti, yaxud hərəkətsizliyi ilə başlayan və az-çox müəyyən müddətə fasiləsiz olaraq davam edən xətdir. Məsələn, İXM-in 329-cu maddəsində nəzərdə tutulan inzibati xəta: «Şəxsiyyət vəsiqəsi olmadan və ya yaşayış yeri üzrə qeydiyyatdan keçmədən yaşama».

Azərbaycan Respublikası İXM-in 36-cı maddəsi inzibati məsuliyyətə cəlb etmə müddətlərini nəzərdə tutur.

«36.1. İnzibati tənbeh inzibati xətanın törədildiyi gündən ən gec iki ay keçənədək verilə bilər. Gömrük qaydaları, ətraf mühitin qorunması qaydaları, eləcə də maliyyə, vergilərin və rüsumların ödənilməsi qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalara görə inzibati tənbeh inzibati xətanın törədildiyi gündən ən gec bir il keçənədək verilə bilər.

36.2. Davam edən inzibati xətalara görə inzibati tənbeh onun aşkara çıxarıldığı gündən ən gec iki ay keçənədək verilə bilər.

36.3. Cinayət işinin başlanması rədd edildikdə və ya cinayət işinə xitam verildikdə, lakin şəxsin əməllərində inzibati xəta tərkibinin bütün əlamətləri olduqda, inzibati tənbeh cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi və ya ona xitam verilməsi haqqında qərar qəbul edildiyi gündən ən gec iki ay keçənədək verilə bilər.

36.4. On altı yaşından on səkkiz yaşınadək olan yetkinlik yaşına çatmayanın törətdiyi inzibati xəta haqqında iş yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiya tərəfindən qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada müvafiq dövlət orqanına qaytarıldıqda, inzibati tənbeh həmin qaytarıldığı gündən ən gec iki ay keçənədək verilə bilər.»

Qanunverici tərəfindən bu maddədə müəyyən edilmiş inzibati məsuliyyətə cəlb etmə müddəti bitdikdə inzibati tənbeh tətbiq etmə mümkün deyil.

Yuxarıda göstərilədiyi kimi, inzibati məsuliyyətə cəlb etmə müddəti bir qayda olaraq 2 aydan, bəzi inzibati xətalara görə bir ildən artıq ola bilməz. Lakin bu müddətin axımı ayrı-ayrı inzibati xətalər üçün müxtəlifdir. Bir çox inzibati xətalər üçün inzibati tənbeh tətbiq etmə müddətinin hesablanması anı xətanın törədiyi gündən başlayır.

Uzanan və davam edən inzibati xətalara görə inzibati tənbeh tətbiq etmə müddəti başqa cür hesablanır. Uzanan inzibati xəta fasiləsiz olaraq uzun və ya qısa müddətdə törədilir. Buna misal olaraq, odlu silahın saxlanması qaydalarının, yanğın təhlükəsizliyi qaydalarının, hərbi qeydiyyat qaydalarının pozulmasını və qeydiyyatsız yaşamı göstərmək olar. Bu hərəkətlər müəyyən əməlin vahid tərkibinin fasiləsiz həyata keçirilməsi ilə xarakterizə olunur. Uzanan inzibati xətalər üzrə inzibati tənbeh tətbiq etmə müddətinin başlanğıc anı xəta törədilən andan deyil, xətanın aşkar edildiyi andan hesablanır. Məsələn: hərbi qeydiyyat qaydalarının pozulması hallarında müddət, hərbi mükəlləfiyyətli şəxsin təyin olunmuş gün müvafiq orqana gəlmədiyi gündən başlayır. Bu xəta hərbi mükəlləfiyyətli şəxsin qeydiyyata düşmək üçün gəldiyi vaxtadək uzanır. Burada inzibati xəta faktının səlahiyyətli orqan tərəfindən aşkar edilməsi günü məsuliyyətə cəlb olunma müddətinin hesablanmasında əsas götürülə bilər.

Cinayət işinin başlanması rədd edildikdə və ya cinayət işinə xitam verildikdə inzibati tənbeh tətbiq etmə müddəti cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi və ya ona xitam verilməsi haqqında əsaslı qərar çıxarıldığı gündən hesablanır. Belə hallarda inzibati tənbeh cinayət işinin başlanılmasının rədd edilməsi və ya cinayət işinə xitam verilməsi barədə qərar qəbul edildiyi gündən ən gec iki ay keçənədək verilə bilər.

Gömrük qaydaları, ətraf mühitin qorunması qaydaları, eləcə də maliyyə, vergilərin və rüsumların ödənilməsi qaydaları əleyhinə inzibati xətalara görə inzibati tənbeh inzibati xətanın törədiyi gündən ən gec bir il keçənədək verilə bilər.

İnzibati məsuliyyətə cəlb etmə müddətləri hesablanarkən müddətlərin başlanğıcı məsuliyyətə cəlb etmə günündən hesablanır və axırıncı gün saat 24⁰⁰-də bitmiş hesab edilir.

İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 37-ci maddəsinə əsasən, barəsində inzibati tənbeh tətbiq olunmuş şəxs tənbehin icrasının qurtardığı gündən etibarən bir il ərzində yeni inzibati xəta törətməmişsə, o, inzibati məsuliyyətə cəlb edilməmiş sayılır.

Yuxarıda göstərilən müddəanın məzmunundan aydın olur ki, şəxs onun barəsində inzibati tənbeh tətbiq edilməsi haqqında qərar çıxarıldığı və ona elan edildiyi andan inzibati məsuliyyətə cəlb edilmiş hesab edilir.

İnzibati məsuliyyətə cəlb olunmuş şəxs tənbehin icra müddəti bitdikdən sonra bir il müddətində inzibati məsuliyyətə cəlb olunmuş şəxs hesab edilir. Bu müddət ərzində şəxsin yeni inzibati xəta törətməsi faktı onun üçün hüquqi xarakterli mənfi nəticələr yarada bilər. İnzibati məsuliyyətə cəlb olunma vəziyyətində olan şəxs yeni inzibati xəta törətdikdə onun vəziyyəti aşağıdakı kimi qiymətləndirilə bilər:

- inzibati məsuliyyəti ağırlaşdıran hal kimi;
- daha ciddi inzibati tənbehin tətbiqi üçün tövsifedici əlamət kimi;
- sanksiyanın «yuxarı» həddinin tətbiqini nəzərdə tutan hal kimi.

İnzibati məsuliyyətin ödənilməsinin bir illik müddəti inzibati xətalərin və inzibati tənbehlərin növlərindən asılı olmayaraq eyni qaydada müəyyən edilmişdir. İnzibati məsuliyyətin ödənilməsi üçün bir illik müddətin hesablanması başlanğıc anı tətbiq edilmiş tənbehin icrasının faktiki bitməsi gündən sayılır.

Xəbərdarlıq növündə inzibati tənbehin verildiyi halda, bir illik müddətin hesablanması anı tənbehin verildiyi gün ilə üst-üstə düşür. Əgər şəxs əsas və əlavə tənbehə məruz qalmışdırsa (məsələn: ov qaydalarının pozulmasına görə eyni zamanda inzibati cərimə və ov silahının müsadirəsi tətbiq olunduqda), bir illik müddətin hesablanması anı axırncı icra olunan tənbehin icrasının bitdiyi gündən hesablanır.

İnzibati həbs və ya fiziki şəxsin ona verilmiş xüsusi hüququnun məhdudlaşdırılması tətbiq edilən zaman tənbehlərin icrasının bitməsi müddəti, faktiki olaraq inzibati həbs müddətinin

bitməsi və ya fiziki şəxsin ona verilmiş xüsusi hüququnun məhdudlaşdırılması müddətinin başa çatması ilə üst-üstə düşür.

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 455.5-ci maddəsinə əsasən, nəqliyyat vasitələrini idarə etmə hüququnun və ya ov hüququnun müəyyən müddətə məhdudlaşdırılması barədə qərar qəbul etmiş səlahiyyətli vəzifəli şəxs göstərilən hüququn məhdudlaşdırılması müddətini, təyin edilmiş müddətin azı yarısı keçdikdən sonra nəqliyyat vasitələrini idarə etmə hüququ və ya ov hüququ məhdudlaşdırılmış şəxsin işlədiyi və ya oxuduğu müəssisənin, idarənin, təşkilatın vəsatəti ilə azalda bilər. Burada xüsusi hüququ məhdudlaşdırılmış şəxs yeni müddətin hesablandığı gündən bir il keçdikdən sonra inzibati məsuliyyətə cəlb olunmamış sayılır.

İnzibati tənbehin ödənilməsi halı heç bir sənədin tərtib edilməsi ilə həyata keçirilmir. O, avtomatik olaraq qanunla müəyyən olunmuş müddətin (bir il) keçməsi ilə bitir.

Yeni inzibati xətanın törədilməsi faktı tənbehin ödənilməsi üçün inzibati tənbeh tətbiq etmə müddətinin axımını kəsir. Bu zaman göstərilən müddətin axımı təqsirkara qarşı yeni inzibati tənbehin tətbiq olunması şərti ilə kəsilir. Belə hallarda faktiki inzibati tənbeh tətbiq etmə müddəti yeni inzibati xətanın törədilməsinə qədər ləğv edilir. Müddətin axımı yeni törədilmiş inzibati xətaya görə təyin olunmuş tənbehin icrası anından başlanır.

Azərbaycan Respublikası İXM-in 38-ci maddəsinə uyğun olaraq vurulmuş əmlak zərərinin əvəzinin ödənilməsinin əsası və qaydası müəyyən edilmişdir. İXM-in bu maddəsinə əsasən:

«38.1. Hakim, səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) inzibati xəta haqqında işə baxarkən vurulmuş əmlak zərərinin əvəzinin ödənilməsi barədə mübahisə olmadıqda, inzibati tənbeh tətbiq etməklə eyni vaxtda vurulmuş zərərin əvəzinin ödənilməsi barədə məsələyə də baxa bilər.

38.2. Vurulmuş əmlak zərərinin və ya mənəvi zərərin əvəzinin ödənilməsi barədə mübahisə olduqda inzibati xəta nəticəsində vurulmuş əmlak zərərinin və ya mənəvi zərərin əvəzinin ödənilməsi məsələsi Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq həll edilir.»

Bu maddədə nəzərdə tutulan mübahisəli hallarda, vurulmuş əmlak zərərinin və ya mənəvi zərərin əvəzinin ödənilməsi Azərbaycan Respublikası Mülkü Prosessual Məcəlləsinə müvafiq olaraq irəli sürülən iddia əsasında mülkü mühakimə icraatı formasında həyata keçirilir.

§4. DİO tərəfindən tətbiq edilən inzibati tənbehlər

Qüvvədə olan inzibati xətalər qanunvericiliyinə müvafiq olaraq DİO (polis) tərəfindən aşağıdakı inzibati tənbehlər tətbiq edilə bilər:

- xəbərdarlıq (İXM, maddə 24);
- inzibati cərimə (İXM, maddə 25);
- fiziki şəxsin ona verilmiş xüsusi hüququnun (nəqliyyat vasitəsinin idarəetmə hüququ) məhdudlaşdırılması (İXM, maddə 28);
- əcnəbiləri və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikası hüdudlarından kənara inzibati qaydada çıxartma (İXM, maddə 29)

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə 29 avqust 2000-ci il tarixli Fərmanının 3.3-cü bəndinə əsasən, "...həmin Məcəllənin 69-cu, 151.1-151.5-ci, 152.1-152.3-cü, 153.1-153.5-ci, 154-cü, 155.1-155.3-cü, 156-168-ci, 221.2-ci, 232-ci, 234-cü, 296-cı, 298-301-ci, 305-ci, 306-cı, 308-ci, 309-cu, 327-331-ci, 337-ci, 339-342-ci və 344-348-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş inzibati xətalər haqqında işlərə Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi baxır...". Göstərilən inzibati xətalərə görə DİO (polis) inzibati tənbehləri tətbiq etməyə səlahiyyətlidir.

Fövqəladə Hallar Nazirliyinin strukturu vahidi olan Dövlət Yanğın Nəzarəti Xidməti İXM-in 302-304 və 316-cı maddələrində nəzərdə tutulmuş inzibati xətalər haqqında işlərə baxır və bu xətalərə görə inzibati tənbeh tətbiq edir.

Xəbərdarlıq, səlahiyyətli polis əməkdaşı tərəfindən müəyyən olunmuş qaydada hüquqazidd əməlin yolverilməzliyi barədə inzibati xəta törətmiş şəxslərə edilən rəsmi xəbərdaredici tədbirdir. Bu adətən az əhəmiyyətli inzibati xəta törətmiş şəxslərə tətbiq edilir.

İnzibati xətalara qanunvericiliyi ilə səlahiyyət verilmiş polis əməkdaşı tərəfindən Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalara Məcəlləsinin 158.1-ci, 167-ci, 298-ci, 306-cı, 327.1-ci, 329-cu, 339.1-ci, 340-cı, 341-ci, 344-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş inzibati xətalara görə xəbərdarlıq kimi inzibati tənbeh tətbiq oluna bilər.

Xəbərdarlıq yazılı formada və xüsusi qərarla tərtib olunduqda müəyyən hüquqi nəticələrin yaranmasına səbəb olur. Polisin təcrübəsində geniş tətbiq olunan şifahi xəbərdarlıq (irad tutma) inzibati tənbeh növü sayılmır. O, inandırma metoduna aiddir.

İnzibati cərimə səlahiyyətli polis əməkdaşı tərəfindən təyin edilən və təqsirkar şəxsdən dövlətin xeyrinə məcburi tutulan pul məbləğidir. Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalara Məcəlləsinin 69-cu, 151.1-151.5-ci, 152.1-152.3-cü, 153.1-153.5-ci, 154-cü, 155.1-155.3-cü, 156-168-ci, 221.2-ci, 232-ci, 234-cü, 296-cı, 298-301-ci, 305-ci, 306-cı, 308-ci, 309-cu, 327-331-ci, 339-342-ci, 344-348-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş inzibati xətalara törədilməsinə görə səlahiyyətli polis əməkdaşları təqsirkar şəxslərə inzibati cəriməni tətbiq edə bilər.

Fiziki şəxsin ona verilmiş xüsusi hüququnun (nəqliyyat vasitələrini idarə etmə hüququnun) məhdudlaşdırılması inzibati tənbeh kimi yol hərəkəti qaydalarını kobud şəkildə və ya müntəzəm pozmağa görə DİO (polis) tərəfindən tətbiq edilə bilər (İXM, maddə 151.5).

DİO tərəfindən nəqliyyat vasitələrini idarə etmə hüququnun məhdudlaşdırılması növü inzibati tənbehin tətbiq edilməsinin əsas xüsusiyyətləri aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Bu inzibati tənbeh növünün tətbiq edilməsi yalnız Azərbaycan Respublikası İXM-in 151.5-ci maddəsində "Bu Məcəllənin 151.2-ci, 151.3-cü, 151.4-cü və 156-cı maddələrində nəzərdə tutulmuş xətalara il ərzində inzibati tənbeh almış şəxs

tərəfindən təkrar törədilməsinə, yəni 10 və daha çox cərimə bəli toplanmasına görə ..." nəzərdə tutulmuşdur.

2. Azərbaycan Respublikası İXM-in 151.5-ci maddəsinin sanksiyasını ("... fiziki şəxslərin nəqliyyat vasitələrini idarə etmək hüququ bir ilədək müddətə məhdudlaşdırılır...") nəzərə alaraq qeyd etmək olar ki, bu növ inzibati tənbeh DİO tərəfindən tətbiq edildikdə həmin tənbehin təsir müddəti yalnız iki aydan bir ilə qədər ola bilər. Burada minimal müddət (iki ay) İXM-in 28.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur.

3. Nəqliyyat vasitələrini idarə etmə hüququnun məhdudlaşdırılması barədə qərar qəbul etmiş səlahiyyətli vəzifəli şəxs göstərilən hüququn məhdudlaşdırılması müddətini, təyin edilmiş müddətin azı yarısı keçdikdən sonra nəqliyyat vasitələrini idarə etmə hüququ məhdudlaşdırılmış şəxsin işlədiyi və ya oxuduğu müəssisənin, idarənin, təşkilatın vəsatəti ilə azalda bilər (İXM-in 455.5-ci maddə).

Nəqliyyat vasitələrini sərxoş halda idarəetmə halları istisna olmaqla, nəqliyyat vasitələrindən əlilliyi ilə əlaqədar istifadə edən şəxslərin nəqliyyat vasitələrini idarəetmə hüququ məhdudlaşdırıla bilməz (İXM, maddə 455.5)

Əcnəbilərin və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikası hüdudlarından kənara inzibati qaydada çıxartma inzibati tənbeh növü Azərbaycan Respublikası İXM-in 300-cü və 330-cu maddələrində nəzərdə tutulmuş inzibati xətalərin törədilməsinə görə DİO (polis) tərəfindən tətbiq edilir.

İnzibati xətalər qanunvericiliyinə əsasən, DİO-nun (polisin) digər səlahiyyətli orqan və ya vəzifəli şəxsləri müvafiq inzibati tənbeh növlərini tətbiq etməklə yanaşı inzibati tənbeh tətbiq etmə haqqında qərarları da icra etmək səlahiyyətinə malikdirlər. Məsələn: DİO (polis) inzibati həbs, inzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektinə olmuş predmetin ödənişlə alınması və ya müsadirəsi, eləcə də əcnəbilərin və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikası hüdudlarından kənara inzibati qaydada çıxartma növündə tənbehlərin tətbiqi haqqında qərarları icra etmək səlahiyyətinə malikdir.

XV fəsil

Ayrı-ayrı inzibati xəta növlərinə görə inzibati məsuliyyət

§1. Əhalinin sağlamlığı, mülkiyyət və təbiətdən istifadə qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalər

Əhalinin sağlamlığı əleyhinə olan inzibati xətalər

Əhalinin sağlamlığı, sanitariya-gigiyena və sanitariya-epidemioloji salamatlığı qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalər Azərbaycan Respublikası İXM-in VII fəslini (61–68-3-cü maddələri) əhatə edir.

Əhalinin sağlamlığına birbaşa təsir edən amillər içərisində narkotiklərlə bağlı xətalər mühüm yer tutur. Respublikada mövcud şəraitin real təhlili göstərir ki, son illər narkotiklərlə bağlı hüquqpozmalar artmışdır. Bu hüquqpozmalarla mübarizədə təcrübədə ən çox istifadə edilən normalardan biri *Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 68-1-ci maddəsidir: «Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların analoqlarının istehlakı, narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların analoqlarının, prekursorların satış məqsədi olmadan şəxsi istehlak miqdarında hazırlanması, əldə edilməsi, saxlanması, daşınması və ya göndərilməsi*

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydaları pozmaqla narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların analoqlarının istehlakına, narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların analoqlarının satış məqsədi olmadan şəxsi istehlak miqdarında hazırlanmasına, əldə edilməsinə, saxlanılmasına, daşınmasına və ya göndərilməsinə, habelə narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin qanunsuz hazırlanmasında və ya emalında istifadə etmək məqsədilə prekursorların satış məqsədi olmadan şəxsi istehlak miqdarında hazırlanmasına, əldə edilməsinə, saxlanılmasına, daşınmasına və ya göndərilməsinə görə-

şərti maliyyə vahidinin on beş misindən iyirmi beş mislinədək miqdarda cərimə edilir, işin hallarına görə və xətanı

törədinin şəxsiyyəti nəzərə alınmaqla bu tədbirlərin tətbiqi kifayət sayılmadıqda isə on beş günədək müddətə inzibati həbs tətbiq edilir.

Qeyd: Satış məqsədi olmadan hazırladığı, əldə etdiyi, saxladığı, daşdığı və ya göndərdiyi şəxsi istehlak miqdarında narkotik vasitələri, psixotrop maddələri, onların analoqlarını və ya prekursorları könüllü surətdə təhvil verən şəxs bu qeyddə nəzərdə tutulan hərəkətlərə görə inzibati məsuliyyətdən azad edilir.»

Şərh olunan inzibati xətanın bilavasitə və əsas obyektivi əhalinin sağlamlığı ilə bağlı olan ictimai münasibətlərdir.

Qeyd olunmalıdır ki, bu inzibati xətanın törədilməsi nəticəsində dövlət, bələdiyyə və özəl sektorda olan infrastrukturların normal fəaliyyətinin pozulması mümkündür. Məhz bu səbəbdən də şərh olunan inzibati xətanın əlavə obyektivi qismində ictimai təhlükəsizlik və yuxarıda qeyd olunan infrastrukturların normal fəaliyyəti çıxış edir.

Barəsində danışılan inzibati xətanın predmetini narkotik vasitələr, psixotrop maddələr və onların prekursorları təşkil edir.

Şərh olunan maddə blanket dispoziyalıdır. Bu normanın şərh edilməsi üçün narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının döviyyəsi ilə əlaqədar yaranan ictimai münasibətlərin tənzimlənməsi, bu sahədə dövlət orqanlarının, fiziki və hüquqi şəxslərin hüquq və vəzifələrinin müəyyən edilməsi məqsədi ilə 28 iyun 2005-ci il tarixdə qəbul edilmiş «Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorların döviyyəsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununa diqqət yetirmək lazımdır.

Qanuna görə:

- *narkotik vasitələr* – BMT-nin 1961-ci il tarixli «Narkotik vasitələr haqqında» Vahid Konvensiyasında, 1971-ci il tarixli «Psixotrop maddələr haqqında» Konvensiyasında, 1988-ci il tarixli «Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz döviyyəsinə qarşı mübarizə haqqında» Konvensiyasında, habelə Azərbaycan Respublikasının qanunu ilə təsdiq olunmuş siyahılarda bclə təsnif edilmiş sintetik və ya təbii mənşəli maddələr, onların preparatları, o cümlədən tərkibində narkotik maddələr olan bitkilərdir;

- *psixotrop maddələr* - BMT-nin 1971-ci il tarixli «Psixotrop maddələr haqqında» Konvensiyasında, 1988-ci il tarixli «Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə haqqında» Konvensiyasında, habelə Azərbaycan Respublikasının qanunu ilə təsdiq olunmuş siyahılarda belə təsnif edilmiş sintetik və ya təbii mənşəli maddələr, onların preparatlarıdır;

- *prekursorlar* – narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin hazırlanması məqsədi ilə istifadə edilən kimyəvi maddələr və onların duzları, habelə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə yuxarıda göstərilən kateqoriyalara aid edilmiş və idxalına, ixracına, tranzit nəql edilməsinə və istehsalına lisenziya (xüsusi razılıq) tələb olunan kimyəvi maddələr və onların duzlarıdır.

Obyektiv tərəfdən bu inzibati xəta fəal hərəkətlə (istehlak, hazırlama, əldə etmə, daşıma və ya göndərmə) və ya hərəkətsizliklə (saxlama) törədilir.

Bu inzibati xəta qanunvericilik quruluşuna görə formal tərkibliidir. Belə ki, dispozişiyada göstərilən hərəkətlərdən birinin Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydaları pozmaqla törədilməsi inzibati xətanın başa çatmış hesab edilməsinə əsas verir:

- narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların analoqlarının istehlakı;

- narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların analoqlarının satış məqsədi olmadan istehlak miqdarında hazırlanması, əldə edilməsi, saxlanması daşınması və ya göndərilməsi;

- narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin qanunsuz hazırlanmasında və ya emalında istifadə etmək məqsədi ilə prekursorların satış məqsədi olmadan şəxsi istehlak miqdarında hazırlanması, əldə edilməsi, saxlanması, daşınması və ya göndərilməsi;

Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz istehlakı dedikdə, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydaları pozmaqla tibbi göstəriş əsasında həkimin təyinatı olmadan Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzarət edilən

narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qəbul edilməsi başa düşülür.

Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz hazırlanması dedikdə, həyata keçirilməsi üsulundan asılı olmayaraq qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydaları pozmaqla istehlaka yarayan və ya yaramayan narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin bilavasitə hazırlanmasına, yəni narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin istehsalına, emalına, saflaşdırılmasına və ya bir narkotik vasitənin, yaxud psixotrop maddənin digər narkotik vasitəyə və ya psixotrop maddəyə çevirilməsi yolu ilə narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin alınmasına, yanud onların təsirinin gücləndirilməsinə tərkibində narkotik maddələr olan bitkilərin kultivasiyasına, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin alınmasına yönəldilmiş hərəkətlər başa düşürülür.

Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının qanunsuz əldə edilməsi dedikdə, həyata keçirilməsi üsulundan asılı olmayaraq qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydaları pozmaqla narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının alınmasına, hədiyyə və ya qarşılıqlı hesablaşma vasitəsi kimi qəbul edilməsinə, başqa mallara və əşyalara dəyişdirilməsinə, mənimsənilməsinə və ya hər hansı digər üsulla onlara yiyələnməyə yönəldilmiş bütün hərəkətlər başa düşürülür.

Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz daşınması və ya göndərilməsi dedikdə, həyata keçirilməsi üsulundan asılı olmayaraq qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydaları pozmaqla narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin şəxsin özündə, poçtla, nəqliyyat vasitələri ilə, daşınan predmetin narkotik vasitələr və psixotrop maddələr olması haqqında məlumatı olmayan şəxsin vasitəsi ilə və ya digər yollarla yerinin dəyişdirilməsinə yönəldilmiş bütün hərəkətlər başa düşülür.

Bu inzibati xəta subyektiv tərəfdən qəsdlə xarakterizə edilir. Belə ki, təqsirkar dispozişiyada sadalanan əməlləri törətdiyini dərk edir və onların törətməyini arzu edir.

Əməlin tövsifedici əlaməti kimi «... satış məqsədi olmadan ...» çıxış edir. Qanunvericinin iradəsinə görə şəxs xeyir və ya

mənfəət götürmədən narkotik vasitələri, psixotrop maddələri və onların analoqların istifadə etmək məqsədilə şəxsi istehlak miqdarında hazırlamalı, əldə etməli, saxlamalı, daşmalı və ya göndərməlidir. Əks halda təqsirkar şəxsin əməli Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 234.2-ci maddəsi ilə tövsiyə olunmalı və cinayət məsuliyyəti yaranmalıdır.

Inzibati xətanın subyekti kimi 16 yaşına çatmış, anlaqlı Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları, əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər ola bilər.

Qanunverici maddənin qeyd hissəsini yaratmaqla profilaktik fəaliyyəti həyata keçirmişdir. Qeyddə narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin, onların analoqlarının və ya prekursorların qanunsuz dövriyyəsinə görə inzibati məsuliyyətdən azad etmənin əsasları öz əksini tapmışdır. Əgər şəxs sərhlə olunan inzibati xətanın predmetini könüllü surətdə hakimiyyət nümayəndələrinə təhvil verərsə, bu halda o, inzibati məsuliyyətdən azad edilir.

Təqsirkar şəxslər bu inzibati xətanın törədilməsinə görə şərti maliyyə vahidinin on beş misindən iyirmi beş mislinədək miqdarda cərimə edilir və ya işin hallarına görə və xətanı törədənin şəxsiyyəti nəzərə alınmaqla bu tədbirlərin tətbiqi kifayət sayılmadıqda isə on beş günədək müddətə inzibati həbs tətbiq edilir.

Bu inzibati xəta haqqında iş üzrə prosessual sənədlərin toplanmasını daxili işlər orqanları həyata keçirir, işlərin baxılması isə Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 360-cı maddəsinə əsasən rayon (şəhər) məhkəmələrinə həvalə edilmişdir.

Mülkiyyət əleyhinə olan inzibati xətalər

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası ilə insan və vətəndaşlara verilmiş əsas hüquqlardan biri də mülkiyyət hüququdur. İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi məqsədi ilə Konstitusiyamızın 13-cü maddəsinin 1-ci bəndinə əsasən, Azərbaycan Respublikasında mülkiyyət

toxunulmaz kimi müəyyən edilmiş və dövlət tərəfindən müdafiə olunur.

Mülkiyyətin mühafizəsi dövlətin mühafizəedici funksiyalarından biridir və dövlətin bu funksiyası hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən həyata keçirilir. Mülkiyyətin mühafizəsi dövlətin sərəncamında olan cinayət-hüquqi, inzibati-hüquqi və mülki-hüquqi vasitələrin köməkliyi ilə həyata keçirilir. Mülkiyyətin mühafizəsinin həyata keçirilməsi xalqın rifahının yüksəldilməsinə xidmət edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 13-cü maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən, mülkiyyətin üç növü dövlət mülkiyyəti, xüsusi mülkiyyət və bələdiyyə mülkiyyəti müəyyən edilmişdir. Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən, mülkiyyətin heç bir növünə üstünlük verilmir və mülkiyyət hüququ, o cümlədən də xüsusi mülkiyyət hüququ qanunla qorunur. Hər kəsin mülkiyyətində daşınar və daşınmaz əmlak ola bilər. Mülkiyyət hüququ mülkiyyətçinin təbəşinə və ya başqaları ilə birlikdə əmlaka sahib olmaq, əmlakdan istifadə etmək və onun barəsində sərəncam vermək hüquqlarından ibarətdir.

Mülkiyyət cəmiyyətin iqtisadi özülünü təşkil edən mühüm iqtisadi və hüquqi kateqoriyadır. Maddi nemətlərə sahiblik, onlardan istifadə və onların barəsində sərəncam verməklə əlaqədar yaranan ictimai münasibətlərdən ibarət olan mülkiyyət münasibətləri hüquqla tənzimlənərək, hüquqi forma kəsb edir və konkret mülkiyyətçinin öz əmlakı barədə sahiblik, istifadə və sərəncam vermə səlahiyyətini əks etdirən hüquq münasibətinə çevrilir. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi mülkiyyətin bütün formalarının bərabərliyini və mülkiyyət hüququnun bütün subyektlərinin hüquq və mənafeələrinin eyni dərəcədə mühafizə edildiyini təsbit edir. Ona görə də Respublikamızın yeni inzibati xətalər qanunvericiliyində keçmiş sovet inzibati hüquqpozmalar qanunvericiliyindən fərqli olaraq, bütün mülkiyyət formalarının bərabər inzibati hüquqi mühafizəsi nəzərdə tutulmuşdur.

Mülkiyyət formalarının inzibati-hüquqi mühafizəsi öz əksini "Polis haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 3-cü maddəsinin 9-cu bəndində "şəxsiyyəti, insan hüquq və

azadlıqların və mülkiyyəti hüquqazidd əməllərdən qorumaq" polisın əsas vəzifələrindən biri kimi müəyyən edilmişdir.

İnsan və vətəndaşların Konstitusiyaya ilə müəyyən edilmiş mülkiyyət hüquqlarının təmin edilməsi, onların pozulmasının qarşısının alınması və pozulmuş hüquqlarının bərpa edilməsi məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 8-ci fəslində mülkiyyət əleyhinə olan inzibati xətalərin dairəsi müəyyən edilmişdir.

Mülkiyyət əleyhinə olan inzibati xətalərə aşağıdakılar aiddir:

- xırda talama (İXM, maddə 69);
- meşə fondu torpaqlarının özbaşına tutulması və ya həmin torpaqlardan qanunsuz istifadə edilməsi (İXM, maddə 70);
- xüsusi razılıq (lisenziya) olmadan yerin təkindən istifadə etmə (İXM, maddə 71);
- su obyektləri üzərində mülkiyyət hüququnun pozulması (İXM, maddə 72);
- heyvanlar aləmi obyektlərindən özbaşına istifadə etmə (İXM, maddə 73)
- tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması və onlardan istifadə qaydalarının pozulması (İXM, m.74);
- təsərrüfat əkinlərinin korlanması (İXM, m.75).

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin bu fəslində olan inzibati xətalərin:

obyekti bir qayda olaraq mülkiyyət münasibətləridir. Hüquqi mənada mülkiyyət münasibəti mülkiyyətçi tərəfindən öz əmlakına sahib olma, ondan istifadə etmə və onun üzərində sərəncamvermə hüququna malik olma kimi başa düşülür;

obyektiv tərəfi əsasən, aktiv və passiv hərəkətlərlə törədilir. Qanunvericilik quruluşuna görə mülkiyyət əleyhinə olan inzibati xətalər əsasən maddi tərkibliidir;

subyektivi 16 yaşına çatmış, anlaqlı, fiziki şəxslər, vəzifəli şəxslər, hüquqi şəxslərdir;

subyektiv tərəfi qəsd və ehtiyatsızlıq üzündən törədilir. Burada məqsəd tamah ola bilər.

Bu növ xətalərin törədilməsinə görə xəbərdarlıq, inzibati cərimə və inzibati həbs kimi inzibati tənbehlər tətbiq edilir.

Mülkiyyət əleyhinə olan inzibati xətalardan baxılması Azərbaycan Respublikasının rayon (şəhər) məhkəmələrinə, Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyinə, Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Komitəsinə, Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinə, Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyinə və Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinə həvalə edilib.

Mülkiyyət əleyhinə olan inzibati xətlər içərisində tez-tez rast gəlinəni *Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 69-cu maddəsində göstərilmiş "Xırda talama" dır.*

Xırda talama, yəni oğurlama, mənimsəmə, israfçılıq, qulluq mövqeyindən sui-istifadə və ya dələduzluq yolu ilə özgəsinin əmlakını talamağa görə -

şərti maliyyə vahidinin otuz beş misindən qırx mislinədək miqdarda cərimə edilir və ya işin hallarına görə, xətanı törədənin şəxsiyyəti nəzərə alınmaqla, bu tədbirlərin tətbiqi kifayət sayılmadıqda isə on beş gündək müddətdə inzibati həbs tətbiq edilir.

Qeyd: Talanmış əmlakın dəyəri şərti maliyyə vahidinin otuz misindən yuxarı olmadıqda, bu xırda talama hesab edilir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 13-cü maddəsində qeyd edilir ki, Azərbaycan Respublikasında mülkiyyət toxunulmazdır və dövlət tərəfindən müdafiə edilir. Konstitusiyamızın bu müddəası mülkiyyətin növlərinin hər birinə (dövlət, xüsusi və bələdiyyə mülkiyyətinə) eyni həcmdə aid edilir.

Fikrimizcə, xırda talama dedikdə, özgənin əmlakını tamah məqsədi ilə hüquqazidd və əvəzsiz olaraq, həmin əmlakın mülkiyyətçisinə və başqa sahibinə ziyan vurmaqla götürmə və (və ya) özünün və ya başqa şəxslərin xeyrinə keçirmə kimi başa düşülür.

Bu inzibati xətanın obyektini mülkiyyətçi ilə mülkiyyət arasında yaranan mülkiyyət münasibətləridir. Maddi nemətlərə sahiblik, onlardan istifadə və onların barəsində sərəncamvermə ilə əlaqədar yaranan ictimai münasibətlərdən ibarət olan mülkiyyət münasibətləri hüquqla tənzimlənərək, hüquqi forma kəsb edir və konkret mülkiyyətçinin öz əmlakı barədə sahiblik,

istifadə və sərəncamvermə səlahiyyətini əks etdirən hüquq münasibətinə çevrilir. Mülkiyyət münasibətləri mülki hüquq normaları ilə nizamlanır. Lakin araşdırdığımız halda onların mühafizəsi isə inzibati hüquq normalarının vasitəsi ilə təmin olunur.

Araşdırdığımız maddənin təsiri altına düşən xırda talamada oğru başqasının mülkiyyəti hesabına əmək (əziyyət) sərf etmədən varlanır, talanmış əmlak üzərində sərəncamvermə məkanını əldə edir, yəni ondan istifadə edir (bağışlayır, satır və s.).

Talama o vaxt xırda talama sayılır ki, talanmış əmlakın dəyəri şərti maliyyə vahidinin otuz mislindən yuxarı olmasın, əks halda həmin əməllər cinayət məsuliyyətinə səbəb ola bilər (məsələn, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 177-ci maddəsi: "Oğurluq", 178-ci maddəsi: "Dələduzluq", 179-cu maddəsi: "Mənimsəmə və israf etmə", 179.2.3-cü maddəsi: "...şəxs tərəfindən öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə törədildikdə...").

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 135.2-ci maddəsinə əsasən, əmlak istənilən əşyaların və qeyri-maddi əmlak nemətlərin toplusudur. Əşyalara yalnız fiziki obyektlər deyil, habelə pul və qiymətli kağızlar da aiddir (MM, maddə 135.1).

Talanmış əmlakın dəyəri dövlət tərəfindən tənzimlənsə, dövlət tənzimləmə qiymətləri tətbiq edilir. Digər hallarda isə talanmış əmlakın dəyəri bazar qiymətinə əsasən qiymətləndirilir. Göstərilən qaydada qiymətləndirmə mümkün olmadıqda, Azərbaycan Respublikası İXM-in 392-ci və 405-ci maddələrinə əsasən, talanmış əmlakın qiyməti ekspertin rəyi əsasında müəyyən edilir.

Bu inzibati xətanın obyektiv tərəfi aktiv hərəkətlərlə həyata keçirilir. Xırda talama yalnız İXM-in 69-cu maddəsində nəzərdə tutulan hərəkətlərin həyata keçirilməsi ilə törədilə bilər. Bu hərəkətlər sırasına oğurlama, mənimsəmə, israfçılıq, qulluq mövqeyindən sui-istifadə və dələduzluq aiddir.

Oğurluq özgənini əmlakını gizli olaraq talamadır (CM, maddə 177.1).

Özgənin əmlakı dedikdə, fərdi şəxslərin, vəzifəli şəxslərin, dövlət, ictimai, bələdiyyə və digər təşkilatların sərəncamında olan əmlak başa düşülür.

Mənimsəmə inanılıb tapşırılmış əmlakın, maddi qiymətli şeylərin ayrılması, götürülməsi və onun üzərində qanunsuz sahibliyi müəyyən etmək yolu ilə özünün və ya digər şəxslərin mülkiyyətinə verilməsində ifadə olunur¹.

İsraf etmə dedikdə, təqsirkara müəyyən səlahiyyətləri həyata keçirmək üçün etibar edilmiş əmlakın sərf edilməsi, satılması, istehlak edilməsi, müxtəlif formalarda özgəninkiləşdirilməsi (başqa şəxslərə bağışlama, vermə) başa düşülür.

Qulluq mövqeyindən sui-istifadə etmə zamanı əmlak vəzifəli şəxsin mülkiyyətində olmur, o, qanunsuz sərəncamlardan və saxta sənədlərdən istifadə etməklə ona yiyələnir.

Dələduzluq, yəni etibardan sui-istifadə etmə və ya aldatma yolu ilə özgənin əmlakını ələ keçirmə və ya əmlak hüquqlarını əldə etmə kimi başa düşülür (CM, maddə 178.1).

Bu maddə qanunvericilik quruluşuna görə maddi tərkiblikdir, yəni burada hüquqazidd əməl, ziyanlı nəticə və səbəbli əlaqə mövcuddur.

Bu inzibati xətanın subyekti 16 yaşına çatmış, anlaqlı fiziki şəxs və ya vəzifəli şəxs ola bilər.

Subyektiv tərəfdən araşdırılan inzibati xəta düzünə qəsdə, tamah motivi ilə və qanunsuz varlanma məqsədi ilə xarakterizə olunur. Təqsirkar, maddədə sadalanan formada xırda talama etdikdə öz əmlinin hüquqazidd xarakterini dərk etmiş, onun zərərli nəticələrini qabaqcadan görmüş və bunları arzu etmiş olur.

Bu inzibati xətanın törədilməsinə görə şərti maliyyə vahidinin otuz beş mislindən qırx mislinədək miqdarda cərimə edilir və ya işin hallarına görə xətanı törədənin şəxsiyyəti nəzərə alınmaqla, bu tədbirlərin tətbiqi kifayət sayılmadıqda isə ona beş günədək müddətə inzibati həbs tətbiq edilir.

---

¹ Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin komentariyası. F. Səməndərovun redaktəsi ilə. Diqesta-2005. səh. 427.

Xırda talama haqqında olan işlərin baxılması Daxili İşlər Nazirliyinə və rayon (şəhər) məhkəmələrinə həvalə edilmişdir. İşin hallarına görə inzibati tənbeh kimi inzibati cərimənin tətbiqi məqsədəuyğundursa, onda işin baxılmasını DİN həyata keçirir. İşin hallarına görə və xətanı törədənin şəxsiyyəti nəzərə alınmaqla, inzibati cərimənin tətbiqi kifayət sayılmadıqda, rayon (şəhər) məhkəmələri işin materiallarına baxaraq on beş gündək müddətə inzibati həbs tətbiq edə bilər.

Təbiətdən istifadə qaydaları əleyhinə olan inzibati xətlər

Son dövrlər bütün bəşəriyyəti narahat edən ekoloji problemlərə Azərbaycan Respublikasında da böyük diqqət yetirilir və onların həlli üçün hərtərəfli tədbirlər görülür.

XXI əsr bütün dünyada ekologiya, sabit inkişaf, sağlamlıq əsri kimi elan edilib. Məlumdur ki, Azərbaycanın sabit inkişafı ekoloji problemlərin həllindən də çox asılıdır. Bu məqsədlə Azərbaycan Respublikasında son dövrdə xeyli sayda ekologiyaya aid, o cümlədən təbiəti mühafizə sahəsində müxtəlif tədbirlər görülmüş, bir sıra qanunlar qəbul edilmiş, bu sahə ilə bağlı beynəlxalq normativ hüquqi aktlar ratifikasiya edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 39-cu maddəsinə əsasən:

I. Hər kəsin sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ vardır.

II. Hər kəsin ətraf mühitin əsl vəziyyəti haqqında məlumat toplamaq və ekoloji hüquqpozma ilə əlaqədar onun sağlamlığına və əmlakına vurulmuş zərərin əvəzini almaq hüququ vardır".

Bu hüquqla yanaşı Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının ətraf mühitin qorunması kimi də vəzifəsi müəyyən edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 78-ci maddəsinə əsasən: "Ətraf mühitin qorunması hər bir şəxsin borcudur".

Bunlarla yanaşı Azərbaycan Respublikasının Cinayət və İnzibati Xətlər məəcəllələrində ekologiya, ekoloji təhlükəsizlik və təbiətdən istifadə qaydaları əleyhinə olan müxtəlif

hüquqpozmalara görə məsuliyyət nəzərdə tutan normalar mövcuddur.

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin "Ətraf mühitin mühafizəsi, təbiətdən istifadə və ekoloji təhlükəsizlik qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalər" adlı IX fəslində (76-113 maddələrdə) müxtəlif növ inzibati xətalər göstərilmişdir.

Praktikada ən çox rast gəlin xətalardan biri İXM-in 111-ci maddəsində göstərilən inzibati xətdir.

Beləliklə, *Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 111-ci maddəsi: "Balıq ehtiyatlarının mühafizəsi və ov qaydalarının pozulması"*.

111.1. Balıq ehtiyatlarının mühafizə qaydalarının pozulmasına görə –

inzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektə olmuş predmetlər müsadirə edilməklə və ya edilməməklə, şərti maliyyə vahidinin on beş mislinədən otuz beş mislinədək miqdarda cərimə edilir.

111.2. Ov qaydalarının kobud şəkildə pozulmasına (lazımı icazə olmadan və ya qadağan edilmiş yerlərdə, yaxud qadağan edilmiş müddətlərdə, qadağan edilmiş alətlərlə və ya üsullarla ov edilməsinə), habelə digər ov qaydalarının müntəzəm pozulmasına görə –

inzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektə olmuş predmetlər müsadirə edilməklə və ya edilməməklə şərti maliyyə vahidinin iyirmi mislinədən qırx mislinədək miqdarda cərimə edilir, yaxud altı aydan iki ilədək müddətə ov hüququ məhdudlaşdırılır.

Bu maddənin məqsədi ətraf mühitin əsas komponenti kimi faunanın (heyvanlar aləminin) mühafizəsinin və heyvanlar aləmindən istifadə qaydasının təmin edilməsindən ibarətdir.

Texniki-hüquqi cəhətdən bu maddə iki hissədən ibarətdir:

- 1. balıq ehtiyatlarının mühafizəsi;*
- 2. ov qaydalarının kobud şəkildə pozulması (lazımı icazə olmadan və ya qadağan edilmiş müddətlərdə, qadağan edilmiş alətlərlə və ya üsullarla ov edilməsinə), habelə digər ov qaydalarının müntəzəm pozulması.*

Bu maddədə nəzərdə tutulmuş iki inzibati xətanın tərkibi xətanın predmetinə və obyektiv tərəfinə görə bir-birindən fərqlənir, lakin xətanın subyektinə və subyektiv tərəfinə görə eynidirlər.

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 111.1-ci maddəsi: "Balıq ehtiyatlarının mühafizə qaydalarının pozulmasına görə..." adlanır, onun xüsusi obyektı təbiətdən istifadə edilməsi ilə əlaqədar yaranan ictimai münasibətlərdir. Növlü obyekt isə balıq ehtiyatlarının mühafizəsi qaydalarını təşkil edən ictimai münasibətlərdir.

Balıq ehtiyatlarının qorunması qaydalarını əks etdirən normativ-hüquqi aktlara aşağıdakıları aid etmək olar:

1. Azərbaycan Respublikasının Su Məcəlləsi;
2. "Azərbaycan Respublikasının "Balıqçılıq haqqında" 27 mart 1998-ci il tarixli Qanunu;
3. "Heyvanlar aləmi haqqında" 4 iyun 1999-cu il tarixli Qanununu;
4. "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" 8 iyun 1999-cu il tarixli Qanunu;
5. «Ovçuluq haqqında» 20 aprel 2004-cü il tarixli Azərbaycan Respublikası Qanunu;
6. «Ovçuluq haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 26 may 2004-cü il tarixli Fərmanı;
7. "Qiymətli balıq növlərinin və digər su heyvanlarının həvəskar və idman ovunun təşkil edilməsi üzrə fəaliyyətin lisenziyalaşdırılması haqqında" Əsasnamə;
8. «Balıqçılıq və ovçuluq təsərrüfatlarının ehtiyacları üçün su obyektlərindən istifadə Qaydaları». (Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 8 may 2000-ci il tarixli 82 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmişdir);
9. «Heyvanlar aləmi obyektlərinin və onların əldə edilməsi həmçinin dövlət uçotuna alınması, heyvanlar aləmi obyektlərinin dövlət kadastrının aparılması və heyvanlar aləmi obyektlərinin dövlət monitorinqinin həyata keçirilməsi Qaydaları» (Azərbaycan

Respublikası Nazirlər Kabinetinin 3 may 2001-ci il tarixli 89 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmişdir);

10. «Azərbaycan Respublikasının ərazisində ovçuluğun aparılması Qaydalarının və Ovçuluq təsərrüfatları haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi haqqında» (Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 10 nömrəli 27 yanvar 2005-ci il tarixli Qərarı.

Təhlil edilən inzibati xətanın obyektiv tərəfi aktiv hərəkətlərlə (balıqların kürütökmə yerlərində müvafiq icazə olmadan bənd çəkmək, radioaktiv, zəhərli-kimyəvi maddələrlə sututarlarını çirkləndirmək və zibilləndirmək) və hərəkətsizliklə (şəxs üzərinə qoyulmuş vəzifələrini icra etmir) ifadə oluna bilər.

Qanunvericilik quruluşuna görə bu maddə formal tərkibli dir, lakin balıq ehtiyatlarının mühafizəsi qaydalarının pozulması müəyyən dərəcədə ziyanın vurulması ilə də müşayiət edilə bilər.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 257-ci maddəsində: "Balıq ehtiyatlarının qorunması qaydalarını pozma"ğa görə məsuliyyət yalnız körpülərin, bəndlərin tikintisi, partlayış işlərinin və ya digər işlərin həyata keçirilməsi, habelə suburaxıcı qurğuların istismarı balıq ehtiyatlarının qorunması qaydalarını pozmaqla törədildikdə və bu əməllər balıqların və ya digər su heyvanlarının kütləvi məhvində səbəb olduqda yaranır.

Cinayət Məcəlləsinin 257-ci maddəsinin dispozisiyasında göstərilən "... balıqların və ya digər su heyvanlarının kütləvi məhvi..." dedikdə, müəyyən ərazidə, su hövzəsində bir və ya bir neçə heyvan növünün konkret zaman ərzində olan orta təbii statistik göstəricilərdən üç dəfə və ya daha artıq dərəcədə qırılması başa düşülür.

Azərbaycan Respublikası İXM-in 111.1-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş inzibati xəta formal tərkibli olsa da, burada müəyyən ziyanın vurulması da ehtimal olunur. Törədilən əməlin inzibati xəta və ya cinayət əməli kimi qiymətləndirilməsi üçün gərək hər iki hüquqpozmanın obyektiv tərəfini xarakterizə edən bütün əlamətlər nəzərə alınmalıdır.

Bu inzibati xətanın subyektiv tərəfi təqsirin qəsd və ehtiyatsızlıq formasında ola bilər, yəni şəxs balıq ehtiyatlarının

mühafizəsi qaydalarını pozarkən, öz əməlinin hüquqazidd xarakterini dərk etmiş, onun zərərli nəticələrini qabaqcadan görmüş, belə nəticələrin baş verməsinə şüurlu surətdə yol vermişdir və ya bu nəticələrin baş verməsini qabaqcadan görə bilməli və görməli olduğu halda, onları görməmişdir.

İnzibati xətanın subyekti 16 yaşına çatmış, anlaqlı fiziki şəxslər və vəzifəli şəxslər ola bilər. Bu şəxslər öz xidməti vəzifələrinə görə və ya həyata keçirdiyi funksiyalara görə özünün istehsal fəaliyyəti nəticəsində balıq ehtiyatlarının mühafizəsi üzrə müvafiq tədbirlərin görülməsi vəzifələrini həyata keçirməlidirlər.

Bu inzibati xətanın törədilməsinə görə inzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektı olmuş predmetlər müsadirə edilməklə və ya edilməməklə, şərti maliyyə vahidinin on beş misindən otuz beş mislinədək miqdarda cərimə edilir.

Adı çəkilən inzibati xəta haqqında işlərə Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 360-cı maddəsinə əsasən rayon (şəhər) məhkəmələri və «Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə 29 avqust 2000-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanının 3.13 bəndinə əsasən Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi baxır.

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 111.2-ci maddəsi: "Ov qaydalarının kobud şəkildə pozulmasına (lazımi icazə olmadan və ya qadağan edilmiş yerlərdə, yaxud qadağan edilmiş müddətlərdə, qadağan edilmiş alətlərlə və ya üsullarla ov edilməsinə), habelə digər ov qaydalarının müntəzəm pozulmasına görə ..." inzibati məsuliyyət nəzərdə tutur.

Şərh olunan maddənin məqsədi Azərbaycan Respublikasında heyvanlar aləminin obyektlərini müxtəlif ictimai-təhlükəli qəsdlərdən qorumaqdır.

Bu inzibati xətanın obyektini heyvanlar aləminin mühafizəsi və ondan istifadə edilməsi, habelə ətraf təbii mühitin ayrılmaz tərkib elementi kimi vəhşi heyvanların genetik fondunun qorunması sahəsində yaranan ictimai münasibətlər təşkil edir.

İnzibati xətanın predmeti qismində Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisində, o cümlədən Xəzər dənizinin (gölünün) Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsində, quruda, suda, torpaqda və havada təbii olaraq, sərbəst şəraitdə daimi, müvəqqəti və köçəri yaşayan vəhşi heyvanlar çıxış edir. Həşəratlar bu inzibati xətanın predmeti ola bilməz.

Bu inzibati xətanın obyektiv tərəfi ov qaydalarının kobud şəkildə pozulmasına və digər ov qaydalarının müntəzəm pozulmasına yönəlmiş hərəkətlər təşkil edir.

Ov qaydalarının kobud şəkildə pozulması aşağıdakı hərəkətlərdən ibarətdir:

- lazımi icazə olmadan ov edilməsi;
- qadağan edilmiş yerlərdə ov etmə;
- qadağan edilmiş müddətlərdə ov etmə;
- qadağan edilmiş alətlərlə ov etmə.
- qadağan edilmiş üsullarla ov etmə.

«Ovçuluq haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununun 1.0.1-ci maddəsinə əsasən, ovçuluq – quruda və suda təbii sərbəstlik və yarım sərbəst şəraitində daimi, müvəqqəti və köçəri yaşayan, habelə təsərrüfat subyektləri tərəfindən yetişdirilib ov yerlərinə buraxılan suda-quruda yaşayanların, xəzdərililərin, sürünənlərin, quşların və məməlilərin, yəni vəhşi heyvanların izlənməsi, təqib edilməsi, tutulması və vurulması üzrə fəaliyyət növüdür.

Ovçuluq fəaliyyəti «Ovçuluq haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununda nəzərdə tutulmuş qaydada Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən ovçuluq üçün ayrılmış ov yerlərində həyata keçirilir.

Ovçuluq fəaliyyəti ödənişlidir. Bu fəaliyyət ovçuluq bileti və ov etmək üçün verilən icazə əsasında həyata keçirilir.

Qadağan edilmiş alət və üsullarla heyvanları şikəst edən, onlara əziyyət verən mexaniki qurğular, tələlər, torlar, vəhşi heyvanların və quşların səslərini çıxaran elektron cihazlar, onların kütləvi şəkildə tutulmasına səbəb olan tələ tipli çalalar, zərərli qazlardan və kimyəvi maddələrdən istifadə və s. aid olunur.

Ov yerlərində ov silahları, ov itləri, ovçu quşları və başqa ov vasitələri ilə olmanın özü də ov etmə kimi qiymətləndirilir.

İnzibati xətanın subyektiv tərəfi qəsd və ehiyatsızlıq formasında ifadə oluna bilər.

İnzibati xətanın subyekti 16 yaşına çatmış anlaqlı fiziki şəxsdir.

Şərh olunan inzibati xətanın Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 258-ci maddəsində "Qanunsuz ov etmə"də göstərilən cinayətdən fərqləndirici əlamətləri "xeyli" (şərti maliyyə vahidinin 400 misindən 1000 mislinədək) və "külli miqdar"da (şərti maliyyə vahidinin 1000 misindən artıq) ziyan vurma, eləcə də, digər tövsifedici əlamətlərinin olmasıdır.

Bu inzibati xəta haqqında işlərə Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 360-cı maddəsinə əsasən rayon (şəhər) məhkəmələri və «Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə 29 avqust 2000-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanının 3.7-ci və 3.13 bəndlərinə əsasən Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi baxır.

İnzibati xətanın törədilməsinə görə, inzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektı olmuş predmetlər müsadirə edilməklə və ya edilməməklə şərti maliyyə vahidinin iyirmi misindən qırx mislinədək miqdarda cərimə edilir, yaxud altı aydan iki ilədək müddətə ov hüququ məhdudlaşdırılır.

§2. İctimai qayda, ictimai təhlükəsizlik və ictimai mənəviyyət əleyhinə olan inzibati xətalər

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 12-ci maddəsinin 1-ci bəndinə əsasən: "İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi dövlətin ali məqsədi..." kimi müəyyən edilmişdir. Konstitusiyamızın 24-80-cı maddələrinə müvafiq olaraq insan və vətəndaşların konstitusiyon hüquqlarının, azadlıqlarının və vəzifələrinin təmin edilməsi

Respublikamızda ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi səviyyəsindən çox asılıdır.

"Polis haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 4-cü maddəsinə əsasən polisin fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən biri olan "ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi" bilavasitə Respublikada ictimai qaydanın qorunmasının və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsinə yönəldilmişdir. Polisin bu fəaliyyət istiqaməti ictimai qayda, ictimai təhlükəsizlik və ictimai mənəviyyət əleyhinə olan inzibati xətalara xəbərdar edilməsinə və onların qarşısının alınmasına xidmət edir. İctimai qayda, ictimai təhlükəsizlik və ictimai mənəviyyət əleyhinə olan inzibati xətalara qarşı mübarizənin daha da gücləndirilməsi, Respublikadakı ictimai-siyasi vəziyyətin sabit saxlanılması, insan və vətəndaşların istirahəti və əməyi üçün normal şəraitin yaradılması "Polis haqqında" Qanuna əsasən polis əməkdaşlarının vəzifələri kimi müəyyən edilmişdir.

İctimai qayda, ictimai təhlükəsizlik və ictimai mənəviyyət əleyhinə olan inzibati xətalər öz həcminə görə baş verən digər inzibati xətalara nisbətən daha çoxdur.

İctimai qayda, ictimai təhlükəsizlik və ictimai mənəviyyət əleyhinə olan inzibati xətalər Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 22-ci fəslində (İXM, maddə 296-309) göstərilmişdir.

Bu paraqrafda istifadə edilən ictimai qayda, ictimai təhlükəsizlik və ictimai mənəviyyət terminlərinə açıqlama vermək məqsədəməvafiqdir.

İctimai qayda – sosial-hüquqi kateqoriya kimi, sosial normalara (hüquq normalarına, əxlaq qaydalarına, ümumqəbul olunmuş birgəyaşayış qaydalarına və s.) riayət edilməsi nəticəsində təsis edilən və toxunulmazlığına dövlət və cəmiyyətin bütün siyasi sistemi tərəfindən təminat verilən ictimai münasibətlər sistemidir².

Hüquq əbədiyyatlarında ictimai qaydaya həm geniş, həm də dar mənada baxılır.

---

² Bax V.G. Abişov, A.V. İsmayılov, H.Q. Eyvazov. Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyəti. Ümumi hissə. 100 suala 100 cavab. Dərs vəsaiti. Qanun-2005. səh 26-36.

İctimai qayda geniş mənada cəmiyyətdə yaranan bütün iqtisadi və ictimai münasibətlər sistemini əhatə edir.

Sosial kateqoriya kimi ictimai qaydanı geniş mənada, yəni bütün sosial əlaqələr və münasibətlər sistemini qanunvericilikdə və hüquq ədəbiyyatında dar mənada olan (xüsusi mənada) ictimai qaydadan fərqləndirirlər. İctimai qayda qısa mənada hüquq normaları və digər sosial normalarla tənzimlənən ictimai münasibətlərin bütün sistemini əhatə etmir, o yalnız ictimai həyatın müəyyən sahəsində yaranan hissəsini əhatə edir.

İctimai qayda anlayışının dar mənada dərk edilməsi zəruriyyəti aşağıdakı amillərlə şərtləndirilir:

- bu və ya digər sosial sahədə yaranan ictimai münasibətlərin çox tərəfliliyi ilə;

- müxtəlif növlü ictimai münasibətləri tənzimləyən xüsusi hüquqi normaların mövcudluğu ilə;

- hüquqi kateqoriya kimi ictimai qaydaya qəsd edən hüquqpozmalara görə qanunvericilik tərəfindən məsuliyyətin müəyyən edilməsi ilə;

- ictimai qaydanın qorunması üzrə xüsusi funksiyaların və bu funksiyaları realizə edən orqanların mövcud olması ilə və s.

İctimai qaydanın dar mənada, yəni xüsusi (hüquqi) mənada anlayışı haqqında qanunvericilikdə və xüsusi hüquq ədəbiyyatında vahid fikir yoxdur. İctimai qaydanın dar mənada verilmiş anlayışları içərisində müasir dövr üçün daha məqsədəuyğunu aşağıdakını hesab etmək olar:

İctimai qayda dedikdə, dövlət orqanları və qeyri-hökumət təşkilatlarının fəaliyyəti, əhalinin əməyi və istirahəti üçün normal şəraitin və ictimai həyatın əmin-amanlıq vəziyyətinin təmin edilməsi məqsədi daşıyan, ictimai yerlərdə insanların ünsiyyəti prosesində yaranan, cəmiyyətin tələbatı ilə şərtləndirilən və sosial normalarla tənzimlənən ictimai münasibətlər sistemi kimi başa düşülür.

İctimai qaydanın dar mənada belə anlayışı bir çox hüquq ədəbiyyatlarında və normativ aktlarda ümumiləşdirilərək işlədilir.

İctimai qayda cəmiyyətin digər sahəsi olan ictimai təhlükəsizliklə sıx bağlıdır.

İctimai təhlükəsizlik sahəsinə insanların həyatı və sağlamlığı, onların əmlakı üçün yaranan və ya yarana biləcək

təhlükənin qarşısının alınması və ya onların qaldırılması ilə bağlı olan ictimai münasibətlər aiddir.

İctimai təhlükəsizlik vətəndaşların və vəzifəli şəxslərin fəaliyyəti nəticəsində baş verə bilən və ətrafdakılar üçün yüksək təhlükəli olan hadisə və vəziyyətlərdən digər insanların həyat və sağlamlığının mühafizə edilməsi, binaların və qurğuların dağıdılmasının və ya zədələnməsinin qarşısının alınması məqsədi ilə dövlət tərəfindən müəyyən edilmiş xüsusi təşkilati-texniki qaydalara ciddi riayət edilməsinə əsaslanan münasibətlər sistemidir.

İctimai mənəviyyat cəmiyyətdə yaranmış baxışlar, adətlər, şərəf, ləyaqət, vətəndaşlıq vəzifələri haqqında normalar sistemi və davranış qaydalarıdır.

Mənəviyyat ərəb sözü olub, insanın mənəvi keyfiyyətləri normaları deməkdir³. Mənəviyyat həm də yüksək əxlaq deməkdir.

İctimai qayda əleyhinə olan inzibati xətlər içərisində daha geniş yayılmış xırda xuliqanlıqdır.

Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 296-cı maddəsi: «Xırda xuliqanlıq

Xırda xuliqanlıq, yəni ictimai qaydanı pozan və ya fiziki şəxslər üzərində zor tətbiq olunması ilə və ya belə zorun tətbiq edilməsi hədəsi ilə, yaxud özgənin əmlakının məhv edilməsi və ya zədələnməsi ilə müşayiət edilməyən hərəkətlərə görə –

şərti maliyyə vahidinin on beş misindən iyirmi beş mislinədək miqdarda cərimə edilir, işin hallarına görə, pozuntu törədənin şəxsiyyəti nəzərə alınmaqla bu tədbirlərin tətbiqi kifayət sayılmadıqda, on beş günədək müddətə inzibati həbs tətbiq olunur.»

Xırda xuliqanlıq ictimai qaydaya qəsd edən inzibati xətdir. O, təqsirli şəxsin mədəniyyət və dünyagörüşü səviyyəsinin aşağı olmasını, onun təkəbbürlüyünü, özündən razı olmasını, onu əhatə edən insanların maraqlarına laqeydliyini və əxlaq qaydalarına məhəl qoyulmamasını sübut edir.

Bu inzibati xətanın obyektini ictimai qayda, ictimai təhlükəsizlik və ictimai mənəviyyat sahələrində yaranan ictimai

³ Bax Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. III cild. Bakı-1983. səh. 294.

münasibətlərdir. Xətanın bilavasitə obyektinə isə vətəndaşların ictimai yerlərdə olması ilə əlaqədar yaranan ictimai münasibətlərdir. Bu xətaların törədilməsi zamanı, hər bir halda, ictimai qaydaya, vətəndaşların şərəf və ləyaqətinə, onların normal iş şəraitinə, istirahətinə, hüquq və qanuni maraqlarına ziyan vurulur.

Obyektiv cəhətdən xırda xuliqanlıq ictimai qaydanı pozan hərəkətlərlə törədilir. Qanunvericilik quruluşuna görə bu maddədə göstərilən inzibati xəta formal tərkiblikdir. İctimai qaydanı pozan hərəkətlər:

- fiziki şəxslər üzərində zor tətbiq olunması;
- zorun tətbiq olunması hədəsi;
- özgənin əmlakının məhv edilməsi;
- özgənin əmlakının zədələnməsi ilə müşayiət edilməməlidir.

Göstərilən hallardan biri olduqda, araşdırılan əməl Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 221-ci maddəsinə əsasən, xuliqanlıq kimi cinayət məsuliyyətinə səbəb olur.

Xırda xuliqanlıq kimi törədilən hərəkətlərin siyahısı qanunverici tərəfindən müəyyən edilməyib. Fikrimizcə, burada müxtəlif hərəkətlər nəzərdə tutulub. Məsələn: ictimai yerlərdə nələliq söyüşlərin söyülməsi, vətəndaşlara təhqiramiz yanaşma, insan ləyaqətini alçaldan və ictimai mənəviyyəti təhqir edən sərxoş vəziyyətdə ictimai yerlərə gəlmə, divarlar üzərində nələliq söyüşlər yazma, gecə vaxtı vətəndaşların rahatlığını nümayişcəsinə pozma və s.

Xırda xuliqanlıq ictimai həyatın istənilən sahəsində törədilə bilər: məişətdə, insanların olduğu yerdə, küçələrdə, mənzillərdə, meşədə və s.

Adətən, xırda xuliqanlıq bilavasitə insanların yanında törədilir. Belə ki, yalnız belə şəraitdə təqsirli şəxs cəmiyyətə olan öz hörmətsizliyini daha böyük həcmdə nümayiş etdirir. Lakin əməlin xəta kimi qiymətləndirilməsi üçün nümayişlik (kütləvilik) və ya insanların iştirakı əsas tövsiyə edici əlamət kimi çıxış edə bilməz.

Subyektiv tərəfdən xırda xuliqanlıq qəsdlə, adətən düzünə qəsdlə xarakterizə olunur. Təqsirkar şəxs başa düşür ki, onun hərəkətləri hüquqaziddir. O, əvvəlcədən görür ki, bu hərəkətlərin

törədilməsi zamanı ictimai qayda və vətəndaşların rahatlığı pozulacaq və bunu da arzu edir. Lakin şəxs inzibati xəta törədilməsini bunu arzu etmirsə, lakin buna şüurlu surətdə yol verirsə, xırda xuliqanlıq yanakı qəsdlə törədilir.

Xırda xuliqanlıqın subyekti 16 yaşına çatmış, anlaqlı fiziki şəxsdir.

Bu inzibati xətanın törədilməsinə görə şərti maliyyə vahidinin on beş mislindən iyirmi mislinədək miqdarda cərimə edilir, işin hallarına görə, pozuntu törədənin şəxsiyyəti nəzərə alınmaqla, bu tədbirlərin tətbiqi kifayət sayılmadıqda on beş günədək müddətə inzibati həbs tətbiq edilir.

Bu inzibati xəta haqqında işlərə Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 360-cı maddəsinə əsasən rayon (şəhər) məhkəmələri və «Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə 29 avqust 2000-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Prezidenti Fərmanının 3.3 bəndinə əsasən Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi baxır.

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 22-ci fəslinə aid olan xətalardan biri də *Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 298-ci maddəsində göstərilən: «Yığıncaqların, mitinqlərin, nümayişlərin, küçə yürüşlərinin və piketlərin təşkilinin və keçirilməsi qaydasının pozulması»* adlanır.

Həmin norma əsasında *«Yığıncaqların, mitinqlərin, nümayişlərin, küçə yürüşlərinin və piketlərin təşkili və keçirilməsinin qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydasının pozulmasına görə-*

xəbərdarlıq edilir və ya şərti maliyyə vahidinin yeddi mislindən on üç mislinədək miqdarda cərimə edilir.»

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 49-cu maddəsinə əsasən insan və vətəndaşların konstitusiyon hüquq və azadlıqlardan biri də “sərbəst toplaşmaq azadlığı”dır. Lakin insan və vətəndaşların konstitusiyon azadlıqları kortəbii qaydada yox, sivil və demokratik ölkələrdə olduğu kimi qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada həyata keçirilməlidir. Bu baxımdan

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 49-cu maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən “hər kəsin başqaları ilə birlikdə müvafiq dövlət orqanlarını qabaqcadan xəbərdar etməklə dinc, silahsız yığılmaq, yığıncaqlar, mitinqlər, nümayişlər, küçə yürüşləri keçirmək, piketlər düzəltmək hüququ vardır”.

Bu hüququn sivil qaydada və demokratik prinsiplər əsasında həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədi ilə 13 noyabr 1998-ci il tarixində “Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmiş və Respublikamızda toplantıların təşkili və keçirilməsi mexanizmi müəyyən edilmişdir.

İnzibati xətanın bilavasitə obyektivi ictimai qayda, ictimai təhlükəsizlik, vətəndaşların hüquq və azadlıqları, eləcə də müəyyən edilmiş idarəçilik qaydalarıdır.

İnzibati xətanın obyektiv tərəfi qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada yığıncaqların, mitinqlərin, nümayişlərin, küçə yürüşlərinin və piketlərin təşkili və keçirilməsi qaydasının pozulmasıdır.

Qüvvədə olan “Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 2-ci maddəsinə əsasən, toplantı bir neçə şəxsin xüsusi məqsədlə ictimai yerdə müvəqqəti toplaşması deməkdir. Toplantılar aşağıdakı formalarda keçirilə bilər:

◆ yığıncaq şəxslərin hər hansı məsələni birlikdə müzakirə etmək və həmin məsələyə dair qərar qəbul etmək məqsədilə toplaşmasıdır;

◆ mitinq toplanmış şəxslərin ümumi fikirlərini ifadə etmək və (və ya) ümumi çağırışlar etmək, tələblər irəli sürmək üçün keçirilən kütləvi tədbirdir;

◆ nümayiş bir qrup şəxsin ictimai və dövlət həyatı ilə bağlı məsələlərə dair fikirlərinin ifadəsidir;

◆ küçə yürüşü müəyyən marşrutla hərəkət edən bir qrup şəxsin ictimai və dövlət həyatı ilə bağlı məsələlərə dair fikirlərinin ifadəsidir;

◆ piket ictimai və dövlət həyatı ilə bağlı məsələlərə dair fikirlərini ifadə edən şəxslərin nümayişdə iştirak edənlərdən daha kiçik bir qrupunun müəyyən yerdə toplaşmasıdır.

“Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 5-ci maddəsinin I hissəsinə əsasən, qeyd olunan tədbirlərin keçirilməsi üçün onun təşkilatçısı (təşkilatçıları) 5 gün əvvəl rayon və ya şəhər icra hakimiyyəti orqanlarına yazılı məlumat verməlidir.

Həmin məlumatda aşağıdakılar öz əksini tapmalıdır:

- keçiriləcək tədbirin adı;
- tədbirin məqsədi;
- tədbirin keçiriləcəyi yer və vaxtı;
- tədbirdə olacaq insanların (iştirakçıların) sayı;
- tədbirin təşkilatçılarının adı, soyadı, atasının adı və ünvanı;
- yazılı xəbərdarlığın təqdim edildiyi tarix;
- tədbir küçə yürüşü formasında keçirilərsə, onun təklif olunan marşrutları və s.

Barəsində danışılan tədbirlərin iştirakçıları yalnız könüllü şəxslər olmalıdır. İstənilən vəzifəli şəxs tərəfindən bu tədbirlərin keçirilməsinə hansısa şəxsin məcburi surətdə gətirilməsi Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 309-cu maddəsi ilə tövsiyə olunmalıdır.

İnzibati xətanın subyekti 16 yaşına çatmış, anlaqlı kütləvi tədbirdə iştirak edən şəxslər və ya 18 yaşı olan tədbirin təşkilatçılarıdır.

Subyektiv tərəfdən bu inzibati xəta qəsd forması ilə xarakterizə olunur.

Bu inzibati xətanın törədilməsinə görə xəbərdarlıq və ya şərti maliyyə vahidinin yeddi mislindən on üç mislinədək miqdarda cərimə edilir.

Bu növ inzibati xətaların baxılması Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 avqust 2000-ci il tarixli “Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalar Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə” Fərmanının 3.3-cü bəndinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyinə həvalə edilib.

İctimai təhlükəsizlik əleyhinə qəsd edən inzibati xətalardan biri də yaşayış məntəqələrində və xüsusi olaraq ayrılmamış

yerlərdə, yaxud müəyyən edilmiş qaydaları pozmaqla odlu silahdan atəş açmadır. Bu norma Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 305-ci maddəsində qeyd olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 305-ci maddəsi: «Yaşayış məntəqələrində və xüsusi olaraq ayrılmamış yerlərdə, yaxud müəyyən edilmiş qaydanı pozmaqla odlu silahdan atəş açma

Yaşayış məntəqələrində və xüsusi olaraq ayrılmamış yerlərdə və ya xüsusi olaraq ayrılmış yerlərdə müəyyən edilmiş qaydanı pozmaqla odlu silahdan atəş açmağa görə –

silah və döyüş sursatı müsadirə edilməklə və ya edilməməklə, şərti maliyyə vahidinin on nisindən iyirmi mislinədək miqdarda cərimə edilir.

Bu maddə ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi məqsədilə odlu silahdan istifadə qaydalarının pozulmasına görə məsuliyyəti müəyyən edir. Bu maddənin dispozisiyası blanket xarakteri daşıyır. Hüquqpozmanın xarakterini müəyyən etmək üçün müxtəlif şəraitlərdə: müəssisələrin, idarələrin, təşkilatların mühafizəsi zamanı, təhsil müəssisələrində, iş yerlərində, kinofilmlərin çəkilişlərində və s. yerlərdə silahdan istifadə qaydalarını nizamlayan normativ aktlara müraciət etmək lazımdır.

Bu inzibati xətanın tərkibi üçün obyektiv tərəfin aşağıdakı hərəkətlərdən birinin olması vacibdir:

- a) yaşayış məntəqələrində odlu silahdan atəş açma;
- b) xüsusi olaraq ayrılmamış yerlərdə odlu silahdan atəş açma;
- v) xüsusi olaraq ayrılmış yerlərdə müəyyən edilmiş qaydanı pozmaqla odlu silahdan atəş açma.

«Xidməti və mülki silah haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 2-ci maddəsinə görə odlu silah dedikdə, barıtın və ya digər alışan maddələrin yanmasından yaranan enerji hesabına mərmisi istiqamətlənmiş hərəkət edərək müəyyən məsafədən hədəfi mexaniki zədələmək və ya sıradan çıxarmaq təyinatına malik olan silah başa düşülür. Onlara tüfəng (yivsiz lüləli ov tüfəngindən başqa), karabin, tapanca və revolver,

avtomat və pulemyot, minaatan, top, qumbaraatan və kalibrindən asılı olaraq digər odlu silahlar aid edilir.

Odlu silahın funksional təyinatını müəyyən edən əsas hissələri – lülə, zərbə, buraxılış, bağlayan mexanizmlər və silahın digər hissələri kompleksdə atəş açmağa imkan verdikdə odlu silah kimi qəbul edilməlidir. Odlu silah həm sənaye, həm də kустar üsulla istehsal edilə bilər.

Atəş açmaq üçün xüsusi ayrılmış yerlər dedikdə, atəş tirləri, atəş sahələri, ətrafdakıların təhlükəsizliyini təmin edən şərtlərə əməl etməklə DİN-in icazəsi ilə açılmış dövlət və ictimai təşkilatların atıcılıq stendləri, ov yerləri başa düşülür.

Müəyyən edilmiş qaydanı pozmaqla odlu silahdan atəş açma dedikdə, hər hansı bir konkret yerdə təhlükəsizlik tələblərinə riayət etməməklə odlu silahdan atəş açma başa düşülür. Məsələn: təlim rəhbərinin əmri olmadan və ya "Azad" komandasından sonra atəş açma; hədəflər olan sahədə adamlar, maşınlar və heyvanlar olduqda atəş açma; nasaz silahdan və ya təhlükəli istiqamətlərdə atəş açma; silahın başqa şəxslərə verilməsi və s. başa düşülür.

Nəzərə almaq lazımdır ki, pnevmatik silahlar, siqnal verən, idman-tikinti silahları, qaz tapançaları, siqnal raketlərini atan tapançalar, partlayan raketlər və digər imitasiya-pirotexnik və işıqlandırıcı vasitələr – odlu silaha aid edilmir.

Bu inzibati xətanın subyekti 16 yaşına satmış, anlaqlı, fiziki şəxsdir. Xidməti vəzifələrini yerinə yetirməklə əlaqədar verilən odlu silah və ya idarələrin, təşkilatların müvəqqəti istifadəsinə verilən, habelə müəyyən olunmuş qaydaları pozmaqla, bu silahdan istifadə edən və onlara sahib olan şəxslər ola bilər.

16 yaşından 18 yaşına qədər olan şəxslər odlu silahdan istifadə qaydalarını pozduqlarına görə ümumi əsaslarda inzibati məsuliyyət daşıyır.

Inzibati xətanın subyektiv tərəfi qəsd və ya ehtiyatsızlıqla xarakterizə olunur. Təqsirkar bilərəkdən odlu silahdan istifadə qaydalarını pozur və bunları arzu edir. Əməlin tövsif edilməsi üçün motiv və məqsəd əhəmiyyət kəsb etmir.

Bu inzibati xətanın tərkibi hüquqazidd əməlin törədilməsi nəticəsində zərərli nəticələrin yaranmasını nəzərdə tutmur. Buna

görə də, zərərli nəticələr yaradan həmin hərəkətlər onların ağırlıq dərəcəsiindən asılı olaraq (şəxsiyyətə zərər vurma, mülkiyyətə zərər vurma və s.) Azərbaycan Respublikası CM-in müvafiq maddələri ilə tövsif olunmalıdır.

Bu inzibati xətanın törədilməsinə görə silah və döyüş sursatı müsadirə edilməklə və ya edilməməklə şərti maliyyə vahidinin on mislinədən iyirmi mislinədək miqdarda cərimə edilir.

Yalnız təqsirli şəxsin mülkiyyətində olan silah və döyüş sursatı müsadirə edilə bilər. Əsas dolanacaq mənbəyi ov olan şəxslərin odlu silahı, döyüş sursatı və digər ov alətləri müsadirə edilə bilməz.

Bu inzibati xəta haqqında protokol polis əməkdaşı tərəfindən tərtib olunur. İşin baxılmasına qədər odlu silah və döyüş sursatının sayı və növü haqqında protokolda qeydlər edilir. Təqsirkar könüllü olaraq odlu silahı və sursatı təhvil verməkdən imtina etdikdə, polis əməkdaşı şəxsi axtarış, fiziki şəxsədə olan şeyləri yoxlama və şeylərin və sənədlərin götürülməsi kimi müxtəlif tədbirlər keçirə bilər.

Bu inzibati xəta haqqında işlərə Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 360-cı maddəsinə əsasən rayon (şəhər) məhkəmələri və «Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə 29 avqust 2000-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanının 3.3 bəndinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi baxır.

İctimai mənəviyyət əleyhinə olan inzibati xətalardan biri Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 308-ci maddəsində göstərilmiş «Fahişəliklə məşğul olma»dır.

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 308-ci maddəsi: «Fahişəliklə məşğul olma

Fahişəliklə məşğul olmağa görə –

şərti maliyyə vahidinin otuz beş mislinədən qırx mislinədək miqdarda cərimə edilir.»

Araşdırdığımız inzibati xətanın obykti ictimai mənəviyyət, ictimai qayda və əhalinin sağlamlığıdır. Fahişəliyin ictimai

təhlükəliliyi zöhrəvi xəstəliklərin və ya HIV-in (insanın immuqətişmə virusu) kütləvi yayılmasıdır.

İnzibati xətanın obyektiv tərəfi fahişəliklə məşğul olmaqdır. Lakin maddə hansı hüquqazidd hərəkətlərin olduğunu açıqlamır. Maddənin məzmunundan belə çıxır ki, fahişəlik cinsi əlaqədə olmaqdan maddi gəlir götürülməsinə yönəldilmiş sisteməlik hərəkətlər kimi başa düşülür. Buna görə də, mükafatlandırmaya görə ayrılıqda bir dəfə cinsi əlaqəyə girmə faktı şərhini verdiyimiz maddənin əlamətlərini yaratmır.

Gəlir əldə etmək fahişəliyin əsas əlamətidir. Bununla yanaşı, hər bir fakta görə alınan mükafatın həcmi və növü təvsiq üçün əhəmiyyət kəsb etmir.

Maddi mükafat kimi yalnız milli manat və xarici valyuta deyil həmçinin, maddi ələmin müxtəlif əşyaları da çıxış edə bilər (qiymətli əşyalar, spirtli içkilər və s.).

Subyektiv tərəfdən bu inzibati xəta düzünə qəsdlə xarakterizə olunur, yəni təqsirli şəxs öz hərəkətlərinin hüquqazidd olmasını dərk edir və bunları törətməyi arzulayır. Bundan başqa, təqsirli şəxsdə dəqiq ifadə olunan məqsəd - maddi gəlirin əldə edilməsi mövcuddur.

Maddi gəlirin alınması fahişəliyin əsas əlamətidir. Burada məqsəd təqsirli şəxsdə cinsi əlaqəyə girməmişdən əvvəl yaranır. Buna görə də, maddi xeyir götürülmədiyi hallarda fahişəlik olmur.

İnzibati xətanın subyektivi 16 yaşına çatmış anlaqlı, fiziki şəxslər ola bilər.

İnzibati xətanın törədilməsinə görə fahişəliklə məşğul olan şəxslər şərti maliyyə vahidinin otuz beş mislindən qırx mislinədək miqdarda cərimə edilir.

Bu inzibati xəta haqqında işlərə «Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə 29 avqust 2000-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanının 3.3 bəndinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi baxır.

§3. İdarəçilik qaydaları əleyhinə olan inzibati xətlər

Dövlətin vəzifə və funksiyalarının həyata keçirilməsində böyük rol dövlət orqanlarına məxsusdur. Bu orqanların fəaliyyəti demokratiyanın təkmilləşdirilməsi və inkişaf etdirilməsi, qanunçuluğun, hüquq qaydalarının və əmək intizamının möhkəmləndirilməsi ilə qırılmaz surətdə bağlıdır.

İdarəçilik qaydaları əleyhinə olan inzibati xətlər (Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 23-cü fəslə, maddələr 310-348) idarə, müəssisə və təşkilatların normal idarəçilik fəaliyyətini, intizamı və müəyyən olunmuş qaydaları pozur, vəzifəli şəxslərin üzərinə qoyulmuş vəzifələri yerinə yetirməyə maneçilik törədir, hökumətin nüfuzunu zəiflədir, vətəndaşların hüquq və maraqlarının pozulmasına səbəb olur.

İdarəçilik qaydaları əleyhinə olan inzibati xətlərin xüsusi obyekt idarəçilik fəaliyyəti və dövlət intizamıdır.

Obyektiv tərəfdən bu xətlərin çoxu aktiv hərəkətlərlə edilir. Məsələn: şəxsiyyət vəsiqəsinin qəsdən korlanması və s.

İdarəçilik qaydaları əleyhinə olan inzibati xətlər formal tərkibliyə, yəni onların bitmiş hesab edilməsi üçün hüquqazidd hərəkətlərin edilməsinin müəyyənləşdirilməsi kifayətdir və heç bir zərərli nəticələrin yaranması tələb edilmir.

Subyektiv tərəfdən bu xətlər bir qayda olaraq qəsdən törədilir.

İdarəçilik qaydaları əleyhinə olan inzibati xətlərin subyekt 16 yaşına çatmış fiziki, anlaqlı şəxslərdir. Bu xətlərin bəziləri yalnız xüsusi subyekt tərəfindən törədilə bilər. Məsələn, "Vəzifəli şəxslər tərəfindən fiziki şəxsləri qeydiyyatdan almaqdan əsassız imtina edilməsinə..." (İXM, maddə 327.2).

İdarəçilik qaydaları əleyhinə olan və praktikada daha çox rast gəlinən inzibati xətlərdən biri *Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 310-cu maddəsində göstərilmişdir: "Polis işçisinin və ya hərbi qulluqçunun qanuni tələbinə qəsdən təbə olmama*

310.1. Polis işçisi və ya hərbi qulluqçu ictimai qaydanın mühafizədə vəzifələrini icra edərkən, onların qanuni tələblərinə qəsdən təbə olmamağa görə -

fiziki şəxslər şərti maliyyə vahidinin iyirmi mislindən iyirmi beş mislinədək miqdarda cərimə edilir və ya işin halları və pozuntu törədənin şəxsiyyəti nəzərə alınmaqla, bu tədbirlərin tətbiqi kifayət hesab edilmədikdə on beş günədək müddətə inzibati həbs tətbiq olunur.

310.2. Hərbi qulluqçu dövlət sərəhədini mühafizə vəzifələrini icra edərkən, onun qanuni tələblərinə qəsdən tabe olmamağa görə –

fiziki şəxslər şərti maliyyə vahidinin iyirmi mislindən otuz mislinədək miqdarda cərimə edilir və ya işin halları və pozuntu törədənin şəxsiyyəti nəzərə alınmaqla, bu tədbirlərin tətbiqi kifayət hesab edilmədikdə on beş günədək müddətə inzibati həbs tətbiq olunur.

Bu inzibati xətanın obyektini idarəçilik qaydaları və dövlət orqanlarının (vəzifəli şəxslərin) normal fəaliyyətidir. Bilavasitə obyekt kimi ictimai qaydanın mühafizəsi üzrə xidməti vəzifələrini icra edən polis işçisinin və ya hərbi qulluqçunun normal fəaliyyətidir.

Azərbaycan Respublikası "Polis haqqında" Qanununun 1-ci maddəsinə əsasən, polis əməkdaşı polis orqanlarında müəyyən vəzifə tutan və bu Qanunla müəyyənləşdirilmiş səlahiyyətləri həyata keçirən dövlət qulluqçusudur.

"Polis haqqında" Qanununun 3-cü maddəsinin 2-ci hissəsinin 1-ci bəndinə əsasən, polisin əsas vəzifələrindən biri kimi ictimai qaydanı qorumaq və ictimai təhlükəsizliyi təmin etmək göstərilmişdir.

"Polis haqqında" Qanununun 14-cü maddəsində göstərilmiş ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində polis əməkdaşının vəzifələri bilavasitə DİN-nin kadrlarında sırayı və rəis heyəti əməkdaşları tərəfindən yerinə yetirilir.

Adı çəkilən xətanın qanunverici tərəfindən İXM-də yaradılmasının məqsədi "Polis haqqında" Qanununun 7-ci maddəsindənəzərdə tutulan müddələrin arzuolunan səviyyədə realizəsidir.

Hərbi qulluqçular dedikdə, Azərbaycan Respublikası DİN-in Daxili Qoşunlarının sırayı, çavuş və zabit heyətindən olan şəxslər başa düşülür. İctimai qaydanın mühafizəsi üzrə

vəzifələrini icra edərkən, onlar qanunçuluğun təmin edilməsi üçün vətəndaşlara və vəzifəli şəxslərə icrası məcburi olan sərəncamlar verə bilər və lazımı tələblər irəli sürə bilərlər.

Polis əməkdaşının və hərbi qulluqçunun tələbi ayrı-ayrı istiqamətlərdə hərəkət etmək (məsələn, kütləvi tədbirlərin keçirilməsi zamanı) və ya müəyyən təhlükəsizlik tədbirlərinə riayət edilməsində (məsələn, ayrı-ayrı istiqamətlərdə hərəkətin bağlanması zamanı) ifadə oluna bilər. Polis əməkdaşının və hərbi qulluqçunun vətəndaşdan şəxsiyyəti təsdiq edən sənədi təqdim etmək tələbinin məqsədi hüquqazidd davranışın qarşısının alınması və xəbərdar edilməsidir.

Obyektiv tərəfdən bu inzibati xəta hərəkətsizliklə ifadə olunur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, İXM-in 310-cu maddəsi üzrə məsuliyyət yalnız hərəkətsizliyə görə yaranır və əgər təqsirli şəxsin əməllərində zorun tətbiq edilməsi və ya aktiv müqavimətin göstərilməsi mövcuddursa, əməl Azərbaycan Respublikası CM-in 315-ci maddəsi ilə tövsif edilməlidir.

Obyektiv tərəfin tövsifedici əlaməti polis işçisi və hərbi qulluqçunun tələbinin ictimai qaydanın mühafizəsi ilə əlaqədar olmasını nəzərdə tutur. Qeyd etdiyimiz tələblər isə öz növbəsində "Polis haqqında" Qanunun 17 və 18-ci maddələrində göstərilən hüquqların həyata keçirilməsi ilə əlaqəli olmalıdır.

Polis əməkdaşı və ya hərbi qulluqçu tərəfindən dəfələrlə təkrar edilən tələblərin məcburi icra edilməsindən imtina edildikdə, yaxud təqsirkar ictimai qaydanı mühafizə edən orqan və şəxslərə kobud hörmətsizlik edildikdə təhlili aparılan maddə ilə məsuliyyət yaranacaqdır. Polis əməkdaşının və ya hərbi qulluqçunun tələbləri dəfələrlə təkrar edilməli və inadlı formada ifadə olunmalıdır. Təqsirli şəxsin onları yerinə yetirməkdən boyun qaçırması isə jestlərlə, susmaqla və s. hərəkətlərlə qəti surətdə olmalıdır.

Polis əməkdaşı və ya hərbi qulluqçunun tələbləri qanuni olduqda, yəni qanunun müddəalarına əsaslanmaqla və onlar tərəfindən ictimai qaydanın mühafizəsi üzrə vəzifələrin yerinə yetirilməsi zaman irəli sürüldükdə, təqsirkar İXM-in 310-cu maddəsi ilə məsuliyyətə cəlb edilir. Buna görə polis əməkdaşı və ya hərbi qulluqçu ictimai qaydanın mühafizəsi üzrə vəzifələri icra

etmədiyi zaman və ya göstəriş hər hansı qanuni fəaliyyətin icrası ilə əlaqədar verilmədiyi hallarda bu norma tətbiq edilmir.

Polis əməkdaşının və ya hərbi qulluqçunun ictimai qaydanın mühafizəsi üzrə vəzifələri yerinə yetirməsini müəyyən edilmiş geyim forması, döş nişanlarının olması və müvafiq vəsiqənin təqdim edilməsi sübut edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, əgər təqsirkarın əməli polis əməkdaşı və ya hərbi qulluqçu tərəfindən ictimai qayda pozulduğu və ya hüquqazidd davranış xəbərdar edildiyi halda edilmişsə, bu hərəkətlər İXM-in 310-cu maddəsi ilə tövsif olunur. Bəzən qəsdən tabe olmama ictimai qayda pozulduqdan sonra baş verir. Əgər bütün bu hərəkətlər faktiki olaraq inzibati xətanın tərkibini yaradırsa, onda İXM-ə müvafiq olaraq məsuliyyət yaranır.

İnzibati xəta təqsirkar qəsdən tabe olmadığı andan bitmiş hesab edilir.

Qəsdən tabe olmamanı, ictimai qaydanın mühafizəsi üzrə xidməti vəzifələri icra edən polis əməkdaşına və hərbi qulluqçuya müqavimət göstərməkdən fərqləndirmək lazımdır. İctimai qaydanın mühafizəsi üzrə vəzifələrini icra edən polis əməkdaşına və ya hərbi qulluqçuya qarşı müqavimət göstərmə tabe olmamaqdan aktiv fiziki əks təsir etməklə fərqlənir. Bu hərəkətlər zorakılıqla və zorun tətbiqi hədəsi ilə müşayiət edilir.

İctimai qaydanın mühafizəsi üzrə xidməti vəzifələri icra edən polis əməkdaşına və ya hərbi qulluqçuya müqavimət göstərməyə görə təqsirkarın əmələ CM-in 315-ci maddəsi ilə tövsif olunmalıdır.

İnzibati xətanın subyekti 16 yaşına çatmış, anlaqlı fiziki şəxslər hesab edilir. 16 yaşından 18 yaşına qədər olan şəxslər tərəfindən bu inzibati xəta törədildikdə, icraat ümumi qaydada aparılır.

Subyektiv tərəfdən bu inzibati xəta yalnız düzünə qəsdlə törədildikdə inzibati məsuliyyət yaranır. Təqsirkar dərk edir ki, o, ictimai qaydanın mühafizəsi üzrə qanuni fəaliyyəti həyata keçirən polis əməkdaşına və ya hərbi qulluqçuya qəsdən tabe olmur və qəsdən tabe olmamağı arzu edir.

Polis əməkdaşına və ya hərbi qulluqçunun qanuni tələblərinə qəsdən tabe olmama kimi inzibati xətaya Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 360-cu maddəsinə əsasən yalnız rayon (şəhər) məhkəmələrində baxılır.

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 314-cü maddəsi ilə billə-bilə yalan izahat və ya rəy verməyə görə inzibati məsuliyyətmüəyyən olunmuşdur. Həmin maddədə deyilir:

"İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraat zamanı şahidin, zərər çəkmiş şəxsin, mütəxəssisin billə-bilə yalan izahat verməsinə və ya ekspertin billə-bilə yalan rəy verməsinə, yaxud tərcüməçinin billə-bilə yanlış tərcümə etməsinə və ya məhkəmə və digər orqanların qərarlarının icrası üzrə icraat zamanı billə-bilə səhv tərcümə etməsinə görə-

xəbərdarlıq edilir və ya şərti maliyə vahidinin on beş mislindən iyirmi mislmədək miqdarda cərimə edilir"

Bu inzibati xətanın obyektini inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatı aparmaq səlahiyyəti olan orqanın (vəzifəli şəxslərin) normal fəaliyyəti və işin həllində şəxsi marağı olan şəxslərin (barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxs və zərər çəkmiş şəxs) hüquqlarıdır.

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 377-ci maddəsinin məzmunundan aydın olur ki, şahid hakimin, səlahiyyətli orqanın (vəzifəli şəxsin) çağırışına əsasən, inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraata çağırılarkən vaxtında gəlməli, inzibati xəta ilə bağlı ona məlum olan məlumatı verməlidir. O, protokola daxil edilmiş izahatını imzası ilə təsdiq etməyə və verilən suallara düzgün və doğru cavab verməyə borcludur.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 66-cı və Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 377-ci maddəsinə görə, şahidin özünə, həyat yoldaşına və yaxın qohumlarına qarşı izahat verməmək, tərcüməçinin köməyindən pulsuz istifadə etmək, izahatının doğru yazılması barədə protokola müvafiq qeydlər etmək hüququ vardır.

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 372-ci maddəsinə əsasən, zərər səkmış şəxs inzibati xəta nəticəsində mənəvi, fiziki və ya maddi zərər dəymiş şəxsdir. O, inzibati xəta haqqında iş üzrə bütün materiallarla tanış olmaq,

izahat vermək, sübutlar təqdim etmək, vəsatət və etirazlar vermək, hüquqi yardımdan istifadə etmək, iş üzrə qəbul edilmiş qərardan şikayət vermək hüququna malikdir.

İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatda zərər çəkmiş şəxs iştirak etməlidir. Zərər çəkmiş şəxsin iştirakı olmadan işə yalnız o hallarda baxıla bilər ki, işə baxılmasının yeri və müddətinin ona vaxtında bildirilməsi barədə məlumat olsun və ya işə baxılmasını təxirə salmaq haqqında ondan vəsatət daxil olmasın, yaxud belə vəsatət rədd edilmiş olsun.

Zərər səkmış şəxs hakimin, səlahiyyətli orqanın (vəzifəli şəxsin) çağırışı ilə göstərilən vaxtda gəlməyə, doğru izahatlar verməyə, iş üzrə ona məlum olan məlumatları bildirməyə və müvafiq suallara cavab verməlidir.

Mütəxəssis inzibati xətalər haqqında işlərin nəticəsində şəxsən marağı olmayan, sübutların aşkar edilməsində, götürülməsində və rəsmiləşdirilməsində, habelə texniki vasitələrin tətbiq edilməsində kömək göstərilməsi üçün xüsusi biliyə malik olan şəxsdir. O, hakimin və ya səlahiyyətli orqanın (vəzifəli şəxsin) çağırışına əsasən, müəyyən edilmiş vaxtda gəlməli, sübutların aşkarlanması üçün müvafiq hərəkətləri etməli və bu hərəkətlərin məzmun və nəticəsini müvafiq protokolda öz imzası ilə təsdiq etməlidir.

Ekspert elm, incəsənət, texnika və ya sənət sahəsində məsələlərin izahı üçün ekspertizanın aparılması və ekspert rəyinin verilməsi üçün kifayət qədər xüsusi biliyə malik olan və icraatın nəticəsində şəxsən marağı olmayan şəxsdir. O, səlahiyyətli orqanın (vəzifəli şəxsin) və ya hakimin müvafiq çağırışına əsasən vaxtında gəlməli, tədqiq olunmalı obyekt və materialları tam və hərtərəfli tədqiq etməli, eləcə də qoyulan suallar üzrə əsaslı rəy verməlidir.

Tərcüməçi inzibati xətalər haqqında işlərin nəticəsində şəxsən marağı olmayan, yetkinlik yaşına çatmış və tərcümə üçün zəruri olan dilləri bilən şəxsdir. O, səlahiyyətli orqanın (vəzifəli şəxsin) və ya hakimin müvafiq çağırışına əsasən vaxtında gəlməli, təqdim olunan mətni tam və dəqiq tərcümə etməyə bərcudur. Tərcüməçi mətnin düzgün tərcümə edilməsini öz imzası ilə təsdiq etməlidir.

Təhlil olunan inzibati xətanın obyektiv tərəfi icraat zamanı şahidin, zərər çəkmiş şəxsin, mütəxəssisin bilə-bilə yalan izahat və yaxud ekspertin bilə-bilə yalan rəy verməsi, yaxud tərcüməçinin bilə-bilə yalan tərcümə etməsində ifadə oluna bilər.

Bu inzibati xətanın subyektivi qismində dispozisiyada sadalanan subyektlərdən biri və ya bir neçəsi ola bilər.

Subyektiv tərəfdən bu inzibati xəta birbaşa qəsdlə xarakterizə olunur. Fikrimizcə, qanunverici subyektiv tərəfin əsas ünsürü kimi, təqsirin növü olan qəsd normanın dispozisiyasında məfhum baxımından nöqsanlı istifadə etmişdir. Belə ki, «qəsdən» məfhumun əvəzinə «bilə-bilə» məfhumundan istifadə olunmuşdur.

Bilə-bilə yalan izahat və ya rəy vermə haqqında iş üzrə icraatı Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 360-cı maddəsinə əsasən, rayon (şəhər) məhkəmələri apara bilər.

Bu inzibati xətanın törədilməsinə görə xəbərdarlıq edilir və ya şərti maliyyə vahidinin on beş mislindən iyirmi mislinədək miqdarda cərimə edilir.

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 329-cu maddəsi "Şəxsiyyət vəsiqəsi olmadan və ya yaşayış yeri üzrə qeydiyyatdan keçmədən yaşama» adlanır".

Bu maddədə deyilir: "Vətəndaşın bir aydan artıq müddətdə şəxsiyyət vəsiqəsi olmadan yaşamasına, habelə həmin müddət ərzində yaşayış yeri üzrə qeydiyyatdan keçmədən yaşamasına görə xəbərdarlıq edilir və ya şərti maliyyə vahidinin üç mislindən beş mislinədək miqdarda cərimə edilir".

Təhlil olunan inzibati xətanın obyektivi qanunvericiliklə müəyyən edilmiş idarəcilik qaydası və Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının hüquq və azadlıqlarıdır.

İnzibati xətanın obyektiv tərəfi aşağıdakı əməllərdə ifadə olunur:

- vətəndaşın bir aydan artıq müddətdə şəxsiyyət vəsiqəsi olmadan yaşaması;
- vətəndaşın bir aydan artıq müddətdə yaşayış yeri üzrə qeydiyyat keçmədən yaşaması;
- vətəndaşın bir aydan artıq müddətdə şəxsiyyət vəsiqəsi olmadan yaşadığı yer üzrə qeydiyyat keçmədən yaşaması.

Azərbaycan Respublikasının «Azərbaycan Respublikası vətəndaşının şəxsiyyət vəsiqəsi haqqında» Qanununun 1-ci maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının ərazisində Azərbaycan Respublikası vətəndaşının şəxsiyyətini təsdiq edən sənəd – Azərbaycan Respublikası vətəndaşının şəxsiyyət vəsiqəsidir.

Şəxsiyyət vəsiqəsinin növləri aşağıdakılardır:

- 16 yaşına çatanadək vətəndaşa verilən şəxsiyyət vəsiqəsi;
- 16 yaşına çatdıqdan sonra vətəndaşa verilən şəxsiyyət

vəsiqəsi.

Azərbaycan Respublikası vətəndaşının şəxsiyyət vəsiqəsinin növündən asılı olaraq onlarda aşağıdakı məlumatlar göstərilir:

- vəsiqənin seriyası və nömrəsi;
- vətəndaşın soyadı, adı və atasının adı;
- vətəndaşın doğulduğu yer və tarix;
- cinsi;
- qan qrupu;
- boyu;
- gözlərinin rəngi;
- yaşayış yeri;
- vətəndaşın ailə vəziyyəti;
- hərbi vəzifəsi;
- şəxsiyyət vəsiqəsi sahibinin şəxsi imzası;
- fotosəkli;
- şəxsiyyət vəsiqəsini verən orqanın adı və verilmə tarixi.

Bu məlumatları şəxsiyyət vəsiqəsinə daxil edən müvafiq dövlət orqanının məsul əməkdaşı bunları öz imzası və gerbli möhürlə təsdiqləyir və məlumatların düzgünlüyünə görə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş qaydada məsuliyyət daşıyır.

Şəxsiyyət vəsiqəsi Azərbaycan Respublikasının hər bir vətəndaşı və ya onun qanuni nümayəndəsinin ərizəsi, doğum şəhadətnaməsi, 16 yaşına çatmış vətəndaşın fotosəkli, dövlət rüsumunun ödənilməsi barədə qəbz və zəruri hallarda Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığını təsdiq edən sənədlər əsasında, yaşadığı yerin müvafiq dövlət orqanları tərəfindən

vətəndaşın və ya onun qanuni nümayəndəsinin müraciətindən sonra ən gec 10 gün keçəndək verilir.

25,35,50 yaşına çatdıqda və ya vətəndaşın soyadı, adı, atasının adı, yaşayış yeri, ailə vəziyyəti, hərbi vəzifəsi dəyişildikdə və ya onun şəxsiyyət vəsiqəsində olan yazılar təhrif edildikdə, şəxsiyyət vəsiqəsi yararsız hala düşdükdə və ya itdikdə vətəndaş şəxsiyyət vəsiqəsini dəyişdirməlidir.

«Yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyat haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 5-ci maddəsinə əsasən, vətəndaşa ilk dəfə Azərbaycan Respublikası vətəndaşının şəxsiyyət vəsiqəsi verilirənkən o, yaşayış yeri üzrə qeydiyyata alınır. Əgər vətəndaş yaşayış yerini dəyişirsə, o, yeni yaşayış yerinə gələrkən 10 gün ərzində qeydiyyata alınmaq üçün müvafiq polis orqanına müraciət etməlidir. Müraciətdən sonra 10 gün ərzində «Azərbaycan Respublikası vətəndaşının şəxsiyyət vəsiqəsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununa müvafiq olaraq həmin vətəndaş yeni yaşayış yeri üzrə qeydiyyata alınır və ona müvafiq şəxsiyyət vəsiqəsi verilir.

Bu inzibati xətanın subyekti 16 yaş tənamm olmuş anlaqlı, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları ola bilər.

Təhlil olunan inzibati xəta subyektiv tərəfdən təqsirin qəsd və ya ehtiyatsızlaq formasında xarakterizə edilə bilər.

Bu növ inzibati xətaların baxılması Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 avqust 2000-ci il tarixli "Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalar Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla baqlı hüquqi tənziqləmə məsələləri haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə" Fərmanının 3-cü bəndinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyinə həvalə edilib.

Bu növ inzibati xətaların törədilməsinə görə xəbərdarlıq edilir və ya şərti maliyyə vahidinin üç misindən beş mislinədək miqdarda cərimə edilir.

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalar Məcəlləsinin 331-ci maddəsi «Şəxsiyyət vəsiqəsinin və ya pasportun itirilməsi və ya qəsdən korlanması» adlanır. Bu maddədə deyilir:

«Şəxsiyyət vəsiqəsinin və ya pasportun itirilməsi və ya qəsdən korlanmasına görə -

şərti maliyə vahidinin on beş mislindən iyirmi beş mislinədək miqdarda cərimə edilir».

Qüvvədə olan «Ölkədən getmək, ölkəyə gəlmək və pasportlar haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 3-cü maddəsinə və «Azərbaycan Respublikası vətəndaşının şəxsiyyət vəsiqəsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 1-ci maddəsinə əsasən, hər bir vətəndaş və ya onun qanuni nümayəndəsi şəxsiyyət vəsiqəsini və pasportu möhkəm (etibarlı) saxlamaya borcludur. Əgər vətəndaş adları çəkilən sənədləri itirərsə, dərhal bu barədə həmin sənədləri verən müvafiq orqanlara məlumat verməlidir.

Təhlil olunan inzibati xətanın obyektini qanunvericiliklə müəyyən edilmiş idarəçilik qaydaları və vətəndaşın hüquq və vəzifələridir.

İnzibati xətanın obyektiv tərəfi vətəndaş tərəfindən şəxsiyyət vəsiqəsinin və ya pasportun itirilməsində və ya qəsdən korlanmasında ifadə olunur.

Adları çəkilən qanunlara əsasən, Azərbaycan Respublikasının ərazisində Azərbaycan Respublikası vətəndaşının şəxsiyyətini təsdiq edən sənəd Azərbaycan Respublikası vətəndaşının şəxsiyyət vəsiqəsi, Azərbaycan Respublikası vətəndaşının pasportu (bundan sonra-pasport) isə Azərbaycan Respublikasının ərazisindən kənarında vətəndaşın şəxsiyyətini təsdiq edən, habelə ona ölkədən getmək və ölkəyə gəlmək hüququnun həyata keçirilməsi üçün verilən rəsmi sənəddir.

Pasport 18 yaşına çatmış, müstəsna hallarda isə təhsil almaq, beynəlxalq tədbirlərdə iştirak etmək, müalicə olunmaq və ya daimi yaşamaq üçün xaricə gedən 18 yaşına çatmamış Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarına qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada verilir və bütün ölkələrə getmək üçün etibarlıdır.

Pasportun Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən təsdiq edilən ümumvətəndaş, xidməti və diplomatik tipləri vardır.

Pasport Azərbaycan Respublikasının mülkiyyətidir, onun vətəndaşdan alınması və ya girov götürülməsi qanunvericilikdə

nəzərdə tutulan hallar istisna olunmaqla qadağandır (İXM, maddə 332).

Hər bir vətəndaş pasportu möhkəm saxlamağa borcludur. Pasport itdikdə vətəndaş pasportu verən dövlət orqanlarına, belə hadisə xaricdə baş verərsə, Azərbaycan Respublikasının diplomatik nümayəndəliyinə və ya konsulluğuna dərhal məlumat verməlidir.

Vətəndaş öldükdə onun pasportu, habelə etibarlıq müddəti qurtarmış pasport müvafiq dövlət orqanına təhvil verilir.

Şəxsiyyət vəsiqəsi və pasportun itirilməsi dedikdə, vətəndaş tərəfindən qeyd olunan sənədlərin ehtiyatsız davranışı nəticəsində (diqqətsiz saxlama, üzərində daşıyarkən yerə salma və s.) onların yoxa çıxması başa düşülür.

Şəxsiyyət vəsiqəsinin və ya pasportun qəsdən korlanması dedikdə, vətəndaşın fiziki müdaxiləsi nəticəsində həmin sənədlərin məzmununun yararsız hala düşməsi, onun tətbiqinin qeyri-mümkünlüyü və ya fiziki cəhətdən məhvi başa düşülür. Qeyd olunanlarla yanaşı vətəndaşın fiziki müdaxiləsi nəticəsində adları çəkilən sənədlərin məzmunundakı məlumatların çətin oxunulması (aydın olmayan və ya başa düşülməyən), üzərində olan orijinal holoqramların zədələnməsi və ya möhürün silinməsi təhlil olunan inzibati xətəyə görə məsuliyyət yaradır.

Bu inzibati xətanın subyekti şəxsiyyət vəsiqəsinin və ya pasportun sahibi olan vətəndaşdır.

Vətəndaşın şəxsiyyət vəsiqəsinin və ya pasportunu oğurlamaya görə məsuliyyət Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 326.2-ci maddəsinə əsasən yaranır.

Təhlil olunan inzibati xətanın subyektiv tərəfi qəsdin qarışıq forması ilə xarakterizə olunur. Belə ki, şəxsiyyət vəsiqəsinin və ya pasportun itirilməsi ehtiyatsızlıqla, onların qəsdən korlanması isə təqsirin qəsd növü ilə xarakterizə olunur.

Bu növ inzibati xətələrin baxılması Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 avqust 2000-ci il tarixli "Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətələr Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun

tətbiq edilməsi barədə" Fərmanın 3-cü bəndinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyinə həvalə edilib.

Bu növ inzibati xətlərin törədilməsinə görə şərti maliyyə vahidinin on beş misindən iyirmi beş mislinədək miqdarda cərimə edilir.

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 346-cı maddəsi ilə mülki silahın və onun üçün döyüş sursatının saxlanması, daşınması və ya satılması qaydalarının pozulması inzibati xəta kimi müəyyən olunmuşdur. Adı çəkilən maddə ilə aşağıdakılar müəyyən olunmuşdur:

"346.1. Azərbaycan Respublikası müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarından icazə almış şəxslər tərəfindən mülki silahın və onun üçün döyüş sursatının saxlanması, daşınması və ya satılması qaydalarının pozulmasına görə –

silah və döyüş sursatı ödənişlə alınmaqla və ya alınmamaqla şərti maliyyə vahidinin iyirmi beş misindən otuz beş mislinədək miqdarda cərimə edilir.

346.2. Azərbaycan Respublikası müvafiq icra hakimiyyəti orqanından icazə almamış şəxslər tərəfindən mülki silahın və onun üçün döyüş sursatının əldə edilməsi, saxlanması, daşınması, başqa şəxslərə verilməsi və ya satılmasına görə –

silah və döyüş sursatı ödənişlə alınmaqla və ya müsadirə edilməklə şərti maliyyə vahidinin otuz misindən qırx mislinədək miqdarda cərimə edilir. "

Bu inzibati xətanın obyektı mülki silahın və onun üçün döyüş sursatının dövriyyəsinə müəyyən edən qaydalar və ictimai təhlükəsizlikdir.

Texniki hüquqi cəhətdən bu maddə iki ayrı-ayrı inzibati xətdən ibarətdir.

Azərbaycan Respublikası İXM-in 346.1-ci maddəsində obyektiv tərəf aşağıdakı əməllərlə ifadə olunur:

- mülki silahın saxlanması;
- daşınması;
- satılması qaydalarının pozulması.

İXM-in 346.2-ci maddəsində obyektiv tərəf "icazə almamış şəxslər" tərəfindən mülki silahın və onun üçün döyüş sursatının

əldə edilməsi, saxlanılması, daşınması, başqa şəxslərə verilməsi və ya satılmasında ifadə olunur.

Hər iki halda inzibati xətanın tərkibi formal xarakterlidir. Nəticələrin baş verməsi avtomatik olaraq Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin müvafiq maddələri ilə cinayət məsuliyyətinə səbəb olur.

İXM-in 346.1 və 346.2-ci maddələrində göstərilən inzibati xətaların predmeti mülki silah və onun üçün olan döyüş sursatıdır. Digər silah və döyüş sursatların "qanunsuz dövriyyəsi" Cinayət Məcəlləsinin müvafiq maddələri ilə təsvif edilməlidir.

Qanunvericilik yivsiz ov silahının əldə olunması, saxlanması və satışı barədə icazə vermə qaydasını nəzərdə tutur. Odlu silahın əldə olunması, saxlanması və istifadə edilməsi qaydaları Azərbaycan Respublikasının 30 dekabr 1997-ci il "Xidməti və mülki silah haqqında" Qanunu ilə müəyyən edilir. Bu qanuna müvafiq olaraq yivsiz odlu silahın əldə olunması, saxlanması, verilməsi və satılması üçün vətəndaş DİO-dan icazə alınmalıdır. Əldə etmə dedikdə, satın alma, hədiyyə kimi, dəyişmə və s. başa düşülür. Hər bir yivsiz odlu silah DİO-da qeydiyyatda olur və onların sahibinin dəyişməsi bu orqanların icazəsi ilə olmalıdır. Maddədəki mənada "əldə etmək" üçün bu silahın icazəsiz kimdən alınması (vətəndaşdan və ya satan təşkilatdan) əhəmiyyət kəsb etmir.

DİO-nun icazəsi olmadan yivsiz odlu silahın saxlanması İXM-in 346-cı maddəsində göstərilən inzibati xətanın tərkibi həm icazə ilə alınan halları, həm də icazəsiz əldə edilən halları əhatə edir. Vətəndaş tərəfindən yivsiz ov silahının digər şəxslərə verilməsi də inzibati xətanın tərkibi ilə əhatə olunur. Qüvvədə olan normativ aktlar DİO-nun icazəsi olmadan silahın başqa şəxslərə verilməsini qadağan edir.

Bu maddədə göstərilən inzibati xəta subyektiv tərəfdən təqsirin qəsd formasında edilir. Şəxs başa düşür ki, müvafiq dövlət orqanının icazəsi olmadan silahı əldə etmək, saxlamaq, başqa şəxslərə vermək, satmaq qadağandır, lakin bu hüquqazidd hərəkətləri etməyi arzulayır. Burada müvafiq dövlət orqanı dedikdə, DİO nəzərdə tutulmuşdur

Bu inzibati xətinin subyekti 16 yaşına çatmış fiziki, anlaqlı şəxsdir. 16-dan 18 yaşa qədər olan şəxslər ümumi əsaslarla məsuliyyət daşıyırlar.

Bu növ inzibati xətlərin baxılması Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 360-cı maddəsinə əsasən rayon (şəhər) məhkəmələrinə və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 avqust 2000-ci il tarixli "Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətlər Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə" Fərmanının 3.3-cü bəndinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyinə həvalə edilib.

§4. İnzibati xətlər haqqında işlərə baxmaq səlahiyyəti olan orqanlar (vəzifəli şəxslər)

Ədalət mühakiməsindən fərqli olaraq, inzibati-yurisdiksiya fəaliyyətini həyata keçirən orqanların sistemi bu fəaliyyəti həyata keçirən subyektlərin çoxluğu ilə xarakterizə olunur. Bu da dövlət idarəetmə sistemində baş verən inzibati xətlərin müxtəlifliyi və geniş yayılmaları ilə izah olunur. Məsələn: İXM-in Xüsusi hissəsinin «İnzibati xətlər» adlı II-ci bölməsinə (6-24 fəsillər, 39-356-cı maddələr) daxil olmuş inzibati xətlər dövlət idarəetmə sisteminin müxtəlif sahələrində baş verir və bu sahələrdə baş verən inzibati xətlər öz xüsusiyyətlərinə və qəsd etdikləri obyektlərə görə bir-birindən fərqlənir.

Dövlət idarəetmə sisteminin bütün sahələrində baş verən inzibati xətlər haqqında işlərə bir orqanda baxılması fəaliyyətini təcrübə cəhətdən həyata keçirmək mümkün deyil. İkinci tərəfdən isə, dövlət idarəetmə sisteminin bütün sahələrində baş verən inzibati xətlər haqqında işlər bir orqanda baxılırsa inzibati prosesin (icraatın) əsas prinsiplərindən biri olan inzibati xətlər haqqında işlərin aparılmasının tezliyi, operativliyi və sadəliyi prinsiplərinin müddəalarını təmini mümkün deyildir.

İnzibati xətlər haqqında işlərə baxan orqanların sistemi, törədilən inzibati xətlərin eyni tipli (müxtəlif tərkibli) olmaması izah olunur. Bu məqsədlə də Azərbaycan Respublikası İnzibati

Xətalər qanunvericiliyi ilə səlahiyyət verilmiş müxtəlif orqanlar (vəzifəli şəxslər) tərəfindən inzibati xətalər haqqında işlərə baxılır.

İnzibati xətalər haqqında işlərə baxmaq səlahiyyəti olan orqanları üç qrupa bölmək olar:

Birinci qrupa yalnız rayon (şəhər) məhkəmələri daxildir. İXM-in 23-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş inzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektı olmuş predmetin ödənişlə alınması, inzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektı olmuş predmetin müsadirəsi və inzibati həbs yalnız rayon (şəhər) məhkəmələri tərəfindən tətbiq olunur. İXM-in Xüsusi hissəsində inzibati xətalərin sanksiyalarında göstərilən üç inzibati tənbeh növü nəzərdə tutulursa və onların tətbiq edilməsi məqsədəuyğun hesab edilirsə, belə hallarda həmin inzibati xətalər haqqında işlərə rayon (şəhər) məhkəmələri tərəfindən baxılır.

Bu sistemə daxil olan ikinci qrup orqanlar yalnız inzibati xətalər haqqında işləri həll etmək üçün təşkil edilmiş orqanlardır. Məsələn: Azərbaycan Respublikasının yerli icra hakimiyyəti orqanları yanında yaradılan "Yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar" (İXM, maddə 357.0.2).

İnzibati xətalər haqqında işlərə baxmaq səlahiyyəti olan orqanların sistemə daxil olan üçüncü qrup orqanlar bir qayda olaraq, özlərinin yoxlama-nəzarət funksiyaları ilə yanaşı inzibati yurisdiksiya funksiyalarını həyata keçirən orqanlardır. Məsələn, Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanları (vəzifəli şəxsləri) (İXM, maddə 357.0.3). Bu orqanların dairəsi və adları "Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun təsdiq edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 avqust 2000-ci il tarixli Fərmanının 3-cü bəndində göstərilmişdir.

İnzibati xətalər haqqında işlərə baxmaq səlahiyyəti olan orqanların sistemi ərazi-sahəvi prinsip əsasında təşkil edilir.

İnzibati xətalər haqqında işlərə baxmaq səlahiyyəti olan orqanların sisteminin bu prinsip əsasında təşkil edilməsinin

mahiyyəti inzibati xətalara qarşı mübarizənin həm ərazi xüsusiyyətlərinə, həm də inzibati xətalarmın dövlət idarəetmə sisteminin ayrı-ayrı sahələrində baş vermə xüsusiyyətlərinə görə aparılmasından ibarətdir.

Ərazi prinsipinə görə inzibati xətalər haqqında işlərə baxmaq səlahiyyəti olan orqanlara əsasən, bu və ya digər inzibati-ərazi vahidi miqyasında fəaliyyət göstərən orqanlar aiddir. Birinci növbədə bu orqanlara konkret inzibati-ərazi vahidi miqyasında fəaliyyət göstərən və inzibati xətalər haqqında işlərə baxmaq səlahiyyəti verilmiş orqanlar aiddirlər. Bu orqanlar Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 357-ci maddəsində göstərilmişdir. Məsələn: rayon (şəhər) məhkəmələri; yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar; daxili işlər orqanları və s.

İnzibati xətalər haqqında işlərə baxmaq səlahiyyəti olan sahəvi orqanlar dövlət idarəetməsinin ayrı-ayrı sahələrində fəaliyyət göstərən orqanlardır. Sahəvi orqanlar ixtisaslaşma əsasında fəaliyyət göstərirlər. Bu orqanlar fəaliyyət göstərdiyi sahələrdə törədilmiş inzibati xətalər haqqında işlərə baxmaq səlahiyyəti olan orqanlar sisteminə daxildir. Bu orqanların həm konkret inzibati xətalər haqqında işlərə baxmaq səlahiyyəti, həm də yurisdiksiya aidiyyətinin dəqiq ierarxiyası müəyyən edilməsidir. Məsələn: ov qaydalarının pozulmasına görə müvafiq işlərə baxmağa və inzibati tənbehlərin tətbiq edilməsinə, ov qaydalarına əməl olunmasına dövlət nəzarətini həyata keçirən Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin şəhər və rayon orqanlarının səlahiyyəti vardır.

Beləliklə, *Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər qanunvericiliyi inzibati xətalər haqqında işlərə baxmağa səlahiyyəti olan orqanların (vəzifəli şəxslərin) 3 (üç) növünü müəyyən etmişdir. Bu orqanlar (vəzifələri şəxsləri) İXM-in 357-ci maddəsində göstərilmişdir:*

1. *rayon (şəhər) məhkəmələri;*
2. *yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar, seçki komissiyaları (kollegial orqan);*
3. *Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanları, Milli Bankı (vəzifəli şəxsləri). Bu orqanların dəqiq*

dairəsi və adları "Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 avqust 2000-ci il tarixli Fərmanının 3-cü bəndində göstərilmişdir.

Bu orqanlar dövlət idarəetmə sisteminin ayrı-ayrı sahələrində baş verən inzibati xətalər haqqında işlərə baxmaq və işin həllini düzgün həyata keçirmək üçün sahəvi prinsip əsasında təşkil edilmiş ixtisaslaşdırılmış orqanlardır.

Qeyd etdiyimiz kimi inzibati xətalər haqqında işlərə baxmaq səlahiyyəti olan orqanların dairəsi Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 357-ci maddəsinə əsasən müəyyən edilmişdir. Lakin inzibati xətalər haqqında işlərə baxmaq səlahiyyəti olan subyektlərin dairəsi və onların səlahiyyət hədləri onların fəaliyyətini tənzimləyən konkret normativ-hüquqi aktlarla müəyyən edilir. Məsələn: Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 31 may 2002-ci tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar haqqında Əsasnamə".

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 359-cu maddəsi ilə inzibati xətalər haqqında işlərə baxmaq səlahiyyəti olan vəzifəli şəxslərin səlahiyyətləri müəyyən edilmişdir.

«359.1. İnzibati xətalər haqqında işlərə baxmağa səlahiyyəti olan vəzifəli şəxslər bu Məcəllənin Xüsusi hissəsində nəzərdə tutulmuş inzibati tənbehləri onlara verilmiş səlahiyyət çərçivəsində və yalnız xidmət vəzifəsinin icra zamanı tətbiq edə bilərlər.

359.2. İnzibati xətalər haqqında işlərə bu Məcəllənin 357.0.3-cü maddəsində göstərilmiş orqanlar adından baxmağa səlahiyyəti olan vəzifəli şəxslər Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı (Azərbaycan Respublikasının Prezidenti) tərəfindən müəyyən edilir.»

Yuxarıda qeyd edilənlərlə yanaşı İXM-in XXVI fəslində "İnzibati xətalər haqqında işlərin aidiyyəti", rayon (şəhər) məhkəmələrinin və Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının aidiyyəti qeyd edilir. Burada «müvafiq icra hakimiyyəti orqanları» İXM-in tətbiq edilməsi barədə

Fərmanın 3-cü bəndində göstərilmiş inzibati xətalər haqqında işlərə baxmağa səlahiyyəti olan Azərbaycan Respublikasının nazirlikləri, dövlət komitələri və digər mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları, habelə yerli icra hakimiyyəti orqanları nəzərdə tutulur.

İnzibati xətalər haqqında işlərin aidiyyəti dedikdə inzibati xətalər qanunvericiliyinə əsasən, inzibati xətalər haqqında işlərə baxmaq səlahiyyəti olan orqan və vəzifəli şəxslər arasında bu işlərin baxılması üzrə səlahiyyətlərin bölüşdürülməsi başa düşülür.

Aidiyyətliyin dörd növü mövcuddur:

- *predmet (sahəvi) aidiyyətliyi;*
- *ərazi aidiyyətliyi;*
- *vəzifə aidiyyətliyi;*
- *ikili aidiyyətlik.*

Predmet aidiyyətliyi müvafiq kateqoriya işlərin baxılmasının hansı növ orqana həvalə edilməsi haqqında məsələnin normativ qaydada həllidir. Məsələn: Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 avqust 2000-ci il tarixli "Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə" Fərmanının 3-cü bəndinə əsasən: "Tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması və onlardan istifadə qaydalarının pozulması ilə olan inzibati xətalara Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi baxır".

Ərazi aidiyyətliyi konkret işin harada baxılması haqqında məsələnin normativ həllidir. Məsələn: Azərbaycan Respublikası İXM-in 421-ci maddəsi:

421.1. İnzibati xəta haqqında işə onun törədildiyi yerdə baxılır. Barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsin vəsatətinə əsasən inzibati xəta haqqında iş onun yaşadığı yer üzrə baxıla bilər.

421.2. Yetkinlik yaşına çatmayanların barəsində inzibati xətalər haqqında işlərə şəxsin yaşadığı yer üzrə baxılır.

421.3. Nəqliyyat vasitəsinin idarə etmə hüququnun məhdudlaşdırılmasına səbəb ola bilən inzibati xətalər haqqında işlərə nəqliyyat vasitəsinin qeydiyyatda olduğu yer üzrə baxılır.

Vəzifə aidiyyətliliyi dövlət orqanlarında işin hansı vəzifəli şəxs tərəfindən baxılması məsələsinin normativ həllidir. Bu məsələni hal-hazırda nizamlayan vahid normativ akt yoxdur. Müxtəlif dövlət orqanlarında bu məsələ daxili əmrlərlə nizamlanır. Lakin Azərbaycan Respublikası Prezidentinin məlum Fərmanın 1-ci bəndində Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə tapşırıq verilib ki, inzibati xətalər haqqında işlərə Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 357.0.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş orqanlar adından baxmağa səlahiyyəti olan vəzifəli şəxslər barədə təkliflərini Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin.

İkili aidiyyətlik bir inzibati xətanın iki orqanda baxılması mümkünlüyünü nəzərdə tutur. Məsələn: Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 296-cı maddəsində (Xırda xuliqanlıq) nəzərdə tutulmuş inzibati xətanın baxılması Məcəllənin 360-cı maddəsinə əsasən rayon (şəhər) məhkəməsi və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 avqust 2000-ci il tarixli "Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə" Fərmanının 3-cü bəndinə əsasən Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi baxa bilər. İşin hansı orqanda baxılması məsələsini həll edərkən İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 32.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallar nəzərə alınmalıdır. Tərədilən inzibati xətaya görə tənbeh növü kimi inzibati həbsin seçilməsi məqsədmüvafiq sayıldığı hallarda materiallar məhkəmə, digər tənbeh növü olan cərimə tətbiq edildikdə işin materialları daxili işlər orqanlarında baxılır.

İnzibati xətalər haqqında işlərə baxmaq səlahiyyəti olan orqanlardan biri də "Yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiya"lardır.

Yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyaların əsas məqsədi yetkinlik yaşına çatmayanlara tərbiyəvi təsir göstərməkdən, onların hüquqlarını və qanuni mənafelərini qorumaqdan, davranışına nəzarət etməkdən, qanunazidd əməllərin qarşısını almaqdan, göstərilən məsələlərdə

dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarının, mülkiyyət formasından asılı olmayaraq müəssisələrin, idarələrin və təşkilatların fəaliyyətini əlaqələndirməkdən ibarətdir.

Yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar sisteminə aşağıdakılar daxildir:

- rayon (şəhər) komissiyaları – yerli komissiyalar;*
- Bakı şəhər icra hakimiyyəti yanındakı komissiya;*
- Naxçıvan Muxtar Respublikasının Nazirlər Kabineti yanındakı komissiya;*
- Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanındakı komissiya.*

Komissiyalar Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Nazirlər Kabineti, Bakı şəhər icra hakimiyyəti və rayon (şəhər) icra hakimiyyəti orqanları yanında həmin orqanlar tərəfindən sədr, məsul katib (katib) və uşaqlarla iş üzrə məsləhətçi-psixoloq da daxil olmaqla 9-11 üzvdən ibarət tərkibdə yaradılır.

Komissiyanın sədri işləri görmək və qərarların icrasına nəzarəti həyata keçirmək üçün yerli komissiyalarda məsul katib və uşaqlarla iş üzrə məsləhətçi-psixoloq, Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanları yanındakı, o cümlədən, müvafiq icra hakimiyyəti orqanı yanındakı komissiyalarda isə məsul katib və katib vəzifələri müəyyən edir. Həmin vəzifələr ştat cədvəlində nəzərdə tutulmaqla, maaşlı vəzifədir. Komissiyanın digər üzvləri ictimai əsaslarla fəaliyyət göstərirlər.

Komissiya üzvlərinin sayı, işin həcmindən asılı olaraq komissiyanın təşkil olunduğu Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Nazirlər Kabineti, Bakı şəhər icra hakimiyyəti və rayon (şəhər) icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən müəyyən edilir.

Komissiyanın tərkibinə təhsil, səhiyyə, daxili işlər orqanlarının, mədəniyyət təsisatlarının və digər müəssisələrin rəhbərləri daxil edirlər. Komissiyanın tərkibinə qeyri-hökumət təşkilatlarının (ictimai birliklərin və fondların) nümayəndələri də daxil edilə bilər.

On səkkiz yaşınadək yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində müvafiq dövlət orqanları tərəfindən daxil olan inzibati xətlər haqqında işlərə və ya materiallara komissiyalar baxır və adı çəkilən Əsasnamənin 9-cu maddəsinin birinci hissəsində nəzərə tutulmuş intizam təsir tədbirlərindən birini tətbiq edirlər.

Müvafiq dövlət orqanları yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində inzibati xətlər haqqında işləri və ya materialları üç günədək müddətində yerli komissiyalara göndərir.

Komissiya Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətlər Məcəlləsinə uyğun olaraq İXM-in 51-ci, 297-ci və 307-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş inzibati xətlər haqqında işlərə baxır və inzibati xəta törətmiş şəxslər barəsində inzibati tənbeh tətbiq edir.

Komissiyalar qanunazidd əməllərin xarakterini və səbəblərini, yaşını, həyat şəraitini, qanunazidd əməlin törədilməsində iştirak dərəcəsini, habelə məişətdə, məktəbdə və ya işdə davranışını nəzərə almaqla yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində aşağıdakı intizam təsir tədbirləri növlərindən birini tətbiq edir:

1. üzr istəmək;
2. xəbərdarlıq etmək;
3. yetkinlik yaşına çatmayan şəxs müstəqil əmək haqqına malikdirsə və zərərin məbləği şərti maliyyə vahidinin otuz mislindən artıq deyilsə, yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin öhdəsinə onun vurduğu zərəri ödəmək, yaxud şərti maliyyə vahidinin otuz mislindən artıq olmayan məbləğdə maddi zərərin nəticələrini öz əməyi ilə aradan qaldırmaq vəzifəsini qoymaq;
4. yetkinlik yaşına çatmayanları valideynlərinin və ya digər qanuni nümayəndələrinin nəzarətinə vermək;
5. on beş yaşından on səkkiz yaşadək olan yetkinlik yaşına çatmayanların öz qazancını və ya təqaüdünü müstəqil xərcləmək hüququndan məhrum edilməsi haqqında qəyyumluq və himayə orqanına təkliflər vermək;
6. böyük ictimai təhlükə törətməyən və ya az ağır cinayət törətmiş cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması üçün Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş yaş

həddinə çatmamış yetkinlik yaşına çatmayanları açıq tipli xüsusi təlim-tərbiyə müəssisəsinə göndərmək;

7. çətin tərbiyə olunan yetkinlik yaşına çatmayanları onların valideynlərinin və ya digər qanuni nümayəndələrinin razılığı ilə açıq tipli xüsusi təlim-tərbiyə müəssisəsinə göndərmək;

8. ağır və ya xüsusilə ağır cinayət törətmiş, lakin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması üçün Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş yaş həddinə çatmamış yetkinlik yaşına çatmayanın qapalı tipli xüsusi təlim-tərbiyə müəssisəsinə göndərilməsi barədə məhkəmə qarşısında vəsatət vermək.

Xəbərdarlıq etmək barəsində komissiyanın çıxardığı qərar bir il müddətində qüvvədə qalır. Barəsində xəbərdarlıq intizam təsir tədbirinin tətbiq olunduğu yetkinlik yaşına çatmayan nümunəvi davranışı ilə işə və təhsilə vicdanlı münasibəti ilə islah olunduğunu sübut edərsə, komissiya, birillik müddət başa çatmamış həmin təsir tədbirini öz qərarı ilə ləğv edə bilər.

Yetkinlik yaşına çatmayanların təlim-tərbiyəsi və saxlanması sahəsində öz vəzifələrini icra etməyən, yaxud onların davranışına mənfi təsir göstərən valideynlər və ya digər qanuni nümayəndələr barəsində komissiya aşağıdakı intizam təsir tədbirlərini tətbiq edir:

1. xəbərdarlıq etmək;

2. yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən vurulan və şərti maliyyə vahidinin 30 misindən artıq olmayan məbləğdə maddi ziyanın ödənilməsini tələb etmək;

3. valideynlik hüququnun məhdudlaşdırılması və ya valideynlik hüququndan məhrum edilməsi, yaxud övladlığa götürmənin ləğv edilməsi barədə məhkəməyə müraciət etmək;

4. hərəkətləri və ya davranışları ilə yetkinlik yaşına çatmayanın həyatını və ya səhhətini real təhlükə altında qoyduqda, qanuni nümayəndələrindən yetkinlik yaşına çatmayanın dərhal alınması üçün qəyyumluq və himayə orqanına müraciət etmək.

Xəbərdarlıq etmək barəsində komissiyanın çıxardığı qərar bir il müddətində qüvvədə qalır. Komissiya lazım gəldikdə,

birillik müddət başa çatmamış, intizam təsir tədbirini öz qərarı ilə ləğv edə bilər.

Komissiya yetkinlik yaşına çatmayanlar, onların valideynləri və ya digər qanuni nümayəndələri barəsində işlərə və ya materiallara aşağıdakı hallarda baxır:

1. yetkinlik yaşına çatmayanların, onların valideynlərinin və ya digər qanuni nümayəndələrinin ərizələri olduqda;

2. müvafiq dövlət orqanlarından komissiyaya işlər və ya materiallar daxil olduqda;

3. cinayət törətmiş, lakin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması üçün Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş yaş həddinə çatmamış yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində materialların komissiyada baxılması üçün Daxili İşlər Nazirliyinin və ya prokurorluğun müraciəti olduqda;

4. mülkiyyət formasından asılı olmayaraq müəssisələrdən, idarələrdən və ya təşkilatlardan müraciətlər daxil olduqda;

5. komissiyanın öz təşəbbüsü olduqda.

Komissiyanın iclası bir qayda olaraq açıq aparılır.

Baxılan işlərin və ya materialların xarakterindən asılı olaraq yetkinlik yaşına çatmayan, onun valideynləri və ya digər qanuni nümayəndələri barəsində məlumatların məxfiliyinin təmin olunması məqsədilə komissiya iclasın qapalı aparılması haqqında əsaslandırılmış qərar qəbul edə bilər.

Komissiyanın iclasında üzvlərin yarısından çoxu iştirak etdikdə o səlahiyyətli sayılır.

Komissiyanın sədri və ya onun tapşırığı ilə komissiyanın üzvü komissiyanın iclasına sədrlik edir.

Komissiya cinayət törətmiş, lakin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması üçün Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş yaş həddinə çatmamış, yaxud inzibati məsuliyyətə cəlb olunması üçün müvafiq yaş həddinə çatmamış yetkinlik yaşına çatmayanın, onun valideynlərinin və ya qanuni nümayəndələrinin iştirakı ilə baxır.

İşlərə və ya materiallara baxılmasının başqa vaxta keçirilməsi haqqında komissiyaya vəsatət daxil olmadıqda, yetkinlik yaşına çatmayan, onun valideynləri və ya digər qanuni nümayəndələri barəsində bütün digər işlərə və ya materiallara

həmin şəxslərin iştirakı olmadan komissiyanın iclasında baxıla bilər.

Komissiyanın iclasında işlərin və ya materialların hazırlandığı vaxtdan yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin vəkili komissiyanın işində iştirak etməyə buraxılır.

İclasın əvvəlində komissiyaya sədrlik edən şəxs hansı işin və ya materialın baxılmasını elan edir və komissiyanın iclasında iştirak edənləri təqdim edir. Bundan sonra sənədlər elan olunur, əsaslandırılmış qərarın qəbul edilməsi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən bütün hallar, işlər və ya materiallar tədqiq edilir, habelə vəsatətlərə baxılır, iclasda iştirak edənlərin çıxışları dinlənilir.

Komissiyada baxılan işlərin və ya materialların mahiyyəti üzrə vəsatətlər yetkinlik yaşına çatmayan, yetkinlik yaşına çatmayanın valideynləri və ya digər qanuni nümayəndələri, vəkil və işlərin və ya materialların baxılmasında iştirak edən mütəxəssislər tərəfindən verilə bilər.

Verilən vəsatətlərin baxılmasının nəticələri haqqında qeydlər komissiyanın iclas protokoluna yazılır.

Yetkinlik yaşına çatmayana mənfi təsir edən hallar komissiyanın iclasında tədqiq edildiyi zaman komissiya yetkinlik yaşına çatmayanı iclas zalından çıxara bilər. Bu barədə komissiyanın iclas protokolunda müvafiq qeyd aparılır.

Komissiya işə və ya materiallara dair aşağıdakı qərarlardan birini qəbul edir:

- 1. Əsasnamədə (9, 10 və 13-cü maddələrində) nəzərdə tutulmuş təsir tədbirlərini tətbiq etmək;*
- 2. işlərin və ya materialların baxılmasına xitam vermək;*
- 3. işlərin və ya materialların baxılmasını təxirə salmaq və onların əlavə yoxlanılmasını təmin etmək;*
- 4. işlərin və ya materialların baxılmasını dayandırmaq;*
- 5. işlərin və ya materialların baxılması üçün müvafiq dövlət orqanlarına və ya prokurorluğa göndərmək.*

Qərarla aşağıdakılar göstərilir:

- komissiyanın adı və tərkibi.*
- komissiya iclasının baxılması tarixi və yeri;*
- işinə və ya materialına baxılan şəxs barəsində məlumat;*
- işə və ya materiala baxılarkən müəyyən edilmiş hallar;*

- qərarın qəbul edilməsinə əsas olmuş sübutlar;
- hüquqpozmaya görə məsuliyyət nəzərdə tutan və ya yetkinlik yaşına çatmayanın hüquqlarına təminat verən normativ-hüquqi akt;
- qərardan şikayət verilməsi qaydası və müddəti haqqında məlumat.

Qərar komissiyanın iclasında sədrlik edən şəxs və ya məsul katib tərəfindən imzalanır.

Komissiya onların səlahiyyətinə aid edilən məsələlərə öz üzvlərinin azı yarısından çoxunun iştirakı ilə baxır və bu barədə sadə səs çoxluğu ilə qərar qəbul edilir. Qərarın icrası bütün dövlət orqanları, mülkiyyət formasından asılı olmayaraq müəssisələr, idarələr, təşkilatlar, habelə, vəzifəli şəxslər və vətəndaşlar üçün məcburidir.

Dövlət orqanları, müəssisələr, idarələr və təşkilatlar, habelə vəzifəli şəxslər komissiyanın qərarını yerinə yetirmək üçün görülən tədbirlər haqqında komissiyaya 15 gün müddətində məlumat verir.

İşə və ya materiala dair qərar onun baxılmasından dərhal sonra elan olunur və qüvvəyə minir.

Qərarın surəti 3 gündək müddətində barəsində qərar qəbul edilmiş yetkinlik yaşına çatmayana, habelə bu haqda müraciəti olduqda zərərçəkmiş şəxsə təqdim edilir və ya göndərilir.

Barəsində qərar qəbul edilmiş şəxs, onun qanuni nümayəndələri, vəkil, zərərçəkmiş şəxs qərarın surəti təqdim edildiyi və ya alındığı gündən on gün müddətində komissiyanın olduğu yerin məhkəməsinə şikayət, prokuror isə protest verə bilər. Komissiya 3 gün müddətində şikayəti (protesti) işə və ya materiala dair bütün sənədlərlə birlikdə komissiyanın olduğu yerin məhkəməsinə göndərir.

Göstərilən müddət ərzində şikayətin (protestin) verilməsi komissiyanın qərarının icrasını dayandırır.

XVI fəsil

İnzibati hüquqda intizam və maddi məsuliyyət

§1. İntizam məcburetməsinin anlayışı və onun əlamətləri

İntizam məcburetməsi icraedici sərəncamverici fəaliyyət prosesində intizam hakimiyyəti subyektlərinin hüquq normaları əsasında təbəçiliyində olan şəxslərin intizam xətasının (həmçinin, digər əməllərin) törətməsi ilə əlaqədar məcburetmə tədbirlərinin tətbiq edilməsi deməkdir.

İntizam məcburetməsi dövlət idarəetmə fəaliyyətinin növü kimi sonuncuya xas olan bütün əlamətləri özündə cəmləşdirir. Bununla yanaşı onun məzmununu əks etdirən özünəməxsus müxtəlif əlamətləri vardır.

İntizam məcburetməsinin aşağıdakı əlamətləri vardır:

İntizam məcburetmə tədbirləri intizam xətlərinin törədilməsinə görə tətbiq edilir. Bundan əlavə həmin tədbir başqa hüquqpozumlarla və hətta əxlaqsız əməllərlə mübarizədə də tətbiq edilə bilər.

İntizam məcburetməsi icraedici-sərəncamverici fəaliyyətin bir növü olmaqla məhkəmədən kənar tətbiq edilir. Əgər söhbət idarəetmə orqanlarından gedirsə, bu aşkar aydındır. Lakin prokuror da təbəçiliyində olan işçisinə töhmət elan edirsə, bu heç də prokuror nəzarəti deyil.

İntizam məcburetməsi nəinki dövlət təsisatlarında, həmçinin qeyri-dövlət təşkilatlarında işləyən şəxslərə tətbiq edilir. Məsələn: vəkillər kollegiyası, həmkarlar ittifaqları bu hüquqlara malikdir. Onlar bunu əmək hüququ normaları əsasında öz səlahiyyətləri çərçivəsində tətbiq edirlər.

İntizam məcburetməsi, yalnız daimi təşkilati əlaqədə olan sabit kollektivlərin üzvlərinə tətbiq edilə bilər (fəhlələr, hərbi qulluqçular, tələbələr, məhkum edilmişlər və s.). Adətən belə kollektivə üzvlük könüllüdür, lakin çoxları məcburi şəkildə məhkəmənin hökmü ilə, idarəetmə aktı ilə (məsələn, intizam xarakterli hərbi hissədə saxlama, hərbi qulluğa çağırma və s.) üzvlər.

Yuxarıdakı əlamət mənəvi-hüquqi sanksiyalarının geniş istifadə edildiyini (töhmətlər) müəyyən edir və xas olan intizam təsirlərinin məzmununu açıqlayır.

İntizam məcburetmə tədbirləri intizam hakimiyyəti subyektləri tərəfindən həyata keçirilir. Adətən, onlar intizam hakimiyyətinin subyektləri və ya digər rəhbərlədir. Bu qaydadan fərqli olaraq, hərbi qulluqçuların rəislərinə verilmiş intizam hakimiyyəti xüsusi normalarla və qüvvədə olan digər aktlarla müəyyən edilir.

Konkret hüquqpozma törətmiş şəxsə intizam məcburetmə təsir tədbirini yalnız bilavasitə rəhbər olan şəxs və ya yuxarı rəhbər şəxs tətbiq edə bilər. Bütövlükdə isə intizam hakimiyyəti səlahiyyətinə daha çox subyektlər malikdirlər ki, onlardan xeyli miqdarda orqanlar və vəzifəli şəxslər dairəsinə intizam məcburetmə tətbiq etmək hüququ verilmişdir.

İntizam məcburetməsinin tətbiq edilməsi bir çox hüquq sahələrinin normaları ilə (inzibati, əmək, cəza-icra və s.) tənzimlənir. Əksər hallarda intizam məcburetməsi qanunvericilik aktları ilə, bəzən də dövlət idarəetmə aktları ilə (məsələn, DİN-in aktları) nizamlanır.

Mülki hüquqi və inzibati məcburetmə tədbirləri həm fərdi, həm də kollektiv subyektlərə tətbiq edildiyi halda, cinayət hüquqi təsir tədbirləri kimi intizam məcburetmə tədbirləri, yalnız fərdi subyektlərə tətbiq edilir.

İnzibati hüquq üç qrup subyektlər (inzibati kollektiv üzvləri) üçün intizam təsir tədbirlərini nəzərdə tutur:

- *Hərbi xidmətçilər üçün (hərbiçilər, hərbi qulluqçular (polis əməkdaşları));*
- *Təhsil alan şəxslər üçün (şagirdlər, tələbələr, müdavimlər, aspirantlar);*
- *İnzibati hüquq normaları əsasında azadlıqları müvəqqəti olaraq məhdudlaşdırılmış şəxslər (cəzaçəkmə müəssisələrində, tərbiyə müəssisələrində və istintaq təcridxanalarında saxlanılan şəxslər, xüsusi qəbulədiçi məntəqələrə yerləşdirilmiş şəxslər).*

Hərbi qulluqçular və attestasiyadan keçmiş daxili işlər orqanlarının əməkdaşları üçün intizam məcburetməsinin (normativ) hüquqi əsası Silahlı Qüvvələrin İntizam Nizamnaməsi,

"Daxili İşlər Orqanlarının İntizam Nizamnaməsi", "Hərbi qulluqçuların dövlətə vurduqları ziyana görə maddi məsuliyyəti haqqında Əsasnamə" və "Daxili İşlər Orqanlarında xidmət keçmə haqqında Əsasnamə" və digərləridir. Tələbə və aspirantlar üçün isə Təhsil Nazirliyi (yəni idarə aktı ilə) tərəfindən təsdiq edilmiş ali və orta ixtisas məktəbləri üçün nümunəvi daxili nizam qaydalarıdır.

Hərbi qulluqçular üçün intizam məsuliyyəti əsasən idarəetmə aktları ilə nizamlanır.

Funksional əlamətlərinə və tətbiqinin bilavasitə məqsədinə görə intizam məcburetmə tədbirləri, tənbehlər, bərpaedici tədbirlər və digər xarakterli təsir tədbirləri ola bilər:

- *intizam tənbehləri tətbiq edildikdə intizam məsuliyyəti yaranır;*

- *bərpaedici tədbirlərin (dəymiş maddi zərərin ödənilməsi) tətbiqi maddi məsuliyyət yaradır;*

- *digər intizam təsir tədbirləri (məsələn; işdən kənar etmə, məxfi sənədlərlə işləmək üçün icazənin verilməməsi və ya məhdudlaşdırılması, döyüş şəraitində açıq tabesizlik göstərildikdə komandir tərəfindən silahın tətbiq edilməsi, sərxoş vəziyyətdə olan hərbiçilərin müvafiq dustaqxanaya (qaupvaxtaya) yerləşdirilməsi, həbs edilmiş hərbi qulluqçunun qaupvaxtaya nəzarət (konvoy) altında gətirilməsi və s. aid ola bilər).*

Göstərilənlərdən aydın olur ki, digər intizam tədbirləri sərbəst təsir tədbirlərindən və prosesual tədbirlərdən ibarətdir.

§2. İnzibati hüquqda intizam məsuliyyəti və intizam xətası

İntizam məsuliyyəti dövlət qulluğu qaydalarının pozulmasına görə cinayət hüquqi qaydada tətbiq edilməyən, xidməti təcəllik qaydasında kollektivin üzvlərinə tətbiq olunan intizam təsir tədbirləridir.

İntizam məsuliyyəti intizam hakimiyyəti subyektləri tərəfindən təcəlliklərində olan sabit kollektiv üzvlərinə intizam xətalarının və digər hüquqpozmalarının törədilməsinə görə inzibati-

hüquq normaları əsasında intizam təsir tədbirlərinin tətbiq edilməsidir.

İntizam məsuliyyətinin xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

1. *İntizam məsuliyyəti bir qayda olaraq, intizam xətalına görə, bəzən isə digər hüquqpozmalara görə (məsələn, Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 15-ci maddəsinə əsasən) və hətta əxlaqsız (ləyaqətsiz) əməllərə görə də tətbiq edilir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının "Polis haqqında" Qanununun 33-cü maddəsinə əsasən "polis əməkdaşı polis adına ləkə gətirən ləyaqətsiz hərəkət etdikdə" o, intizam məsuliyyətinə cəlb edilir.*

2. *İntizam məsuliyyəti intizam tənbehlərinin (sanksiyalarının) tətbiq edilməsindən ibarətdir.*

3. *İntizam məsuliyyətini intizam (nizami) hakimiyyətinin subyektləri həyata keçirir.*

4. *İntizam məsuliyyətinin tətbiq edilməsi qaydaları və əsasları müxtəlif hüquq sahələri ilə (araşdırdığımız halda isə inzibati hüquqla) nizamlanır.*

İnzibati hüquq normaları ilə nizamlanan intizam məsuliyyətinə müxtəlif kateqoriyalı şəxslər cəlb edilə bilər. Bu kateqoriyalı şəxslərə hərbi qulluqçular, təhsil alanlar (şagirdlər, tələbələr, aspirantlar və s.) və inzibati qaydada azadlıqları məhdudlaşdırılmış digər şəxslər aiddir.

İntizam xətası hüquqpozmanın bir növüdür. Bu sabit kollektivin üzvü tərəfindən törədilmiş və şəxsin həmin kollektivdə olması ilə əlaqədar üzərinə qoyulmuş vəzifələrin pozmasından ibarət olan zərərli, cəmiyyətə zidd, təqsirli sayılan əməldir.

İntizam xətalərini törətdiyinə görə təqsirli şəxslərə intizam tənbehləri tətbiq edilə bilər.

İntizam tənbehlərinin (sanksiyalarının) növləri normativ-hüquqi aktlarla müəyyən edilir. Bunların istifadə edilmə məqsədinə, xətalərin ümumi və fərdi profilaktikası, onların məzmunu və tətbiq etmə qaydası ilə nail olunur.

İntizam tənbehinin tətbiqi şəxsin hüquqi vəziyyətini dəyişdirir və müəyyən müddət ərzində onun üçün "cəzalandırma" vəziyyətini yaradır.

İntizam tənbehləri "sabit kollektivlərin" üzvlərinə tətbiq edildiyinə görə onların arasında bir çox hüquqi-əxlaqi sanksiyalar (xəbərdarlıq, töhmət, şiddətli töhmət), şəxsin kollektivdə vəziyyətini dəyişdirən və ya tamamilə əlaqəsini kəsən sanksiyalar (işdən kənar etmək) mövcuddur.

Bu tənbehlər yalnız vətəndaş kollektivdə işlədiyi (xidmət etdiyi) dövrdə qüvvədə olur. Daimi təşkilati əlaqədə olan müxtəlif kateqoriyalı subyektlərə tətbiq olunan intizam sanksiyalarının məcmusu müxtəlifdir. Belə ki, ali məktəblərin tələbələri, aspirantları, hazırlıq kurslarının dinləyiciləri üçün xəbərdarlıq, töhmət, şiddətli töhmət və xaric etmə kimi tənbehlər tətbiq edilir.

Azərbaycan Respublikasının "Polis haqqında" Qanununa əsasən polis əməkdaşı aşağıdakı əsaslara görə intizam məsuliyyətinə cəlb edilir:

- xidmət apararkən hüquqazidd hərəkət etdikdə;
- xidmət və icra intizamını pozduqda;
- polis əməkdaşı adına ləkə gətirən ləyaqətsiz hərəkət etdikdə.

Polis əməkdaşına aşağıdakı intizam tənbehləri tətbiq edilə bilər:

- məzəmmət;
- töhmət;
- şiddətli töhmət;
- xidməti vəzifəyə tam uyğun olmaması barədə xəbərdarlıq;
- tutduğu vəzifədən aşağı vəzifəyə keçirmə;
- xüsusi rütbənin bir pillə aşağı salınması;
- xidmətdən xaric etmə.

Polis təhsil müəssisələrində (Məsələn, Polis Akademiyasında) göstərilən intizam tənbeh növlərindən başqa, növbədən kənar xidmət naryadını təyin etmə və polis təhsil müəssisəsindən xaric etmə tənbeh növləri də tətbiq edilə bilər.

Polis əməkdaşının intizam məsuliyyətinə cəlb edilməsi qaydası Azərbaycan Respublikası DİN-in əmri ilə təsdiq edilmiş "Daxili işlər orqanlarının İntizam Nizamnaməsi" ilə tənzimlənir.

Polis əməkdaşı xidmətdən xaric edilməsi barədə tabeliyi üzrə yuxarı orqana və ya məhkəməyə muraciət edə bilər.

Hərbi qulluqçular və DİN-in kiçik və rəis heyətinə bir qayda olaraq törədilmiş xəta barəsində komandirə (rəisə) məlum olduğdan on gün gec olmayaraq, xidməti yoxlama keçirildiyi, yaxud cinayət işi başlandığı halda onun başa çatdırıldığı gündən bir aydan gec olmayan müddətdə təqsirkar şəxsin xəstəliyi, məzuniyyətdə və tətildə olması vaxtı nəzərə alınmamaqla intizam tənbehi verilir. İntizam məsuliyyəti səlahiyyətli vəzifəli şəxsin əmri ilə və ya kollegiyanın qərarı ilə (məsələn, DİN-də kollegiyanın qərarı ilə idarə və şöbə rəisləri cəzalandırıla bilər) verilir. Silahlı Qüvvələrdə və daxili işlər orqanlarında intizam tənbehi şifahi şəkildə də verilə bilər. İntizam tənbehi verilməmişdən əvvəl işin baş vermiş vəziyyətini aydınlaşdırmaq üçün xidməti təhqiqat aparılmalı və kollektiv üzvünə şifahi və ya yazılı izahat verməyə imkan verilməlidir.

Yazılı əmrlə elan edilmiş tənbehin çıxarılması yalnız əmrlə elan olunur. DİO əməkdaşına intizam tənbehi tədbirinin tətbiqi ya şəxsən, ya da sıra önündə və ya müşavirədə elan olunur. DİO əməkdaşının tələbi ilə əmrin surəti ona təqdim edilməlidir.

İntizam tənbehi verilməsi barədə əmrdə əməkdaşın şərəf və ləyaqətini alçaldan, onun şəxsiyyətinə və şəxsi həyatına toxunan (ləkələyən) məlumatların göstərilməsi yolverilməzdir.

DİO-nun əməkdaşları ezamiyyətdə, məzuniyyətdə və ya xəstə olduqları müddətdə onlara intizam tənbehləri tətbiq edilmir. Xidməti intizam qaydalarının pozulması barədə məlumat, yaxud sırası və rəis heyəti yığıncaqlarının vəsətət müddəti qərar qəbul etmək səlahiyyətli rəisə daxil olduğu on gün müddətinə daxil edilmir.

Həvəsləndirmə tədbiri kimi, qüvvədə olan intizam tənbehinin vaxtından əvvəl götürülməsi tənbehi vermiş rəis, yaxud ona bərabər vəzifəli və ya vəzifəcə böyük birbaş rəis tərəfindən həyata keçirilir. Xidməti intizam qaydaları pozuntusunun törədildiyi gündən üç ildən artıq müddət keçdikdə intizam tənbehi tətbiq edilmir. DİO əməkdaşlarının məzuniyyətdə, xəstə olduqları, həmçinin barələrindəki cinayət işinin, yaxud xidməti yoxlamanın aparılma vaxtı göstərilən müddətlərə daxil edilmir.

İntizam tənbehi törədilmiş qəbahətin ağırlığına və təqsirin dərəcəsinə müvafiq olmalıdır. Tənbeh növü müəyyən edilərkən

qəbahətin xarakteri, törədildiyi şərait, təqsirkarın şəxsiyyəti, kollektivdə nüfuzu, əvvəlki davranışı, xidmətə münasibəti, xidmət müddəti, peşakarlığı və digər xüsusiyyətlər nəzərə alınır.

Vəzifəyə böyük birbaşa rəis əməkdaşına verilmiş tənbehin intizam pozuntusunun xarakterinə uyğun olmadığını aşkar edərsə, onu ləğv edib müvafiq qərar çıxarır.

Əməkdaş bir neçə dəfə xidmət və icra intizamını pozduqda və ya qrup halında intizamın pozulmasında iştirak etdikdə, habelə digər hüquqazidd hərəkətlər etdikdə və onun nəticəsində hüquq qaydaları pozulduqda daha ciddi intizam tənbehi tətbiq edilir. İntizam qaydalarının pozulmasında bir neçə əməkdaş qrup halında iştirak etdikdə, onların hər birinin konkret əməllərinə və təqsirinə müvafiq intizam tənbehi verilir. Xidməti intizam qaydalarının pozulması hallarına görə yalnız bir intizam tənbehi verilir.

Rəis tabelikdə olana xidməti vəzifələrini xatırladarkən və ya intizam tənbehi verərkən onun şərəf və ləyaqətini alçaltmamalı, kobudluğa yol verməməlidir. Tənbeh tətbiq edilməzdən əvvəl təqsirkar əməkdaşdan izahat (şifahi və ya yazılı) verməsi tələb edilməlidir. Əməkdaşın izahat verməkdən imtina etməsi yoxlamaya dair rəydə qeyd olunur və ona intizam tənbehi verilməsini istisna etmir. Xidmətdən xaric edilmə istisna olmaqla, daxili işlər orqanlarının əməkdaşlarına verilmiş digər intizam tənbehləri 1 il müddətində qüvvədə olur və bu müddət keçdikdən sonra qüvvədən düşmüş hesab olunur. Şifahi verilmiş tənbeh 1 ay müddətində qüvvədə qalır.

Bir neçə intizam tənbehi olan əməkdaşın ən ciddi intizam tənbehi böyük rəis tərəfindən vaxtından əvvəl götürüldükdə, digər intizam tənbehləri də qüvvədən düşmüş hesab olunur. İntizam tənbehinin qüvvədə olduğu müddətdə təkrar intizam pozuntusuna yol vermiş əməkdaş barədə daha ciddi intizam tənbehi tətbiq edilir. İntizam məsuliyyətinə cəlb edildikdən sonra, xidməti və icra intizamının il ərzində yenidən kobudcasına pozulması, əməkdaşın daxili işlər orqanlarından xaric olunmasına səbəb olur.

Növbətçilik, qarovul və post-patrul xidməti zamanı törədilmiş qəbahətlərinə görə əməkdaşlara intizam tənbehi

növbətçilik, qarovul və post-patrul xidməti başa çatdıqdan və ya onlar başqa şəxslərlə əvəz ediləndən sonra verilir. Sərxoş halda olan əməkdaşa intizam tənbehinin verilməsi, habelə hər hansı izahatın alınması onun ayılmasına qədər təxirə salınır. Tutduğu vəzifədən aşağı vəzifəyə keçirilmə və ya xüsusi rütbənin bir pillə aşağı salınması kimi intizam tənbehi tədbirləri, bir qayda olaraq, başqa intizam tənbehinin təqsirkara lazımi təsir göstərmədiyi halda tətbiq edilir. Tutduğu vəzifədən aşağı vəzifəyə keçirmə intizam tənbehi verilmiş şəxsin xidmətdə irəli çəkilməsi məsələsinə 1 ildən tez olmayan müddətdə ümumi əsaslarla baxıla bilər. Xüsusi rütbənin bir pillə aşağı salınması intizam tənbehi tətbiq olunmuş əməkdaşın əvvəlki xüsusi rütbəsi ümumi qaydada 1 ildən sonra, mükafat qaydasında isə müstəsna hallarda göstərilən müddətdən tez bərpa edilə bilər. Əməkdaş təqsirləndirilən şəxs qismində cinayət məsuliyyətinə cəlb olunduğu halda cinayət işi üzrə yekun qərar qəbul ediləndə vəzifədən kənarlaşdırıla bilər.

Təqsirkar vəzifə borcunun icrasını davam etdirməyi mümkünsüz edən pozuntulara yol verdiyi hallarda 2 ay müddətində vəzifədən kənarlaşdırıla bilər.

Əməkdaşın vəzifədən kənarlaşdırılması nomenklatura üzrə onu vəzifəyə təyin və vəzifədən azad etmək səlahiyyətinə malik vəzifəli şəxs tərəfindən həyata keçirilir.

İntizam tənbehi dərhal, müstəsna hallarda isə verildiyi gündən 1 aydan gec olmayan müddətdə elan edilir (icra olunur) və bu barədə əməkdaşın şəxsi işində qeydiyyat aparılır (şifahi intizam tənbehi barədə şəxsi işdə qeydiyyat aparılmır). Tutduğu vəzifədən aşağı vəzifəyə keçirmə, xüsusi rütbənin bir pillə aşağı salınması və xidmətdən xaric etmə kimi intizam tənbehlərinin icrası intizam əmri əsasında verilmiş şəxsi heyət üzrə əmrlə həyata keçirilir. İntizam tənbehindən şikayət verilməsi onun icrasının dayandırılması üçün əsas yaratmır. İntizam tənbehi vaxtında icra edilmədikdə, yalnız əməkdaşın şəxsi işində qeyd olunur və təqsirkar əməkdaşlar intizam məsuliyyətinə cəlb edilir.

Qanunçuluğun pozulması, sui-istifadələr, işdəki nöqsanlar və daxili işlər orqanlarının xidməti fəaliyyətinə mənfi təsir göstərən başqa çatışmazlıqlar aşkar edildikdə, əməkdaş bu

barədə bilavasitə rəisinə məruzə etməli, zəruri hallarda yuxarı rəisə məlumat verməlidir.

Əməkdaş ona verilmiş intizam tənbehindən ardıcılıqla yuxarı vəzifəli şəxslərə şikayət edə bilər. Əməkdaş xidmətdən xaric edilməsi barədə, həmçinin məhkəməyə müraciət edə bilər. Əməkdaşın şikayətində və müraciətində göstərilmiş məsələləri həll etmək səlahiyyətinə malik olmayan rəislər onu beş gün müddətində aidiyyəti üzrə göndərməli və bu barədə müraciət edən əməkdaşa məlumat verməlidir. Hərəkətlərindən şikayət edilən orqanlara və ya vəzifəli şəxslərə şikayətin baxılması üçün materialların göndərilməsi qadağandır. Tabelikdə olan əməkdaş barəsində qanunsuz və ya ədalətsiz qərar qəbul etmiş rəis intizam məsuliyyəti daşıyır.

Əməkdaş və onun ailə üzvlərinin müraciətlərinə, daxil olduğu gündən etibarən 15 gün ərzində baxılmalıdır.

Müraciətə baxılması üçün xüsusi yoxlama keçirmək, əlavə materiallar tələb etmək, yaxud başqa tədbirlər görmək lazım gəldikdə orqan rəisi və ya onun müavini tərəfindən müraciətə baxılma müddəti müstəsna hallarda 1 ayadək uzadıla bilər. Bu barədə müraciət edən şəxsə yazılı məlumat verməlidir.

Bilərəkdən qərəzli və həqiqətə uyğun olmayan məlumatlar göstərilmiş ərizə və şikayətlərlə müraciət edən əməkdaşlar məsuliyyət daşıyırlar.

§3. İnzibati hüquqda maddi məsuliyyət

İnzibati və intizam məsuliyyəti hüquqpozumalarının ümumi və fərdi profilaktikası məqsədi ilə tənbehlərin tətbiq edilməsindən ibarətdir.

Maddi məsuliyyət vurulmuş zərərin ödənilməsi məqsədi ilə bərpəedici sanksiyaların tətbiq edilməsindən ibarətdir.

Dövlətə vurulmuş zərər aşağıdakı hallarda maddi məsuliyyət yaradır:

- *birbaşa vurulmuş real zərər olduqda;*
- *xidməti vəzifənin icrası zamanı vurulduqda;*
- *hüquqazidd əməllə vurulduqda;*
- *təqsir sayılan əməllə vurulduqda;*

- *hüquqazidd əməl və dəymiş zərər arasında səbəbli əlaqə olduqda.*

Dövlət xidmətçiləri vurduqları ziyana görə maddi məsuliyyət daşıyırlar. Maddi məsuliyyət xidmət zamanı törədilən xəta ilə bağlı idarə, müəssisə və təşkilata vurulmuş maddi zərər nəticəsində yaranır.

Məsuliyyət dövlət xidmətçisinin vurduğu maddi zərərin ödənilməsi ilə təzahür edir. Bu zərərin ödənilməsi intizam tənbehi kimi baxıla və onunla birlikdə tətbiq edilə bilər. Maddi məsuliyyət ya inzibati qaydada, ya da məhkəmənin qərarı ilə tətbiq edilir. İnzibati hüquq normaları ilə yalnız hərbi qulluqçuların və polis əməkdaşlarının, o cümlədən daxili qoşun xidmətçilərinin maddi məsuliyyəti nizamlanır.

Dövlət xidmətçilərinə aid olmayan şəxslərin maddi məsuliyyətləri əmək hüququ normaları ilə tənzimlənir. Vurulmuş zərəre görə mülki-hüquq məsuliyyət ilə maddi məsuliyyəti eyniləşdirmək olmaz. Çünki onların hər iki növü ilə hüquq bərpəedici sanksiyalar həyata keçirilir. Digər tərəfdən isə maddi məsuliyyət müəyyən kollektiv dairəsində rəhbərin intizam hakimiyyətinin bir hissəsi kimi müvafiq səlahiyyətlə həyata keçirilir və vurulmuş zərər sabit kollektiv üzvünün hesabına bərpa edilir. Mülki məsuliyyətdən fərqli olaraq tutulan zərərin ölçüsü vəzifə məvəcibi (əmək haqqı) ilə əlaqələndirilir və təqsirin ölçüsü, eləcə də işin həcmindən asılı olaraq dəyişir.

Vurulmuş zərər xidməti fəaliyyətlə əlaqədar olduqda maddi məsuliyyət tətbiq edilir. Maddi məsuliyyətdən intizam məsuliyyəti tətbiq edilən sanksiyaların ölçüsünə görə deyil, təqsirli, hüquqazidd əməl nəticəsində vurulmuş zərərin ölçüsünə görə fərqlənir. Təqsirkar könüllü olaraq dəymiş zərəri tam və ya qismən ödəyə bilər, lakin tətbiq edilən sanksiya ictimai məzəmmət tədbiri ilə əvəz edilə bilməz.

Tənbeh və hüquqbərpəedici sanksiyalar bir-birini tamamlayır və onların eyni zamanda bir şəxsə tətbiqi mümkündür. "Hərbi qulluqçuların dövlətə vurduqları ziyana görə maddi məsuliyyət haqqında Əsasnamə"yə görə hərbi qulluqçular və toplanışa çağırılmış hərbi vəzifəlilər tərəfindən dövlətə vurulmuş ziyana, onların həmin ziyana səbəb olmuş hərəkətlərinə

(hərəkətsizliyinə) görə intizam və yaxud cinayət məsuliyyətinə cəlb olunub-olunmamasından asılı olmayaraq ödənilir. Hərbi qulluqçulardan və daxili işlər orqanlarının əməkdaşlarından vurulmuş ziyanın tutulması intizam məsuliyyətinin başqa bir formasıdır.

İnzibati hüquqla yalnız hərbi qulluqçuların maddi məsuliyyətə cəlb edilməsi nizamlanır. O, əmək hüququ ilə nizamlanan fəhlə və qulluqçuların maddi məsuliyyətə cəlb edilmə qaydalarından xeyli fərqlənir. İnzibati hüquq normaları ilə müəyyən edilən maddi məsuliyyət tədbirləri inzibati prosesdə tətbiq edilir.

"Hərbi qulluqçuların dövlətə vurduqları ziyana görə maddi məsuliyyət haqqında Əsasnamə"yə görə vurulmuş ziyan hər bir hərbi qulluqçudan, toplanışa çağırılmış hərbi vəzifəlilərdən, hərbi tədris müəssisələrinin müdavimlərindən, habelə DİO-nun sırası və rəis heyətindən (əgər ziyan onlar tərəfindən xidməti vəzifələrinin icrası zamanı vurulmuşsa) tutula bilər.

Əsasnamə maddi məsuliyyətin 3 növünü nəzərdə tutur:

- 1. vurulmuş ziyanın tam ödənilməsi;*
- 2. vurulmuş ziyanın qismən ödənilməsi;*
- 3. vurulmuş ziyanın bir neçə misli həddində ödənilməsi.*

Aşağıdakı hallarda hərbi qulluqçular dövlətə vurduqları zərərin tam miqdarında maddi məsuliyyət daşıyırlar:

- hərbi əmlakın qəsdən məhv edilməsi, zədələnməsi, korlanması, oğurlanması, qanunsuz sərf edilməsi və ya qəsdən edilən başqa hərəkətlərlə zərər vurulması, bu hərəkətlərin cinayət məsuliyyətinə səbəb olub-olmamasından asılı olmayaraq;

- naryad və başqa sənədlərdə faktiki görülməmiş işlərin artırılması, hesabat rəqəmlərinin təhrif edilməsi və dövlətin başqa şəkildə aldadılması;

- hesabatla verilmiş hərbi əmlakın əskik gəlməsi, eləcə də məhv edilməsi və ya korlanması;

- zərərin sərəxş vəziyyətdə olan şəxs tərəfindən vurulması;

- zərərin cinayət məsuliyyətinə səbəb olan hərəkətlərlə vurulması.

Yuxarıda göstərilmiş hallardan başqa digər hallarda maddi məsuliyyət qismən aşağıdakı ölçüdə tətbiq edilir:

- müddətli hərbi xidmətdə olan hərbi qulluqçulara və müdavimlərə pul təminatının 2 aylıq məbləğində;

- toplanışa çağırılmış hərbi vəzifəlilər gündəlik xərcin aylıq məbləğində;

- qalan digər hərbi qulluqçular isə pul təminatının aylıq məbləğindən artıq olmayaraq.

Hərbi qulluqçular və toplanışa çağırılmış hərbi vəzifəlilər siyahısı Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilmiş hərbi əmlakın ayrı-ayrı növlərinin oğurluğu, israfçılığı və ya çatışmamazlığı nəticəsində dəymiş ziyana görə əmlakın dəyərinin bir neçə misli həddində maddi məsuliyyət daşıyırlar.

DİN-in müvafiq əmrində bir neçə misli həddində ödənilməsi nəzərdə tutulmuş həcmi əmlakın siyahısı göstərilmişdir.

3 misli həddində:

a) bütün növ odlu və soyuq silahlar, partlayıcı maddələr və xüsusi təyinatlı döyüş sursatları (göz qamaşdırıcı, boğucu, huş aparan, bioloji silah növləri, qandal, dəyənək və s. texniki vasitələr);

b) silah-sursat, zirehli texnikanın ehtiyat hissələri.

2 misli həddində:

a) optik cihazlar;

b) xəz məmulatları;

c) geyim və yataq inventar əmlakları;

ç) kompyuterlər, televizorlar, surətçixarma aparatları, video və səs yazı texniki vasitələr, soyuducular, kondisionerlər, onlara aid ehtiyat hissələri, yumşaq mebel, dəmir şkaflar;

d) kiçik həcmli texniki rabitə vasitələri və onlara aid ehtiyat hissələri;

e) ölçü cihazları.

1,5 misli həddində:

a) ərzaq məhsulları.

Vurulmuş zərərin ödənilməsi aşağıdakı şəkildə aparılır:

Zərər aşkar edildikdə hərbi hissə komandiri, idarə və müəssisə rəisləri zərərin başvermə səbəblərinin, onun miqdarının

və təqsirli şəxslərin müəyyən edilməsi üçün dərhal inzibati təhqiqat təyin edirlər. Təhqiqat *1 ay müddətində* başa çatmalıdır. Lazımı hallarda yuxarı komandır (rəis) bu müddəti *1 aydan artıq olmayaraq* uzada bilər.

Zərərin başvermə səbəbləri, miqdarı və təqsirli şəxslər təftiş, yoxlama, təhqiqat, istintaq və ya məhkəmə tərəfindən müəyyən edildikdə inzibati təhqiqat aparılmaya bilər, inzibati təhqiqat qurtardıqdan və ya yuxarıda göstərilən orqanlardan materiallar daxil olmasından 1 ay müddətində təqsirli hərbi qulluqçudan müvafiq məbləğin tutulması barədə komandır (rəis) əmr verir. Bu əmr təqsirli şəxsə imza ilə elan edilir. Həmin şəxs müəyyən edilmiş qaydada yuxarı komandirə (rəisə) şikayət verə bilər. Yuxarı komandır (rəis) vurulmuş zərəərə görə məsuliyyətin və tutulacaq məbləğin miqdarının düzgün təyin edilib-edilmədiyini yoxlayır. Əmrdən şikayət verilərkən pul tutulma dayandırılmaz. Əmr ləğv olunduqda tutulmuş məbləğ qaytarılır.

Vəzifə borclarını yerinə yetirmədikləri zaman vuruqları ziyana görə hərbi qulluqçular ümumi qaydada maddi məsuliyyət daşıyır.

Hərbi qulluqçular və toplanışa çağırılmış hərbi vəzifəlilər komandirin (rəisin) əmrini vicdanla yerinə yetirmələri və ya konkret şəraitdə haqlı xidməti risk nəticəsində, yaxud hüquqi hərəkətlər nəticəsində dövlətə vuruqları zərəərə görə maddi məsuliyyət daşıyırlar.

Əgər maddi məsuliyyətə cəlb edilmiş hərbi qulluqçu və ya toplanışa çağırılmış hərbi vəzifəli dövlətə vuruğu zərəəri ehtiyata və ya istefaya buraxıldığı və ya toplanışın qurtardığı günədək ödəməyibsə, onun borcu yaşadığı yerin məhkəmə icraçısı tərəfindən mübahisəsiz qaydada, onun yaşayış (iş) yerinə komandirin (rəisin) göndərdiyi notariat işlərini yerinə yetirən orqanların icra qeydi əsasında tutulur.

Dövlətə dəymiş ziyana görə ödəniləcək məbləğ müəyyən edilərkən general, zabit, gizir, miçman, orta, baş və ali zabit heyətinin aylıq maaşı kimi onun tutduğu vəzifə maaşı, hərbi rütbə, yaxud xüsusi rütbə maaşı və xidmət müddətinə görə maaşı birlikdə nəzərdə tutulur. Müddətdən artıq xidmət edənlərin, sırası və kiçik rəis heyətinin aylıq maaşı kimi isə onun fasiləsiz xidmət müddətinə

görə tutduğu vəzifə maaşı və xüsusi rütbə maaşı nəzərdə tutulur. bu hallarda ərzaq payı əvəzi verilən əlavə hesaba alınmur.

Maddi məsuliyyətə cəlb olunmuş hərbi qulluqçuların aylıq maaşı dedikdə, məsuliyyətə cəlb olunma barədə əmrə imza edilən günədək rəis və sırası heyətin vəzifə maaşı, hərbi rütbə və xüsusi rütbə maaşı, həmçinin xidmət müddətinə görə aldıkları maaş başa düşülür.

Həqiqi hərbi xidmətə çağırılmış hərbi qulluqçulardan və müdavimlərdən aylıq tutulacaq məbləğ, onlara müəyyən edilmiş vəzifə maaşına və aldığı təqaüdün məbləğinə görə müəyyən edilir. Tutulacaq məbləğ müəyyən edilərkən bütün məmullatları əvəzi verilən pul ödənişi nəzərə alınmur.

Hərbi toplanışa çağırılmış hərbi vəzifəlilərdən dəymiş maddi ziyanə görə ödəmələr toplanış dövrü ərzində hesablanan aylıq maaşından, hərbi inşaatçılardan isə aylıq əmək haqqından tutulur.

DİN-in Polis Akademiyasında və ya digər tədris ocaqlarında təhsil zamanı təqaüd alan müdavimlərin maddi məsuliyyətə cəlb olunması, onlar üçün müəyyən olunmuş aylıq təqaüddən hesablanaraq müəyyən edilir.

Hərbi əmlakın mənimsənilməsi, dağıdılması, israf edilməsi, itirilməsi, qəsdən məhv edilməsi və ya zədələnməsi, maddi və pul vəsaitlərinin qeyri-qanuni istifadəsi və uçotdan silinməsi faktı aşkar olunduqda dəqiq inzibati tədqiqat aparılmalı, dəymiş ziyanın məbləği, onun başvermə səbəbləri və təqsirkar şəxslər müəyyən edilməlidir. İnzibati təhqiqatın nəticələri yazılı surətdə rəsmiləşdirilir. Təqsirkar şəxslər və dəymiş ziyanın məbləği təftiş, yoxlama, istintaq və məhkəmə tərəfindən müəyyən edildikdə inzibati təhqiqatın aparılması lazımsız sayılır.

İnzibati təhqiqat tərəfindən aşağıdakılar müəyyən olunur:

Dəymiş maddi ziyanın mahiyyəti və onun pulla müəyyən olunmuş məbləği, ziyan vurularkən yol verilmiş qeyri-qanuni hərəkətlər, pozulmuş qanun, əmr, nizamnamə, təlimat və digər qaydalar; hərbi qulluqçunun, hərbi inşaatçının, hərbi toplanışa çağırılmış hərbi vəzifəlilərin, rəis və sırası heyətin ziyanın vurulmasına səbəb olan hərəkətləri (hərəkətsizlikləri). İnzibati

təhqiqat materiallarına bütün təqsirkar şəxslərin yazılı izahatları əlavə olunur.

Təhqiqatın nəticələri hərtərəfli təhlil olunmalı, maddi ziyanı törədən amillərin müəyyən edilib aradan qaldırılması üçün tədbirlər görülməlidir. Təqsirkar şəxs, məsuliyyətə cəlb edilməsi barədə qərar qəbul ediləndə başqa iş keçdiyi təqdirdə inzibati təhqiqatın materialları və ya təftiş aktının çıxarışı təhqiqat, təftiş və yoxlama qurtardıqdan sonra 5 gün müddətində təqsirkarın yeni xidmət yerinə göndərilərək onun maddi məsuliyyətə cəlb edilməsi tələb edilir.

Yeni xidmət yerinin rəisi (komandiri) daxil olmuş inzibati təhqiqat materiallarına və ya təftiş aktından çıxarışa əsasən bir ay müddətində təqsirkarın maddi məsuliyyətə cəlb edilməsi barədə əmr verir.

Hərbi xidmətdən azad edilmiş hərbi qulluqçular, hərbi inşaatçılar, rəis və sırası heyətə mənsub şəxslər və hərbi toplanışı başa vurmuş hərbi vəzifəlilər tərxis olunduqları gün dövlətə vurmuş olduqları ziyanı görə maddi məsuliyyətə cəlb edilib ziyanı tam məbləğdə ödəmədikdə 10 gün müddətində yaşadıkları yerin rayon (şəhər) məhkəməsinə icra yazıları notariat qaydada həll edilib göndərilir. İcra yazısının alınması üçün hissənin rəisi (komandiri) notariat hərəkətləri həyata keçirən orqana ödənilməli olan məbləğ haqqında arayış təqdim edir.

Bundan başqa haqq-hesab kitabçasında, pul attestatında, sərəncamda dövlətə vurulmuş ziyanın ödənilməmiş məbləğinin qalığı göstərilir.

Həqiqi hərbi xidmətdə olan hərbi qulluqçular tərəfindən öz vəzifə borcunu laqeyd yerinə yetirmə nəticəsində dəymiş ziyanın məbləği şərti maliyyə vahidinin 3 misindən artıq və tərxis vaxtı tutulması qeyri-mümkün olduğu təqdirdə bu halı təsdiqləyən sənədlər əsasında müvafiq qaydalarla silinə bilər.

Dəymiş ziyanın məbləği müəyyənləşdirilərkən əmlakın yalnız istifadə olan müddətinin işlənmə (amartizasiya) faizi çıxılır.

Ət, süd məhsullarının və onlara aid məmulatların məhsullarının mənimlənməsi, çatışmamazlığı və itirilməsi nəticəsində dövlətə dəymiş ziyanın məbləği Nazirlər Kabinetinin qərarı əsasında müəyyən edilmiş qiymətlərə müvafiq olaraq

ödənilir. Məhsulun alış qiyməti müəyyən edilmiş qiymətdən aşağı olduğu təqdirdə ödəniş alış qiyməti əsasında aparılır.

VI bölmə İnzibati-prosessual hüquq və fəaliyyət

XVII fəsil İnzibati proses və inzibati yurisdiksiya

§1. İnzibati proses anlayışı və təyinatı

Proses müəyyən nəticənin əldə olunmasına yönəlmiş ardıcılıqla həyata keçirilən hərəkətlər məcmusudur və fəaliyyətin həyata keçirilməsi qaydasıdır.

İdarəçilik fəaliyyəti müəyyən ardıcılıqla həyata keçirilir. İdarəçilik hərəkətlərinin ardıcılığı idarəetmə prosesini təşkil edir. Başqa sözlə desək, idarəçilik prosesi hərəkətdir. O, hərəkətlərin və hərəkətlərlə bağlı münasibətlərin inkişaf mərhələləridir. İdarəçilik hərəkətlərinin həyata keçirilməsi qaydaları hüquq normaları ilə tənzimlənir. Bu normaları inzibati hüququn prosesual normaları təşkil edir. Deməli, inzibati proses icra hakimiyyəti sahəsində qanunvericiliklə tənzimlənən müəyyən fərdi işlərin həll edilməsi qaydasıdır.

. İnzibati proses inzibati hüququn maddi və digər hüquq sahələrinin normalarının düzgün həyata keçirilməsinə yönəlmişdir.

İnzibati prosesin obyektini müxtəlif hüquq sahələri ilə tənzimlənən (inzibati, əmək, maliyyə, mülki hüquq, cinayət hüququndan başqa) idarəçilik xarakterli ictimai münasibətlər təşkil edir.

Bu xüsusiyyət ilə fərdi işlərin həlli üzrə inzibati icraatın məcmusu kimi təsvir etməyə xarakterizə olunur.

Fərdi işlərin aşağıdakı növləri ola bilər:

- vətəndaşların müraciətləri ilə bağlı olan işlər;
- intizam xətaləri haqqında işlər;
- vurulmuş ziyanın ödənilməsi ilə əlaqədar olan işlər;
- inzibati xətalər haqqında işlər;
- inzibati nəzarətlə əlaqədar olan işlər və s.

Qeyd edildiyi kimi, inzibati hüquq normaları dövlət idarəetməsinə aid müxtəlif məsələləri tənzimləyir və hüquq subyektlərinin əksər hissəsinə aiddir. Bu baxımdan inzibati prosesin

idarəetmədə qanunçuluğun təmin edilməsi üçün əhəmiyyəti çox böyükdür. İnzibati hüquqi (maddi) normaların realizəsi zamanı tələb olunan hərəkətlərin həyata keçirilməsində ardıcılığa və onların hüquqi göstərişlərinə riayət edilməsi idarəetmədə qanunçuluğun təmini deməkdir.

Qüvvədə olan inzibati xətalər qanunvericiliyinin prosessual normaları hüquq tətbiqetmə aktlarının qəbul edilməsi qaydalarını, inzibati prosesin iştirakçılarının hüquqlarının və vəzifələrinin həyata keçirilməsi qaydasını və s. müəyyənləşdirir.

İnzibati prosesi digər proseslərdən (cinayət, mülki) fərqləndirən spesifik xüsusiyyəti onun həyata keçirilməsində ardıcılığa tam riayət edilməsi ilə izah olunur. O, inzibati hüququn maddi və digər hüquq sahələrinin normalarının realizə və idarəçilik fəaliyyətinin xüsusi hüquqi formasıdır.

İnzibati prosesin məzmununu idarəçilik sahəsində öz səlahiyyətlərini və vəzifələrini yerinə yetirən inzibati hüququn subyektlərinin idarəçilik münasibətləri təşkil edir.

İnzibati prosesi başqa proseslərdən (cinayət və mülki proseslərdən) fərqləndirən cəhətlərdən biri də, mürəkkəb struktura malik olan və inzibati hüququn müxtəlif prosessual normaları ilə tənzimlənən ictimai münasibətlərin geniş dairəsini əhatə etməsidir.

İnzibati prosesə xas olan xüsusiyyətlərdən biri kimi həm də onun tətbiq olunma sahəsidir. O, inzibati hüquq normalarının realizəsi və inzibati hüquq münasibətlərinin müdafiəsi ilə bitmir. Dövlət idarəetmə orqanlarının, vəzifəli şəxslərin və idarəetmənin digər subyektlərinin hüquq tətbiqetmə fəaliyyətində çox vaxt maliyyə, torpaq və s. hüquq sahələrin normaları da tətbiq olunur. Göstərilən hüquq sahələrinin normaları inzibati hüququn prosessual normaları ilə müəyyən edilmiş qaydalara müvafiq tətbiq edilir.

İcra hakimiyyəti sahəsində işlərin həll edilməsi inzibati prosesin prinsiplərini, habelə proses iştirakçılarının prosessual hüquq və vəzifələrini əhatə edir.

İdarəçilik fəaliyyətinin tərkib hissəsi kimi inzibati proses dövlət idarəetməsinin ümumi prinsiplərinə əsaslanır və bu prinsiplər inzibati prosesdə özünəməxsus olunur.

İnzibati prosesin xüsusiyyətlərini əks etdirən və onun mahiyyətini açıqlayan əsas prinsiplər aşağıdakılardır:

- qanunçuluq;
- maddi həqiqət;
- aşkarlıq;
- tərəflərin bərabərliyi;
- prosesin yerli əhalinin dilində aparılması;
- qənaətlik və səmərəlilik;
- orqan və vəzifəli şəxslərin prosesin Təzimi qaydada

aparılmasına və işin düzgün həll olunmasına görə məsuliyyət prinsipi və s.

Sadalanən prinsiplər aşağıdakı məzmunə malikdir:

1. *Qanunçuluq prinsipi.* İnzibati hüququn maddi hüquqi normalarının tətbiqi bütün hallarda qanuna müvafiq olmalıdır. Normalar inzibati hüququn prosessual normalarında göstərilmiş qaydaya uyğun olaraq həyata keçirilir. İnzibati prosesdə qanunçuluq inzibati hüququn və digər hüquq sahələrinin normalarının həyata keçirilməsi qaydalarına ciddi surətdə əməl etmək tələbi kimi çıxış edir. Qanunçuluq inzibati prosesin iştirakçılarının hüquqlarının və mənafeələrinin qorunmasını da nəzərdə tutur. İnzibati prosesin istənilən iştirakçısının hüquq və mənafeələrinin pozulması halları baş verdikdə iştirakçı qanunsuz hərəkətlər barədə şikayət verə bilər. Qanunçuluq prinsipinə uyğun olaraq, inzibati xətalar qanunvericiliyində vətəndaşların hüquqlarının qorunmasına xüsusi diqqət yetirilir. Bu məqsədlə vətəndaşların hüquqlarının qorunması üzrə məhkəmə müdafiəsi təşkil edilir. Vətəndaşlar qanunsuz qərarlar və s. barədə məhkəməyə şikayət ərizəsi verə bilərlər.

2. *Maddi həqiqət prinsipi.* İşin bütün hallarının hərtərəfli, tam və obyektiv surətdə tədqiqi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu prinsip hüquq tətbiqedən vəzifəli şəxsdən işə baxarkən bütün sübutların dəqiq təhlilini və onların düzgün qiymətləndirməsini tələb edir. Zəruri hallarda əlavə sənədləri tələb etmək, yoxlama və ekspertiza aparmaq, işin obyektiv surətdə həll olunması üçün başqa tədbirləri də həyata keçirmək lazımdır. Qanunvericilik işin mahiyyətini diqqətlə araşdırılmasını, birtərəfliyi və habelə qərəzliyi tamamilə istisna etməyi tələb edir.

Maddi həqiqət prinsipinin əhəmiyyəti idarəetmə subyektləri tərəfindən hüququn tətbiq edilməsində, faktların və

şəraitin müəyyənləşdirilməsi ilə yanaşı, həm də onun bu faktlara və şəraitə uyğun hüquq normalarının tətbiqi ilə əlaqədardır. Belə ki, polis əməkdaşı, inzibati xəta törədən şəxsi yerində inzibati cərimə edərkən, nəinki müvafiq inzibati hüquq normasını tətbiq edir, habelə təqsirkara bilavasitə təsir edir.

3. *Tərəflərin qanun qarşısında bərabərlik prinsipi.* Hər bir vətəndaş sosial və xidməti vəziyyətindən, o cümlədən digər hallardan asılı olmayaraq qanun qarşısında bərabərdir. İnzibati proses iştirakçısına müvafiq hüquqi yardımın göstərilməsi inzibati proses iştirakçıları tərəfindən lazımi qaydada öz hüquqlarından istifadə etmək və üzərlərinə qoyulmuş vəzifələrə riayət etmə, eləcə də işə baxan orqana nəzarət olunma təhlili aparılan prinsiplərin mahiyyətini təşkil edir.

4. *Aşkarlıq prinsipi.* İnzibati prosesin bu prinsipinə görə proses açıq şəkildə keçirilməli və vətəndaşlara bu barədə lazımi məlumat verilməlidir. Bir qayda olaraq, proses açıq keçirilir və proses iştirakçılarına prosesual hüquqlardan maneəsiz istifadə edilməsinə, işin materialları ilə, sənədlərlə və s. ilə tanış olmağa imkan yaradılır. İnzibati prosesdə iştirak etmək üçün ictimaiyyətin nümayəndələri cəlb olunur. İşə maraq göstərən orqanlar, təşkilatlar işin materialları və iş üzrə qəbul olunmuş qərarlarla tanış ola bilərlər. Bir çox qərarlar açıq surətdə elan olunur.

5. *İnzibati prosesin yerli əhəlinin dilində aparılması.* Bu prinsipə əsasən prosesə icraat aparılan dili bilməyən şəxslər öz ana dilində izahat vermək və tərcüməçinin köməyindən istifadə edə bilərlər.

6. *Prosesin qənaətliyi və səmərəliyi.* Bu prinsip prosesin tezliklə keçirilməsini və eyni zamanda onun aparılmasına böyük maliyyə xərcləri sərf etmədən təşkilinə yönəlmişdir. Prosesin qənaətliyinə və effektivliyinə işin baxılma vaxtının qanunvericilik tərəfindən müəyyən edilməsi də şərait yaradır.

7. *Orqanların və vəzifəli şəxslərin prosesin lazımi qaydada aparılmasına və işin düzgün həll olunmasına görə məsuliyyəti.* Adı çəkilən prinsipin təhlilindən aydın olur ki, proses qaydalarının pozulmasında, yaxud qanunsuz qərar çıxarmaqda təqsirli hesab edilən şəxslər inzibati və cinayət məsuliyyəti daşıyırlar.

İnzibati prosesin subyektləri

İnzibati prosesdə subyekt kimi (iştirakçı kimi) Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları, əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər, dövlət orqanları, idarə, müəssisə və təşkilatlar, qeyri-hökumət təşkilatları, dövlət qulluqçuları, qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələri çıxış edirlər.

İnzibati prosesin subyektlərinin hüquqi vəziyyəti aşağıdakılarla müəyyən edilir:

1. Subyekt prosesdə öz qanuni mənafeələrini və hüquqlarını müdafiə edən tərəfdir.

2. İnzibati prosesdə iştirakçılar qismində şahid, ekspert, tərcüməçi və s. kimi çıxış edə bilər.

İnzibati xəta haqqında iş üzrə icraatda zərər çəkən şəxs prosesin iştirakçısı hesab olunur. İnzibati prosesin iştirakçıları kimi tərəflərinin hüquqlarının müdafiəçisi kimi çıxış edən şəxslər (vəkillər və nümayəndələr) çıxış edə bilərlər.

Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları, əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər inzibati proses subyektlərinin çoxsaylı qrupunu təşkil edirlər. Onlar inzibati prosesdə aşağıdakı qismdə çıxış edirlər:

- öz hüquqlarının realizəsi, yaxud vəzifələrinin yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar işin həll edilməsi üzrə səlahiyyəti olan orqan qarşısında iş qaldıran şəxslər;

- inzibati işlərin həll edilməsi səlahiyyəti olan orqanda hüququn pozulması, yaxud tanınmaması ilə əlaqədar hüququnun müdafiəsini tələb edən tərəf kimi, yaxud orqanda şikayətçinin (ərizəçinin) hüquqlarının pozulması və ya tanınmaması ilə əlaqədar barəsində iddia qaldırılan tərəf kimi;

- üçüncü şəxs kimi mübahisə predmeti barədə müstəqil (özünün) tələbləri ilə müraciət edən, yaxud müraciət etməyən, lakin tərəflərin biri ilə birləşən şəxs kimi;

- qanunvericiliklə nəzərdə tutulmamış hallarda səlahiyyətli nümayəndə kimi;

- inzibati məsuliyyətə cəlb olunan şəxs kimi;

- zərər çəkən şəxs kimi (inzibati xəta nəticəsində mənəvi, fiziki və maddi zərər vurulmuş şəxs kimi);

- başqa şəxslərin hüquqlarını və mənafələrini qoruyan şəxs kimi;

- şahid kimi.

Sadalanan hallarda vətəndaşın inzibati proses iştirakçısı kimi hüquqi statusu onun prosesdə iştirak etdiyi qismdən irəli gəlir və özünəməxsus xüsusiyyətə malikdir. Lakin qanunvericilik ümumi prosessual hüquqları və vəzifələri müəyyən etməklə vətəndaşların inzibati-prosessual hüquq fəaliyyətini və inzibati-prosessual fəaliyyət qabiliyyətini təsdiq edir.

Dövlət orqanları. Dövlət hakimiyyət orqanları müxtəlif idarəçilik işlərinin həll edilməsi üzrə müxtəlif səlahiyyətlərə malikdir. Dövlət orqanları, əsasən, icra hakimiyyəti orqanları inzibati prosesdə aşağıdakı qismdə çıxış edir:

- inzibati işləri həll edən orqan kimi;

- inzibati işləri həll etmək hüququ olan orqan qarşısında inzibati iş qaldıran orqan kimi;

- inzibati mübahisənin tərəfi kimi;

- üçüncü şəxs kimi;

- başqa şəxslərin hüquq və mənafələrini müdafiə edən orqan kimi.

İdarə, müəssisə və təşkilatlar. Təsərrüfat, sosial-mədəni və inzibati-siyasi fəaliyyətin həyata keçirilməsində idarə, müəssisə və təşkilatlar hüquqi şəxs kimi mühüm əhəmiyyət kəsb edirlər. Qeyd olunan qurumlar inzibati prosesdə aşağıdakı qismdə çıxış edə bilirlər:

- öz funksiyalarının yerinə yetirilməsilə əlaqədar inzibati işi həll etmək hüququ olan orqan qarşısında inzibati iş qaldıran tərəf kimi;

- inzibati mübahisənin tərəfi kimi;

- üçüncü şəxs kimi;

- başqa şəxslərin hüquqlarını və mənafələrini müdafiə edən tərəf kimi.

Qeyri-hökumət təşkilatları. Əmək kollektivləri, ictimai birliklər, fondlar, həmkarlar ittifaqları, könüllü birliklər inzibati prosesin subyektləri kimi aşağıdakı qismdə çıxış edə bilirlər:

- öz funksiyalarının yerinə yetirilməsilə əlaqədar inzibati işi həll etmək hüququ olan orqan qarşısında inzibati iş qaldıran tərəf kimi;

- inzibati mübahisənin tərəfi kimi;

- üçüncü şəxs kimi;

- başqa şəxslərin hüquqlarını və mənafeələrini müdafiə edən tərəf kimi;

- qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda və çərçivədə inzibati işi həll edən təşkilat kimi.

Dövlət qulluqçuları inzibati prosesin subyektləri kimi aşağıdakı kimi çıxış edə bilirlər:

- inzibati işi həll edən hakimiyyət nümayəndəsi və ya vəzifəli şəxs kimi;

- öz funksiyalarının yerinə yetirilməsilə əlaqədar inzibati işi həll etmək hüququ olan orqan qarşısında inzibati iş qaldıran şəxs kimi;

- inzibati mübahisənin tərəfi kimi;

- dövlət orqanının nümayəndəsi kimi;

- üçüncü tərəf kimi;

- inzibati məsuliyyətə cəlb olunan şəxs kimi.

Qeyri-hökumət təşkilatlarının işçiləri (qulluqçuları) və onların nümayəndələri inzibati hüquqlara və vəzifələrə malikdirlər. Onlar inzibati prosesdə aşağıdakı qismdə çıxış edə bilirlər:

- öz vəzifə funksiyalarının yerinə yetirilməsilə əlaqədar inzibati işi həll etmək hüququ olan orqan qarşısında inzibati iş qaldıran tərəf kimi;

- inzibati mübahisənin tərəfi kimi;

- qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndəsi kimi;

- üçüncü şəxs kimi;

- qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş hallarda inzibati işi həll edən şəxs kimi;

- inzibati məsuliyyətə cəlb olunan tərəf kimi.

Inzibati prosessual hüquq qabiliyyəti (inzibati prosessual hüquqlara və vəzifələrə malik olmaq qabiliyyəti) proses iştirakçıları olan və yuxarıda adı çəkilmiş bütün subyektlərə xasdır.

İnzibati prosesdə şəxsin öz hüquqlarını həyata keçirmək və vəzifələrini yerinə yetirmək, habelə işin aparılmasını öz nümayəndəsinə tapşırmaq qabiliyyəti inzibati-prosessual fəaliyyət qabiliyyəti adlanır.

Vətəndaşlarda inzibati-prosessual fəaliyyət qabiliyyəti bir qayda olaraq 16 yaşa çatdıqda yaranır, lakin qanunvercilikdə başqa hal nəzərdə tutula bilər. Natamam fəaliyyət qabiliyyəti vətəndaşlarda göstərilən yaşdan tez əmələ gələ bilər. Dövlət orqanlarında, idarə, müəssisə və təşkilatlarda, qeyri-hökumət təşkilatlarında inzibati-prosessual fəaliyyət qabiliyyəti onların yarandığı vaxtdan əmələ gəlir. İnzibati-prosessual vəzifələri və hüquqları olan dövlət qulluqçularında inzibati-prosessual fəaliyyət qabiliyyəti onların müəyyən edilmiş qaydada vəzifəyə təyin edilməsi, yaxud seçilməsi vaxtından yaranır.

Qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələrində inzibati-prosessual fəaliyyət qabiliyyəti onların inzibati prosesdə nümayəndə kimi çıxış etmək səlahiyyəti verilən vaxtdan başlanır. İnzibati prosesin subyektlərinin konkret işinin aparılmasında hüquqi vəziyyəti hansı qismdə çıxış etmələrindən asılıdır.

İnzibati prosesin subyektləri kimi DİO bu prosesdə başqa dövlət orqanları kimi çıxış edirlər. İnzibati prosesin subyektini kimi çox vaxt inzibati prosesin tərəfi və ya məsələni həll edən orqan kimi çıxış edir. İctimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində bir çox məsələlər DİO tərəfindən baxılır və həll edilir. DİO geniş yurisdiksiya səlahiyyətlərinə malikdir. DİO-nun səlahiyyətli subyektlər təqsirkar şəxslər barədə inzibati tənbeh tətbiq etmə haqqında qərar çıxarır, yaxud başqa inzibati məcburetmə tədbirləri tətbiq edirlər.

DİO işin həll edilməsinə səlahiyyəti olmadığı halda öz funksiyalarının yerinə yetirilməsilə əlaqədar aidiyyəti orqan qarşısında inzibati iş qaldıran orqan kimi çıxış edir. DİO-nun fəaliyyəti barədə şikayət verilmişdirsə, o, inzibati prosesin tərəfi kimi çıxış edir və müəyyən prosesual vəzifələrə malikdir. DİO-nun səlahiyyətinə aid olmayan inzibati işlərdə o, inzibati xəta haqqında protokol tərtib etmiş tərəf kimi çıxış edirlər.

§2. İnzibati-prosessual fəaliyyət

İcra hakimiyyəti müxtəlif xarakterli hərəkətlərlə həyata keçirilir. Bu hərəkətlər öz növbəsində dövlət idarəçilik fəaliyyətini xarakterizə edir. Dövlət fəaliyyətinin adı çəkilən növü prosesual formaya malikdir.

Hüquqi baxımdan prosesin təyinatı maddi hüquq normalarının həyata keçirilməsindən ibarətdir. Buna əsaslanaraq, inzibati hüququn maddi normalarının həyata keçirilməsi üzrə fəaliyyəti inzibati proses kimi qəbul etmək olar. İnzibati proses müvafiq normaların dispozişiyasında nəzərdə tutulmuş hüquqi nəticələrini əldə edilməsi məqsədilə göstərilən normaların dövlət idarəetmə sahəsində tətbiq edilməsinin təmini ilə xarakterizə olunur. Prosesual formada həyata keçirilən bu funksiya icra fəaliyyəti subyektlərinin müstəsna hüququdur. İcra hakimiyyətinin vəzifə və funksiyalarının realizəsi bu formada baş verir. Hüquq tətbiqetmə prosesi yalnız müvafiq davranış qaydalarına riayət edilməsinin təmin edilməsi ilə bitmir. Burada icra hakimiyyəti subyektləri tərəflərdən maddi normalara müvafiq sanksiyaların tətbiq edilməsi də daxildir.

İnzibati prosesi xarakterizə edən müvafiq fəaliyyətlərə (hüquq tətbiqetmə və hüquq mühafizə) xas olan ümumi keyfiyyətlər aşağıdakı:

- prosesin hüquqi mənada əsas əlamətdən birbaşa asılılığı;
- icra hakimiyyətinin praktiki realizəsi üzrə fəaliyyətin xüsusiyyətlərlə üzvü surətdə bağlılığı.

Sadalanan keyfiyyətlər icra hakimiyyəti subyektlərinin birtərəfli hüquqi hakimiyyət iradəsinin ifadəsində öz əksini tapır. İnzibati prosesual fəaliyyət bu keyfiyyətlərin təsiri ilə həyata keçirilir. O, faktiki olaraq icra hakimiyyətini dinamikada (onun formaları və metodları və s. ilə yanaşı) xarakterizə edən elementlərdən biridir.

İnzibati hüquq münasibətləri yalnız prosesual münasibətlər kimi qəbul edilir. Çünki hüquqi münasibətlərin göstərilən növünün xüsusiyyətləri ilk növbədə prosesual formada ifadə olunur.

İnzibati prosessual fəaliyyət iki variantda ifadə oluna bilər:

- a) inzibati prosedura;
- b) inzibati yurisdiksiya.

İnzibati prosedura və inzibati yurisdiksiyanın oxşar cəhətləri vardır: işlərin əsasən məhkəmədən kənar qaydada aparılması; işlərin bir qayda olaraq fərdi xarakteri; onların çox vaxt bir normativ aktla tənzimlənməsi (məsələn, vətəndaşların ərizə, təklif və şikayətlərinin baxılması bir qayda üzrə həll edilir, baxmayaraq ki, inzibati-hüquqi mübahisə yalnız şikayətlə əlaqədar yaranır) və s.

Adları çəkilən təzahürlərin fərqləndirici xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

- icra orqanı (vəzifəli şəxs) ya inzibati hüquqi mübahisənin araşdırılması və həll edilməsi ilə əlaqədar olmayan hərəkətlər görür, yaxud onun gördüyü tədbirlər dövlət idarəetmə sahəsində yaranan mübahisə ilə mütləq əlaqələndirilir.

Yurisdiksiya xarakterli inzibati prosessual fəaliyyət sahəsinə icra orqanlarının (vəzifəli şəxslərin) istənilən hüquq mühafizə hərəkətlərini aid etmək olmaz (əgər onların predmetini konkret inzibati hüquqi mübahisə təşkil etmirsə). Məsələn, yoxlama-nəzarət səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsi (yoxlamanın bu və ya digər variantının seçilməsi, yoxlama qaydası). Burada inzibati hüquqi mübahisə mövcud deyil, mübahisə yoxlamanın nəticələrinə görə yarana bilər (məsələn, sanksiyaların tətbiqinə qarşı şikayət verildikdə). Göstərilən misal qeyri-yurisdiksiyalı inzibati prosessual fəaliyyətə aiddir. İcazəverici, həvəsləndirici və digər idarəçilik tədbirləri (hərəkətləri) zamanı inzibati prosedura daha çox nəzərə çarpır. Analogi olaraq vətəndaşların ərizələrinə və şikayətlərinə baxılmasını müqayisə etmək olar. Bir qayda olaraq vətəndaşların subyektiv hüquqlarının realizəsi ilə əlaqədar ərizələr konkret inzibati hüquqi mübahisənin həlli zamanı isə şikayətlər araşdırılır.

İdarəçilik münasibətlərində iştirakçıların davranışının hüquqi qiymətləndirilməsi inzibati prosessual fəaliyyətin hər iki variantı çərçivəsində həyata keçirilir. İnzibati yurisdiksiya fəaliyyəti həyata keçirilərkən qiymətləndirmənin hər iki tərəfə aid

edilməsini tələb edir. İnzibati prosessual fəaliyyət zamanı işə hüquqi qiymət yalnız müvafiq vəsatətlərin təmin olunması şərti kimi çıxış edir (məsələn, lisenziyanın verilməsi və s.). İnzibati prosessual fəaliyyət zamanı müvafiq proseduralara ehtiyac olmadıqda hüquqi qiymət verilməyə də bilər (məsələn, idarəçilik qərarının hazırlanmasında), lakin inzibati yurisdiksiya üçün qiymət verilməsi vacib şəhətdir.

Hər iki variantda xaraktercə fərqlənən fərdi inzibati işlər mövcuddur və onlar mübahisəli xarakter daşıyırlar. Göstərilən proseduralarda çox vaxt fərdi işlər mövcud olmur (məsələn, inzibati kargüzarlıqda).

İnzibati yurisdiksiyanı həyata keçirərkən məcburetə inzibati hüquqi mübahisənin həllinin mümkün olan nəticəsidir. O, öz ifadəsini təqsirkara qarşı müvafiq hüquqi və ya inzibati məsuliyyət tədbirlərinin tətbiq edilməsində tapır. İnzibati prosedura göstərilən xüsusiyyətdən məhrumdur. Təcrübi cəhətdən ondan məsuliyyət mexanizminin işə salınması kimi deyil, dövlət idarəçilik fəaliyyətinin digər məqsədlərinin həyata keçirilməsinin prosessual vasitəsi kimi istifadə olunur. Buraya məsuliyyət xarakteri daşımayan inzibati məcburetə vasitələrinin tətbiqi də daxildir (xəbərdarətmə və qarşısılma).

İnzibati prosedura fəaliyyəti bir qayda olaraq, öz mürəkkəbliyi ilə xarakterizə olunmur (məsələn, ictimai birliyi qeydiyyatdan keçirmək üçün ərizənin və digər təsis sənədlərinin təqdim edilməsi kifayətdir). Lakin inzibati-hüquqi mübahisənin həlli zamanı dəqiq araşdırmaların aparılması zəruridir.

İnzibati prosessual fəaliyyət dedikdə, xüsusi səlahiyyətli dövlət orqanlarının və onların vəzifəli şəxslərinin dövlət idarəetmə prosesində həyata keçirilən və inzibati prosedura və ya inzibati yurisdiksiya formasında ifadə olunan hüquqyaratma, hüquq tətbiqetmə və hüquq mühafizə fəaliyyəti başa düşülür.

İnzibati prosessual fəaliyyət müəyyən prinsiplərə əsaslanır. Bu prinsiplərə aiddir: qanunçuluq, səlahiyyətlik, tərəflərin prosessual bərabərliyi, dövlətin və şəxsiyyətin mənafelərinin qorunması, maddi (obyektiv) həqiqətin əldə edilməsi mümkünlüyü, aşkarlıq, qənaətlik, çəkişmə və s.

Bu prinsiplərin heç biri mülki və ya cinayət mühakimə icraatı formasında ifadə olunmur. Çünki inzibati-hüquqi mübahisələr məzmununca daha sadədir. Bu baxımdan tərəflərin qarşılıqlı davranışının və mübahisənin hüquqi qiymətləndirilməsi ədalət mühakiməsinə səciyyəvi olan dəqiqliyi tələb etmir.

§3. İnzibati yurisdiksiya

Yurisdiksiya latın mənşəli «jurisdictio» sözündən götürülüb, «hüquqi diktə edirəm» deməkdir. Yurisdiksiya dövlət hakimiyyət fəaliyyəti kimi hüquqi mübahisələrə qanunun tətbiq edilməsindən və mübahisə barəsində hüquqi aktların qəbul edilməsindən ibarətdir (hüququn realizəsi baxımından hüquq tətbiq etmə fəaliyyətidir). Bu fəaliyyət zamanı yurisdiksiya hüquq tətbiq etmə kimi məlumatın yığılmasından, onun tədqiq edilməsindən, qiymətləndirilməsindən və qərarın qəbul edilməsindən ibarətdir.

Bir qayda olaraq, hüquq tətbiq etmə fəaliyyəti səlahiyyətli orqanların hakimiyyət xarakterli hərəkətləri vasitəsilə ictimai münasibətlərin təşkilinə, vətəndaşların subyektiv hüquqlarının realizəsinə (işə qəbul etmə, təqaüdlərin təyin edilməsi, müəyyən fəaliyyətin həyata keçirilməsinə icazənin verilməsi və s.) yönəlmişdir. Lakin real həyatda çox vaxt hüquq norması ilə faktiki vəziyyət arasında ziddiyyət yaranır. Bu ziddiyyət ya mübahisədən, ya da normada müəyyən edilmiş qaydadan yaranır. Bu hallarda səlahiyyətli dövlət orqanların müdaxiləsi tələb olunur və hüquq mühafizəetmə fəaliyyətinə obyektiv tələbat yaranır. Onun tərkib hissələri aşağıdakılardır:

- a) yoxlama-nəzarət fəaliyyəti;
- b) hüquq normalarının təmin edilməsi üzrə fəaliyyət (hüquq təminatı);
- c) hüquqi mübahisələrin və hüquq pozuntuları haqqında işlərin araşdırılması;
- ç) dövlət məcburetmə tədbirlərinin tətbiqi üzrə fəaliyyət.

Yurisdiksiya hüquq mühafizə fəaliyyətinin tərkib hissəsi olaraq, onun müstəqil və əsas növüdür.

Ümumi hüquqi prinsiplərə əsaslanan yurisdiksiya dövlət fəaliyyətinin müstəqil növü kimi özünün sosial təyinatına, mahiyyətinə və funksiyalarına malikdir və aşağıdakı növlərə bölünür:

- cinayət hüquqi;
- mülki hüquqi;
- inzibati;
- intizam;
- iqtisadi.

Inzibati yurisdiksiya dövlət idarəetmə orqanının və vəzifəli şəxslərin fərdi inzibati işlərin həll edilməsi və müvafiq hüquqi sanksiyaların inzibati qaydada (məhkəməyə müraciət etmədən) tətbiq edilməsi üzrə qanunvericilik aktları ilə müəyyən edilmiş fəaliyyətdir.

Inzibati yurisdiksiyanın dövlət hakimiyyət fəaliyyəti kimi mahiyyəti, qanunun hüquqi mübahisələrə tətbiq edilməsi və onlara dair hüquqi aktların qəbul edilməsindən ibarətdir. Adı çəkilən fəaliyyət mübahisənin həll edilməsinə yönəlmişdir. Mübahisəni həll etmək üçün işdə mövcud olan bütün sübutları və işin bütün hallarını təhlil etmək lazımdır. Mübahisə ona görə hüquqi adlanır ki, prosesdə olan tərəflər qanunla nəzərdə tutulmuş hüquqları və vəzifələri yerinə yetirmirlər, yaxud lazımı qaydada yerinə yetirmirlər. Qanunvericilik bu növ mübahisələrin həll edilməsi üzrə səlahiyyətli dövlət orqanlarının xüsusi fəaliyyətini şərtləndirir. Bu fəaliyyət qanunvericiliklə tənzimlənir və qanuna əsaslanır.

Beləliklə, inzibati yurisdiksiya fəaliyyətinin xarakteri və onun məqsədi göstərir ki, o, hüquq tətbiqetmə fəaliyyətidir.

Inzibati yurisdiksiya fəaliyyəti mahiyyətcə yeni hüquqi normaların yaradılmasında deyil, mövcud olan normaların hüquqi mübahisələrə tətbiq edilməsindən ibarətdir.

Hüquqi mübahisəni təhlil etdikdən sonra inzibati xəta haqqında işi də həll etmək olar. Deməli, inzibati yurisdiksiya fəaliyyətinin əsas məqsədi hüquqi mübahisənin həll edilməsindən,

digər məqsədi isə inzibati xəta haqqında işin mahiyyəti üzrə baxılmasından ibarətdir.

Beləliklə, *inzibati yurisdiksiya dövlət fəaliyyətinin müstəqil növü kimi qanunqüvvəli hüquq tətbiqetmə və hüquq mühafizəetmə fəaliyyətidir.*

İnzibati yurisdiksiyanın xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

1) *İnzibati yurisdiksiyanın əsası dövlət idarəetmə sahəsində inzibati hüquqi normalarla nizamlanan idarəçilik xarakterli ictimai münasibətlərin iştirakçıları arasında yaranan spesifik mübahisələrdir. Məsələn, inzibati hüquqlar barəsində mübahisələr və ya inzibati-hüquqi mübahisələr.*

İnzibati hüquqi mübahisələr aşağıdakı hallarda baş verə bilər:

- idarəedən tərəfin təşəbbüsü ilə (vətəndaşın inzibati məsuliyyətə cəlb olunması barədə məsələ qaldırıldıqda);
- icra hakimiyyəti subyektinin təsirinə məruz qalan idarəedilən tərəfin təşəbbüsü ilə;
- müxtəlif idarəetmə subyektləri arasında (eyni və ya müxtəlif səviyyəli icra orqanları arasında);
- xüsusi hüquq mühafizə orqanlarının təşəbbüsü ilə (prokurorun protesti əsasında).

2) *İnzibati hüquqi mübahisələrin əsasını (bu mübahisələrin həll edilməsi prosesində mübahisə edən tərəflərin davranışı hüquqi cəhətdən qiymətləndirilir) fərdi inzibati işlər təşkil edir. İnzibati yurisdiksiyanın məzmununu hər bir işin baxılması deyil, yalnız mübahisəli işlərin baxılması təşkil edir (məsələn, inzibati xəta haqqında işə baxılması, vətəndaşların şikayətlərinə baxılması).*

3) *İnzibati hüquqi mübahisələrin həlli müəyyən qaydanın mövcudluğunu nəzərdə tutur (fərdi işlərə baxılmasında rəhbər tutulan qaydalar).*

4) *İnzibati yurisdiksiyanın hüquqi tənzimlənməsi yurisdiksiyaya hüquqi xarakter verir və onun çərçivəsində xüsusi növ hüquqi münasibətlərin yaranması üçün əsas yaradır. Məsələn, inzibati prosessual münasibətlər və bu münasibətlərdə praktiki olaraq inzibati hüququn maddi normaları həyata keçirilməsi.*

5) *İnzibati yurisdiksiya prosessual kateqoriya kimi, son nəticədə dövlət idarəetmə sahəsində sabit hüquq qaydasının təmin edilməsi məqsədlərinə xidmət edir.*

6) *Ədalət mühakiməsindən fərqli olaraq, inzibati yurisdiksiya subyektlərin çoxluğu ilə xarakterizə edilir və burada dövlət idarəetməsinin müxtəlif sahələrində olan ictimai münasibətlərin çəvik olaraq hüquqi müdafiəsi təmin edilir. Lakin bir çox hallarda onun məhkəmə yolu ilə həyata keçirilməsi mümkündür.*

7) *İnzibati yurisdiksiyanın hüquqi nəticəsi müvafiq birtərəfli və hakimiyyət xarakterli təsirdən ibarətdir. Bu təsirin son nəticəsi ya mübahisənin obyektı olan fərdi inzibati hüquqi aktın qəbulu, yaxud müxtəlif şəxslərin, (təşkilatların) davranışlarının qanunsuzluğu və ya qanuniliyi, yaxud da dövlət idarəetmə sahəsində hüquq qaydasının bərpası və müdafiəsi naminə müvafiq məcburetmə tədbirlərinin tətbiq edilməsinin zəruriyyəti barədə məsələnin həllidir.*

8) *İnzibati yurisdiksiya dövlət idarəetmə sahəsində hüquq qaydasının təmin edilməsi məqsədlərinə xidmət edir.*

İnzibati yurisdiksiya fərdi inzibati işlərin xarakterindən asılı olaraq müəyyən ifadə formalarına malik olmalıdır. Bu işlərin hər birinin özünəməxsus xüsusiyyətləri var. Onlar təyinət, təşkilati-hüquqi forma və subyekt baxımından bir-birindən fərqlənirlər.

Aparılan təhlillər əsasında inzibati icraata aşağıdakı kimi anlayışı vermək olar: *İnzibati icraat səlahiyyətli subyektlərin fərdi inzibati işlərin baxılması və həll edilməsi üzrə hüquq normaları ilə tənzimlənmiş fəaliyyətidir.*

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər qanunvericiliyinin və mövcud olan inzibati prosessual normalarının təhlilinə əsasən inzibati icraatın aşağıdakı növlərini göstərmək olar:

- *inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat;*
- *intizam icraatı;*
- *şikayətlərin baxılması üzrə icraat.*

İnzibati yurisdiksiyanı yalnız yuxarıda göstərilən xüsusiyyətlər xarakterizə etmir. İnzibati yurisdiksiyanın

xarakteristikasında onun yerinə yetirdiyi funksiyalar həyata keçirilməsinin əsasını təşkil edən prinsiplər mühüm rol oynayır.

İnzibati yurisdiksiyanın funksiyaları onun hüquq tətbiq etmə fəaliyyətinə məxsusluğu ilə əlaqədardır.

Mühafizəetmə funksiyası hüquq pozuntuları haqqında işlərin baxılması zamanı həyata keçirilir. Bu icraatın yurisdiksiya normaları və onların maddi məzmunu inzibati məsuliyyət müəyyən edən inzibati hüquqi normalardır. Adı çəkilən normaların məqsədi Azərbaycan Respublikasında insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını, onların sağlamlığını, əhalinin sanitariya-epidemioloji salamatlığını, ictimai mənəviyyəti, mülkiyyəti, şəxslərin iqtisadi maraqlarını, ictimai qaydanı və ictimai təhlükəsizliyi, ətraf mühiti mühafizə etməkdən, idarəçilik qaydalarını qorumaqdan, qanunçuluğu möhkəmləndirməkdən, inzibati xətalərin qarşısını almaqdan və s. ibarətdir.

Mühafizəetmə funksiyası əlavə olaraq inzibati tənbehlərin tətbiqi və inzibati yurisdiksiya orqanlarının inzibati xətalərin törədilməsinə kömək edən səbəbləri və şəraiti aradan qaldırılmaq üzrə fəaliyyətlərində də özünü biruzə verir.

Tərbiyəetmə funksiyası hüququn və əxlaqın qarşılıqlı əlaqəsindən irəli gəlir. İnzibati yurisdiksiya təqsirli şəxsin mənəviyyətinin formalaşması vəzifəsinə tabedir. Bu öz əksini dolayı yolla Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 22-ci maddəsində tapıb: "İnzibati tənbeh məsuliyyət tədbiridir və inzibati xəta törədən şəxsi qanunlara əməl edilməsi ruhunda tərbiyələndirmək, habelə həm inzibati xəta törətmiş, həm də başqa şəxslər tərəfindən yeni inzibati xəta törədilməsinin qarşısını almaq məqsədi daşıyır". Fikrimizcə, adı çəkilən funksiya insanları qanunlara əməl etmək ruhunda tərbiyə edir.

Tədqiq olunan sahədə təsiretmənin əsas vasitəsi iş üzrə qəbul edilmiş qərarın özüdür. Bu baxımdan qəbul edilmiş qərarın həm hüquq normalarına tam uyğunluğu, həm də onun ədalətliyi əhəmiyyətli şərtidir. İnzibati yurisdiksiya prosesinin düzgün və dəqiq təşkili əsaslı olaraq dövlətimizdə qanunçuluğu bərqərar edən amil kimi qiymətləndirilir.

Tənzimləyici funksiya. İnzibati yurisdiksiya vasitəsilə normativ (fərdi) əsaslarla həyata keçirilir. Tənzimləyici funksiyalar normativ göstərişlər vasitəsi ilə hüquq subyektlərinin real hərəkətlərinə aid olunmaqla yerinə yetirilir. Tənzimləyici funksiya inzibati yurisdiksiyanın idarəçilik aspektini əks etdirir.

İnzibati yurisdiksiya idarə edilən obyektin davranışını maddi hüquq normalar vasitəsilə müəyyən edilmiş davranışa uyğunluğunu əldə etmək üçün obyektin davranışını tənzimləməlidir. İnzibati yurisdiksiya və inzibati-prosessual fəaliyyət inzibati prosesin tərkib hissəsi olmaqla ümumi və xüsusi hissə kimi qarşılıqlı əlaqədədirlər.

İnzibati yurisdiksiyanın prinsiplərinə aşağıdakılar aiddir:

1) *Qanunçuluğun təmin edilməsi prinsipi* inzibati yurisdiksiyaya aid edildikdə, o nəinki qanunların və qanunqüvvəli aktların səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxslər) tərəfindən, həmçinin vətəndaşlar tərəfindən dəqiq və ciddi surətdə yerinə yetirilməsindən, habelə bu aktların lazımı surətdə tətbiq edilməsindən ibarətdir. Göstərilən prinsip qanunvericiliklə müəyyən edilmiş orqanların və vəzifəli şəxslərin dairəsinin müəyyənləşdirilməsində və onlara inzibati yurisdiksiya səlahiyyətlərini həyata keçirmək hüququnun verilməsində öz əksini tapır.

İnzibati yurisdiksiyanın həyata keçirilməsi qaydası qanunvericiliklə tənzimlənir.

2) *Maddi həqiqət prinsipinin mahiyyəti* işin baxılması zamanı iş üzrə bütün halların araşdırılmasından, onların həqiqətdə mövcud olmalarını müəyyən etməkdən, işin bir tərəfli baxılmasının qarşısını almaqdan, iş üzrə ədalətli və əsaslı qərarın qəbul edilməsini təmin etməkdən ibarətdir.

3) *Aşkarlıq prinsipi* Azərbaycan Respublikası İXM-in 364-cü maddəsinə öz əksini tapmışdır. Bu maddədə qeyd edilir ki, "... Dövlət, qulluq, kommərsiya sirlərinin və qanunvericiliklə qorunan digər sirlərin yayılmasına gətirib çıxara bilən hallar istisna olmaqla, inzibati xətalar haqqında işlərə açıq baxılır. ...".

4) *Qənaətlik prinsipi* inzibati yurisdiksiya zamanı həm işin qanunvericiliklə müəyyən edilmiş müddətlərdə baxılmasında, həm də iş üzrə tətbiq edilə biləcək inzibati tənbehlərin (dövlət

məcburetmə tədbirlərinin) hər hansı bir növünün seçilib və tətbiqində özünü biruzə verir. Məsələn: İXM-in 422.3-cü maddəsinə əsasən, "... inzibati həbs növü nəzərdə tutan inzibati xətalər haqqında işlərə inzibati xəta haqqında protokol daxil olduğu gün ... baxılır ...".

5) *İnzibati xəta haqqında işlərin baxılması zamanı müstəqillik prinsipi* işin baxılması üzrə öz vəzifələrini digər dövlət orqanına verilməsini, habelə aşağı orqanlar tərəfindən qərarın qəbul edilməsi prosesinə yuxarı orqanların müdaxilə etməməsini nəzərdə tutur.

6) *İnzibati yurisdiksiyanın dövlət dilində, yaxud yerli əhalinin dilində həyata keçirilməsi prinsipi.* İXM-in 363.1-ci maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasında inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraat Azərbaycan dilində, yaxud müəyyən ərazidəki əhalinin çoxluq təşkil edən həssəsinin dilində aparılır.

XVIII fəsil
İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatın ümumi
xarakteristikası

§1. İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatın anlayışı, vəzifələri
və prinsipləri

İnzibati yurisdiksiyanı təşkil edən inzibati icraatın aşağıdakı növləri mövcuddur:

- vətəndaşların şikayətləri üzrə icraat;
- intizam xətləri haqqında işlər üzrə icraat;
- inzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraat.

Adları çəkilən icraat növləri içərisində daha geniş istifadə olunan "İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatdır". İcraatın bu növü digərləri ilə müqayisədə inzibati hüququn maddi və prosessual normaları ilə daha dəqiq formada nizamlanır.

"İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatın" hüquqi əsası Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətlər Məcəlləsi ilə müəyyən edilmişdir.

İcraat - prosessual fəaliyyətin xüsusi növü olub, müəyyən qrup işlərin həll edilməsi qaydasının qanunla nizamlanmasıdır.

İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraat dedikdə, inzibati xətlər haqqında işlərin baxılması və zəruri hallarda inzibati tənbehlərin tətbiq edilməsinə yönəldilmiş, dövlət orqanlarının və onların vəzifəli şəxslərinin inzibati hüququn prosessual normaları ilə nizamlanan fəaliyyəti başa düşülür.

İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatda həyata keçirilən prosessual hərəkətlərin həcmindən və onların həyata keçirilmə vaxtından asılı olaraq icraatın aşağıdakı üç növünü göstərmək olar:

1. *Sürətləndirilmiş icraat.* Bu icraat növündə inzibati cərimə inzibati xətanın törədildiyi yerdə tətbiq edilir və alınır. Məsələn: Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 412-ci maddəsinə əsasən törədilmiş inzibati xətaya görə inzibati tənbeh növü kimi xəbərdarlıq tətbiq edildikdə və ya inzibati cərimənin miqdarı şərti maliyyə vahidinin səkkiz mislindən artıq

olmadıqda, inzibati xəta haqqında protokol tərtib edilmir. Belə hallarda səlahiyyətli vəzifəli şəxs tərəfindən inzibati xəta törədilən yerdə inzibati cərimə alınır və ya xəbərdarlıq rəsmiləşdirilir. İcraatın bu forması sürətləndirilmiş icraat adlandırılır. Sürətləndirilmiş icraatda inzibati xətanın aşkar edilməsi, törədilmiş xəta ilə əlaqədar aparılan araşdırma və inzibati tənbehin tətbiqi, eləcə də tətbiq edilmiş tənbehin icrası inzibati xəta törədilən yerdə həyata keçirilir. Lakin bu hal ümumi xarakter daşımır. Belə ki, törədilmiş inzibati xəta görə inzibati cərimənin miqdarı şərti maliyyə vahidi məbləğinin səkkiz misindən artıq olduqda və ya barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxs inzibati xəta hadisəsinin mövcudluğu ilə və ya tətbiq edilən tənbeh növü ilə razılaşmadıqda, yaxud təqsirkar inzibati xəta törədilən yerdə inzibati cəriməni ödəməkdən imtina etdikdə inzibati xəta haqqında protokol tərtib edilir. Belə hallarda isə icraat ümumi (adi) formada, yəni icraatın ikinci forması olan adi icraat şəklində həyata keçirilir.

2. Adi icraatda icraatın bütün mərhələləri mövcud olur. Bu mərhələlər aşağıdakılardır:

- iş üzrə icraata başlama;
- işin baxılması;
- iş üzrə qərarların yenidən baxılması;
- iş üzrə qərarların icrası.

3. Xüsusi icraat digər icraat növlərindən bir sıra prosessual hərəkətlərin inzibati xətalər qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş müddətdə və qaydada yerinə yetirilməsinə görə fərqlənir.

Bu fərqlərə aşağıdakıları aid etmək olar:

- inzibati xəta görə inzibati həbsin tətbiqinin mümkünlüyü;

- inzibati həbs nəzərdə tutan inzibati xəta haqqında protokolun tərtib edildikdən sonra dərhal baxılması üçün göndərilməsi (İXM, maddə 414.2) və bu protokolun daxil olduğu gün baxılması (İXM, maddə 422.3);

- inzibati qaydada tutulan şəxslər barəsində onların tutulduğu vaxtdan ən gec 48 saat keçənədək işin baxılması;

- inzibati həbs nəzərdə tutan inzibati xəta haqqında qərardan şikayətin verilmə müddəti (İXM, maddə 431.3).

Bu növ icraat İXM-in 69, 296, 301, 307-1, 310 və s. maddələrində göstərilən inzibati xətlər haqqında aparılır.

İcraatın hüquqi nizamlanması

Hüquqi nəzəriyyədə hüquq normalarının maddi və prosesual normalara bölünməsi qəbul edilmişdir. Maddi hüquq normaları subyektlərin hüquqi vəziyyətini, hüquq və vəzifələri möhkəmləndirir. Prosesual normalar isə fəaliyyəti nizamlamaq məqsədilə necə hərəkət etməli, hüquq və vəzifələri hansı qaydada həyata keçirməyi müəyyən edir.

İnzibati məsuliyyət institutu müxtəlif növ dövlət-məcburetə təsir tədbirlərinin müəyyən edilməsi və tətbiq edilməsi ilə bağlı olan kompleks məsələləri nizamlayan böyük sayda hüquqi normaların məcmusundan ibarətdir. Onun böyük hissəsini maddi normalar təşkil edir. Maddi normalar inzibati xətlərin sistemini, inzibati tənbehlərin növlərini, inzibati məsuliyyətin prinsiplərini müəyyən edir və digər məsələləri nizamlayır.

İnzibati prosesual normalar müvafiq maddi normaların reallaşdırılması qaydasını, onların tətbiq edilməsi prosedurasını, inzibati tənbehlərin köməkliyi ilə təqsirkar şəxslərə qarşı məcburetə təsir tədbirlərinin həyata keçirilməsi prosesini müəyyən edir. Başqa sözlə desək, inzibati hüququn prosesual normaları inzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatı tənzimləyir. İnzibati hüququn prosesual normaları vasitəsilə inzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraat dövlət idarəetmə prinsiplərinə və inzibati xətlər qanunvericiliyinin prinsiplərinə müvafiq olaraq həyata keçirilir.

Məlum olduğu kimi respublikanın hüquq sistemində daxil olan sahələr arasında cinayət və cinayət-prosesual sahələri xüsusi yer tutur və müvafiq olaraq Cinayət Məcəlləsi və Cinayət-Prosesual Məcəlləsi ilə tənzim olunur. Bununla yanaşı dövlətimizin hüquq sistemində digər sahələr də öz əksini tapmışdır. Bu sahələr arasında mülki münasibətlər də xüsusi yer tutur və müvafiq olaraq maddi normalar əsasında Mülki Məcəllə ilə nizama salınır. Mülki Məcəllə ilə müəyyən olunmuş

təzahürlərin həyatda reallaşdırılması üçün qanunvericilik tərəfindən müvafiq şəkildə prosessual normalar Mülki-Prosessual Məcəllədə yaradılmışdır.

Lakin inzibati hüquq normaları ilə mühafizə olunan ictimai münasibətlərin pozulması ilə başlanmalı olan icraatın həyata keçirilməsi üçün müstəqil qanunvericilik aktı qəbul olunmamışdır. Bütün bunları inzibati hüquqda həm maddi, həm də prosessual normalarının olmasından irəli gəlir. Söylənilən fikirlər öz təsdiqini Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsində tapmışdır. Bu Məcəllə 6 bölmədən, 35 fəsildən və 458 maddədən ibarətdir. Məcəllənin I-III bölmələrində, yəni 1-361 maddələri ilə inzibati xətalər qanunvericiliyinin sistemi, vəzifələri və prinsipləri, inzibati xəta və inzibati məsuliyyət, inzibati tənbeh və bu tənbehlərin tətbiqi qaydaları müəyyən olunmuş (maddiləşmiş), Məcəllənin IV-VI bölmələrində isə, yəni 362-458-ci maddələrində inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatı nizamlayan prosessual normalar öz əksini tapmışdır.

Qeyd olunan fikirlərdən aydın olur ki, inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraat, yalnız inzibati xətalər haqqında qanunvericiliyin normaları ilə həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikası İXM-in 1-ci maddəsinə əsasən: "1.1. Azərbaycan Respublikasının inzibati xətalər qanunvericiliyi bu Məcəllədən ibarətdir.

1.2. Bu Məcəllə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, hamılıqla qəbul edilmiş beynəlxalq hüququn normalarına və prinsiplərinə əsaslanır.

1.3. İnzibati məsuliyyət müəyyən edən və inzibati xətalər törətmiş şəxsin tənbeh edilməsini nəzərdə tutan qanunlar yalnız bu Məcəlləyə daxil olduqdan sonra tətbiq edilir."

Göründüyü kimi, inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın hüquqi nizamlanmasının əsasını Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi təşkil edir.

İcraatın vəzifələri və prinsipləri

Azərbaycan Respublikası İXM-in 362-ci maddəsinə əsasən inzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatın vəzifələri müəyyən edilmişdir.

İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatın vəzifələri aşağıdakılardır:

- *şəxslərin hüquqlarını və azadlıqlarını, onların qanuni mənafeələrini qorumaq;*

- *inzibati xəta haqqında hər bir işin hallarını vaxtında, hərtərəfli, tam və obyektiv surətdə aydınlaşdırmaq;*

- *inzibati xəta törətmiş şəxsi aşkar etmək və onu inzibati məsuliyyətə cəlb etmək;*

- *çıxarılmış qərarın icrasını təmin etmək;*

- *inzibati xətanın törədilməsinə kömək edən səbəbləri və şəraiti aşkar etmək;*

- *inzibati xətlərin qarşısını almaq.*

İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatın həyata keçirilməsi zamanı İXM-in 4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş inzibati xətlər qanunvericiliyinin prinsipləri və inzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatın əsas prinsipləri rəhbər tutulur.

Həmin prinsiplər aşağıdakılardır:

- *insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət edilməsi (İXM, maddə 5);*

- *qanunçuluq (İXM, maddə 6);*

- *qanun qarşısında bərabərlik (İXM, maddə 7);*

- *təqsirsizlik prezumpsiyası (İXM, maddə 8);*

- *ədalətlik (İXM, maddə 9);*

- *inzibati xətlərin qarşısının alınması (İXM, maddə 10);*

- *inzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatın aparıldığı dil (İXM, maddə 363);*

- *inzibati xətlər haqqında işlərə açıq baxılması (İXM, maddə 364);*

- *inzibati xəta haqqında iş üzrə məlumatların yayılmasının yolverilməzliyi (İXM, maddə 365);*

- *icraat iştirakçılarının müdafiə hüquqlarının təmin edilməsi (İXM, maddə 371-384);*

- icraatda vəkilin iştirakının məcburiliyi (İXM, maddə 376);

- icraatın operativliyi (İXM, maddə 36.1 və 422);

- iş üzrə obyektiv həqiqətin müəyyən edilməsi (İXM, maddə 385).

İnsan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət edilməsi prinsipi dedikdə, Azərbaycan Respublikası İXM-in 5-ci maddəsinə əsasən aşağıdakılar başa düşülməlidir:

İnsan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları ali dəyərə malikdir. Bu hüquqların və azadlıqların pozulmasına yol verən bütün dövlət orqanları (vəzifəli şəxslər) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyət daşıyırlar. İXM insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının dövlət orqanları (vəzifəli şəxslər) tərəfindən pozulmasının qarşısının alınmasını və onlara hörmət olunmasını təmin edir.

İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatın təmin edilməsi tədbirləri tətbiq edilərkən insan ləyaqətini alçaldan qərarların verilməsinə və hərəkət edilməsinə yol verilmir.

İXM-də öz əksini tapmış bu müddəə öz mənbəyini Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 12, 24, 26, 31, 46 və 71-ci maddələrindən, İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamədən, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında» Fərmanından götürmüşdür.

Qanunçuluq prinsipi Azərbaycan Respublikası İXM-in 6-cı maddəsinə əsasən aşağıdakıları özündə təsbit edir:

İnzibati xətlərə görə inzibati tənbeh İXM-ə uyğun olaraq tətbiq edilir. İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatın təmin edilməsi tədbirləri tətbiq edilərkən qanunvericiliyin tələblərinə əməl olunması yuxarı orqanların və vəzifəli şəxslərin idarə nəzarəti ilə, məhkəmə və ya prokuror nəzarəti ilə və şikayət etmək hüququ ilə təmin edilir.

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətlər qanunvericiliyinin analogiya üzrə tətbiqinə yol verilmir.

İXM-in 6-cı maddəsində qanunçuluğun təmin edilməsi barədə müəyyən olunmuş əsas müddəə öz mənbəyini Azərbaycan

Respublikası Konstitusiyasının 26, 60, 61, 71 və 79-cu maddələrindən götürmüşdür. Digər tərəfdən isə İXM-in 6-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş əsas müddələrin həyata keçirilməsinin təmin edilməsinə nəzarət "Məhkəmələr və hakimlər haqqında", "Polis haqqında" və "Prokurorluq haqqında" Qanunlar ilə həyata keçirilir.

Qanun qarşısında bərabərlik prinsipi Azərbaycan Respublikası İXM-in 7-ci maddəsində öz əksini tapmışdır. Bu maddənin məzmununda aşağıdakılar bir mənalı tələb olunur:

İnzibati xəta törətmiş şəxslər irqindən, milliyyətindən, dinindən, dilindən, mənşəyindən, cinsindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən və digər hallardan asılı olmayaraq qanun qarşısında bərabərdirlər və inzibati məsuliyyətə cəlb olunurlar.

Hüquqi şəxslər mülkiyyət formasından, olduqları yerdən, təşkilati-hüquqi formalarından və tabeçiliyindən asılı olmayaraq inzibati məsuliyyətə cəlb olunurlar.

İXM-in 7-ci maddəsi ilə müəyyən olunmuş qanun qarşısında bərabərlik prinsipi öz mənbəyini Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25, 60, 61 maddələrindən götürmüşdür.

Təqsirsizlik prezumpsiyası prinsipi Azərbaycan Respublikası İXM-in 8-ci maddəsi ilə müəyyən olunmuşdur. Həmin maddənin tələbinə əsasən, barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsin təqsiri İXM ilə nəzərdə tutulmuş qaydada sübuta yetirilmədikdə və bu, inzibati xəta haqqında iş üzrə icraata baxmış hakimin, səlahiyyətli orqanın (vəzifəli şəxsin) qüvvəyə minmiş qərarı ilə müəyyən edilmədikdə, o, təqsiri olmayan hesab edilir. İnzibati məsuliyyətə cəlb olunmuş şəxs öz təqsirsizliyini sübut etməyə borclu deyildir. İnzibati məsuliyyətə cəlb olunan şəxsin təqsirli olması barəsində olan şübhələr onun xeyrinə həll olunur.

İXM-in 8-ci maddəsində təsbit olunan təqsirsizlik prezumpsiyası prinsipi öz başlanğıcını Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 63-cü maddəsindən götürmüşdür.

Ədalətlik prinsipi Azərbaycan Respublikası İXM-in 9-cu maddəsinə əsasən tətbiq edilir. Bu prinsipə görə, inzibati xəta

törətmiş şəxs haqqında tətbiq edilən tənbeh ədalətli olmalıdır, yəni inzibati xətanın xarakterinə, onun törədilməsi hallarına uyğun, qanuni və əsaslı olmalıdır. Bir inzibati xətaya görə heç kəs iki dəfə inzibati məsuliyyətə cəlb oluna bilməz.

Inzibati xətaların qarşısının alınması prinsipi. Adı çəkilən prinsip barədə Azərbaycan Respublikası İXM-in 10-cu maddəsində deyilir: «Dövlət hakimiyyəti və ya yerli özünüidarəetmə orqanları, inzibati xətaların qarşısının alınması, inzibati xətaların törədilməsinə kömək edən səbəblərin və şəraitin aşkar edilməsi və aradan qaldırılması, vətəndaşların şüurunun və mədəniyyətinin yüksəldilməsi, Azərbaycan Respublikasının qanunlarına ciddi əməl etmək ruhunda tərbiyə olunması sahəsində tədbirlər hazırlayırlar və həyata keçirirlər.

Azərbaycan Respublikası İXM-in 363-cü maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasında inzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraat Azərbaycan dilində, yaxud müəyyən ərazidəki əhalinin çoxluq təşkil edən hissəsinin dilində aparılır. İşdə iştirak edən, inzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraatın aparıldığı dili bilməyən şəxslər ana dilində və ya bildiyi hər hansı başqa dildə məlumat, izahatlar, şikayət və ya vəsatət vermək hüququ ilə, habelə İXM ilə müəyyən edilmiş qaydada tərcüməçinin xidmətlərindən istifadə etmək hüququ ilə təmin olunur.

Inzibati xətalar haqqında işlərə açıq baxılması prinsipi. Azərbaycan Respublikası İXM-in 364-cü maddəsinə əsasən, dövlət, qulluq, kommertiya sirlərinin və qanunvericiliklə qorunan digər sirlərin yayılmasına gətirib çıxara bilən hallar istisna olmaqla, inzibati xətalar haqqında işlərə açıq baxılır.

İnzibati xətalar haqqında işlərin qapalı baxılmasına zərurət olduğu halda bu barədə qərardad qəbul edilir.

Inzibati xəta haqqında iş üzrə məlumatların yayılmasının yolverilməzliyi prinsipi. Bu prinsip Azərbaycan Respublikası İXM-in 365-cü maddəsinə əsasən tətbiq edilir: "İnzibati xəta haqqında iş üzrə məlumatlar yalnız icraatında inzibati xəta haqqında iş olan hakim, səlahiyyətli orqanın (vəzifəli şəxsin), belə məlumatlar zərər çəkmiş şəxsin şəxsi maraqlarına toxunduqda isə, habelə zərər çəkmiş şəxsin icazəsi ilə və onların mümkün hesab etdiyi həcmdə elan oluna bilər.

İcraat iştirakçılarının hüquqlarının təmin edilməsi prinsipi. İcraatın bu prinsipinin məqsədi və məzmunu dedikdə, icraatın bütün iştirakçılarının inzibati xətlər qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş hüquqlarının təmin edilməsi başa düşülür. İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatın iştirakçılarının hüquqları İXM-in 371-384-cü maddələrinə müvafiq olaraq təmin edilir. Məsələn, barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsin hüquqları (İXM, maddə 371); zərər çəkmiş şəxsin hüquqları (İXM, maddə 372), fiziki şəxsin qanuni nümayəndəsinin hüquqları (İXM, maddə 373); hüquqi şəxsin nümayəndəsinin hüquqları (İXM, maddə 374); müdafiəçi və nümayəndənin hüquqları (İXM, maddə 375) və s.

İcraatda vəkilin iştirakının məcburiliyi prinsipi. İXM-in 376-cı maddəsinə əsasən icraatda vəkilin iştirakının məcburi olması halları nəzərdə tutulmuşdur. İXM-in 376.1-ci maddəsinə əsasən, inzibati qaydada tutulan yetkinlik yaşına çatmayanların, icraatın aparıldığı dili bilməyənlərin lal, kar, kor, fiziki və ya psixi qüsurları üzündən özlərinin müdafiə hüququnu həyata keçirə bilməyən digər şəxslərin işlərində vəkilin iştirakı məcburidir. Göstərilən hallarda barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsin müdafiəçidən imtinası qəbul olunmur.

İcraatın operativliyi prinsipi. İcraatın operativliyi prinsipinin məzmunu birinci növbədə işin gedişatını müəyyən edən müddətlərin təyin edilməsindən ibarətdir. Məsələn, İXM-in 422.3-cü maddəsinə əsasən, inzibati həbs tənbeh növü nəzərdə tutulan inzibati xətlər haqqında işlərə inzibati xəta haqqında protokol daxil olduğu gün, inzibati qaydada tutulan şəxslər barəsində isə onların tutulduğu vaxtdan ən gec 48 saat keçənədək baxılır. İXM-in 422.1-ci maddəsinə əsasən, inzibati xətlər haqqında materialların baxılması üçün ümumi müddət təyin edilmişdir. Bu müddətə əsasən, inzibati xətlər haqqında materiallara qəbul edilən vaxtdan 15 (on beş) gün müddətində baxılmalıdır. Bütün bunlar öz növbəsində qeyd olunan icraatın çevik aparılmasına xidmət edir.

İş üzrə obyektiv həqiqətin müəyyən edilməsi prinsipi. Vəzifəli şəxslər inzibati xətlər haqqında işlərin təhqiqatını aparan zaman iş üzrə bütün halları və onların qarşılıqlı əlaqələrini

araşdırılmalı, onların həqiqətən mövcud olmalarını müəyyən etməli və bununla da icraatın bir tərəfli aparılmasını aradan qaldırmalı və iş üzrə əsaslı qərar qəbul edilməsini təmin etməlidir. Bu prinsipin həyata keçirilməsində əsasən İXM-in 385-394-cü maddələri rəhbər tutulur.

İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatın bütün prinsipləri bir-biri ilə bağlıdır və onlar vahid formada həyata keçirilməklə icraatın ahəngdar sistemini təşkil edirlər. Məhz bu səbəblərdən asılı olaraq icraat prosesində aşkarlıq prinsipi naminə maddi həqiqət prinsipini, operativlik prinsipi naminə isə qanunçuluq prinsipini pozmaq yolverilməzdir. Fikrimizcə, icraatın bütün prinsiplərinin ardıcılıqla həyata keçirilməsi ilə icraatın məqsədinə və onun qanun çərçivəsində həyata keçirilməsinə nail olmaq mümkündür.

İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatın vəzifələrinin tam, vaxtında və səmərəli yerinə yetirilməsinin təmin edilməsi və icraatda qanunçuluğun təmin edilməsi məqsədi ilə icraat iştirakçıları tərəfindən müəyyən vəsatətlər də qaldırıla bilər.

İXM-in 366-cı maddəsinə əsasən, inzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatda iştirak edən şəxslər icraatında həmin işlər olan hakimə, səlahiyyətli orqana (vəzifəli şəxsə) baxılması məcburi sayılan vəsatət vermək hüququna malikdirlər.

Vəsatət yazılı formada verilir və o, dərhal baxılmalıdır. Vəsatətin təmin olunmasından imtina edildikdə bu haqda qərardad qəbul edilir.

İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraat prosesində bəzi halların mövcudluğundan icraat başlanıla bilməz, başlanmış icraata isə xitam verilir. Bu hallar İXM-in 367-ci maddəsinə əsasən aşağıdakılardır:

- inzibati xəta hadisəsi olmadıqda;
- inzibati xəta tərkibi olmadıqda;
- şəxs son zərurət vəziyyətində hərəkət etdikdə;
- şəxs zəruri müdafiə vəziyyətində hərəkət etdikdə;
- inzibati məsuliyyət müəyyən edən normativ hüquqi akt ləğv olunduqda;

- inzibati xəta haqqında işə baxılan vaxt İXM-in 36-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş müddətlər başa çatdıqda;

- *barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsə aid eyni fakt üzrə inzibati tənbeh etmək haqqında hakim, səlahiyyətli orqanın (vəzifəli şəxsin) qərarı olduqda, yaxud inzibati xəta haqqında işə xitam verilməsi barəsində ləğv edilməmiş qərar olduqda, habelə həmin fakt üzrə cinayət işini başlamaq haqqında qərar olduqda;*

- *barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxs öldükdə.*

İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraat zamanı prokuror nəzarəti də həyata keçirilir. İXM-in 368-ci maddəsinə əsasən, prokuror öz səlahiyyətləri daxilində inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraat zamanı baş vermiş hər cür qanun pozuntusunun aradan qaldırılması üçün vaxtında qanunla nəzərdə tutulmuş tədbirlər görür və inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın aparılmasında Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının, qanunların və digər qanunvericilik aktlarının tətbiqinə və icrasına prokuror nəzarətini həyata keçirir.

Prokuror inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın başlanması haqqında qərar qəbul etmək, inzibati xətalər haqqında işlərin baxılmasında iştirak etmək, işin baxılması zamanı baş verən məsələlər üzrə rəy və ya vəsatət vermək, inzibati xəta haqqında iş üzrə qəbul edilən qərardan və ya qərardaddan protest vermək hüququna malikdir. Prokuror tərəfindən inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın başlanması haqqında qərar İXM-in 411-ci maddəsində müəyyən edilmiş müddətdə qəbul edilir. Həmin qərarla İXM-in 410-cu maddəsində olan məlumatlar göstərilir.

Yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində inzibati xətalər haqqında, habelə öz təşəbbüsü ilə başlanmış inzibati xətalər haqqında işlərin baxılmasının yeri və vaxtı prokurora bildirilir.

İnzibati xətalər qanunvericiliyində inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraat prosesində çəkilən məsrəflərin ödənilməsi qaydası da nəzərdə tutulmuşdur. İXM-in 369-cu maddəsinə əsasən, inzibati xətalər haqqında işlər üzrə məsrəflər şahidlərə, hal şahidlərinə, ekspertlərə, mütəxəssislərə və tərcüməçilərə verilmiş məbləğlərdən və maddi sübutların

saxlanması, göndərilməsi, daşınması və tədqiq edilməsinə xərclənən məbləğlərdən ibarətdir.

Fiziki şəxslər barəsində inzibati xətlər haqqında işlər üzrə məsrəflər dövlət hesabına ödənilir. Hüquqi şəxslər barəsində inzibati xətlər haqqında işlər üzrə məsrəflər isə həmin şəxslərin üzərinə qoyulur.

İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə məsrəflərin ölçüsü məsrəflərə aid olan çəkilməmiş xərcləri təsdiq edən işə əlavə edilmiş sənədlər əsasında müəyyən edilir.

Məsrəflər haqqında qəbul edilmiş qərar inzibati tənbeh tətbiq edilməsi və ya inzibati xəta haqqında iş üzrə icraata xitam verilməsi haqqında qərar da göstərilir.

İXM-in 370-ci maddəsinə əsasən zərər çəkənlərə, şahidlərə, ekspertlərə və tərcüməçilərə verilməli məbləğin ödənilməsi qaydası müəyyən edilmişdir. Adı səkilən maddəyə əsasən, icraatında inzibati xəta haqqında iş olan hakimin yanına, səlahiyyətli orqana (vəzifəli şəxsin yanına) gəlməklə əlaqədar zərər çəkənlərin, şahidlərin, ekspertlərin, mütəxəssislərin, tərcüməçilərin və hal şahidlərinin çəkdiyi xərclər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada ödənilir.

İcraatında inzibati xəta haqqında iş olan hakimin yanına, səlahiyyətli orqana (vəzifəli şəxsin yanına) zərər çəkmiş, şahid, ekspert, mütəxəssis, tərcüməçi və hal şahidləri kimi çağırılan şəxslərin işdə olmadıqları müddət ərzində iş yerində onların əmək haqqı müəyyən edilmiş qaydada saxlanılır.

Mütəxəssisin, ekspertin və tərcüməçinin əməyi Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada ödənilir.

§2. İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatın iştirakçıları, onların hüquqları və vəzifələri

İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraat bir sıra orqanların və vəzifəli şəxslərin hərəkətlərindən ibarətdir. İcraat prosesində əsas rolu dövlət orqanları və onların vəzifəli şəxsləri oynayır. Çünki bu subyektlər inzibati xətlər qanunvericiliyində

nəzərdə tutulmuş qaydalara müvafiq olaraq inzibati xətalərin aşkar edilməsi, inzibati tənbehlərin tətbiq edilməsi və onların icra edilməsi üzrə müxtəlif tədbirlər həyata keçirmək səlahiyyətinə malikdirlər.

İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatda digər şəxslərdə də iştirak edir. İcraatın iştirakçılarının bir qrupu öz maraqlarını müdafiə edir, digərləri isə ayrı-ayrı prosessual hərəkətlərin həyata keçirilməsinə köməklik göstərmək üçün cəlb edirlər.

İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatda iştirak edən orqan və vəzifəli şəxsləri, eləcə də digər iştirakçıları səlahiyyətlərinin məzmun və həcmi, onların icraatda iştirakının forma və metodları baxımdan bir neçə qrupa bölmək olar:

1) işin müqəddərətini müəyyən edən hüquqi sənədlər tərtib etmək və müvafiq hüquqi aktları qəbul etmək hüququna malik olan səlahiyyətli orqanlar və vəzifəli şəxslər;

2) işdə şəxsi marağı olan subyektlər;

3) icraatın həyata keçirilməsinə köməklik göstərən şəxslər və orqanlar;

4) icraatın xüsusi qrup iştirakçıları.

Səlahiyyətli orqan və vəzifəli şəxslər

İnzibati xətalər haqqında iş üzrə icraatda dövlət hakimiyyətini həyata keçirən dövlət orqanlarının və vəzifəli şəxslərin səlahiyyətləri eyni deyildir. İnzibati xətalər haqqında işlərə baxmaq səlahiyyəti olan orqanların növləri və onların səlahiyyətlərinin həcmi Azərbaycan Respublikası İXM-in 357-359-cu maddələrində və "Azərbaycan Respublikası İXM-in təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanının 3-cü bəndində dəqiqliyi ilə müəyyən edilmişdir.

İcraatın bu qrupuna daxil olan orqan və vəzifəli şəxslər onlara verilmiş səlahiyyətlər çərçivəsində aşağıdakı funksiyaları həyata keçirirlər:

- inzibati xətalər haqqında protokol tərtib edirlər;

- inzibati xəta haqqında işi baxılması üçün aidiyyəti üzrə göndərilər;

- qəbul edilmiş qərardan protest verirlər və ya etiraz edirlər;

- icraatın dayandırılması, təzələnməsi və icraata xitam verilməsi haqqında qərar qəbul edirlər;

- iş üzrə qərar qəbul edirlər, qərarı dəyişdirirlər və ya işə xitam verirlər;

- iş üzrə qəbul edilmiş qərarı icra edirlər və s.

İşdə şəxsi marağı olan subyektlər

İcraatın bu qrupuna daxil olan subyektlər birinci qrupa daxil olan icraat iştirakçılarından fərqli olaraq hakimiyyət səlahiyyətlərinə malik deyildirlər.

İcraatın bu qrupuna daxil olan subyektlər aşağıdakılardır:

- barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxs (İXM, maddə 371);

- zərər çəkmiş şəxs (İXM, maddə 372);

- fiziki şəxsin qanuni nümayəndələri (İXM, maddə 373);

- hüquqi şəxsin nümayəndəsi (İXM, maddə 374);

- müdafiəçi və nümayəndə (İXM, maddə 375).

Barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsin hüquq və vəzifələri Azərbaycan Respublikası İXM-in 371-ci maddəsində təsbit olunmuşdur.

Barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsin aşağıdakı hüquqları vardır:

- işin materialları ilə tanış olmaq;

- izahat vermək;

- sübutlar təqdim etmək;

- vəsatət və etirazlar vermək;

- işə baxılarkən müdafiəçinin hüquqi yardımından istifadə etmək;

- inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın təmin edilməsi tədbirlərinin tətbiqindən və iş üzrə qərardan şikayət vermək;

- ana dilində çıxış etmək və icraatın aparıldığı dildə danışa bilmirsə, tərcüməçinin xidmətlərindən və İXM ilə müəyyən edilmiş digər hüquqlardan istifadə etmək.

Barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxs barəsində icraat aşağıdakı qaydada aparılır:

- inzibati xətalər haqqında işlərə barəsində icraat aparılan şəxsin iştirakı ilə baxılır. Şəxsin iştirakı olmadan işə yalnız o hallarda baxıla bilər ki, işə baxılmasının yeri və müddəti barədə onda məlumat olsun və ya işə baxılmasını təxirə salmaq haqqında onun vəsatəti daxil olmasın, yaxud belə vəsatət rədd edilmiş olsun;

- inzibati xətalər haqqında işlərə baxarkən hakim, səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsin iştirakını məcburi hesab edə bilər;

- inzibati həbs və ya Azərbaycan Respublikasının hüudlarından kənara cənəbiləri və vətəndaşlığı olmayan şəxsləri inzibati qaydada çıxartma nəzərdə tutan inzibati xətalər haqqında işlərə baxılarkən barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsin iştirakı məcburidir;

- barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılarkən işin hallarının müzakirəsi yetkinlik yaşına çatmayanlara mənfi təsir göstərə biləcəyi hallarda, onlar müvəqqəti olaraq işdə iştirakdan kənarlaşdırıla bilərlər.

Zərər çəkmiş şəxs.

İXM-in 372-ci maddəsinə əsasən, inzibati xəta nəticəsində mənəvi, fiziki və ya maddi zərər dəymiş şəxs zərər çəkmiş şəxs sayılır.

Zərər çəkmiş şəxsin aşağıdakı hüquqları vardır:

- inzibati xəta haqqında iş üzrə bütün materiallarla tanış olmaq;

- izahat vermək;

- sübutlar təqdim etmək;

- vəsatət və etirazlar vermək;

- hüquqi yardımdan istifadə etmək;

- iş üzrə qəbul edilmiş qərardan şikayət vermək və İXM ilə müəyyən edilmiş digər hüquqlardan istifadə etmək.

Zərər çəkmiş şəxs barəsində icraat aşağıdakı qaydada aparılır:

- inzibati xətalər haqqında işlərə zərər çəkmiş şəxsin iştirakı ilə baxılır. Həmin şəxsin iştirakı olmadan işə yalnız o

hallarda baxıla bilər ki, işə baxılmasının yeri və müddətinin ona vaxtında bildirilməsi barədə məlumat olsun və ya işə baxılmasını təxirə salmaq haqqında ondan vəsatət daxil olmasın, yaxud belə vəsatət rədd edilmiş olsun;

- zərər çəkmiş şəxs İXM-in 377-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada şahid kimi sorğu-sual edilə bilər.

Fiziki şəxsin qanuni nümayəndələri.

Barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan fiziki şəxs və ya zərər çəkmiş şəxs yetkinlik yaşına çatmadıqda və ya fiziki, yaxud psixi qüsurlarına görə müstəqil olaraq hüquqlarını özləri həyata keçirmək imkanına malik olmadıqda, həmin şəxslərin mənafeyini təmsil etməyə onların qanuni nümayəndlərinin hüququ vardır.

Valideynlər, övladlığa götürənlər, qəyyumlar və himayəçilər fiziki şəxsin qanuni nümayəndələri hesab olunurlar.

Barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan fiziki şəxsin və ya zərər çəkmiş şəxsin qanuni nümayəndəsi olmadıqda, inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparın səlahiyyətli vəzifəli şəxs qəyyumluq və himayə orqanlarını qanuni nümayəndə hesab edir.

Fiziki şəxsin qanuni nümayəndəsi olan şəxslərin qohumluq əlaqələri və ya müvafiq səlahiyyətləri Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada müvafiq sənədlərlə təsdiq olunur.

Barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan fiziki şəxsin və ya zərər çəkmiş şəxsin qanuni nümayəndəsi təmsil etdiyi şəxs barəsində İXM ilə nəzərdə tutulmuş hüquqlara malikdir və vəzifələri daşıyır.

On səkkiz yaşına çatmayan şəxslər barəsində inzibati xətalər haqqında işlərə baxarkən hakim, səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) həmin şəxsin qanuni nümayəndəsinin iştirakını məcburi hesab edə bilər.

Hüquqi şəxsin nümayəndəsi.

Barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan və ya zərər çəkmiş olan hüquqi şəxslərin hüquqlarının və qanuni mənafehlərinin müdafiəsi onların nümayəndələri tərəfindən həyata keçirilir.

Hüquqi şəxsin rəhbəri, habelə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada hüquqi şəxsin mənfələrinin təmsil edilməsi etibar edilmiş digər şəxslər hüquqi şəxslərin nümayəndələri hesab edilir, hüquqi şəxsin nümayəndəsinin səlahiyyəti onun qulluq mövqeyini təsdiq edən sənədlərlə müəyyən edilir.

Hüquqi şəxs tərəfindən törədilmiş inzibati xətalər haqqında işlərə hüquqi şəxsin nümayəndəsinin və ya vəkilinin iştirakı ilə baxılır. Həmin şəxslərin iştirakı olmadan inzibati xəta haqqında işə yalnız o hallarda baxıla bilər ki, işə baxılmasının yeri və müddətinin ona vaxtında bildirilməsi barədə məlumat olsun və ya işə baxılmasını təxirə salmaq haqqında ondan vəsatət daxil olmasın, yaxud belə vəsatət rədd edilsin.

Inzibati xətalər haqqında işlərə baxarkən hakim, səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) hüquqi şəxsin nümayəndəsinin iştirakını məcburi hesab edə bilər.

Müdafiəçi və nümayəndə.

Barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsə hüquqi yardım göstərmək üçün inzibati xəta haqqında iş üzrə icraata müdafiəçi, zərər çəkmiş şəxsə hüquqi yardım göstərmək üçün isə nümayəndə buraxılır. Müdafiəçi sifəti ilə və nümayəndə kimi inzibati xəta haqqında iş üzrə icraatda vəkil və ya digər şəxslər iştirak edə bilər.

Inzibati xəta haqqında protokol tərtib edildiyi vaxtdan müdafiəçi və nümayəndə inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatda iştirak etməyə buraxılır. Törədilmiş inzibati xətaya görə fiziki şəxs barəsində inzibati qaydada tutmaq tətbiq edildiyi hallarda, müdafiəçi həmin şəxs inzibati qaydada tutulduğu vaxtdan inzibati xəta haqqında iş üzrə icraatda iştirak etməyə buraxılır.

Müdafiəçinin və nümayəndənin aşağıdakı hüquqları vardır:

- işin bütün materialları ilə tanış olmaq;
- sübutlar təqdim etmək;
- vəsatət və etirazlar vermək;
- işin baxılmasında iştirak etmək;
- inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın təmin edilməsi tədbirlərinin tətbiqindən və iş üzrə qəbul edilmiş qərardan şikayət vermək;

- *İXM ilə müəyyən edilmiş digər hüquqlardan istifadə etmək.*

Vəkilin səlahiyyəti hüquq məsləhətxanası və ya Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada hüquqi yardımın göstərilməsi fəaliyyəti ilə məşğul olan digər təşkilat tərəfindən verilən orderlə təsdiq edilir. Nümayəndənin səlahiyyəti qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada verilən etibarnamə ilə təsdiq edilir.

İnzibati qaydada tutulan yetkinlik yaşına çatmayanların, icraatın aparıldığı dili bilməyənlərin, lal, kar, kor, fiziki və ya psixi qüsurları üzündən özlərinin müdafiə hüququnu həyata keçirə bilməyən digər şəxslərin işlərində vəkilin iştirakı məcburidir.

Göstərilən hallarda barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsin müdafiəçidən imtinası qəbul olunmur. (İXM, maddə 376.1)

Barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxs tərəfindən seçilmiş vəkilin gəlməsi qeyri-mümkün olduqda səlahiyyətli subyekt - hakim, səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada həmin şəxsi vəkil ilə təmin edir.

Maddi vəziyyətinə görə öz hesabına vəkil tutmaq imkanı olmadıqda, inzibati qaydada tutulmuş şəxsə hüquqi yardım dövlətin vəsaiti hesabına göstərilir. Belə halda vəkil öz vəzifələrini yerinə yetirməkdən imtina edə bilməz.

İcraatın həyata keçirilməsinə köməklik göstərən şəxslər və orqanlar

İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın həyata keçirilməsinə köməklik göstərən şəxslər və orqanlar aşağıdakılardır:

- *şahid (İXM, maddə 377);*
- *hal şahidləri (İXM, maddə 379);*
- *mütəxəssis (İXM, maddə 380);*
- *ekspert (İXM, maddə 381);*
- *tərcüməçi (İXM, maddə 382).*

Şahidlər. *İnzibati xətalər haqqında işlərdə şahid qismində iş üzrə müəyyən edilməli olan hallar barədə məlumatı olan şəxslər çağırılı bilərlər.*

Şahid hakimin, səlahiyyətli orqanın (vəzifəli şəxsin) çağırışı ilə göstərilən vaxtda gəlməyə, doğru izahatlar verməyə, protokola daxil edilmiş izahatın imzası ilə təsdiq etməyə, iş üzrə ona məlum olan məlumatları bildirməyə və suallara cavab verməyə borcludur.

Şahidin özünə və yaxın qohumlarına qarşı izahat verməmək, tərcüməçinin köməyindən pulsuz istifadə etmək, izahatının doğru yazılması barədə protokola müvafiq qeydlər etmək hüququ vardır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 66-cı maddəsinə əsasən, heç kəs öz yaxın qohumları barədə izahat verməyə məcbur edilə bilməz.

"Yaxın qohumlar" dedikdə - valideynlər, uşaqlar, övladlığa götürənlər, övladlığa götürülənlər, doğma qardaş və bacılar, babalar, nənələr, nəvələr, habelə ər-arvad başa düşülür.

Yetkinlik yaşına çatmayan on dörd yaşında olan şəxslər pedaqoji işçinin və ya psixoloqun iştirakı ilə sorğu-sual edilir. Zərurət yarandıqda yetkinlik yaşına çatmayan şəxs qanuni nümayəndəsinin iştirakı ilə də sorğu-sual edilə bilər.

Bilə-bilə yalan izahat verməyə görə inzibati məsuliyyət haqqında şahidə xəbərdarlıq edilir. Şahid öz vəzifələrini yerinə yetirməkdən imtina etdikdə və ya çağırış üzrə gəlməkdən qəsdən boyun qaçırdıqda o, İXM-in 314-cü maddəsinə əsasən (Bilə-bilə yalan izahat və ya rəy vermə) inzibati məsuliyyətə cəlb edilir.

Şahid kimi sorğu-sual edilə bilməyən şəxslər aşağıdakılardır:

- fiziki və psixi qüsurlarına görə inzibati xəta haqqında iş üçün əhəmiyyətli olan hadisələri dərk edə bilməyən və onlar haqqında düzgün izahat verə bilməyən şəxs;

- müdafiəçi vəzifəsinin yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar olaraq inzibati xəta törətmiş şəxsin ona bildirdiyi hallar haqqında inzibati xəta törətmiş şəxsin vəkili;

- öz nümayəndə vəzifələrini icra etməsi ilə əlaqədar onlara məlum olmuş hallar haqqında fiziki şəxsin qanuni nümayəndəsi və ya hüquqi şəxsin nümayəndəsi.

Hal şahidləri.

İşin nəticəsində maraqlı olmayan və yetkinlik yaşına çatmış şəxslər inzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatın aparılmasında iştirak etmək üçün icraatında inzibati xəta haqqında iş olan vəzifəli şəxs tərəfindən hal şahidi kimi dəvət olunurlar və onların sayı iki nəfərdən az ola bilməz.

Şəxsi axtarış, şeyləri yoxlama (İXM, maddə 402), nəqliyyat vasitəsinə baxış (İXM, maddə 403), şeyləri və sənədləri götürmə (İXM, maddə 404), eləcə də sərxoşluq vəziyyətinin müayinəsi (İXM, maddə 406) aparılarkən hal şahidlərinin iştirakı məcburidir. Hal şahidləri onların iştirakı ilə həyata keçirilən prosessual hərəkətləri, onların məzmununu və nəticəsini protokolda öz imzaları ilə təsdiq edirlər.

Hal şahidlərinin inzibati xəta haqqında iş üzrə icraatda iştirak etmələri protokolda qeyd edilir. İnzibati xəta haqqında iş üzrə prosessual hərəkətlər barəsində hal şahidlərinin qeydləri protokolda göstərilir.

Zəruri hallarda inzibati xəta haqqında iş üzrə icraatda hal şahidləri şahid kimi sorğu-sual edilə bilərlər.

Mütəxəssislər.

İnzibati xətlər haqqında işlərin nəticəsində şəxsən maraqlı olmayan, sübutların aşkar edilməsində, götürülməsində və rəsmiləşdirilməsində, habelə texniki vasitələrin tətbiq edilməsində kömək göstərilməsi üçün xüsusi biliyə malik olan hər hansı bir şəxs icraatında inzibati xəta haqqında iş olan vəzifəli şəxs tərəfindən inzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatda iştirak etmək üçün mütəxəssis kimi dəvət oluna bilər.

Mütəxəssisin aşağıdakı vəzifələri vardır:

- icraatında inzibati xəta haqqında iş olan hakimin, səlahiyyətli orqanın (vəzifəli şəxsin) çağırışı üzrə gəlmək;
- sübutların aşkar edilməsində, götürülməsində, rəsmiləşdirilməsində iştirak etmək;
- yerinə yetirdiyi hərəkətlər barədə izahatlar vermək;
- bu hərəkətlərin məzmununu və nəticəsini protokolda öz imzası ilə təsdiq etmək;
- inzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatda iştirakı rədd edilən hallardan biri olduqda (İXM, maddə 383.2), mütəxəssisi

dəvət etmiş səlahiyyətli vəzifəli şəxsə özü-özünə etiraz etmə haqqında məlumat vermək.

Mütəxəssisin aşağıdakı hüquqları vardır:

- iştirak etdiyi və onun predmetinə aid olan inzibati xəta haqqında işin materialları ilə tanış olmaq;

- icraatında inzibati xəta haqqında iş olan hakimin, səlahiyyətli orqanın (vəzifəli şəxsin) icazəsi ilə barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsə, zərər çəkmiş şəxsə, şahidlərə mütəxəssisin apardığı işin predmetinə aid olan suallar vermək;

- aparılan hərəkətlərə dair qeydlər və izahatlar vermək.

Bilə-bilə yalan izahat verinəsinə görə inzibati məsuliyyət haqqında mütəxəssisə xəbərdarlıq edilir. Mütəxəssis öz vəzifələrini yerinə yetirməkdən imtina etdikdə və ya çağırış üzrə gəlməyə qəsdən boyun qaçırdıqda o, İXM-in 315-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada inzibati məsuliyyətə cəlb edilir.

Ekspert.

Elm, incəsənət, texnika və ya sənət sahəsində məsələlərin izahı üçün ekspertizanın aparılması və ekspert rəyinin verilməsi üçün kifayət qədər xüsusi biliyə malik olan və inzibati xəta haqqında işin nəticəsində şəxsən maraqlı olmayan şəxs ekspert kimi dəvət olunur.

Ekspertin aşağıdakı vəzifələri vardır:

- icraatında inzibati xəta haqqında iş olan hakimin, səlahiyyətli orqanın (vəzifəli şəxsin) çağırışı üzrə gəlmək;

- təqdim edilmiş obyektlərin və iş üzrə materialların tam və hərtərəfli tədqiqatını aparmaq və qoyulmuş suallar üzrə əsaslandırılmış və obyektiv rəy vermək;

- inzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraatda iştirakı rədd edilən hallardan biri olduqda (İXM, maddə 383.2), ekspertizanı təyin etmiş hakimə, səlahiyyətli orqana (vəzifəli şəxsə) ekspertizanın aparılmasından özü-özünə etiraz etmə haqqında məlumat vermək.

Verilən suallar ekspertin xüsusi biliyindən kənara çıxdıqda, tədqiqat obyektləri və iş üzrə materiallar rəy verilməsi üçün yararsız olduqda və ya kifayət qədər olmadıqda ekspert rəy verməkdən imtina edə bilər.

Ekspertin aşağıdakı hüquqları vardır:

- ekspertizanın predmetinə aid olan iş üzrə materiallarla tanış olmaq;

- iş üzrə rəy verilməsi üçün zəruri olan əlavə materialların təqdim olunması barədə vəsatət vermək;

- ekspertizanın predmetinə aid olan məlumatların aydınlaşdırılması üçün icraatında inzibati xəta haqqında iş olan hakimın, səlahiyyətli orqanın (vəzifəli şəxsin) icazəsi ilə barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsə, zərər çəkmiş şəxsə, şahidlərə suallar vermək;

- qoyulmuş suallardan əlavə ekspertizanın predmetinə aid olan və iş üçün əhəmiyyətli sayılan digər halları öz rəyində göstərmək.

Ekspertin rəyində aşağıdakılar öz əksini tapır:

- ekspertizanın aparıldığı tarix və yer;

- ekspertizanın aparılmasının əsasları;

- ekspertizanı təyin etmiş orqan və ya şəxs (vəzifəsi) haqqında məlumat;

- ekspertiza idarəsi və ekspert haqqında (soyadı, adı, atasının adı, təhsili, ixtisası, ekspert kimi iş stajı, elmi vəzifəsi və elmi dərəcəsi, tutduğu vəzifə) məlumat;

- billə-bilə yalan rəy verməsinə görə məsuliyyət barədə ona xəbərdarlıq edilməsi;

- ekspert qarşısında qoyulmuş suallar;

- ekspertizanın aparılması üçün ekspertə təqdim edilmiş tədqiqat obyektləri və iş üzrə materiallar;

- ekspertizanın aparılması zamanı iştirak etmiş proses iştirakçıları haqqında məlumat;

- istifadə edilən metodlar göstərilməklə tədqiqatın məzmunu və nəticələri;

- tədqiqatın nəticələrinin qiymətləndirilməsi, qoyulmuş suallar üzrə yekun nəticələrin əsaslandırılması və dürüst ifadə olunması.

Bilə-bilə yalan rəy verməsinə görə inzibati məsuliyyət haqqında ekspertə xəbərdarlıq edilir. Ekspert öz vəzifələrini yerinə yetirməkdən imtina etdikdə və ya çağırış üzrə gəlməkdən

qəsdən boyun qaçırdıqda o, İXM-in 315-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada inzibati məsuliyyətə cəlb edilir.

Tərcüməçi.

İnzibati xətlər haqqında işlərin nəticəsində şəxsən maraqlı olmayan, yetkinlik yaşına çatmış və tərcümə üçün zəruri olan dilləri bilən hər hansı bir şəxs inzibati xətlər haqqında işlərin icraatında tərcüməçi ola bilər.

Tərcüməçi, icraatında inzibati xəta haqqında iş olan hakim, səlahiyyətli subyekt tərəfindən təyin edilir.

Tərcüməçi, icraatında inzibati xəta haqqında iş olan hakimin, səlahiyyətli orqanın (vəzifəli şəxsin) çağırışı üzrə gəlməyə və ona tapşırılan tərcüməni tam və dəqiq yerinə yetirməyə və tərcümənin düzgünlüyünü öz imzası ilə təsdiq etməyə borcludur.

İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatda iştirakı rədd edən hallardan biri olduqda tərcüməçi onu dəvət etmiş səlahiyyətli vəzifəli şəxsə özü-özünə etiraz etmə haqqında məlumat verməlidir.

Bilə-bilə yanlış tərcümə etməsinə görə inzibati məsuliyyət haqqında tərcüməçiyə xəbərdarlıq edilir. Tərcüməçi bilə-bilə yanlış tərcümə etdikdə və ya məhkəmə və digər orqanların qərarlarının icrası üzrə, çağırış üzrə gəlməkdən qəsdən boyun qaçırdıqda və tərcümə etməkdən imtina etdikdə isə İXM-in 315-ci maddəsinə görə inzibati məsuliyyət daşıyır.

İnzibati xətanın törədilməsi nəticəsində inzibati xətlər haqqında işlərin başlanmasına səbəb olan qaydalara riayət olunması üzərində nəzarəti həyat keçirən dövlət orqanlarının əməkdaşları, yaxud əvvəllər həmin işlər üzrə digər iştirakçı qismində çıxış etmiş şəxslər inzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatda müdafiəçi və ya nümayəndə ola bilməzlər.

Mütəxəssis, ekspert və tərcüməçi aşağıdakı hallarda inzibati xəta haqqında iş üzrə icraatda iştirak edə bilməzlər:

- inzibati xəta törətmiş şəxslə, zərər çəkmiş şəxslə, onun nümayəndəsi (qanuni nümayəndəsi) ilə, vəkillə, prokurorla, hakimlə, kollegial orqanın üzvü ilə və ya icraatında inzibati xəta haqqında iş olan vəzifəli şəxslə qohumluq əlaqələri olduqda;

- əvvəllər həmin işlər üzrə digər iştirakçı qismində iştirak etdikdə;

- işin nəticəsi ilə birbaşa və ya dolayısı ilə maraqlı olması barədə kifayət qədər əsaslar olduqda.

Yuxarıda göstərilən hallar olduqda, vəkil, nümayəndə (qanuni nümayəndə), mütəxəssis, ekspert və ya tərcüməçi inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatda iştirak etməkdən kənarlaşdırılmalıdır.

Özü-özünə etiraz etmə və ya etiraz etmə haqqında ərizə icraatında inzibati xəta haqqında iş olan hakimə, səlahiyyətli subyektə təqdim edilir və onlar tərəfindən etirazın təmin edilməsi və ya təmin edilməməsi barədə qərardad qəbul edilir.

İcraatın xüsusi qrup iştirakçıları

İcraatın bu qrup iştirakçılarına aşağıdakıları aid etmək olar:

- ictimai birliklər;

- inzibati xəta törətmiş şəxsin iş yeri, yaşayış yeri və təhsil aldığı müəssisə üzrə rəhbərlik.

Adları çəkilən iştirakçıların əsas vəzifəsi inzibati xəta törədənlərə tərbiyəvi təsirin göstərilməsindən ibarətdir. Bir sıra hallarda onlar təqsirli şəxs barəsində tətbiq edilmiş təsir tədbirləri barədə məlumat verməlidir. Bəzi hallarda bu orqanlar İXM-in 455.5-ci maddəsinə əsasən vəsatət qaldıra bilərlər. Məsələn, nəqliyyat vasitələrini idarə etmə hüququnun və ya ov hüququnun müəyyən müddətə məhdudlaşdırılması barədə qərar qəbul etmiş səlahiyyətli subyekt göstərilən hüququn məhdudlaşdırılması müddətini, təyin edilmiş müddətin azı yarısı keçdikdən sonra nəqliyyat vasitələrini idarə etmə hüququ və ya ov hüququ məhdudlaşdırılmış şəxsin işlədiyi və ya oxuduğu müəssisənin, idarənin, təşkilatın vəsatəti ilə azalda bilər.

§3. İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatda sübutlar və onların qiymətləndirilməsi

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 8-ci maddəsinə əsasən, barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsin təqsiri İnzibati Xətalər Məcəlləsi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada sübuta yetmədikdə və bu, inzibati xəta

haqqında iş üzrə icraata baxmış hakimin, səlahiyyətli orqanın (vəzifəli şəxsin) qüvvəyə minmiş qərarı ilə müəyyən edilmədikdə o, təqsiri olmayan hesab edilir.

İnzibati məsuliyyətə cəlb olunan şəxs öz təqsirsizliyini sübut etməyə borclu deyildir. İnzibati məsuliyyətə cəlb olunmuş şəxsin təqsirli olması barəsində olan şübhələr onun xeyrinə həll olunur.

Göstərilən maddədən göründüyü kimi, şəxsin təqsiri müəyyən edilmiş qaydada sübut edilməlidir. Sübut etmə vəzifəsi işə baxan orqan (vəzifəli şəxs) üzərinə qoyulub. Bu vəzifə həm də Azərbaycan Respublikası İXM-in 362-ci maddəsində inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın vəzifəsi kimi müəyyən edilmişdir.

Sübut etmə prosesi özündə sübutların aşkar edilməsini, onların tədqiq edilməsini və sənədləşdirilməsini cəmləşdirir.

İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatda aşağıdakı hallar müəyyən edilməli və sübuta yetirilməlidir:

- *inzibati xəta hadisəsi (inzibati xəta törədilmişdir);*

- *inzibati xəta törətmiş şəxs;*

- *inzibati xəta törətməkdə şəxsin təqsiri;*

- *inzibati məsuliyyəti ağırlaşdıran və yüngülləşdirən hallar;*

- *inzibati xəta nəticəsində vurulan zərərin xarakteri və miqdarı;*

- *inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatı rədd edən hallar;*

- *işin düzgün həlli üçün əhəmiyyətli olan digər hallar, habelə inzibati xətanın törədilməsinə kömək edən səbəblər və şərait (İXM, maddə 385).*

Yuxarıda göstərilən hər bir hal sübutlarla təsdiq olunmalıdır.

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 386-ci maddəsinə əsasən, inzibati xətalər haqqında işlər üzrə sübutlar, inzibati xətanın olub-olmamasını, inzibati xəta törədən şəxsin təqsirini və işin düzgün həlli üçün əhəmiyyətli olan digər halları müəyyən etməkdən ötrü hakimin, səlahiyyətli orqanın (vəzifəli şəxsin) əsaslına bildiyi hər cür faktiki məlumatlar sayılır.

Bu məlumatlar İXM-in 386.2-ci maddəsinə əsasən, maddi sübutlarla, barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsin, zərər çəkmiş şəxslərin, şahidlərin izahatları ilə, digər sənədlərlə, xüsusi texniki vasitələrin göstəriciləri ilə, ekspertin rəyi ilə, inzibati xəta haqqında protokolla, Inzibati Xətalər Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş digər protokollarla müəyyən edilir. Həmin Məcəllənin 386.3-cü maddəsinə əsasən, qanuna zidd olaraq əldə edilmiş sübutların istifadə edilməsinə yol verilmir.

Maddi sübutlar inzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektı olan, yaxud üzərində inzibati xətanın izlərini saxladığına görə inzibati xəta haqqında iş üzrə əhəmiyyət kəsb edən halların müəyyən edilməsinə kömək edən predmetlər hesab edilir (İXM, maddə 387.1).

İcraatla bağlı zərurət yarandıqda maddi sübutların fotosəkilləri çəkilir və onlar inzibati xəta haqqında işə əlavə edilir. Maddi sübutlar inzibati xəta haqqında protokolda qeyd edilir.

İcraatında inzibati xəta haqqında iş icraatında olan səlahiyyətli subyekt iş qurtaranadək maddi sübutların saxlanılmasının təmin edilməsi üçün zəruri tədbirlər görməli, habelə inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat başa çatdıqdan sonra maddi sübutlar haqqında qərar qəbul etməlidir.

Barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsin izahatı iş üzrə ona məlum olan hallar və işdə olan sübutlar üzrə şifahi və ya yazılı formada verilən məlumatlardan ibarətdir.

Barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsin izahatı inzibati xəta haqqında protokolda, inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın təmin edilməsi tədbirlərinin tətbiq edilməsi haqqında protokolda, inzibati xəta haqqında işə baxma protokolunda göstərilir. Zəruri hallarda bu izahat yazılı formada qeyd edilir və inzibati xəta haqqında işə əlavə edilir.

Zərər çəkmiş şəxsin və şahidlərin izahatları şifahi və ya yazılı formada olan və inzibati xəta haqqında iş üzrə müəyyən edilməli olan hallar haqqında məlumatlardan ibarətdir.

Zərər çəkmiş şəxsin və şahidin izahatları inzibati xəta haqqında protokolda, inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın təmin edilməsi tədbirlərinin tətbiq edilməsi haqqında protokolda, inzibati xəta haqqında işə baxma protokolunda göstərilir. Lazım

gəldikdə bu izahatlar yazılı formada qeyd edilir və inzibati xəta haqqında işə əlavə edilir.

Mənbəyi məlum olmayan məlumatlara əsaslanan şahid izahatları sübut kimi qəbul edilmir.

İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatda sübut etmə mənbələrindən biri də sənədlərdir. İXM-in 390-cı maddəsinə əsasən sənədlərdə müəssisələrin, idarələrin, təşkilatların, vəzifəli şəxslərin və fiziki şəxslərin təsdiq etdikləri və ya şərh etdikləri məlumatların inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat üçün əhəmiyyəti varsa, bu sənədlər iş üzrə sübutlar hesab edilir. Sənədlər yazılı və ya digər formada müəyyən edilmiş məlumatları özündə əks etdirə bilər. Fotoşəkillər, səsyazma və ya videoyazı materialları, məlumat bazası və məlumat bankı, eləcə də digər məlumatların daşıyıcıları sənədlər hesab olunur.

İnzibati xəta haqqında iş icraatında olan səlahiyyətli subyekt inzibati xəta haqqında işin mahiyyəti üzrə baxılmasına qədər sənədlərin qorunub saxlanması üçün zəruri tədbirlər görməli, eləcə də işə baxıldıqdan sonra onlar haqqında qərar qəbul etməlidir.

İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatda sübut kimi xüsusi texniki vasitələrin göstəriciləri də istifadə oluna bilər. İXM-nin 391-ci maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada ölçü cihazı kimi təsdiq edilən, müvafiq sertifikatı olan və meteoroloji sınaqdan keçmiş ölçü cihazları xüsusi texniki vasitələr adlanır.

Xüsusi texniki vasitələrin göstəriciləri inzibati xətalər haqqında işlər üzrə protokolda qeyd edilir.

İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın aparılması zamanı bəzən xüsusi biliklərə də ehtiyac olur. İXM-in 392-ci maddəsinə əsasən, inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraat zamanı əhəmiyyət kəsb edən hər hansı məsələnin həlli üçün elm, incəsənət, texnika və ya sənət sahəsində xüsusi bilik tələb edən məsələlərin aydınlaşdırılması məqsədilə hakim, səlahiyyətli subyektin qərarı ilə ekspertiza təyin edilə bilər.

Ekspertizanın təyin edilməsi barədə qərardadda aşağıdakılar göstərilir:

- ekspertizanın təyin olunması üçün əsaslar;

- ekspertin soyadı, adı və atasının adı və ya ekspertiza aparılacaq idarənin adı;
- ekspertin rəy verməli olduğu məsələlər;
- ekspertin sərəncamına verilən materiallar;
- ekspertə onun hüquq və vəzifələrinin izah edilməsi və bilə-bilə yalan rəy verilməsinə görə inzibati məsuliyyət barədə xəbərdarlıq haqqında qeyd.

Ekspertiza təyin edilərkən ekspertin qarşısında qoyulan suallar onun xüsusi biliyindən kənarə çıxmamalıdır.

İcraatında inzibati xəta haqqında iş olan səlahiyyətli subyekt olan ekspertizanın təyin olunması haqqında qəbul edilmiş qərardada icraya göndərinməmişdən əvvəl barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsi, zərər çəkmiş şəxsi tanış etməli, onların hüquqlarını izah etməlidir.

Ekspert öz adından yazılı formada rəy verir və onu imzalayır. Ekspertin rəyində ekspertizanın aparıldığı tarix və yer, ekspertizanın aparılmasının əsasları, onun məzmunu, habelə ekspertin qarşısında qoyulmuş suallar üzrə əsaslandırılmış cavablar və yekun nəticələr göstərilir.

İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın vəzifələrinin yerinə yetirilməsində əlavə məlumatlar da tələb edilə bilər. İXM-in 393-cü maddəsinə əsasən, icraatında inzibati xəta haqqında iş olan səlahiyyətli subyekt işin həll edilməsi üçün zəruri olan əlavə məlumatların tələb edilməsi barədə qərardad qəbul edə bilər. Məlumatlar tələb edildiyi gündən üç gün müddətində, inzibati həbs nəzərdə tutulan inzibati xəta törədildikdə isə dərhal müvafiq orqanlara, təşkilatlara, idarələrə və müəssisələrə göndərilməlidir.

Müvafiq orqanlardan, təşkilatlardan, idarələrdən və müəssisələrdən tələb edilən məlumatların təqdim edilməsi qeyri-mümkün olduqda, onlar üç günədək müddətində qərardad qəbul etmiş hakimə, səlahiyyətli orqana (vəzifəli şəxsə) bu barədə yazılı formada xəbər verməyə bərludurlar.

İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın vəzifələrinin vaxtında, hərtərəfli, tam və obyektiv yerinə yetirilməsi nəticəsində aşkar edilmiş və toplanmış sübutların qiymətləndirilməsinin əhəmiyyəti böyükdür.

İnzibati xətalər haqqında işlərə baxan hakim, kollegial orqanın üzvü, vəzifəli şəxs işin bütün hallarının məcmusunun hərtərəfli, tam və obyektiv surətdə baxılmasına əsaslanan öz daxili inamı ilə subutları qiymətləndirir. Heç bir sübutun qabaqcadan müəyyən edilmiş qüvvəsi yoxdur.

İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatı həyata keçirən zaman hakim, səlahiyyətli orqan və ya vəzifəli şəxs fiziki şəxs tərəfindən törədilmiş inzibati xətdə cinayət əlamətlərini aşkar etdikdə, İXM-in 395-ci maddəsinə əsasən, həmin materialları prokurora, ibtidai istintaq və ya təhqiqat orqanına göndərir.

§4. İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın təmin edilməsi tədbirlərinin növləri, onların tətbiq edilməsinin əsasları və qaydası

Azərbaycan Respublikası İXM-in 396-408-ci maddələrində inzibati xətalər haqqında işlərin icraatını təmin etmək tədbirlərinin tətbiq edilməsinin əsasları, məqsədləri və qaydaları müəyyən edilmişdir.

İXM-in 396.1-ci maddəsinə əsasən, inzibati xətalərin qarşısını almaq, şəxsiyyəti müəyyən etmək, inzibati xəta haqqında protokolun yerində tərtibi mümkün olmadıqda, onun tərtibi vacibdirsə, onu tərtib etmək, işlərə vaxtında və düzgün baxılmasını, inzibati xətalər haqqında işlərə dair qərarların icrasını təmin etmək məqsədilə səlahiyyətli vəzifəli şəxs aşağıda göstərilən tədbirləri tətbiq edə bilər:

- gətirilmə;
- inzibati qaydada tutma;
- şəxsi axtarış, fiziki şəxsdə olan şeyləri yoxlama;
- nəqliyyat vasitəsinə baxış;
- şeyləri və sənədləri götürmə;
- nəqliyyat vasitəsinin idarə olunmasından kənar etmə;
- sərxoşluq vəziyyətini müayinə etmə;
- nəqliyyat vasitələrini saxlama və onların istismarını qadağan etmə.

İnzibati xətalər haqqında işlərin icraatının təmin edilməsi ilə bağlı tədbirlərin qanunsuz tətbiq edilməsi nəticəsində dəymiş

zərər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada ödənilir.

İnzibati xətlər haqqında işlərin icraatını təmin etmək tədbirləri öz məzmunları, tətbiq edilmə əsasları, məqsədləri və qaydaları baxımından bir-birindən fərqlənirlər.

Gətirilmə

(Azərbaycan Respublikası İXM-in 397-ci maddəsi)

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətlər Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş hallarda, eləcə də barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan fiziki şəxs, onun qanuni nümayəndəsi, hüquqi şəxsin nümayəndəsi və ya şahidlər gətirilə bilərlər.

On altı yaşına çatmayan şəxslər və hamilə qadınlar barəsində gətirilmə tətbiq edilə bilməz.

İnzibati xəta haqqında işə baxan səlahiyyətli subyektin qərarı əsasında fiziki şəxsin gətirilməsi onun yaşadığı və ya olduğu yer üzrə Azərbaycan Respublikasının daxili işlər orqanları tərəfindən həyata keçirilir.

İnzibati qaydada tutma

(Azərbaycan Respublikası İXM-in 398-ci maddəsi)

İnzibati qaydada tutma, yəni fiziki şəxsin azadlığının qısa müddətə məhdudlaşdırılması, müstəsna hallarda inzibati xəta haqqında işin düzgün və vaxtında baxılmasının və ya inzibati xəta haqqında iş üzrə qərarın icrasının təmin edilməsi üçün zəruri hesab edildikdə tətbiq edilə bilər.

İnzibati qaydada tutma aşağıda göstərilən səlahiyyətli subyektlər tərəfindən həyata keçirilir:

- Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin (polis orqanlarının) vəzifəli şəxsləri – xırda xuliqanlıq edildikdə, şəxs polis işçisinin, habelə hərbi qulluqçunun qanuni sərəncamına və ya tələbinə qəsdən tabe olmadıqda, ov, balıq ovu və balıq ehtiyatlarını mühafizə qaydaları pozulduqda;

- Azərbaycan Respublikası Dövlət Sərhəd Xidməti (onun orqanlarının) vəzifəli şəxsləri – sərhəd rejimi, sərhədboyu (sərhədboyu zolaq) rejim və ya Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrində rejim pozulduqda;

- mühafizə olunan obyektin olduğu yerdə hərbişdirilmiş mühafizə dəstəsinin yuxarı vəzifəli şəxsi – mühafizə edilən obyektlərə, digər dövlət əmlakına və ya ictimai əmlaka qəsd edilməsi ilə əlaqədar inzibati xətlər törədildikdə;

- Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyinin (onun orqanlarının) vəzifəli şəxsləri – Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin nəqliyyat vasitələrini idarə edən sürücülər və ya başqa şəxslər tərəfindən yol hərəkəti qaydaları pozulduqda;

- fəvqəladə vəziyyət elan olunmuş yerin komendantlığının və xüsusi idarəetmə orqanlarının vəzifəli şəxsləri fəvqəladə vəziyyət rejimi pozulduqda.

İnzibati qaydada tutulan şəxsə İXM ilə müəyyən edilmiş hüquqları izah olunmalı, bu barədə inzibati qaydada tutma haqqında protokolda müvafiq qeyd aparılmalıdır.

İnzibati xəta törətmiş şəxsin inzibati qaydada tutulması İXM-in 399.2-ci və 399.3-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş hallar, yəni sərhad rejiminin, sərhadboyu rejimin pozulması və barəsində inzibati həbs tənbeh növünün tətbiqini nəzərdə tutan inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat istisna olmaqla *üç saatdan çox* ola bilməz.

Sərhad rejimini, sərhadboyu (sərhadboyu zolaq) rejimini və ya Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhadinin buraxılış məntəqələrində rejimi pozduğuna görə barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxs tərəfindən törədildiyi xətanın hallarını, habelə onun şəxsiyyətini müəyyən etmək üçün inzibati qaydada tutma *24 saatadək müddətə* və ya inzibati xəta törədən şəxsiyyətini təsdiq edən sənədlər olmadıqda, hakimin qərarı ilə *üç günədək müddətə* tutula bilər.

Barəsində *inzibati həbs tənbeh növünün tətbiqini nəzərdə tutan inzibati xəta* haqqında iş üzrə icraat aparılan *şəxsin inzibati qaydada tutulması 24 saatdan çox* ola bilməz.

İnzibati qaydada tutma müddəti inzibati xəta törətmiş şəxsin protokol tərtib etmək üçün gətirildiyi vaxtdan, sərxoş halda olmuş şəxsin isə, ayıldığı vaxtdan hesablanır. İnzibati xəta törətmiş şəxsin sərxoş halda olması və ya onun ayılması hakimin rəyi əsasında müəyyən edilir.

İnzibati xəta törətmiş şəxsi tutma haqqında hər bir halda protokol tərtib edilir və protokolda aşağıdakı məlumatlar göstərilir:

*- protokolu tərtib edildiyi tarix və yer;
- protokolu tərtib etmiş şəxsin vəzifəsi, soyadı, adı və atasının adı;*

*- tutulanın şəxsiyyəti haqqında məlumat;
- tutmanın vaxtı və səbəbləri.*

Müvafiq protokol onu tərtib etmiş vəzifəli şəxs və tutulmuş şəxs tərəfindən imzalanır. Tutulmuş şəxs protokolu imzalamaqdan imtina etdikdə, bu barədə protokolda qeyd edilir. Tutulmuş şəxsin izahat vermək və protokolu məzmunu barədə öz mülahizələrini təqdim etmək, habelə protokolu imzalamaqdan imtina etməsinin səbəblərini göstərmək hüququ vardır. Onun bu izahatı və mülahizələri protokola əlavə olunur.

Səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) inzibati qaydada tutulmuş şəxsin İXM ilə müəyyən edilmiş hüquqlarının təmin edilməsi üçün aşağıdakı tədbirləri görməlidir:

- tutulmuş şəxsi inzibati xəta haqqında protokolla tanış etmək;

- tutulmuş şəxsə dərhal onun tutulmasının əsaslarını bildirmək, onun hüquqlarını izah etmək;

- tutulmuş şəxsin xahişi ilə onun yaxın qohumlarına, işlədiyi və ya təhsil aldığı yerin müdiriyyətinə, yaxud vəkilinə məlumat vermək;

- tutulmuş yetkinlik yaşına çatmayanın valideynlərinə və ya qanuni nümayəndələrinə dərhal məlumat vermək;

- tutulmuş şəxslə davranışda onun şəxsiyyətinə və ləyaqətinə hörmətlə yanaşmaq;

- tutulmuş şəxsə öz vəkili ilə əlaqə saxlamaq və onunla görüşmək imkanı yaratmaq;

- tutulmuş şəxsin öz vəkili olmadıqda ona müvəqqəti saxlama yeri üzrə ərazidə hüquq məsləhətxanasında və ya Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada hüquqi yardımın göstərilməsi fəaliyyəti ilə məşğul olan digər təşkilatlarda fəaliyyət göstərən vəkillərin siyahısını təqdim etmək, seçilmiş vəkillə əlaqə saxlamaq və onunla görüşmək imkanı yaratmaq.

İnzibati qaydada tutulmuş şəxslər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş yerlərdə və qaydada saxlanılır.

**Şəxsi axtarış, fiziki şəxsdə olan şeyləri yoxlama
(Azərbaycan Respublikası İXM-in 402-ci maddəsi)**

Fiziki şəxsin şəxsi axtarışı, onda olan şeyləri yoxlama, zəruri hallarda inzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə oybekti olmuş predmetin aşkar edilməsi məqsədilə həyata keçirilir. Şəxsi axtarış eyni cinsdən olan səlahiyyətli şəxs tərəfindən və eyni cinsdən olan iki hal şahidinin iştirakı ilə aparılır.

Şeylər (əl yükü, baqaj, ov və balıq ovu alətləri, əldə edilmiş məhsul və digər predmetlər) mülkiyyətçilərinin və ya sahiblərinin iştirakı ilə yoxlanılır. Təxirə salınmayan hallarda mülkiyyətçisi və ya sahibi olmadan göstərilən şeylər iki hal şahidinin iştirakı ilə yoxlanıla bilər.

Şəxsi axtarış və şeyləri yoxlama haqqında protokol tərtib olunur, yaxud inzibati xəta haqqında protokolda və ya inzibati qaydada tutma haqqında protokolda şəxsi axtarışın və şeylərin yoxlanılması barədə qeyd edilir.

Şəxsi axtarış və şeyləri yoxlama haqqında protokolda aşağıdakı məlumatlar göstərilir:

- protokolun tərtib edildiyi tarix və yer;
- protokolu tərtib etmiş şəxsin vəzifəsi, soyadı, adı və atasının adı;
- barəsində şəxsi axtarış aparılan şəxs haqqında məlumat;
- şəxsi axtarış zamanı aşkar edilən şeylərin növü, miqdarı və digər əyniləşdirmə əlamətləri haqqında məlumat.

Adı çəkilən protokol onu tərtib etmiş vəzifəli şəxs, barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxs və ya axtarış aparılan şeylərin sahibi və hal şahidləri tərəfindən imzalanır. Barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxs və ya axtarış aparılan şeylərin sahibi protokolu imzalamaqdan imtina etdikdə, bu barədə protokolda müvafiq qeyd aparılır.

Nəqliyyat vasitəsinə baxış (Azərbaycan Respublikası İXM-in 403-cü maddəsi)

Nəqliyyat vasitəsinə baxış – onun konstruktiv bütövlüyünü pozmadan inzibati xətanın törədilməsində ulət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektı olmuş predmetlərin müəyyən edilməsi məqsədilə aparılan müayinədir.

Nəqliyyat vasitəsinə baxış nəqliyyat vasitəsi sahibinin və iki hal şahidinin iştirakı ilə aparılır. Təxirə salınmayan hallarda nəqliyyat vasitəsinə baxış nəqliyyat vasitəsinin sahibinin iştirakı olmadan da aparıla bilər.

Zəruri hallarda maddi sübutların qeydə alınması məqsədilə fotosəkillərin, videoyazıların aparılması tətbiq edilir.

Nəqliyyat vasitəsinə baxış haqqında protokol tərtib olunur və burada aşağıdakı məlumatlar göstərilir:

- protokolun tərtib edildiyi tarix və yer;
- protokolu tərtib edən şəxsin vəzifəsi, soyadı, adı, atasının adı;

- nəqliyyat vasitəsinin sahibi barəsində məlumatlar;
- nəqliyyat vasitəsinə baxış keçirilməsi üçün əsaslar;
- nəqliyyat vasitəsinin tipi, markası, modeli, dövlət qeydiyyat nişanı və digər eyniləşdirmə əlamətləri barədə məlumatlar;

- əşyaların növü;

- sənədlərin növü və rekvizitləri.

Nəqliyyat vasitəsinə baxış barəsində protokolda fotosəkillərdən, videoyazıdan istifadə edilməsi barədə qeyd aparılır. Baxış zamanı fotosəkillərin, videoyazının tətbiq edilməsi ilə əlaqədar əldə edilmiş materiallar müvafiq protokola əlavə olunur.

Nəqliyyat vasitəsinə baxış haqqında protokol onu tərtib etmiş vəzifəli şəxs, barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxs və ya nəqliyyat vasitəsinin sahibi, habelə hal şahidləri tərəfindən imzalanır. Barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxs və ya nəqliyyat vasitəsinin sahibi protokolu imzalamaqdan imtina etdikdə bu barədə protokolda müvafiq qeyd aparılır.

Şeylərin və sənədlərin götürülməsi
(Azərbaycan Respublikası İXM-in 404-cü maddəsi)

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 404-cü maddəsində iş üçün sübut əhəmiyyətli şeylərin və sənədlərin götürülməsi kimi inzibati prosessual tədbirin tətbiqi əsasları, məqsədləri və qaydası müəyyən edilmişdir.

Şeyləri və sənədlərin götürülməsi inzibati xətanın baş verdiyi yerdə və ya fiziki şəxsin şəxsi axtarışı zamanı, yaxud onun əşyalarına və ya nəqliyyat vasitəsinə baxış zamanı aşkar edilmiş və iş üçün sübut əhəmiyyəti olan şeylərin və sənədlərin, inzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektini təşkil edən predmetin götürülməsi inzibati xəta haqqında iş üzrə icraatı aparan vəzifəli şəxs tərəfindən iki hal şahidinin iştirakı ilə həyata keçirilir.

Sürücü, gəmisürən, pilot tərəfindən nəqliyyat vasitəsinin idarəetmə hüququnun məhdudlaşdırılması növündə inzibati xəta haqqında iş üzrə qərar çıxarılanadək sürücülük vəsiqəsi, gəmiçinin və ya pilotun şəhadətnaməsi götürülür və həmin şəxslərə nəqliyyat vasitəsinin müvəqqəti idarə etmək hüququ verən sənəd verilir.

Nəqliyyat vasitəsinin idarəetmə hüququnun məhdudlaşdırılması haqqında qərar qəbul edildikdə sürücülük vəsiqəsi qaytarılmır. Nəqliyyat vasitəsinin idarəetmə hüququnun məhdudlaşdırılması haqqında qərardan Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada şikayətin verilməsi üçün nəzərdə tutulmuş müddət qurtaranadək, yaxud şikayət üzrə qərar qəbul edilənədək, nəqliyyat vasitəsinin müvəqqəti idarə etmək hüququ verən sənədin qüvvədə olma müddəti uzadılır.

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 404.3-cü maddəsinin tələbinə əsasən, şeylərin və sənədlərin götürülməsi haqqında protokol tərtib olunur, yaxud inzibati xəta haqqında protokolda şeylərin və sənədlərin götürülməsi barədə müvafiq qeydlər edilir və protokolda aşağıdakı məlumatlar göstərilir:

- protokolun tərtib edildiyi tarix və yer;*
- protokolu tərtib edən şəxsin vəzifəsi, soyadı, adı, atasının*

adı;

- *şeyləri və sənədləri götürülən şəxs barəsində məlumat;*
- *şeylərin və sənədlərin götürülməsi üçün əsaslar;*
- *götürülən sənədlərin növü və rekvizitləri;*
- *götürülən şeylərin növü, miqdarı, əlamətləri, o cümlədən silahın markası və ya modeli, çapı, seriyası və nömrəsi, döyüş sursatının miqdarı və növü, nəqliyyat vasitəsinin tipi, markası, modeli, dövlət qeydiyyat nişanı və digər eyniləşdirmə əlamətləri barədə məlumatlar.*

Şeylərin və sənədlərin götürülməsi haqqında protokolda fotosəkillərin çəkilməsi, videoyazı barədə və digər müəyyən edilmiş üsullarla sənədlərin əldə edilməsi barədə qeyd aparılır. Fotosəkillərin, videoyazının və digər müəyyən edilmiş vasitələrin tətbiq edilməsi nəticəsində şeylərin və sənədlərin götürülməsi ilə bağlı əldə edilmiş materiallar müvafiq protokola əlavə olunur.

Şeylərin və sənədlərin götürülməsi haqqında protokol onu tərtib etmiş vəzifəli şəxs, şeyləri və ya sənədləri götürülən şəxs, habelə hal şahidləri tərəfindən imzalanır. Şeyləri və ya sənədləri götürülən şəxs protokolu imzalamaqdan imtina etdikdə, bu barədə protokolda müvafiq qeyd aparılır. Protokolun surəti barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsə, yaxud onun qanuni nümayəndəsinə (nümayəndələrinə) təqdim edilir. Zəruri hallarda götürülən şeylər və sənədlər yerində qablaşdırılır və möhürlənir.

Götürülmüş şeylər və ya sənədlər inzibati xəta haqqında işə baxılanadək, şeyləri və sənədləri götürmək hüququ olan səlahiyyətli orqanların (vəzifəli şəxslərin) müəyyən etdikləri yerlərdə saxlanılır. Götürülmüş odlu silah və onun patronları, digər silah, eləcə də döyüş sursatı Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin müəyyən etdiyi qaydada saxlanılır.

Götürülmüş tez xarab olan mallar satılması üçün müvafiq təşkilatlara verilir, satılması mümkün olmadıqda isə məhv edilir.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş standartlara, sanitariya normalarına və qaydalarına, gigiyena normativlərinə cavab verməyən, götürülmüş narkotik vasitələr və psixotrop maddələr, etil spirti, alkoqollu və tərkibində spirt olan məhsullar Azərbaycan Respublikasının

Nazirlər Kabineti müəyyən etdiyi qaydada yenidən istehsala göndərilir və ya məhv edilir.

İnzibati xəta haqqında iş üzrə qəbul edilmiş qərar qanuni qüvvəyə mindiyi günədək məhv edilməli olan narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin, etil spirtinin, alkoqollu və tərkibində spirt olan məhsulların nümunələri saxlanılır.

Bəzi hallarda icraat zamanı götürülmüş şeylərin qiymətləndirilməsi problemi yaranır. Bu məsələ İXM-in 405-ci maddəsinə uyğun olaraq həll edilir.

Götürülmüş şeylər aşağıdakı hallarda qiymətləndirilir:

- inzibati xətanın bilavasitə obyektı olmuş predmetin dəyəri ilə ölçülən inzibati cərimə meyarı tətbiq edildikdə;
- götürülmüş mallar tez xarab olan mallar olduqda və həmin mallar məhv edilməyə göndərildikdə;
- etil spirti, alkoqollu və tərkibində spirt olan məhsullar yenidən istehsala göndərildikdə və ya məhv edildikdə.

Götürülmüş şeylərin qiymətləri dövlət tərəfindən tənzimlənsə, dövlət tənzimləmə qiymətləri tətbiq edilir. Digər hallarda götürülmüş şeylərin qiyməti bazar qiymətinə əsasən qiymətləndirilir. Göstərilən qaydada qiymətləndirmə mümkün olmadıqda götürülmüş şeylərin qiyməti ekspertin rəyi əsasında müəyyən edilir.

Nəqliyyat vasitəsini idarə olunmasından kənarlaşdırma (Azərbaycan Respublikası İXM-in 406-cı maddəsi)

İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 406.1-ci maddəsinə əsasən, fiziki şəxslər aşağıdakı hallarda nəqliyyat vasitəsinin idarə olunmasından kənarlaşdırılır:

- *dayandırılmış nəqliyyat vasitəsini idarə edən şəxsdə və onunla birlikdə gedən sərnişinlərdən hər hansı birində sürücülük vəsiqəsi və ya nəqliyyat vasitəsinin qeydiyyat şəhadətnaməsi, yaxud həmin nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququ verən digər əsas olmadıqda;*
- *nəqliyyat vasitəsinin dövlət qeydiyyat nişanları və ya onlardan biri yerində olmadıqda, yaxud saxta və ya qeyri-standart*

olduqda və ya nəqliyyat vasitəsini başqa nəqliyyat vasitələrinə verilmiş dövlət qeydiyyat nişanları ilə idarə etdikdə;

- dayandırılmış nəqliyyat vasitəsinin mühərriki, ban və şasi nömrəsi nəqliyyat vasitəsinin qeydiyyat şəhadətnaməsindəki rəqəmlərlə uyğun gəlmədikdə;

- dayandırılmış nəqliyyat vasitəsi qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada qeydiyyatdan keçirilmədikdə;

- dayandırılmış nəqliyyat vasitəsi alkoqoldan, narkotik vasitələrdən və ya güclü təsir göstərən digər maddələrdən istifadə edilməsi nəticəsində sərxoş vəziyyətdə olmasına güman etməyə kifayət qədər əsas olan şəxs tərəfindən idarə olunduqda və onunla birlikdə gedən sərnişinlərdən birində sürücülük vəsiqəsi olmadıqda.

Sərxoşluq vəziyyətini müayinə etmə

(Azərbaycan Respublikası İXM-in 406-cü maddəsi)

İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 406.2–406.4-cü maddələrinə müvafiq olaraq nəqliyyat vasitələrini idarə edən şəxslərin sərxoş vəziyyətdə olduqlarını güman etməyə kifayət qədər əsas olduqda, onların sərxoşluq vəziyyətinin müəyyən edilməsi üçün xüsusi texniki vasitələrdən istifadə edilir və ya onlar tibbi müayinəyə göndərilir.

Nəqliyyat vasitəsini idarə etməkdən kənarlaşdırma və sərxoşluq vəziyyətini müəyyən etmək üçün xüsusi texniki vasitələrdən istifadə etmək və ya tibbi müayinəyə göndərmək barədə protokol tərtib olunur və həmin sənədin surəti barəsində belə tədbir tətbiq edilən şəxsə verilir.

- Nəqliyyat vasitəsini idarə etməkdən kənarlaşdırma və sərxoşluq vəziyyətini müəyyən etmək üçün xüsusi texniki vasitələrdən istifadə etmək və ya tibbi müayinəyə göndərmək haqqında protokolda aşağıdakılar göstərilir:

- protokolun tərtib edildiyi yer, tarix və vaxt;

- protokolu tərtib edən şəxsin vəzifəsi, soyadı, adı, atasının adı;

- nəqliyyat vasitəsini idarə etmədən kənarlaşdırmanın və sərxoşluq vəziyyətini müəyyən etmənin əsasları;

- nəqliyyat vasitəsini idarə edən şəxs barəsində məlumatlar;

- nəqliyyat vasitəsinin tipi, markası, modeli, dövlət qeydiyyat nişanı və digər eyniləşdirmə əlamətləri barədə məlumatlar.

Nəqliyyat vasitəsinin idarə etməkdən kənarlaşdırma və sərxoşluq vəziyyətini müəyyən etmək üçün xüsusi texniki vasitələrdən istifadə etmək və ya tibbi müayinəyə göndərmək haqqında protokol onu tərtib etmiş vəzifəli şəxs, habelə nəqliyyat vasitəsinin idarə etməkdən kənarlaşdırılan və sərxoşluq vəziyyətini müəyyən etmək barəsində, xüsusi texniki vasitələrdən istifadə edilən və ya tibbi müayinəyə göndərilən sürücü (gəmi sürücüsü) tərəfindən imzalanır. Sürücü (gəmi sürücüsü) protokolu imzalamaqdan imtina etdikdə bu barədə protokolda müvafiq qeyd aparılır.

Sərxoşluq vəziyyətini müəyyən etmənin tibbi müayinəsi və onun nəticəsinin tərtib olunması Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyi müəyyən etdiyi qaydada həyata keçirilir.

Sərxoşluq vəziyyətini müəyyən etmənin tibbi müayinəsi barədə akt müvafiq protokola əlavə olunur.

Nəqliyyat vasitələrinin saxlanması

(Azərbaycan Respublikası İXM-in 407-ci maddəsi)

Nəqliyyat vasitələrinin saxlanması təmin etmə tədbiri kimi icraatın düzgün və qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada yerinə yetirilməsinə xidmət edir.

İXM-in 407-ci maddəsinə müvafiq olaraq, nəqliyyat vasitəsinin idarə olunmasından kənarlaşdırma və sərxoşluq vəziyyətinin müayinəsi hallarının, yaxud nəqliyyat vasitəsinin qanunvericiliklə müəyyən edilmiş dayanma və durma qaydalarının pozulduğu hallarda nəqliyyat vasitələri müvəqqəti olaraq Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Baş Dövlət Yol Polisi İdarəsinin mühafizə olunan duracaqlarında saxlanılır.

Üç saat ərzində nəqliyyat vasitəsinin saxlanması səbəbini yerində aradan qaldırmaq mümkün olduqda, nəqliyyat vasitəsi onu yol hərəkətində iştirakdan kənarlaşdırmış Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Baş Dövlət Yol Polisi

İdarəsinin Yol Patrul Xidməti əməkdaşının yanında saxlanılır. Belə səbəb aradan qaldırıldığı barədə lazımi sənədlər təqdim edildikdən və ya mübahisəli hallar araşdırıldıqdan və ya törədilən inzibati xəyata görə inzibati tənbeh verildikdən dərhal sonra saxlanılmış nəqliyyat vasitəsi onun sahibinə qaytarılır.

Üç saat ərzində nəqliyyat vasitəsinin saxlanılması səbəbini yerində aradan qaldırmaq mümkün olmamışdırsa, nəqliyyat vasitəsi Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Baş Dövlət Yol Polisi İdarəsinin mühafizə olunan duracağına gətirilir. Nəqliyyat vasitəsinin saxlanılması səbəbi aradan qaldırıldığı barədə lazımi sənədlər təqdim edildikdən və ya inzibati xəyata görə inzibati tənbeh verildikdən, nəqliyyat vasitəsinin duracağına gətirilməsi və onun orada saxlanılması üçün haqq ödənildikdən dərhal sonra, saxlanılmış nəqliyyat vasitəsi sahibinə qaytarılır.

Nəqliyyat vasitəsinin saxlanılması iki nüsxədə olan aktla rəsmiləşdirilir. Onun birinci nüsxəsi inzibati xəta haqqında protokola əlavə edilir, ikinci surəti isə nəqliyyat vasitəsinə idarə edən şəxsə verilir.

Nəqliyyat vasitələrin istismarının qadağan edilməsi (Azərbaycan Respublikası İXM-in 408-ci maddəsi)

Tormoz sistemi və ya sükan idarə mexanizmi nasaz olan və ya xarici işıq cihazları və ya qabaq şüşənin şüşə silgəcləri və şüşəyuanları və ya təkərləri və şinləri, yaxud konstruksiyasının digər ünsürləri nasaz olan və belə nasazlığın aradan qaldırılması mümkün olmayan nəqliyyat vasitəsinin istismarı Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi tərəfindən qadağan edilir.

XVII fəsil

İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın mərhələləri

§1. *İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın mərhələlərinin anlayışı, icraatın etap və mərhələlərinin sistemi*

İnzibati prosesin iştirakçılarının fəaliyyəti onların qarşılıqlı hüquq və vəzifələrinin həyata keçirilməsi üzrə bir-biri ilə əlaqəli olan və ardıcılıqla yerinə yetirilən prosessual hərəkətlərin qüvvədə olan qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada inkişaf etməsindən və həyata keçirilməsindən ibarətdir.

İnzibati proses həyata keçirilən və bir-birini əvəz edən etap (dövr) və mərhələlərdən ibarətdir.

Mərhələ dedikdə, icraatın nisbi müstəqil hissəsi başa düşülür. O icraatın ümumi vəzifələri ilə yanaşı, spesifik vəzifə və xüsusiyyətlərə də malikdir.

İcraatın mərhələləri bir-birindən məzmunca, vəzifəcə, xüsusiyyətcə və iştirakçılarının dairəsi baxımından fərqlənir. Bu fərqlənmə icraatın istənilən mərhələsində ümumi məqsədlə yanaşı mərhələnin özünə xas olan və onun bilavasitə vəzifəsi kimi hesab olunan müəyyən hərəkətlər yerinə yetirməsi ilə izah olunur.

İcraatın hər bir mərhələsində vəzifələrin həlli xüsusi prosessual sənədlərlə rəsmiləşdirilir. Məsələn, inzibati xəta törətmiş şəxsin inzibati qaydada tutularaq polis orqanına gətirilməsi faktı həmin şəxs barədə inzibati qaydada tutma haqqında protokolun tərtib edilməsi ilə rəsmiləşdirilir (İXM, maddə 398).

İcraatın mərhələsi qarşısında duran vəzifələrin hər birinin yerinə yetirilməsi zamanı müxtəlif prosessual sənədlərin tərtib edilməsi tələb olunur. Bu isə həmin mərhələnin başa çatması deməkdir. İcraatın bir mərhələsi başa çatdıqda, növbəti mərhələnin vəzifəsinin yerinə yetirilməsinə başlanılır. İcraatın bütün mərhələləri üzvü surətdə bir-biri ilə sıx əlaqədədir və icraatın hər bir mərhələsi ardıcılıqla həyata keçirilir. Digər tərəfdən isə icraatın yeni mərhələsi həyata keçirilən zaman, həmin mərhələ özündə əvvəlki mərhələdə həyata keçirilən prosessual hərəkətlərin və tərtib edilən prosessual sənədlərin qanunauyğunluğunu yoxlayır.

Hüquqi ədəbiyyatlarda qeyd edilir ki, "prosessual mərhələ" aşağıdakı əsas əlamətlərin məcmusu ilə xarakterizə olunur:

- özünün məqsəd və vəzifələrinin mövcudluğu ilə;
- iştirakçıların xüsusi dairəsi və onların hüquqi statusunun xüsusiyyətləri ilə;
- prosesin obyektiv inkişafı ilə;
- törədilən hərəkətlərin və onların yaratdığı hüquqi nəticələrin xüsusiyyəti ilə;
- onu yaradan hüquqi faktların xüsusiyyəti ilə;
- nəticələrin xüsusiyyətəri və onların prosessual rəsmiləşdirilməsi ilə.

İnzibati xəta haqqında iş üzrə icraat öz strukturu baxımından cinayət və mülki prosesləri xatırladır. Lakin inzibati xətalər haqqında işlərin icraatı cinayət və mülki prosesdən fərqlənir. Onda olan prosessual hərəkətlər azdır və quruluşca da cinayət, eləcə də mülki prosesdən sadədir.

İnzibati hüquq elmində inzibati xətalər haqqında işlərin icraatının mərhələlərinin sayı haqqında məsələdə fikir birliyi yoxdur. Lakin bu mübahisələrə Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi son qoymuşdur. Həmin Məcəllənin 5-ci bölməsində inzibati xətalər haqqında işlərin icraatının dörd mərhələsi müəyyən edilmişdir:

1. *İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraata başlama;*
2. *İnzibati xətalər haqqında işlərə baxılması;*
3. *İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə qərarların yenidən baxılması;*
4. *İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə qərarların icrası.*

İnzibati xətalər haqqında işlərin icraatının birinci mərhələsində inzibati xətanın törədilməsi faktı və şəraiti, təqsirkar şəxs haqqında məlumatlar toplanır və inzibati xəta haqqında protokol tərtib edilir.

İnzibati xətalər haqqında işlərin icraatının ikinci mərhələsində səlahiyyətli subyekt işə baxır və iş üzrə müvafiq qərar qəbul edir. Bu orqan və vəzifəli şəxslərin dairəsi

Azərbaycan Respublikası İXM-in 357-ci maddəsi ilə müəyyən olunmuşdur.

İnzibati xətlər haqqında işlərin icraatının üçüncü mərhələsində çıxarılmış qərardan vətəndaşın şikayəti və ya prokurorun protestinə əsasən toplanmış materiallara yenidən baxılır və əvvəl qəbul edilmiş qərarın ləğv edilməsi, dəyişdirilməsi və ya qüvvədə qalması haqqında qərar qəbul edilir. İcraatın bu mərhələsi öz xarakterinə görə fakultativ xarakter daşıyır.

İnzibati xətlər haqqında işlərin icraatının dördüncü mərhələsində qəbul edilmiş qərarların icrası həyata keçirilir.

Ümumi qaydada aparılan icraatla yanaşı, bəzi kateqoriya işlər üzrə icraat sürətləndirilmiş (sadələşdirilmiş) icraat formasında həyata keçirilir. Sürətləndirilmiş icraat formasında icraatın mərhələləri lazımi qədər dəqiq ifadə olunmur. Daha dəqiq desək, onlar bir-birinə qarışırlar. Məsələn: inzibati xətanın törədildiyi yerdə cərimənin tətbiq edilməsi zamanı icraatın başlanması, işin baxılması və qərarın icrası mərhələləri bir-biri ilə birləşir.

İcraatın hər bir mərhələsində bir-biri ilə qarşılıqlı surətdə bağlı olan etaplar – hərəkətlər qrupu mövcuddur.

İcraatın mərhələ və etaplarının sistemini aşağıdakı kimi göstərmək olar:

1. İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatın başlanması mərhələsi aşağıdakı etaplardan ibarətdir:

- işin başlanması üçün səbəblərin əldə edilməsi və əsasın müəyyən edilməsi;
- işin faktiki hallarının müəyyən edilməsi;
- görülən hərəkətlərin prosesual qaydada rəsmiləşdirilməsi;
- toplanmış materialların baxılması üçün aidiyyəti üzrə göndərilməsi.

2. İnzibati xəta haqqında işlərə baxılması:

- işin baxılmağa hazırlanması;
- toplanmış materialların və işin hallarının təhlili;
- iş üzrə qərarın qəbul edilməsi;
- iş üzrə qəbul edilmiş qərarın elan edilməsi.

3. İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə qərarların yenidən baxılması:

- qərardan şikayət və ya protestin verilməsi;
- iş üzrə qərardan verilən şikayətə və ya protestə baxılmağa hazırlanması;
- iş üzrə qərardan verilən şikayət və ya protestin baxılması;
- iş üzrə qərardan verilən şikayət və ya protestin baxılması haqqında qərarın qəbul edilməsi.

4. İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə qərarların icrası:

- iş üzrə qərarın icraya yönəldilməsi;
- iş üzrə qərarın bilavasitə icrası;
- inzibati tənbeh haqqında qərar üzrə icraatın başa çatması.

Göründüyü kimi, icraatın hər bir etapu qanunvericiliklə müəyyən edilmiş ardıcılıqla yerinə yetirilən müəyyən hərəkətlərdən ibarətdir. Beləliklə, icraatın strukturunun dörd pilləli olması göz qabağındadır. Bu strukturu sxematik olaraq aşağıdakı kimi göstərmək olar:

hərəkətlər - etaplər - mərhələlər = bütövlükdə icraat

§2. İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraata başlama mərhələsinin anlayışı, məzmunu və həyata keçirilməsi qaydası

İnzibati xəta haqqında iş üzrə icraata başlama mərhələsi icraatın başlanğıc mərhələsi olub, inzibati xəta əlamətlərini əks etdirən əməl barədə məlumatın əldə edilməsinə, əməlin hüquqi cəhətdən qiymətləndirilməsinə, işin faktiki hallarının müəyyən edilməsinə və görülmüş hərəkətlərin prosessual rəsmiləşdirilməsinə yönəlmiş prosessual hərəkətlərin məcmusundan ibarətdir.

Bu mərhələdə işin hərtərəfli, tam, obyektiv və tez baxılması, təqsirkara qarşı qanunla nəzərdə tutulan tədbirlərin tətbiq edilməsi üçün ilkin şəraitin yaradılması nəzərdə tutulur.

Inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraata başlamanın əsas və səbəbləri Azərbaycan Respublikası İXM-in 409-cu maddəsində öz əksini tapmışdır.

Inzibati xəta haqqında işlər üzrə icraata başlamanın səbəbləri aşağıdakılardır:

inzibati xəta hadisəsinin mövcudluğunu göstərən kifayət qədər halların səlahiyyətli və vəzifəli şəxs tərəfindən bilavasitə aşkar edilməsi;

dövlət və ya yerli özünüidarəetmə orqanlarından, ictimai birliklərdən materialların daxil olması;

fiziki və hüquqi şəxslər tərəfindən təqdim edilən məlumatlar, onların ərizələri, habelə kütləvi informasiya vasitələrində elan olunmuş məlumatlar.

Materiallara, məlumatlara və ərizələrə inzibati xəta haqqında iş üzrə icraata başlamaq səlahiyyəti olan vəzifəli şəxs tərəfindən baxılır. Həmin materiallarda, məlumatlarda və ərizələrdə inzibati xətanın əlamətlərini göstərən faktiki məlumatların olması və inzibati xəta haqqında iş üzrə icraatı rədd edən halların olmaması inzibati xəta haqqında işlərin başlanmasına əsasdır.

Dövlət və ya yerli özünüidarə orqanlarından, ictimai birliklərdən daxil olan məlumatlar, o cümlədən fiziki və hüquqi şəxslər tərəfindən təqdim edilən məlumatlar, onların ərizələri, habelə kütləvi informasiya vasitələrində elan olunmuş məlumatlar əsassız olduğu halda səlahiyyətli vəzifəli şəxs tərəfindən inzibati xəta haqqında işin başlanmasının rədd edilməsi haqqında əsaslandırılmış qərar qəbul edilir. İnzibati xəta haqqında işin başlanmasının rədd edilməsi haqqında qəraradın surəti ərizələri vermiş şəxslərə göndərilir.

Qeyd edilən səbəblərdən biri və kifayət qədər əsas olduqda səlahiyyətli vəzifəli şəxs tərəfindən inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat başlanılır.

Inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aşağıda göstərilən vaxtdan başlanmış hesab edilir:

İXM-in 396-cı maddəsində nəzərdə tutulan tədbirləri tətbiq etmə haqqında ilk protokol tərtib edildikdə;

• inzibati xəta haqqında protokol tərtib edildikdə, yaxud inzibati xəta haqqında iş üzrə icraata başlama haqqında prokuror tərəfindən qərar qəbul edildikdə;

• inzibati xəta haqqında iş üzrə icraatın inzibati araşdırılması zəruri hesab edildiyi hallarda inzibati xəta haqqında iş üzrə icraata başlama haqqında qərardad qəbul edildikdə.

Inzibati xətalər haqqında işlərin icraatı zamanı aşağıdakı hallar müəyyən edilməlidir:

- inzibati xəta hadisəsi (inzibati xəta törədilmişdir);

- inzibati xəta törətmiş şəxs;

- inzibati xəta törətməkdə şəxsin təqsiri;

- inzibati məsuliyyəti ağırlaşdıran və yüngülləşdirən hallar;

-inzibati xəta nəticəsində vurulan zərərin xarakteri və miqdarı;

-inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatı rədd edən hallar;

-işin düzgün həlli üçün əhəmiyyətli olan digər hallar, habelə inzibati xətanın törədilməsinə kömək edən səbəblər və şərait (İXM, maddə 385).

Bu hallar maddi sübutlarla, barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsin, zərər çəkmiş şəxslərin, şahidlərin izahatları ilə, digər sənədlərlə, xüsusi texniki vasitələrin göstəriciləri ilə, ekspertin rəyi ilə, inzibati xəta haqqında protokolla, İXM ilə müəyyən edilmiş digər protokollarla müəyyən edilir (İXM, maddə 386.2).

İcraata başlama mərhələsində həyata keçirilən hər bir hərəkət inzibati-prosessual qaydada rəsmiləşdirilir. Aparılan inzibati təhqiqatın nəticələri isə, inzibati xəta haqqında protokolun tərtib edilməsi ilə başa çatır.

Inzibati xəta haqqında iş üzrə icraata başlama mərhələsində inzibati xəta haqqında protokolun tərtib edilməsi xüsusi yer tutur.

İXM-in 410-cu maddəsində inzibati xəta haqqında protokolun tərtib edilməsinin əsası, qaydası və inzibati xəta haqqında protokolda göstərilməli olan məlumatların dairəsi müəyyən edilmişdir.

İnzibati xəta haqqında protokol aşağıdakı qaydada tərtib olunur və onda aşağıdakı məlumatlar öz əksini tapır:

1. *protokolun tərtib edildiyi tarix və yer;*
2. *protokolu tərtib etmiş şəxsin vəzifəsi, soyadı, adı, atasının adı;*
3. *barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxs haqqında məlumat;*
4. *inzibati xətanın törədildiyi yer, vaxt və bu xətanın mahiyyəti;*
5. *inzibati xətaya görə məsuliyyət nəzərdə tutan İXM-in müvafiq maddəsi;*
6. *şahidlərin və zərər çəkmiş şəxslərin adı, atasının adı, soyadı və onların yaşadığı yerin ünvanı;*
7. *barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan fiziki şəxsin və hüquqi şəxsin nümayəndəsinin izahatları;*
8. *inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat üçün zəruri olan başqa məlumatlar.*

İnzibati xəta haqqında protokol tərtib edilərkən, barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan fiziki şəxsə və ya hüquqi şəxsin qanuni nümayəndəsinə, habelə inzibati xəta haqqında iş üzrə icraatın digər iştirakçılarına İXM-də nəzərdə tutulmuş hüquqları və vəzifələri izah edilir və bu barədə protokolda müvafiq qeyd aparılır.

Barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan fiziki şəxs və ya inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan fiziki şəxs və ya hüquqi şəxsin qanuni nümayəndəsinə inzibati xəta haqqında protokolla tanış olmaq imkanı yaradılır.

Müvafiq protokol onu tərtib etmiş vəzifəli şəxs, barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan fiziki şəxs və ya hüquqi şəxsin qanuni nümayəndəsi tərəfindən imzalanır. Barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan fiziki şəxs və ya hüquqi şəxsin qanuni nümayəndəsi protokolu imzalamaqdan imtina etdikdə, bu barədə protokolda müvafiq qeyd aparılır. Barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan fiziki şəxsin və ya hüquqi şəxsin nümayəndəsinin izahatlar və protokolun məzmunu barəsində öz mülahizələrini təqdim etmək, habelə protokolu imzalamaqdan imtina etməsinin səbəblərini göstərmək hüquqları

vardır. Onların bu izahatları və mülahizələri protokola əlavə olunur. Barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan fiziki şəxsin və ya hüquqi şəxsin nümayəndəsinin, habelə zərər çəkmiş şəxsin inzibati xəta haqqında protokolun surətini almaq hüququ vardır.

İXM-in 411-ci maddəsinə əsasən inzibati xəta haqqında protokolun tərtib edilməsi müddətləri müəyyən edilmişdir. Bunlar aşağıdakılardır:

- *inzibati xətanın törədilməsi faktı aşkar edilərsə, dərhal inzibati xəta haqqında protokol tərtib edilir;*

- *işin hallarının, eləcə də barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan fiziki şəxsin şəxsiyyətinin və ya hüquqi şəxs barəsində məlumatların əlavə aydınlaşdırılması tələb olunduğu hallarda, inzibati xəta haqqında protokol inzibati xətanın aşkar edildiyi vaxtdan iki günədək müddətdə tərtib edilir;*

- *inzibati araşdırma aparıldığı hallarda inzibati xəta haqqında protokol inzibati araşdırma başa çatdıqdan sonra İXM-in 413.5-ci maddəsində göstərilən müddətdə (1 ay+1 ay) tərtib edilir.*

İnzibati xəta haqqında protokolun tərtib edilmədiyi hallar aşağıdakılardır:

- *törədilmiş inzibati xətaya görə inzibati tənbeh növü kimi xəbərdarlıq tətbiq edildikdə;*

- *inzibati cərimənin miqdarı şərti maliyyə vahidinin səkkiz misindən artıq olmadıqda.*

Belə hallarda səlahiyyətli vəzifəli şəxs tərəfindən inzibati xəta törədilən yerdə inzibati cərimə alınır və ya xəbərdarlıq rəsmiləşdirilir.

Barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxs inzibati xəta hadisəsinin mövcudluğu ilə və ya tətbiq edilən inzibati tənbeh növü ilə razılaşmadıqda, yaxud inzibati xəta törədilən yerdə inzibati cəriməni ödəməkdən imtina etdikdə inzibati xəta haqqında protokol tərtib edilir.

Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsində bəzi inzibati xətalara görə inzibati araşdırmanın aparılması nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, maliyyə, vergi, rüsum, gömrük işi, ətraf mühitin mühafizəsi, yol hərəkəti qaydalarının və ya yanğın təhlükəsizliyi sahəsində inzibati xəta aşkar edildikdən sonra kifayət

qədər vaxt tələb edən ekspertizanın və ya digər prosesual hərəkətlərin aparılması zərurəti yarandıqda inzibati araşdırma aparılır.

İnzibati xəta haqqında iş üzrə icraatın başlanması və inzibati araşdırma aparılması haqqında qərardad İXM-ə müvafiq olaraq inzibati xəta haqqında protokol tərtib etməyə səlahiyyəti olan vəzifəli şəxs tərəfindən qəbul edilir. İnzibati xəta haqqında iş üzrə icraatın başlanması və inzibati araşdırma aparılması haqqında prokuror qərar qəbul edir.

İnzibati xəta haqqında iş üzrə icraatın başlanması və inzibati araşdırmanın aparılması haqqında qərardadda aşağıdakılar göstərilir:

- *qərardadın tərtib edildiyi yer və tarix;*
- *qərardadı tərtib edən şəxsin vəzifəsi, soyadı, adı, atasının adı;*
- *inzibati xəta haqqında iş üzrə icraatı başlamaq üçün səbəblər və inzibati xəta hadisəsinin olduğunu müəyyən edən məlumatlar;*
- *inzibati xətaya görə inzibati məsuliyyət nəzərdə tutan İXM-in müvafiq maddəsi.*

İnzibati araşdırma inzibati xəta törədilən, yaxud da aşkar edilən yerdə aparılır. İnzibati araşdırmanın aparılması müddəti inzibati xəta haqqında iş üzrə icraatın başlama vaxtından bir aydan artıq olmayan müddətə aparılır. Müstəsna hallarda bu müddət icraatında inzibati xəta haqqında iş olan səlahiyyətli vəzifəli şəxsin vəsatəti əsasında yuxarı vəzifəli şəxs tərəfindən bir ayadək müddətə uzadıla bilər.

İnzibati xəta haqqında iş üzrə icraatın birinci mərhələsi İXM-in 414-cü maddəsinə əsasən, inzibati xəta haqqında protokolun (prokurorun qərarının) baxılması üçün göndərilməsi ilə başa çatır. İnzibati xəta haqqında protokol (prokurorun qərarı) tərtib edildiyi vaxtdan bir gündək müddətində hakimə, səlahiyyətli orqana (vəzifəli şəxsə) göndərilir. İnzibati həbs nəzərdə tutan inzibati xəta haqqında protokol (prokurorun qərarı) tərtib edildikdən sonra dərhal baxılması üçün hakimə göndərilir.

İcraatın birinci mərhələsində, bəzi hallar aşkar edildikdə inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat dayandırılır. Bu hallar İXM-in 415-ci maddəsində öz əksini tapmışdır.

İnzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aşağıdakı hallarda dayandırıla bilər:

- *barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan fiziki şəxs qaçıb gizləndikdə və ya digər səbəblərdən barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan fiziki şəxsin olduğu yer müəyyən edilmədikdə;*

- *barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan fiziki şəxs psixi və ya digər ağır xəstəliyə tutulduqda;*

- *inzibati xətanı törədən şəxs müəyyən olunmadıqda.*

İnzibati xətalər haqqında iş üzrə icraatın dayandırılmasına qədər səlahiyyətli vəzifəli şəxs, barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsin iştirakı olmadan həyata keçirilməsi mümkün olan bütün prosesual hərəkətləri aparmalı, İXM-in 415.1.1 və 415.1.3-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş və inzibati xəta haqqında iş üzrə icraatın dayandırılması üçün səbəb olmuş halların aradan qaldırılması üçün qanunvericiliklə nəzərdə tutulan bütün tədbirləri görməlidir.

İnzibati xəta haqqında iş üzrə icraat səlahiyyətli vəzifəli şəxsin qərarı ilə dayandırılır. İnzibati xəta haqqında iş üzrə icraatın dayandırılması haqqında qərarla İXM-in 426-cı maddəsində qeyd edilən aşağıdakı məlumatlar göstərilir:

- qərarı çıxarmış hakimin, vəzifəli şəxsin vəzifəsi, soyadı, adı, atasının adı, kollegial orqanın adı və tərkibi;

- işin baxılması tarixi və yeri;

- barəsində icraat aparılan şəxs haqqında məlumat;

- işə baxılarkən müəyyən edilmiş hallar;

- inzibati xətaya görə məsuliyyət nəzərdə tutulan İXM-in müvafiq maddəsi;

- iş üzrə icraatın xitam edilməsi və ya dayandırılması üçün əsas olan İXM-in müvafiq maddəsi;

- qərardan şikayət verilməsi müddəti və qaydası.

Barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan fiziki şəxs müəyyən olunduqda səlahiyyətli vəzifəli şəxsin qərarı ilə inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat təzələnilir (İXM, maddə 415).

İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatı rədd edən hallardan hər hansı biri olduqda, icraatında inzibati xəta haqqında iş olan səlahiyyətli vəzifəli şəxs inzibati xəta haqqında işin icraatına xitam verilməsi haqqında qərar qəbul edir. Bu halda inzibati xəta haqqında işin icraatına xitam verilməsi haqqında qərarın surəti bəzələlərində belə qərar qəbul edilmiş şəxslərə göndərilir (İXM, maddə 416).

§3. İnzibati xətalər haqqında işlərə baxılması mərhələsinin anlayışı, məzmunu və həyata keçirilməsi qaydası

İnzibati xətalər haqqında işlərin baxılma mərhələsi inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatda xüsusi yer tutur.

İnzibati xəta haqqında işin baxılma mərhələsi toplanılan materialların baxılmağa hazırlanmasından, toplanmış materialların və işin hallarının təhlilindən, iş üzrə qərarın qəbul edilməsindən və iş üzrə qəbul edilmiş qərarın elan edilməsindən ibarətdir.

İcraatın bu mərhələsində hüquqi akt qəbul olunur. Həmin aktda səlahiyyətli orqan rəsmi olaraq vətəndaşı təqsirli və ya təqsirsiz sayır və ona qarşı hüquqi təsir tədbirini müəyyən edir.

İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın ikinci mərhələsi, yəni inzibati xətalər haqqında işlərə baxılması mərhələsi inzibati xəta haqqında işin baxılmağa hazırlanması ilə başlanılır (İXM, maddə 417).

İXM-in 417-ci maddəsinə əsasən hakim, səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) inzibati xətalər haqqında işlərə baxmağa hazırlaşarkən aşağıdakı məsələləri həll edir:

- *işin baxılması onun səlahiyyətinə aiddirmi;*
- *işin hakim, kollegial orqanın üzvü, vəzifəli şəxs tərəfindən baxılmasını istisna edən hallar mövcuddurmu;*
- *inzibati xəta haqqında protokol və işin digər materialları İXM-in tələblərinə müvafiq olaraq tərtib edilmişdirmi;*
- *işin icraatını rədd edən hallar mövcuddurmu;*
- *mahiyyəti üzrə baxılması üçün işdə kifayət qədər sübutlar toplanmışdirmi;*
- *iş üzrə vəsatətlər və etirazetmə vardırmu.*

İcraatın bu mərhələsində işin həmin hakim, kollegial orqanın üzvü və ya vəzifəli şəxs tərəfindən baxılmasına inzibati xətlər qanunvericiliyi ilə icazə verilməsi barədə hallar ola bilər. Bu hallar İXM-in 418-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Həmin hallar aşağıdakılardır:

- hakim, kollegial orqanın üzvü və ya vəzifəli şəxs barəsində inzibati xəta haqqında iş izrə icraat aparılan şəxsin, zərərçəkmiş şəxsin, onların qanuni nümayəndələrinin, müdafiəçisinin və ya nümayəndənin qohumudursa;

- hakim, kollegial orqanın üzvü və ya vəzifəli şəxs şəxsən, düzünə və ya dolayısı ilə işin həllində maraqlıdırsa.

İcraat prosesində yuxarıda göstərilən hallar aşkar edilərsə, yaxud da həmin hallardan biri olarsa hakim, kollegial orqanın üzvü, vəzifəli şəxs özü-özünə etiraz etməlidir. Özü-özünə etiraz etmə barədə ərizə müvafiq məhkəmənin sədrinə, kollegial orqanın sədrinə, yuxarı vəzifəli şəxsə verilir.

Hakim, kollegial orqanın üzvü, vəzifəli şəxs tərəfindən işin baxılmasını istisna edən hallardan biri olduqda, barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxs, zərər çəkmiş şəxs, fiziki şəxsin nümayəndəsi və ya hüquqi şəxsin qanuni nümayəndəsi, müdafiəçi və nümayəndə, prokuror tərəfindən hakimə, kollegial orqanın üzvünə və ya vəzifəli şəxsə etiraz edilir. Etiraz ərizəsinə icraatında inzibati xəta haqqında iş olan hakim, kollegial orqan və vəzifəli şəxs tərəfindən baxılır. Ərizəyə baxmanın nəticəsi barədə onun təmin edilməsi və ya təmin edilməsinə etiraz haqqında qərar qəbul edilir.

İnzibati xəta haqqında işin baxılmağa hazırlanması zamanı aşağıdakı məsələlər barəsində qərar qəbul edilir:

- işin baxılmasının tarixi və yerinin təyin edilməsi;
- işin baxılmasında iştirak etmək üçün aidiyyəti olan şəxslərin çağırılması;
- iş barəsində zəruri olan əlavə materialların tələb edilməsi;
- ekspertizanın təyin edilməsi;
- işə baxılmanın təxirə salınması;

• *protokol və digər materiallar səlahiyyəti olmayan şəxslər tərəfindən tərtib olunduqda, protokol və digər sənədlər düzgün tərtib olunmadıqda, yaxud təqdim edilmiş materiallar natamam olduqda işə baxılarkən tamamlamaq mümkün olmadıqda, inzibati xətalər haqqında protokolun və ya digər sənədlərin onu tərtib etmiş orqana, vəzifəli şəxsə geri qaytarılması;*

• *əgər bu məsələnin baxılması hakimin, orqanın (vəzifəli şəxsin) səlahiyyətinə aid deyildirsə, yaxud hakimə, kollegial orqanın üzvünə, vəzifəli şəxsə etiraz etmə barədə qərardad çıxarılmışsa, inzibati xəta haqqında protokolun və ya digər materialların baxılması üçün aidiyyəti üzrə göndərilməsi.*

İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatı rədd edən hallar olduqda və barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan fiziki şəxs qaçıb gizləndikdə, inzibati xəta haqqında iş üzrə icraata xitam verilməsi və ya inzibati xəta haqqında iş üzrə icraatın dayandırılması barədə qərar qəbul edilir.

Barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan fiziki şəxsin, hüquqi şəxsin nümayəndəsinin, yetkinlik yaşına çatmayanların qanuni nümayəndəsinin, habelə şahidlərin üzürlü səbəblər olmadan çağırış üzrə gəlməkdən qəsdən boyun qaçırması nəticəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraatın baxılması təxirə salındıqda, inzibati xəta haqqında işin hallarının tam, ətraflı, obyektiv və vaxtında araşdırılmasına və onun ədalətli həll olunmasına mane olarsa işə baxan hakim, səlahiyyətli subyekt həmin şəxslərin gətirilməsi barədə qərardad qəbul edə bilər.

İnzibati xətalər haqqında işlərin icraatının ikinci mərhələsində həll edilməli məsələlərdən biri də, inzibati xəta haqqında işin baxılması yerinin müəyyən edilməsidir. Bu məsələ Azərbaycan Respublikası İXM-in 421-ci maddəsinə əsasən həll edilir, yəni inzibati xəta haqqında işə onun törədildiyi yerdə baxılır. Barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsin vəsatətinə əsasən inzibati xəta haqqında iş onun yaşadığı yer üzrə baxıla bilər.

Yetkinlik yaşına çatmayanların barəsində inzibati xətalər haqqında işlərə şəxsin yaşadığı yer üzrə baxılır.

Nəqliyyat vasitəsini idarə etmə hüququnun məhdudlaşdırılmasına səbəb olan inzibati xətalər haqqında işlərə nəqliyyat vasitəsinin qeydiyyatda olduğu yer üzrə baxılır.

İnzibati xətalər haqqında işlərin icraatının ikinci mərhələsinin əsas vəzifələrindən biri də inzibati xətalər qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş icraat müddətlərinə riayət edilməsidir.

İXM-in 422-ci maddəsinə əsasən, inzibati xətalər haqqında işlərə baxılması müddətləri aşağıdakı kimi müəyyən edilmişdir:

- *inzibati xəta haqqında işə baxmağa səlahiyyəti olan hakim, orqan (vəzifəli şəxs) bu cür işlərə inzibati xəta haqqında protokolu və işin digər materiallarını aldığı vaxtdan on beş gün müddətində baxır;*

- *inzibati xəta haqqında iş üzrə icraatın iştirakçılarının vəsatəti və ya əlavə halların müəyyən edilməsi zərurəti olarsa, işə baxan səlahiyyətli subyekt özünün əsaslandırılmış qərardadı ilə işin baxılmasını bir ayadək müddətə uzada bilər;*

- *inzibati həbs tənbeh növü nəzərdə tutan inzibati xətalər haqqında işlərə inzibati xəta haqqında protokol daxil olduğu gün, inzibati qaydada tutulan şəxslər barəsində işə onların tutulduğu vaxtdan ən gec 48 saat keçənədək baxılır.*

İnzibati xətalər haqqında işə baxılma qaydası Azərbaycan Respublikası İXM-in 423-cü maddəsi ilə aşağıdakı kimi müəyyən edilmişdir:

- *işə baxan şəxs, baxılan işin qısa məzmunu, işinə baxılan şəxs elan olunur;*

- *inzibati məsuliyyətə cəlb edilən fiziki şəxsin və ya hüquqi şəxsin qanuni nümayəndəsinin, habelə işin baxılmasında iştirak edən digər şəxslərin iştirakı müəyyənləşdirilir;*

- *fiziki şəxsin nümayəndəsinin və hüquqi şəxsin qanuni nümayəndəsinin, müdafiəçinin və nümayəndənin səlahiyyətləri müəyyən edilir;*

- *iş üzrə icraatda iştirak edən şəxslərin gəlməmələrinin səbəbləri araşdırılır və həmin şəxslərin iştirakı olmadan işə baxılması və ya işin baxılmasının başqa vaxta keçirilməsi məsələsi həll edilir;*

- işin baxılmasında iştirak edən şəxslərə onların hüquqları və vəzifələri izah olunur;

- edilmiş etirazlar və verilmiş vəsatətlər həll edilir.

İnzibati xətlər haqqında işin baxılması zamanı aşağıdakı hallar aşkar edilərsə, işin baxılmasının başqa vaxta keçirilməsi barədə qərar qəbul edilir:

- əgər etiraz işin mahiyyəti üzrə baxılmasına mane olursa, özü-özünə etiraz etmə və ya işə baxan hakimə, vəzifəli şəxsə, yaxud kollegial orqanın üzvünə etiraz etmə barədə ərizə daxil olduqda;

- mütəxəssisə, ekspertə və ya tərcüməçiyə etiraz etmə işin mahiyyəti üzrə baxılmasına mane olduqda;

- işdə iştirak edən şəxsin gəlməsinə və ya əlavə sənədlərin tələb olunmasına, yaxud ekspertizanın təyin edilməsinə zərurət olduqda (İXM, maddə 423.2).

İnzibati xətlər haqqında işlərin baxılması zamanı işin düzgün və qanunvericiliklə müəyyən edilmiş müddətdə baxılmasını təmin etmək üçün icraatda iştirakı məcburi hesab edilən şəxslərin gətirilməsi zərurəti yarana bilər. Bunun üçün İXM-in 423.3-cü maddəsinə əsasən, icraatda iştirakı məcburi olan şəxsin gətirilməsi barədə qərar qəbul edilir.

İşin baxılmasına davam edilərsə, inzibati xəta haqqında protokol, zəruri hallarda isə işin digər materialları elan edilir. Barələrində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan fiziki şəxsin, hüquqi şəxsin nümayəndəsinin, inzibati xəta haqqında iş üzrə icraatda iştirak edən digər şəxslərin, habelə mütəxəssisin izahatları, ekspertin rəyi dinlənir, digər sübutlar araşdırılır, işin baxılmasında prokuror iştirak etdikdə, onun rəyi dinlənir.

Azərbaycan Respublikası İXM-in 424.1-ci maddəsinə əsasən inzibati xətlər haqqında işlərə kollegial orqan tərəfindən baxılarkən inzibati xəta haqqında işə baxma protokolu tərtib olunur.

İnzibati xəta haqqında işə baxma protokolunda aşağıdakılar göstərilir:

- işə baxılmanın tarixi və yeri;
- işə baxan kollegial orqanın adı və tərkibi;

- baxılan işin qısa məzmunu;
- işdə iştirak edən şəxslərin gəlməsi haqqında məlumat;
- etirazlar, vəsatətlər və onların baxılmasının nəticələri;
- işə baxılmasında iştirak edən şəxslərin izahatları, onların vəsatətləri və rəyləri;
- işə baxılarkən tədqiq edilən sənədlər.

Kollegial orqanın iclasının protokolu iclasa sədrlik edən və katib tərəfindən imzalanır.

İnzibati xətlər haqqında işlərə baxıldıqdan sonra aşağıdakı məsələlər barəsində qərar çıxarılır:

1. *inzibati tənbeh vermə haqqında;*
2. *inzibati xəta haqqında iş üzrə icraatın dayandırılması haqqında;*
3. *inzibati xəta haqqında iş üzrə icraata xitam verilməsi haqqında.*

İnzibati xəta haqqında iş üzrə icraata xitam verilməsi haqqında qərar aşağıdakı hallarda çıxarılır:

- inzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatı rədd edən hallardan biri mövcud olduqda;
- hərbi qulluqçular tərəfindən törədilən inzibati xətlərə görə intizam məsuliyyətinə cəlb etmək barədə qərar qəbul edilməsi üçün materiallar müvafiq dövlət orqanlarına göndərildikdə;
- inzibati xəta haqqında işdə cinayətin əlamətləri olduqda icraatın xitam edilməsi və iş üzrə materialların prokurora, təhqiqat və ya istintaq orqanına göndərildikdə;
- inzibati xəta haqqında iş yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyaya (kollegial orqana) göndərildikdə.

İnzibati xətlər haqqında işlərin baxılması nəticəsində aşağıdakı məsələlər barəsində qərardad çıxarılır:

- baxılması onun səlahiyyətinə aid olmadıqda inzibati xəta haqqında işin aidiyyəti üzrə hakimə, səlahiyyətli orqana (vəzifəli şəxsə) göndərilməsi;

- inzibati xəta haqqında işin başqa inzibati tənbeh növünü tətbiq etmək səlahiyyəti olan hakimə, orqana (vəzifəli şəxsə) verilməsi.

Inzibati xəta haqqında iş üzrə qərarada aşağıdakılar göstərilməlidir:

1. qərarı çıxarmış hakimin, vəzifəli şəxsin vəzifəsi, soyadı, adı, atasının adı, kollegial orqanın adı və tərkibi;

2. işin baxılması tarixi və yeri;

3. işinə baxılan şəxs haqqında məlumat;

4. işə baxılarkən müəyyən edilmiş hallar;

5. inzibati xətaya görə məsuliyyət nəzərdə tutan İXM-in müvafiq maddəsi;

6. iş üzrə icraatın xitam edilməsi və ya dayandırılması üçün əsas olan İXM-in müvafiq maddəsi;

7. qərardan şikayət verilməsi müddəti və qaydası.

Inzibati xəta haqqında iş üzrə icraatın bu mərhələsində inzibati tənbeh tətbiq etmə haqqında qərar qəbul edilərkən törədilmiş inzibati xəta ilə maddi zərər vurulubsa, belə halda həmin zərərin ödənilməsi məsələsi də həll edilməlidir. Qeyd edilən hallarda inzibati xətaya görə inzibati tənbeh tətbiq etmə ilə eyni vaxtda vurulmuş maddi zərərin ödənilməsi məsələsi hakim tərəfindən həll edilir.

Inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat prosesində alınmış əşyalar və sənədlərlə bağlı məsələlər aşağıdakı qaydada həll olunur:

- dövriyyədən çıxarılmış sənədlər və əşyalar onun qanuni sahibinə qaytarılmalı, qanuni sahibi müəyyən edilmədikdə isə dövlətin mülkiyyətinə verilməlidir;

- dövriyyədən çıxarılmış əşyalar müvafiq müəssisələrə və ya idarələrə verilməlidir, yaxud məhv edilməlidir;

- maddi sübut hesab edilən sənədlər inzibati xəta haqqında işdə müəyyən edilmiş saxlama müddəti ərzində saxlanılır və ya maraqlı şəxslərə verilir;

- alınmış orden, medal, döş nişanları onların qanuni sahibinə qaytarılır, qanuni sahib müəyyən edilmədikdə isə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatına göndərilir.

İnzibati xəta haqqında iş üzrə qərar onu qəbul etmiş hakim, kollegial orqanın iclasında sədrlik edən şəxs, habelə vəzifəli şəxs tərəfindən imzalanır.

İnzibati xətalər haqqında işlərə baxılması mərhələsi inzibati xəta haqqında iş üzrə qərarın elan edilməsi ilə başa çatır.

İXM-in 427-ci maddəsinə əsasən inzibati xəta haqqında iş üzrə qərar aşağıdakı qaydada elan edilir:

1. inzibati xəta haqqında iş üzrə qərar onun baxılmasından dərhal sonra elan olunur;

2. qərarın surəti üç günədək müddətində barəsində qərar qəbul edilmiş fiziki şəxsə, hüquqi şəxsin nümayəndəsinə, yaxud zərər çəkmiş şəxsin xahişi ilə ona verilir.

İXM-in 428-ci maddəsinə əsasən inzibati xəta haqqında iş üzrə qərardadın qəbul edilməsi və qərardadda göstərilən məlumatların dairəsi müəyyən edilmişdir. Həmin qərardadda aşağıdakılar göstərilir:

- qərar çıxarmış hakimin, vəzifəli şəxsin vəzifəsi, soyadı, adı, atasının adı, kollegial orqanın adı və tərkibi;
- ərizənin, vəsatətin, işin materiallarının baxılma tarixi və yeri;
- ərizə, vəsatət vermiş və ya işinə baxılan şəxs haqqında məlumat;
- ərizənin, vəsatətin məzmunu;
- ərizəyə, vəsatətə, işin materiallarına baxılarkən müəyyən edilən hallar;
- ərizəyə, vəsatətə, işin materiallarına baxılmasının nəticəsi.

İnzibati xəta haqqında iş üzrə qərardad onu qəbul etmiş hakim, kollegial orqanın iclasında sədrlik edən şəxs və vəzifəli şəxs tərəfindən imzalanır.

Baş verən inzibati xətalərin xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması, inzibati xətalərin törədilməsinə şərait yaradan səbəb və şəraitin aradan qaldırılması dövlətin hüquq mühafizə orqanlarının, o cümlədən də polis orqanlarının əsas vəzifələrindən biridir. Azərbaycan Respublikası "Polis haqqında" Qanununa əsasən, polisin fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən biri

"ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi"dir. Bu məqsədlə dövlət idarəetmə sahəsində baş verən inzibati xətalara törədilməsinə kömək edən səbəblərin və şəraitin aradan qaldırılması inzibati xətalara qanunvericiliyinin əsas vəzifələrindən biri kimi müəyyən edilmişdir.

İXM-in 429-cu maddəsinə əsasən, inzibati xətalara haqqında işlər üzrə icraatın bu mərhələsində inzibati xətanın baş verməsinə köməklik edən səbəblərin və şəraitin aşkar edilməsi hakimin və səlahiyyətli orqanın (vəzifəli şəxsin) əsas vəzifələrindən biridir. Bu səbəblərin və şəraitin aradan qaldırılması üçün tədbirlər görmək barəsində müvafiq müəssisə, idarə və təşkilatlara, vəzifəli şəxslərə təqdimat göndərilir. Təqdimatın alındığı gündən bir ay ərzində həmin müəssisələr, idarələr, təşkilatlar, habelə vəzifəli şəxslər təqdimat vermiş hakimə, səlahiyyətli orqana (vəzifəli şəxsə) görülən tədbirlər haqqında məlumat verməyə borcludurlar.

§4. İnzibati xətalara haqqında işlər üzrə qərarların yenidən baxılması və icrası mərhələlərinin anlayışı, məzmunu və həyata keçirilməsi qaydası

İnzibati xətalara haqqında işlər üzrə qərarların yenidən baxılması mərhələsi iş üzrə qəbul edilmiş qərardan şikayət və ya protestin verilməsindən, verilən şikayətə və ya protestə baxılmağa hazırlanmasından, şikayət və ya protestin baxılmasından, şikayət və ya protestin baxılması haqqında qərarın qəbul edilməsindən, eləcə də çıxarılmış qərarın elan edilməsi kimi kompleks hərəkətlərdən ibarətdir.

Yenidən baxılma dedikdə, inzibati xətalara haqqında işlər üzrə qəbul edilmiş qərarların qanuniliyinə nəzarət edən orqanlar tərəfindən işlərə yenidən baxılması və ya qərar qəbul etmiş orqan tərəfindən işə təkrarən baxılması başa düşülür.

Geniş anlamda yenidən baxılma əvvəl qəbul edilmiş qərarı ləğv etmək, dəyişmək və ya olduğu kimi qüvvədə saxlamaq

hüququna malik olan subyekt tərəfindən işin qanuniliyinin və əsaslığının yoxlanılmasıdır.

Yenidən baxılmanı işə təkrar baxmadan fərqləndirmək lazımdır. Çünki işin təkrar baxılması əvvəl qəbul edilmiş qərarın ləğvi və işin yenidən baxılması üçün göndərildiyi zaman baş verir. Birinci halda qanuniliyi və əsaslılığı yoxlanılan iş üzrə qərar qüvvədə qalır. İkinci halda isə əvvəl qəbul edilmiş qərar ləğv edilir, iş yenidən baxılmaq üçün aidiyyəti üzrə göndərilir və həmin iş üzrə yeni qərar qəbul edilir.

İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın digər mərhələlərindən fərqli olaraq yuxarıda adı çəkilən mərhələ məcburi olmayan, fakultativ mərhələdir. Daha dəqiq desək, bu mərhələ yalnız iş üzrə qəbul edilmiş qərardan şikayət və ya protest verildikdə başlanı bilər. Əgər qəbul edilmiş qərar üzrə şikayət və ya protest verilməyibsə, onda birbaşa qərarın icrası mərhələsi başlanır.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu mərhələnin olması vətəndaşların Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsinə xidmət edir.

Fikrimcə, belə bir mərhələnin mövcud olması böyük xəbərdaredici əhəmiyyətə malikdir. Qərarın yenidən baxıla biləcəyini və məhkəmə, yaxud yuxarı orqan tərəfindən bu qərarın əsaslılığının və qanuniliyinin yoxlanıla biləcəyini bildikdə, orqan (vəzifəli şəxs) vətəndaşın təqsirinin müəyyən edilməsinə, onun hərəkətlərinə qiymət verilməsinə və tənbeh növünün seçilməsinə daha məsuliyyətlə yanaşır. Qərarlara yenidən baxılma mərhələsi buraxılmış səhvlərin düzəldilməsinə və aradan qaldırılmasına imkan verir. Qanunçuluğa riayət olunmasının digər zəmanəti isə yuxarı orqan və ya yuxarı instansiya məhkəmə orqanı tərəfindən vətəndaşın şikayəti, prokurorun protesti olmadan qərarı ləğv etmək və ya dəyişdirmək hüququna malik olmasıdır.

İşə yenidən baxmaq hüququna yuxarı səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs), apellyasiya instansiyası məhkəməsi və kollegial orqanın olduğu yerin məhkəməsi malikdir.

İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə qərarların yenidən baxılması mərhələsi inzibati xətalər haqqında işlər üzrə

qərarlardan şikayət və ya protestin verilməsi ilə başlanılır. İXM-in 430.1-ci maddəsinə əsasən, barəsində qərar çıxarılmış fiziki şəxs, yetkinlik yaşına çatmayanların qanuni nümayəndəsi, hüquqi şəxsin nümayəndəsi, zərərçəkmiş şəxs, habelə müdafiəçi və nümayəndə inzibati xətalər haqqında işlər üzrə qərarlardan şikayət, prokuror isə protest verə bilər.

İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə qərardan şikayət və ya protest aşağıdakı qaydada verilir:

- *hakimin qərarından apellyasiya instansiyası məhkəməsinə;*

- *kollegial orqanın qərarından kollegial orqanın olduğu yerin məhkəməsinə;*

- *səlahiyyətli orqanın (vəzifəli şəxsin) qərarından yuxarı səlahiyyətli orqana (vəzifəli şəxsə).*

İnzibati xəta haqqında iş üzrə qərardan şikayət və ya protest aşağıdakı qaydada verilir:

1. *inzibati xəta haqqında iş üzrə qərardan verilən şikayət və ya protest həmin qərarı qəbul etmiş hakimə, səlahiyyətli orqana (vəzifəli şəxsə) verilir;*

2. *hakim, səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) qərarın çıxarıldığı gündən üç gün müddətində şikayəti və ya protesti iş üzrə bütün materiallarla birlikdə apellyasiya instansiyası məhkəməsinə, koleqial orqanın olduğu yerin məhkəməsinə, səlahiyyətli orqana (vəzifəli şəxsə) göndərir;*

3. *inzibati həbs tənbeh növünün tətbiqi barədə qərardan şikayət və ya protest apellyasiya instansiyası məhkəməsinə şikayətin və ya protestin daxil olduğu gün göndərilir;*

4. *şikayətin və ya protestin baxılması hakimin, orqanın (vəzifəli şəxsin) səlahiyyətinə aid olmadıqda, şikayət və ya protest üç gün müddətində aidiyyəti üzrə göndərilir.*

İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə qərardan verilən şikayətdən dövlət rüsumu tutulmur.

Qərardan şikayət və ya protest qərarın surəti, təqdim edildiyi və ya alındığı gündən on gün müddətində verilə bilər.

Bu müddət üzürlü səbəblər nəticəsində buraxıldıqda, şikayət verən şəxsin vəsatəti ilə bu müddət hakim, səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) tərəfindən bərpa edilə bilər. Buraxılmış

müddətin bərpa olunması qeyri-mümkün hesab edildikdə, bu halda vəsatətin rəddi haqqında qərardad qəbul edilir.

Qərardan verilən şikayətin və ya protestin baxılması müddətləri aşağıdakı kimi müəyyən edilmişdir:

- inzibati xətlər haqqında işlər üzrə qərardan verilən şikayət və ya protest daxil olduğu gündən on gün müddətində;

- inzibati xəta törədən şəxs barəsində inzibati həbs tənbeh növü tətbiq edildikdə, inzibati həbs barəsində verilmiş qərardan şikayət və ya protest həmin şikayətin və ya protestin verildiyi gündən üç gün müddətində baxılır.

İnzibati xəta haqqında iş üzrə qərardan verilən şikayətin və ya protestin baxılmasına hazırlıq zamanı hakim, səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) tərəfindən aşağıdakı məsələlər həll edilir:

• inzibati xəta haqqında iş həmin hakimə, səlahiyyətli orqana (vəzifəli şəxsə) aiddirmi;

• inzibati xəta haqqında iş üzrə icraatı rədd edən hallar mövcuddurmu;

• vəsatətlər baxılır, zəruri olduqda ekspertiza təyin edilir, əlavə materiallar tələb olunur, şikayətin və ya protestin baxılması üçün lazım olan şəxslər çağırılır;

• şikayətin və ya protestin baxılması onun səlahiyyətinə aid olmadıqda, şikayəti və ya protesti bütün materiallarla birlikdə aidiyyəti üzrə göndərilir.

İnzibati xəta haqqında iş üzrə qərardan verilən şikayət və ya protest hakim və ya vəzifəli şəxs tərəfindən təkbəşinə baxılır.

İnzibati xəta haqqında iş üzrə qərardan verilən şikayət və ya protestə aşağıdakı qaydada baxılır:

1. şikayətin və ya protestin kim tərəfindən baxılması, hansı şikayətin və ya protestin baxılması, şikayətin kim tərəfindən verilməsi elan olunur;

2. barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə qərar qəbul edilən fiziki şəxsin və ya hüquqi şəxsin nümayəndəsinin, habelə şikayətin və ya protestin baxılmasında iştirak etmək üçün çağırılmış digər şəxslərin gəlmələri müəyyən edilir;

3. fiziki şəxsin qanuni nümayəndəsinin və ya hüquqi şəxsin nümayəndəsinin, müdafiəçinin və nümayəndənin səlahiyyətləri müəyyən edilir;

4. inzibati xəta haqqında iş üzrə icraatın iştirakçılarının gəlməməsi səbəbləri aydınlaşdırılır, şikayətin və ya protestin həmin şəxslərin iştirakı olmadan baxılması məsələsi həll edilir, yaxud şikayətin və ya protestin baxılması təxirə salınır, zəruri hallarda şikayətin baxılması üçün zəruri hesab edilən şəxslərin gətirilməsi barədə qərardad qəbul edilir;

5. şikayətin və ya protestin baxılmasında iştirak edən şəxslərin hüquqları və vəzifələri onlara izah edilir;

6. etiraz etmə və ya vəsatət haqqında müraziətlər həll edilir;

7. inzibati xəta haqqında iş üzrə qərardan verilmiş şikayət və ya protest elan edilir;

8. inzibati xəta haqqında iş üzrə qərardan verilən şikayət və ya protestə baxılarkən qəbul edilmiş qərarın qanuniliyi və əsaslılığı iş üzrə olan və əlavə təqdim olunmuş materiallar əsasında yoxlanılır;

9. inzibati xəta haqqında iş üzrə icraatda iştirak etdiyi hallarda prokurorun rəyi dinlənilir.

İnzibati xəta haqqında iş üzrə qərardan verilən şikayətin və ya protestin baxılması zamanı aşağıdakı qərarlardan biri qəbul edilir:

1. qərarın dəyişdirilmədən saxlanılması haqqında;

2. şikayətin və ya protestin təmin edilməməsi haqqında;

3. barəsində qərar qəbul edilmiş şəxsin vəziyyətini ağırlaşdırmadan və ya inzibati tənbehi daha ağır tənbeh növü ilə əvəz etmədən qərarın dəyişdirilməsi haqqında;

4. İXM-in 21 və 367-ci maddələrində nəzərdə tutulduğu hallarda qərarın ləğv edilməsi və ya inzibati xəta haqqında iş üzrə icraata xitam verilməsi haqqında;

5. İXM ilə müəyyən edilmiş tələblərin işin hallarının hərtərəfli, tam və obyektiv araşdırılmasına maneçilik törədəcək dərəcədə pozulduqda qərarın ləğv edilməsi və inzibati xəta haqqında işin yenidən baxılması üçün hakimə, səlahiyyətli orqana (vəzifəli şəxsə) göndərilməsi haqqında;

6. şikayət və ya protest baxılarkən inzibati xəta haqqında iş üzrə qərarın buna səlahiyyəti çatmayan hakim, orqan (vəzifəli şəxs) tərəfindən qəbul edilməsi müəyyən edildikdə, qərarın ləğv

edilməsi və işin aidiyyəti üzrə baxılması üçün göndərilməsi haqqında.

İnzibati xəta haqqında qərardan verilmiş şikayət və ya protestin baxılması haqqında qərarla aşağıdakı məlumatlar göstərilməlidir:

- qərarı çıxarmış hakimin, vəzifəli şəxsin vəzifəsi, soyadı, adı, atasının adı, kollegial orqanın adı və tərkibi;
- işin baxılması tarixi və yeri;
- işin baxılan şəxs haqqında məlumat;
- işə baxılarkən müəyyən edilmiş hallar;
- inzibati xətaya görə məsuliyyət nəzərdə tutan İXM-in müvafiq maddəsi;
- iş üzrə icraatın xitam edilməsi və ya dayandırılması üçün əsas olan İXM-in müvafiq maddəsi;
- qərardan şikayət edilməsi müddəti və qaydası.

İnzibati xəta haqqında iş üzrə qərardan verilən şikayət və ya protest haqqında qərar qəbul edildikdən dərhal sonra elan edilir.

İnzibati xəta haqqında iş üzrə qərardan verilən şikayət və ya protest üzrə qəbul edilmiş qərarın surəti onun qəbul olunduğu gündən üç gün müddətində barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə qərar qəbul edilmiş fiziki şəxsə, hüquqi şəxsin nümayəndəsinə, zərərçəkmiş şəxsə və ya protest vermiş prokurora verilir.

İnzibati həbs haqqında tənbeh növünün tətbiq edilməsi barədə qərardan verilən şikayət və ya protest üzrə qərar onu icra etməli olan səlahiyyətli orqana (vəzifəli şəxsə), habelə barəsində inzibati həbs tətbiq edilən şəxsə qərarın qəbul olunduğu gün verilir.

İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə qərardan verilən şikayət və ya protest üzrə qəbul edilmiş qərardan fiziki şəxs, yetkinlik yaşına çatmayanların qanuni nümayəndəsi, hüquqi şəxsin nümayəndəsi, zərərçəkmiş şəxs, habelə müdafiəçi və nümayəndə tərəfindən verilən şikayətə, habelə prokurorun protestinə məhkəmələrdə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada baxılır.

İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə qərarların icrası mərhələsi

İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə qərarın icrası mərhələsi iş üzrə qərarın icraya yönəldilməsindən və qərarın bilavasitə icrasından ibarətdir

Bu mərhələ inzibati xətlər haqqında işlər üzrə qərarın, şikayət və ya protest üzrə qəbul edilmiş qərarın qanuni qüvvəyə minməsi anından başlayır.

İnzibati xəta haqqında iş üzrə qərar, habelə şikayət və ya protest üzrə qəbul edilmiş qərar aşağıdakı hallarda qanuni qüvvəyə minir:

- *əgər bu qərar barədə şikayət və ya protest verilməmişdirsə, inzibati xəta haqqında iş üzrə qəbul edilmiş qərardan şikayətin verilməsi müddəti keçdikdə;*

- *əgər bu qərardan şikayət və ya protest verilməmişdirsə, inzibati xəta haqqında iş üzrə qərardan şikayət və ya protest üzrə vəzifəli şəxs tərəfindən qəbul edilmiş qərardan şikayətin verilməsi müddəti keçdikdə;*

- *əgər bu qərardan şikayət və ya protest verilməmişdirsə, inzibati xəta haqqında iş üzrə vəzifəli şəxsin qəbul etdiyi qərar şikayət və ya protest üzrə hakim tərəfindən yenidən baxıldıqda, hakimin qəbul etdiyi qərardan şikayətin verilməsi müddəti keçdikdə.*

İnzibati xəta haqqında iş üzrə qərarın icrası bütün dövlət və ya yerli özünüidarəetmə orqanları, vəzifəli şəxslər, fiziki şəxslər, hüquqi şəxslər tərəfindən məcburidir.

İnzibati xəta haqqında iş üzrə qərar qanuni qüvvəyə mindiyi vaxtdan dərhal icra olunmalıdır.

İnzibati xəta haqqında iş üzrə qərarın icraya yönəldilməsi vəzifəsi hakimin, səlahiyyətli orqanın (vəzifəli şəxsin) üzərinə qoyulur. İnzibati xəta haqqında iş üzrə şikayətə, protestə baxıldıqdan sonra həmin işə dair qəbul edilmiş qərar qanuni qüvvəyə mindiyi gündən üç gün müddətində onu icraya yönəltmək səlahiyyətinə malik olan hakimə, səlahiyyətli orqana (vəzifəli şəxsə) göndərilir.

İnzibati xəta haqqında iş üzrə qərar səlahiyyətli orqanlar (vəzifəli şəxslər) tərəfindən İXM-lə nəzərdə tutulmuş qaydada icra

olunur. Bir şəxs barəsində bir neçə inzibati tənbeh tətbiq etmə haqqında qərar qəbul edildikdə, hər bir qərarın icrası müstəqil qaydada həyata keçirilir.

İnzibati tənbeh tətbiq etmə haqqında qərarın icrasının təxirə salınması, möhlət verilməsi, dayandırılması və ləğv edilməsi, habelə yetkinlik yaşına çatmayanların üzərinə qoyulmuş cərimənin onun valideynlərindən və ya onları əvəz edən şəxslərdən tutulması məsələlərinin baxılmasına əsaslar olduqda, həmin məsələlər qərar çıxarmış hakim, səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) tərəfindən üç gün müddətində baxılır.

Göstərilən məsələlərin həllində maraqlı olan şəxslərə həmin məsələlərin baxılmasının yeri və vaxtı barədə məlumat verilir. Maraqlı şəxslərin üzürlü səbəblər olmadan iştirak etməmələri göstərilən məsələlərin baxılması üçün maneə yaratmır.

Qərarın icrasının təxirə salınması, dayandırılması, ona möhlət verilməsi məsələləri barədə qərardad qəbul edilir. Qərardadın surəti, barəsində bu qərardad qəbul edilmiş fiziki şəxsə və ya hüquqi şəxsin nümayəndəsinə, habelə zərərçəkmiş şəxsin xahişi ilə ona, bu barədə müvafiq qeyd aparılmaqla verilir. Göstərilən şəxslər olmadıqda, qərardadın surəti onun qəbul edildiyi gündən üç gündək müddətində bu barədə inzibati xəta haqqında işə müvafiq qeyd aparılmaqla onlara göndərilir.

İnzibati həbs, inzibati xəta törətmiş fiziki şəxsin ona verilmiş xüsusi hüququnun məhdudlaşdırılması və ya inzibati cərimə (inzibati cərimənin yerində icra olunması istisna olunmaqla) növlərində inzibati tənbeh növü tətbiq etmə haqqında qərarların müəyyən edilmiş müddətdə icrasının həyata keçirilməsini qeyri-mümkün edən hallar mövcud olduqda, qərarı qəbul etmiş hakim, səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) qərarın icrasını bir ayadək müddətə təxirə sala bilər.

İnzibati məsuliyyətə cəlb olunan şəxsin maddi vəziyyəti nəzərə alınmaqla, inzibati cərimənin ödənilməsi bu barədə qərar qəbul etmiş hakim, səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) tərəfindən üç ayadək müddətə uzadıla bilər.

İXM-in 445-ci maddəsinə əsasən, qərardan protest verildikdə, inzibati tənbeh tətbiq etmə haqqında qərar qəbul etmiş səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) həmin qərarın icrasını protestə

baxılanadək dayandırır. İcranın dayandırılması barədə qərardad qəbul edilir və zəruri olduqda, qərardad dərhal onu icraya yönəldən orqana (vəzifəli şəxsə) göndərilir.

İnzibati həbs növündə tənbeh tətbiq etmə haqqında qərardan protest verilməsi həmin qərarın icrasının dayandırılmasına səbəb olmur.

İXM-in 446-cı maddəsində inzibati tənbeh tətbiq etmə haqqında qərarın icrasına xitam verilməsi halları nəzərdə tutulmuşdur. Bu hallar aşağıdakılardır:

inzibati xəta qanunvericiliyinin inzibati məsuliyyət müəyyən edən müvafiq müddəaları qüvvədən düşmüş hesab edildikdə;

barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə qərar çıxarılmış şəxs öldükdə və ya qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada ölmüş hesab edildikdə;

inzibati tənbeh tətbiq etmə haqqında qərarın icra müddəti (1 il) keçdikdə.

İnzibati tənbeh tətbiq etmə qərarın icra edilməsinə xitam verilməsi barədə hakim, səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) tərəfindən qərardad qəbul edilir.

İnzibati tənbeh tətbiq etmə haqqında qərar qanuni qüvvəyə mindiyi gündən etibarən bir il müddətində icra edilməmişdirsə, daha icra edilmir. İnzibati məsuliyyətə cəlb edilmiş şəxs inzibati tənbeh tətbiq etmə haqqında qərarın icrasından boyun qaçırırsa, müəyyən edilmiş icra müddəti (1 il) kəsilir. Belə halda icra müddəti həmin şəxsin tutulduğu vaxtdan hesablanır.

İnzibati tənbeh təyin etmə haqqında qərarın icrasına möhlət verildikdə və ya onun icrası dayandırıldıqda qərarın icrası müddəti onun möhlət verilməsi müddətində və ya dayandırılması müddətində dayandırılır.

İnzibati tənbehin tətbiqi üzrə icraat tamamilə başa çatdıqda, bu barədə müvafiq qeyd aparılmaqla inzibati tənbeh tətbiq etmə haqqında qərar, onun icrasını həyata keçirən səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) tərəfindən həmin qərarı qəbul etmiş hakimə, səlahiyyətli orqana (vəzifəli şəxsə) qaytarılır.

İnzibati tənbehin tətbiqi üzrə icraat yerinə yetirilmədikdə və ya tamamilə başa çatmadıqda inzibati tənbeh tətbiq etmə

haqqında qərar onun icrasını həyata keçirən səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) tərəfindən həmin qərarı qəbul etmiş hakimə, səlahiyyətli orqana (vəzifəli şəxsə) aşağıdakı hallarda qaytarılır:

- qərarı qəbul etmiş hakim, səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) tərəfindən göstərilən ünvanda (yerdə) inzibati məsuliyyətə cəlb olunan fiziki şəxs işləmədikdə, yaşamadıqda və ya təhsil almadıqda və ya göstərilən şəxslərin həmin yerdə ünvanda (yerdə) inzibati tənbehə yönəldilə bilən əmlakı olmadıqda (bu halda icrasında qərar olan vəzifəli şəxs yuxarı vəzifəli şəxs tərəfindən təsdiq olunmuş akt tərtib edir);

- inzibati məsuliyyətə cəlb olunan şəxslərin inzibati tənbehə yönəldilə bilən əmlakı və ya gəlirləri olmadıqda və onun əmlakının axtarılıb tapılması üzrə heç bir nəticə vermədikdə (bu halda icrasında qərar olan vəzifəli şəxs yuxarı vəzifəli şəxs tərəfindən təsdiq olunmuş akt tərtib edir);

- inzibati tənbeh tətbiq etmə haqqında qərarın icra müddəti (1 il) keçdikdə.

Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından kənarda yaşayan və Azərbaycan Respublikasının ərazisində əmlakı olmayan şəxs barəsində inzibati tənbeh tətbiq etmə haqqında qərarın icrası qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq həll olunur.

İnzibati tənbeh növləri haqqında qərarların icrası qaydası

Xəbərdarlıq növündə inzibati tənbeh tətbiq etmə haqqında qərar onu qəbul etmiş hakim, səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) tərəfindən işə baxılmasından dərhal sonra elan olunur və qərarın surətinin üç günədək göndərilməsi və ya təqdim edilməsi yolu ilə icra olunur (IXM, maddə 450).

İnzibati cərimə növündə inzibati tənbeh tətbiq etmə haqqında qərar qanuni qüvvəyə mindikdən və ya möhlət vermənin, təxirə salmanın müddəti bitdikdən otuz gündən gec olmayaraq inzibati xəta törətmiş şəxs tərəfindən ödənilməlidir.

Yetkinlik yaşına çatmayanın müstəqil qazancı olmadıqda, inzibati cərimə onun valideynləri və ya onları əvəz edən şəxslərdən tutulur.

İnzibati xətanın törədildiyi yerdə inzibati cərimə tutulma halı istisna olmaqla inzibati cərimə banka və ya səlahiyyətli kredit təşkilatına ödənilir və ya köçürülür.

Otuz gün müddətində inzibati cərimə ödənilmədikdə, onun ödənilməsi məqsədilə inzibati cərimə tətbiq etmə haqqında qərarın surəti həmin qərarı qəbul etmiş hakim, səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) tərəfindən:

fiziki şəxslər barəsində onun əmək haqqından, təqaüdümdən pensiyasından və ya digər gəlirlərindən tutulması üçün inzibati məsuliyyətə cəlb edilmiş şəxsin işlədiyi və ya oxuduğu, yaxud əmək haqqı aldığı müəssisəyə, idarəyə, təşkilata;

hüquqi şəxslər barəsində hüquqi şəxsin pul vəsaitlərindən və ya gəlirlərindən tutulması üçün banka və ya digər kredit təşkilatlarına göndərilir.

Bank və ya kredit təşkilatı qərarı onun daxil olduğu vaxtdan 7 gün müddətində icra edir. Həmin müddət ərzində hüquqi şəxsin hesabında pul vəsaiti olmadıqda, bank və ya digər kredit təşkilatı inzibati cərimənin tətbiq edilməsi haqqında qərarı onun icra edilməməsinin səbəbini göstərməklə, qərarı qəbul etmiş hakimə, səlahiyyətli orqana (vəzifəli şəxsə) dərhal qaytarmalıdır.

İnzibati məsuliyyətə cəlb edilən fiziki şəxs işdən çıxdıqda və ya inzibati cərimənin onun əmək haqqından, yaxud digər gəlirlərindən tutmaq imkanı olmadıqda, işəgötürən üç günədək müddətində inzibati məsuliyyətə cəlb edilən şəxsin yeni iş yerini göstərməklə (əgər bu mümkündürsə), ödəmənin mümkünsüzlüyünün səbəblərini, eləcə də ödəmə olmuşsa, bu barədə müvafiq qeyd aparılmaqla, inzibati cərimə barədə qərarın surətini onu qəbul etmiş hakimə, səlahiyyətli orqana (vəzifəli şəxsə) qaytarır.

Barəsində inzibati cərimə növündə tənbeh tətbiq edilən fiziki şəxs işləmirsə və ya inzibati cərimənin ödənilməsi onun əmək haqqından və ya digər gəlirlərindən mümkün deyildirsə, eləcə də hüquqi şəxsin hesabında pul vəsaiti olmadıqda, yaxud cərimə könüllü qaydada ödənilmədikdə inzibati cərimə tətbiq etmə haqqında qərar müvafiq qanunda nəzərdə tutulmuş qaydada məcburi icraya yönəldilir (yəni onun əmlakı üzərinə yönəldilir).

İnzibati xətanın törədildiyi yerdə inzibati cərimə alındıqda fiziki şəxsə müəyyən edilmiş nümunədə qəbz verilir.

Qəbzə aşağıdakılar göstərməlidir:

verilmə tarixi;

inzibati cərimə tətbiq edən vəzifəli şəxsin soyadı, adı, atasının adı;

inzibati məsuliyyətə cəlb edilən şəxs barədə məlumatlar;

inzibati xətaya görə inzibati məsuliyyət nəzərdə tutan

İXM-in müvafiq maddəsi;

inzibati xətanın törədildiyi yer və vaxt;

inzibati cərimənin miqdarı.

Qəbz iki nüsxədə tərtib edilir və inzibati cəriməni tətbiq edən vəzifəli şəxs və inzibati məsuliyyətə cəlb edilən şəxs tərəfindən imzalanır. Bəzən inzibati cərimə inzibati xəta törədilən yerdə ödənilmir, belə hallarda inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat İXM ilə nəzərdə tutulmuş qaydada, yəni adi icraat qaydasında həyata keçirilir.

İnzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektı olmuş predmetin ödənişlə alınması barədə qəbul edilmiş qərarın icrası qaydası Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilir.

İnzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektı olmuş predmetin ödənişlə alınması barədə qəbul edilmiş qərarın icrası başa çatdıqda bu barədə müvafiq qeyd aparılmaqla həmin qərar onu qəbul etmiş hakimə qaytarılır.

İnzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektı olmuş predmetin müsadirəsi haqqında qərar müsadirə edilmiş predmetin alınması və ödənişsiz məcburi olaraq dövlət mülkiyyətinə verilməsi yolu ilə icra edilir.

Predmetin müsadirəsi haqqında qərarların icrası Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada həyata keçirilir.

Predmetin müsadirəsi haqqında qərarın icrası başa çatdıqda bu barədə müvafiq qeyd aparılmaqla həmin qərar onu qəbul etmiş hakimə qaytarılır.

Fiziki şəxsin ona verilmiş xüsusi hüququnun məhdudlaşdırılması haqqında qərarın icrası İXM-in 455-ci

maddəsinə əsasən həyata keçirilir. Nəqliyyat vasitəsini idarə etmə hüququnun məhdudlaşdırılması haqqında qərar sürücülük vəsiqəsi alınmaq yolu ilə icra edilir.

Nəqliyyat vasitəsini idarə etmə hüququ məhdudlaşdırılmış şəxs sürücülük vəsiqəsini təhvil verməkdən imtina etdikdə, sürücülük vəsiqəsinin alınması Azərbaycan Respublikası DİN-in orqanı tərəfindən təmin edilir.

Gəmilərin (kiçik gəmilərin) idarə edilməsi hüququnun məhdudlaşdırılması haqqında qərarın icrası gəmilər (kiçik gəmilər) üzərində dövlət nəzarətini həyata keçirən Azərbaycan Respublikası Nəqliyyat Nazirliyinin Dövlət Dəniz Administrasiyası tərəfindən təmin edilir.

Ov etmə hüququnun məhdudlaşdırılması haqqında qərarın icrası ov etmə qaydaları üzrə dövlət nəzarətini həyata keçirən Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilir.

Nəqliyyat vasitələrini idarə etmə hüququnun və ya ov hüququnun müəyyən müddətə məhdudlaşdırılması barədə qərar qəbul etmiş səlahiyyətli vəzifəli şəxs göstərilən hüququn məhdudlaşdırılması müddətini, təyin edilmiş müddətin azı yarısı keçdikdən sonra nəqliyyat vasitələrini idarə etmə hüququ və ya ov hüququ məhdudlaşdırılmış şəxsin işlədiyi və ya oxuduğu müəssisənin, idarənin, təşkilatın vəsatəti ilə azalda bilər.

Fiziki şəxsin ona verilmiş xüsusi hüququnun məhdudlaşdırılması haqqında səlahiyyətli vəzifəli şəxs tərəfindən qərar qəbul edildiyi gündən həmin şəxs xüsusi hüququ məhdudlaşdırılmış hesab olunur.

Xüsusi hüququn məhdudlaşdırılması müddəti qurtardıqda yaxud həmin müddət İXM-ə uyğun olaraq azaldıqda, barəsində həmin inzibati tənbeh növü tətbiq edilmiş şəxsdən alınan sənədlər ona qaytarılır.

Əcnəbilərin və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənar inzibati qaydada çıxarılması haqqında qərarın icrası İXM-in 457-ci maddəsinə əsasən həyata keçirilir. Əcnəbilər və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslər Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənara inzibati

qaydada çıxartma haqqında qərarda müəyyən olunmuş müddətdə ölkəni tərk etməlidirlər.

Azərbaycan Respublikasının hüdüdlərindən kənara inzibati qaydada çıxartma haqqında səlahiyyətli orqanların (vəzifəli şəxslərin) qərarı Azərbaycan Respublikasının DİN-i tərəfindən icra edilir. Azərbaycan Respublikasının ərazisindən inzibati qaydada çıxarılan əcnəbilərin və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslərin çıxarılmasına görə xərclər onların öz üzərinə düşür. Bu şəxslərin çıxarılması üçün onların vəsaitləri olmadıqda, belə xərclərin ödənilməsi onları qəbul edən idarə, müəssisə və təşkilatların, Azərbaycan Respublikasında yaşayan və ya şəxsi işlə bağlı olaraq Azərbaycan Respublikasına gələn əcnəbilərlə və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslərlə əlaqədar isə bu xərclərin ödənilməsi Azərbaycan Respublikası DİN-in üzərinə düşür. Azərbaycan Respublikasının hüdüdlərindən kənara inzibati qaydada çıxartma haqqında qərar icra edildikdən sonra çıxartma haqqında bu barədə müvafiq qeyd aparılmaqla, həmin qərar onu qəbul etmiş səlahiyyətli orqana (vəzifəli şəxsə) qaytarılır.

İnzibati həbs haqqında qərarın icrası İXM-in 458-ci maddəsinə əsasən həyata keçirilir. Hakim tərəfindən inzibati həbs haqqında qərar çıxarıldıqdan sonra o dərhal icra edilir. Barəsində inzibati həbs tətbiq edilmiş şəxslər Azərbaycan Respublikası DİN-in müəyyən etdikləri yerlərdə mühafizə altında saxlanılır. İnzibati həbs haqqında qərar icra olunarkən, həbs edilənlər şəxsi axtarışdan keçirilir. İnzibati qaydada tutma müddəti inzibati həbs müddətinə daxil edilir. İnzibati həbs Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydalar üzrə çəkilir.

VII bölmə İnzibati hüquq və idarəetmədə qanunçuluq

XVIII fəsil

Dövlət idarəetməsində qanunçuluğun və intizamın təmin edilməsi

§1. Dövlət idarəetməsində qanunçuluğun və intizamın anlayışı, onların təmin edilməsinin məzmunu və əhəmiyyəti

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında göstərilən müddəalarından irəli gələn tələblərə hər bir dövlət orqanı və onun vəzifəli şəxsləri tərəfindən dəqiq və düzgün riayət olunması onların vəzifə borclarıdır. Dövlət idarəetməsində bu vəzifə borclarının vaxtında, dəqiq və düzgün yerinə yetirilməsi ilə dövlət idarəetməsində, qanunçuluğun və intizamın təmin edilməsinə nail olunur. Dövlət idarəetməsində qanunçuluğun və intizamın təmin edilməsi sahəsində mütəmadi olaraq dövlət tərəfindən bir sıra tədbirlər də həyata keçirilir. Buna 09 avqust 1994-cü il tarixli Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən qəbul edilmiş "Cinayətkarlığa qarşı mübarizənin gücləndirilməsi, qanunçuluğun və hüquq qaydasının möhkəmləndirilməsi tədbirləri haqqında" Fərmanı misal olaraq göstərmək olar.

Dövlət idarəetməsində qanunçuluğun və intizamın təmin edilməsi üsulları haqqında danışımdan əvvəl qanunçuluq haqqında danışmaq daha məqsədəuyğundur.

Qanunçuluq hüququn bütüün subyektləri tərəfindən qanunların və onların əsasında qəbul edilmiş hüquqi aktların tələblərinin ciddi və tam şəkildə yerinə yetirilməsidir.

Qanunçuluq aşağıdakı əsas əlamətlərlə xarakterizə olunur:

1) *qanunçuluğun ünvanlılığı.* Qanunçuluğun ən mühüm cəhəti onun ümumi xarakterə malik olmasıdır. Belə ki, hüquq normalarına hər bir şəxs eyni səviyyədə riayət etməlidir. Dövlətin göstərişlərinin icrası məcburidir, öz növbəsində isə, dövlət şəxsiyyətin qanuni hüquqlarının təminatçısıdır. Ümumilik, qanunçuluğun zəruri əlaməti kimi, həm dövlətə, həm də onun vətəndaşlarına şamil olunur.

2) *qanunçuluq hüquqla, hüquq normaları ilə sıx bağlıdır.* Ölkədə qanunçuluq rejiminin vəziyyətini qanunların ictimai inkişafın obyektiv tələblərini nə dərəcədə əks etdirməsi ilə qiymətləndirmək olar. Hüquq normaları yalnız ayrı-ayrı şəxslərin və ya müəyyən sosial qrupların mənafeələrini əks etdirir və qoruyursa (ölkənin bütün əhalisinin ümumi və fərdi maraqları nəzərə alınmırsa) bu dövlətdə qanunçuluğa riayət olunmaması qənaətinə gəlmək olar. Əgər hüquq normaları əhalinin müxtəlif təbəqələrinin mənafeələrini yalnız formal olaraq əks etdirir, lakin onlara təminat vermirsə, bu zaman da qanunçuluqdan danışmağa dəyməz.

Qanunçuluğun normativ əsası ictimai münasibətlərin bütün iştirakçılarının ümumi və fərdi maraqlarını eyni dərəcədə əks etdirən hüquqi qanunlardır.

Beləliklə, dövlət idarəetməsində qanunçuluq rejimi bir-birinə bağlı olan iki amili nəzərdə tutur:

- ictimai tərəqqinin tələblərinə cavab verən mükəmməl, dəqiq işlənib hazırlanmış qanunvericilik;

- dövlət orqanları, vəzifəli şəxslər, vətəndaşlar və müxtəlif subyektlər tərəfindən qanun və qanun qüvvəli aktların tələblərinin tam və qeyri-şərtsiz icrası.

Dövlət idarəetmə sahəsində qanunçuluğun məzmununu və mahiyyətini – dövlət idarəetmə sahəsində yaranan ictimai münasibətlərin iştirakçıları tərəfindən hüquq normalarına ciddi və dönmədən riayət edilməsi və onların tələblərinin icra edilməsi təşkil edir.

Qanunçuluq dövlət idarəetməsində aparıcı prinsip kimi qanunvericilikdə öz əksini tapır. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 72-ci maddəsində göstərilmişdir ki, hər bir şəxs Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına əməl etməli, qanunla müəyyən edilmiş digər vəzifələri yerinə yetirməlidir.

Dövlət idarəetməsində qanunçuluq prinsipinə riayət edilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu dövlət idarəetməsinin xarakteri və idarəetmə sahələrinin xüsusiyyətləri ilə əsaslandırılır.

Dövlət idarəetməsində qanunçuluğa riayət edilməsinin zəruriliyini əsaslandıran amillər aşağıdakılardır:

a) idarəetmə həyat fəaliyyətinin ən geniş sahəsidir. O, özündə insanların həyat əhəmiyyətli əsas maraqlarını cəmləşdirir və onları həll edir. Onunla dövlət orqanlarının, yerli özünüidarəetmə orqanlarının və idarəetmənin birgə subyektlərinin, şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin maraqlarının təmin edilməsinə, idarəetmənin müxtəlif sahələrində və bölmələrində insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinə istiqamətləndirilmiş çoxtərəfli fəaliyyətlər həyata keçirilir;

b) qanunçuluğa riayət edilməsi idarəetmə subyektlərinin normal və səmərəli fəaliyyət göstərməsinin əsas şərtidir. İdarəetmə sistemində subyektlər vəzifə və funksiyaları, eləcə də hüquqları həyata keçirərək hüquqi fəaliyyəti reallaşdırırlar. İdarəetmə subyektini bu fəaliyyətlə hüquqi və fiziki şəxslərin hüquqlarını, azadlıqlarını və qanuni maraqlarını əhatə edən geniş ictimai münasibətlər dairəsini nizamasalan hüquqi və fərdi idarəetmə aktları qəbul edir. Qanunverici dövlət idarəetmə subyektlərinin səlahiyyət həcmi müəyyən edir, onların həyata keçirilməsi qaydasını nizama salır, idarəetmə sahəsində vətəndaşların subyektiv hüquqlarının həyata keçirilməsinə təminat verir. Məsələn, icra hakimiyyəti orqanlarının (vəzifəli şəxslərin) qanuna zidd hərəkətlərindən məhkəməyə şikayət vermə hüququnun həyata keçirilməsi;

c) idarəetmə orqanları dövlət (inzibati) məcburetə tədbirlərinin tətbiq edilməsi üzrə geniş səlahiyyətlərə malikdir. Bu orqanlar öz gündəlik fəaliyyətlərində müstəqil olaraq mübahisəli vəziyyətləri həll edir, inzibati yurisdiksiya fəaliyyətini həyata keçirir, hüquqpozan şəxslərə bilavasitə təsir göstərir, eləcə də qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş dövlət təsir tədbirlərini tətbiq edirlər. Dövlət orqanları gündəlik fəaliyyətlərində göstərilən funksiyaları həyata keçirməklə qanunçuluğu möhkəmləndirirlər.

Söylənələrdən aydın olur ki, qanunçuluq idarəetmədə icra fəaliyyətinə şamil edilir. İdarəetmədə qanunçuluq prinsipi əsasında idarəçilik münasibəti iştirakçılarının hüquqlarının realizəsinin vahid forması mühafizə olunur və bu münasibətlərin sabitliyi təmin olunur.

Qanunçuluğun tələbləri

İdarəetmənin bütün sahələrində və bölmələrində qüvvədə olan (təsir göstərən, fəaliyyət göstərən) və qanunçuluğun özünün məzmun və mahiyyətini əks etdirən prinsiplərdən fərqli olaraq, "qanunçuluğun tələbləri" ayrı-ayrı subyektlərin fəaliyyətləri ilə sıx bağlıdır. Məsələn, inzibati xətalar haqqında işlərə baxılarkən qanunçuluğun tələbi İXM-ə əsasən, aşağıdakı tədbirlərin və tələblərin yerinə yetirilməsindən ibarətdir:

- inzibati xətalara görə inzibati tənbeh İXM-ə uyğun olaraq tətbiq edilir (İXM, maddə 6.1)

- inzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraatın təmin edilməsi tədbirləri (İXM, maddə 396) tətbiq edilərkən qanunvericiliyin tələblərinə əməl olunması yuxarı orqanların və vəzifəli şəxslərin idarə nəzarəti ilə, məhkəmə və prokuror nəzarəti ilə və ya şikayət etmək hüququ ilə təmin edilir (İXM, maddə 6.2);

- Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalar qanunvericiliyinin analogiya üzrə tətbiqinə yol verilmir (İXM, maddə 6.3).

Qanunçuluq öz əksini qanunçuluğun tələblərində tapır.

İdarəetmənin səmərəliyi yalnız qanunçuluğun tələblərinə riayət etmədən deyil, həm də idarəetmə subyektlərinin intizamından asılıdır.

İdarəetmədə intizam yalnız idarəetmənin müxtəlif sahələrində və bölmələrində fəaliyyət göstərən icra hakimiyyəti orqanlarının qulluqçuları tərəfindən qanunların və yuxarı təbəqəli idarəetmə subyektlərinin digər normativ aktlarının icrasını nəzərdə tutmur. İntizam qanunçuluq kimi idarəetmə subyektlərinin hərəkətlərinin yüksək səviyyədə təşkil edilməsində və razılaşdırılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İntizam və qanunçuluq bir-birilə qarşılıqlı surətdə bağlıdır. Belə ki, qanunlara və digər normativ-hüquqi aktlara riayət edilməsi həm qanunçuluğun, həm də dövlət intizamının tələbidir. Qanunçuluq intizamın əsasını təşkil edir. O, intizamın əsas tələblərindən biri olan qanunlara və digər normativ-hüquqi aktlara riayət etmədir. İntizama riayət etmədən qanunçuluğun təmin edilməsinə nail olmaq mümkün deyil. Qanunçuluğun

möhkəmləndirilməsi və təmin edilməsi vasitələri intizamın möhkəmləndirilməsi vasitələridir.

Qanunçuluq və intizamın bir-biri ilə qarşılıqlı surətdə bağlı olmasına baxmayaraq, məzmunca müxtəlifdirlər. İntizam insanların davranış qaydalarını təkcə ictimai münasibətlər sahəsində hüquqi nizamasalınmasını nəzərdə tutmur. Belə ki, intizamın məzmunu qanunçuluğun məzmunundan daha genişdir. O, özündə təkcə hüquqi tələblərə əsaslanan vəzifələrin icrasını və hüquqların realizəsini deyil, həm də digər sosial normaların tələblərinə əsaslanan vəzifələrin icrasını ehtiva edir.

Qanunçuluğun və intizamın tələblərini yerinə yetirərkən idarəetmənin hər bir subyekti qanunçuluğa və intizama riayət etməlidir.

Dövlət intizamı dedikdə, dövlətin vəzifə və funksiyalarının təcürbi cəhətdən həyata keçirilməsində dövlət təşkilatları, işçiləri və qulluqçuları, ictimai təşkilatlar və vətəndaşlar tərəfindən dövlət tərəfindən müəyyən edilmiş qayda və konkret göstərişlərə riayət edilməsi, onların dəqiq və dönmədən icra edilməsi başa düşülür.

Dövlət idarəetmə sahəsində yaranan ictimai münasibətlərin iştirakçılarından birinin orqan və ya vəzifəli şəxs olması dövlət intizamının xarakterik əlamətidir. Məhz bu əlamətlə dövlət intizamı digər intizam növlərindən fərqlənir.

Dövlət intizamı öz növbəsində müəyyən növlərə bölünür. Bu bölünmənin təsnifat əsasını məzmun və miqyası nəzərə alınmaqla müxtəlif meyarlar təşkil edə bilər.

Dövlət idarəçilik təcrübəsi üçün aşağıdakı meyarlar çox əhəmiyyət kəsb edir:

- təşkilati;
- funksional;
- funksional-təşkilati.

Təşkilati meyar dövlət intizamının növlərə bölünməsinin əsasını təşkil edir. Dövlət intizamının növlərə bölünməsi iqtisadiyyatın və dövlət idarəçiliyinin başqa sahələrinin strukturunun müxtəlifliyi ilə şərtləndirilir. Çünki iqtisadiyyatın və dövlət idarəetməsində olan müxtəlif sahələr, birliklər, idarə, müəssisə və təşkilatlar təşkilati cəhətdən fərdiləşdirilmiş formada fəaliyyət göstərir. Dövlət intizamının sahəvi (sənaye, nəqliyyat,

tikinti, hərbi və s.) və idarə, müəssisə və təşkilat miqyasında olan intizam növləri mövcuddur.

Funksional meyar müxtəlif idarəetmə funksiyalarının mövcudluğunun nəzərə alınmasının və onlara əsaslanmasını nəzərdə tutur. Məlumdur ki, istənilən idarəetmə fəaliyyətinin məzmunu müxtəlif idarəetmə funksiyalarının məcmusundan ibarətdir. İdarəetmənin ümumi funksiyalarına əsasən proqnozlaşdırma, planlaşdırma, maliyyələşdirmə, kadrlarla təmin etmə, uçot və yoxlama, kadr işləri və digər funksiyalar aiddir. İdarəetmənin hər bir funksiyasının realizəsi üzrə çoxsaylı qaydalar müəyyən edilmiş və fəaliyyət göstərir. Həmin qaydalara riayət etmə funksional intizamın məzmununu təşkil edir. Dövlət idarəetməsində plan, maliyyə, kadr xidməti, icraçılıq, hesabat-statistika və s. kimi intizam növləri mövcuddur.

Funksional-təşkilati meyar təşkilat miqyasında funksional intizam qaydalarının fəaliyyət göstərmələri nəticəsində tətbiq edilir. Belə hallarda ümumdövlət miqyasında fəaliyyət göstərən funksional intizam qaydaları sadəcə olaraq funksional intizam qaydası kimi xarakterizə olunur. Sahəvi miqyasda fəaliyyət göstərən funksional intizam qaydalarının funksional-sahəvi intizam qaydası kimi adlandırılması qəbul edilmişdir. Məsələn, maliyyə-sənaye intizamı, sənayedə standartlar intizamı, tikintidə standartlar intizamı və s. İdarə, müəssisə və təşkilat miqyasında fəaliyyət göstərən funksional intizam qaydaları funksional-istehsalat intizamının məzmununu təşkil edir. Məsələn, istehsalat-maliyyə, istehsalat-texnoloji (standartlara riayət etmə), istehsalat-icraçılıq və s. funksional-istehsalatçılıq intizam qaydaları.

Dövlət intizamının sahəvi növlərindən biri də hərbi intizamdır. Hərbi intizamın məzmununu hərbi xidmət qaydalarının icra edilməsi təşkil edir. Hərbi intizam hərbi nizamnamələr, əsasnamələr və digər normativ-hüquqi aktlarla nizama salınır.

Hərbi intizam əsasında DİN-in sistemində intizam təşkil edilir.

İnzibati mülahizə

İnzibati mülahizə işin həll edilməsi üçün səmərəli (optimal) qərarın qəbul edilməsi məqsədi ilə idarəetmə orqanının (vəzifəli şəxsin) hüquq normaları əsasında müəyyən edilmiş müstəqillik dərəcəsidir.

İnzibati mülahizə qanunçuluqla qarşılıqlı əlaqədədir.

İnzibati mülahizənin mövcudluğu müxtəlif sahələrdə yaranan vəziyyətlərin mürəkkəbliyi, idarəçilik fəaliyyətinin yaradıcılıq xarakterliyi və onun müxtəlifliyi ilə şərtləndirilir. İdarəçilik fəaliyyətində bütün sahələrin hüquq normaları ilə nizamasalınmasının zəruriliyi və mümkünlüyünə ehtiyac yoxdur.

İnzibati hüquqda inzibati mülahizənin bir neçə müxtəlif növləri mövcuddur.

1. *İnzibati mülahizə – səlahiyyətli orqana (vəzifəli şəxsə) hüquqi faktın öz daxili inamı ilə qiymətləndirilməsi üçün hüququn verilməsində ifadə olunur.* Məsələn, Azərbaycan Respublikası İXM-in 27-ci maddəsinə əsasən, törədilmiş inzibati xəta az əhəmiyyətli olduqda, inzibati tənbeh tətbiq etmə hüququ olan hakim, səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) inzibati xəta törətmiş şəxslər barəsində tətbiq edilməsi nəzərdə tutulan inzibati tənbehi daha yüngül tənbeh növü ilə əvəz edə və ya həmin şəxsi inzibati məsuliyyətdən azad edə bilər. Törədilmiş "inzibati xətanın az əhəmiyyətli" kimi qiymətləndirilməsi səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) tərəfindən həyata keçirilir. Həmin orqan (vəzifəli şəxs) törədilmiş inzibati xətanı az əhəmiyyətli xəta kimi qiymətləndirə bilər.

2. *İnzibati mülahizənin növlərindən biri kimi azad seçim inzibati-hüquq norması əsasında işin həll edilməsi üçün müxtəlif variantlardan birinin qəbul edilməsi üzrə hüququn verilməsidir.* Məsələn, Azərbaycan Respublikası İXM-in 298-ci maddəsinə əsasən, hüquqpozan şəxsə qarşı tətbiq edilən istənilən tənbeh tədbiri qanunçuluğun tələblərinə cavab verməlidir. Çünki bu maddədə alternativliyin daha yaxşı variantı müəyyən edilməmişdir. Bu hüquq (səlahiyyət) hüquqtətbiqedən vəzifəli şəxsə verilmişdir. Həmin hallarda vəzifəli şəxs faktiki vəziyyəti və işin xarakterini nəzərə alaraq mümkün variantlardan birini seçir.

Hüquqtətbiqedicinin mülahizəsi hüquqi fakta (hüquqpozmasına) qiymət verilən zaman (hüquqpozanın şəxsiyyəti, inzibati xətanın xarakteri və ictimai təhlükəlilik dərəcəsi qiymətləndirilərkən) inzibati tənbehin daha effektivli, məqsədəuyğun və ədalətli növünün (xəbərdarlıq, cərimə, inzibati həbs) seçilərkən özünü biruzə verir.

3. *Inzibati mülahizənin üçüncü növü* fəaliyyəti nizaməsalan normada olan göstərişlər əsasında həmin orqan və ya vəzifəli şəxs tərəfindən iş üzrə qərarın qəbul edilməsindən ibarətdir (məsələn, "müəyyən edir", "həll edir", "təyin edir", "hüququ vardır" və s.). Belə hallarda idarəetmə orqanının və ya vəzifəli şəxsin fəaliyyətini nizaməsalan normalarda həmin orqan və ya vəzifəli şəxslərin nə vaxt fəaliyyət göstərmələri, hərəkət etmələri şəraitinin qəti (tam) və ya dəqiq siyahısı göstərilməmişdir. Adətən belə "ifadə edilmələr" subyektlərə funksiyaların yerinə yetirilməsi üçün zəruri olan normaları tətbiq etməyə səlahiyyət verən normativ aktlarda öz əksini tapır. Məsələn, Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi haqqında Əsanamənin 5.3.2-ci bəndinə əsasən daxili işlər naziri öz müavinləri arasında vəzifə bölgüsünü aparır. Daxili İşlər Nazirliyi haqqında Əsanamənin bu müddəası DİN-in 04 mart 1998-ci il tarixli əmrində də, ("Xidmət və hissələrə kuratorluğun bölüşdürülməsi barədə") öz əksini tapmışdır.

İnzibati hüququn səlahiyyətverici normalarının təhlili göstərir ki, dövlət idarəetmə orqanları tərəfindən təşkilati məsələlərin həll edilməsində onlara inzibati mülahizə üçün geniş imkanlar verilir. İdarəetmə orqanları haqqında əsasnamələrdə müxtəlif təşkilati məsələlərin həllinin forma və üsulları müəyyən edilir. Lakin bu və ya digər təşkilati məsələlərin operativ həll edilməsinin forma və ya üsullarının seçimi orqan tərəfindən hüquqi əsasnaməyə uyğun inzibati mülahizə əsasında həyata keçirilir.

4. *İnzibati mülahizənin dördüncü növünə* idarəetmə orqanı və ya vəzifəli şəxs tərəfindən dəqiq məzmunlu anlayış və ifadəyə malik olmayan norma əsasında qərarın qəbul edilməsini aid etmək olar (məsələn, "tələbatdan asılı olaraq", "lazım olan

hallarda", "vəziyyətlərdən asılı olaraq", "zəruri vəziyyətlərdə" və s.). Belə hallarda hüquqətəbqədici ümumi anlayışın mənə təyinatını özü öyrənir. Beləliklə, inzibati mülahizənin tətbiq edilməsinin zərurəti norma qaydasının öz məzmunu ilə şərtləndirilir. Məsələn, "Polis haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 17-ci maddəsinə müvafiq olaraq polis əməkdaşları:

- "cinayət və ya inzibati xəta törətməkdə şübhə edilənlərin şəxsiyyətini müəyyənləşdirmək üçün sənədlərini yoxlamaq",

- "Polis haqqında" Qanunla müəyyənləşdirilmiş hallarda cinayət və ya digər hüquqpozma törətmiş, yaxud törədilməsində şübhələnən şəxsi "tutmaq",

- "cinayətin və digər hüquqpozmanın törədilməsinə şərait yaradan halların aradan qaldırılması üçün qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada dövlət və qeyri-dövlət orqanlarına, müəssisələrə, idarələrə, təşkilatlara, siyasi partiyalara, ictimai birliklərə, həmkarlar ittifaqlarına və təşkilatlara, eləcə də vəzifəli şəxslərə baxılması məcburi olan təqdimatlar vermək",

- qanunla müəyyənləşdirilmiş hallarda yaşayış binalarına və ya digər tikililərə, torpaq sahələrinə, müssəsisə, idarə, təşkilatların ərazilərinə və tikililərinə daxil olmaq", qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada və hallarda fiziki qüvvə işlətmək, habelə xüsusi vasitələr və odlu silah saxlamaq, gəzdirmək və onları tətbiq etmək" və s. hüququ vardır.

Inzibati mülahizənin beşinci növü idarəetmə subyektinin müstəsna səlahiyyətlərə malik olması ilə ifadə olunur. İdarəetmə orqanı (vəzifəli şəxs) müstəsna hal kimi, müstəsna hallarda öz mülahizəsi ilə iş üzrə qərar qəbul edir. Məsələn, "Fövqəladə vəziyyət haqqında" Azərbaycan Respublikası 19 iyul 2004-cü il tarixli Qanununun 8-ci maddəsinə əsasən, fəvqəladə vəziyyət dövründə konkret şəraitdən asılı olaraq tətbiq edilən tədbirlərin və məhdudiyətlərin dairəsi müəyyən edilmişdir. Belə tədbirlərdən "tətilərin qadağan edilməsi", "nəqliyyat vasitələrinin hərəkətinin məhdudlaşdırılması və onların yoxlanması", "yığıncaqların, mitinqlərin, küçə yürüşlərinin və nümayişlərin,

habelə digər kütləvi tədbirlərin keçirilməsinin qadağan edilməsi" və s. kimi tədbirləri göstərmək olar. Belə hallarda səlahiyyətli orqan ona verilmiş səlahiyyətlər çərçivəsində yalnız öz mülahizələri ilə bu və ya digər idarəçilik qərarlarını qəbul edir.

Hüquq subyektinə inzibati mülahizə hüququnun verilməsi ona daha optimal idarəçilik qərarının qəbul edilməsinə imkan verir. Lakin mülahizənin müstəqilliyinin də öz sərhəddi vardır və idarəetmə subyektinin həmin sərhədlərdən kənara çıxmaq hüququ yoxdur. Fikrimcə, mülahizə həmişə hüquqi cəhətdən əsaslandırılmış olmalı, qanun çərçivəsində həyata keçirilməli və qanunçuluğun tələblərinə müvafiq olmalıdır.

§2. Dövlət idarəetməsində qanunçuluğun və intizamın təmin edilməsinin üsulları və onların xarakteristikası

Qanunçuluğun təmin edilməsi qanunun cüzi pozulmasının qarşısının alınmasından, xəbərdar edilməsindən, pozulmasına şərait yaradan səbəblərin aradan qaldırılması üçün tədbirlərin görülməsindən, vətəndaşların və təşkilatların pozulmuş hüquqlarının və qanuni maraqlarının bərpa edilməsindən, təqsirli şəxslərin məsuliyyətə cəlb edilməsindən, məsuliyyətin labüdlüyünün yaradılmasından, eləcə də idarəetmə aparatı işçilərinin qanunun hər tələbinə və məqsədinə ciddi riayət edilməsi ruhunda tərbiyə edilməsindən ibarətdir.

Qanunçuluq rejimi hüquqi dövlətin vacib amillərindən biri olub, cəmiyyətdə adi davranış qaydasının təmin edilməsinə xidmət edir. Hüquqi dövlətdə istənilən vəzifəli şəxsin vəzifə borclarını yerinə yetirmədiyinə görə hüquqi məsuliyyət tədbiri müəyyən edilmişdir.

Dövlət idarəetməsində qanunçuluğun təmin edilməsi üzrə fəaliyyət iki əsas istiqamətdə həyata keçirilir:

1. İdarəetmə aparatının işinin dəqiq təşkil edilməsi, dövlət intizamının lazımı səviyyədə saxlanılması məqsədi ilə idarəetmə aparatının hər bir təbəqəsi və hər bir işçisi tərəfindən qanunçuluğa ciddi riayət edilməsinin təmin edilməsi;

2. *İdarəetmə aparatının gündəlik fəaliyyətində vətəndaşların hüquq və qanuni maraqlarının mühafizə edilməsi və qorunmasının təmin edilməsi.*

Digər idarəetmə orqanlarının, dövlət qulluqçularının, qeyri-hökumət təşkilatlarının və vətəndaşların fəaliyyətində qanunçuluğa riayət olunmanı hüquqi cəhətdən təmin edir.

Qanunçuluğa riayət edilmə aşağıdakı təminatlarla mümkündür:

- *iqtisadi;*
- *siyasi;*
- *hüquqi;*
- *təşkilati-hüquqi.*

İqtisadi təminatlar mülkiyyət formalarının çoxluğundan irəli gəlir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 13-cü maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasında mülkiyyət toxunulmazdır və dövlət tərəfindən müdafiə olunur. Mülkiyyət dövlət mülkiyyəti, xüsusi mülkiyyət və bələdiyyə mülkiyyəti ola bilər. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 29-cu maddəsində mülkiyyət hüququ müəyyən edilmişdir. Bu maddənin 2-ci bəndinə əsasən mülkiyyətin heç bir növünə üstünlük verilmir. Adı çəkilən sahədə qanunçuluğun təmin edilməsi məqsədilə dövlət tərəfindən iqtisadi təminatlar sistemi müəyyən edilmişdir.

Siyasi təminatlar Azərbaycan Respublikasında aparılan hüquqi və demokratik dövlət quruculuğunun vəziyyətindən irəli gəlir. Konstitusiyanın 1-ci maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyətinin yeganə mənbəyi Azərbaycan xalqıdır. Hər bir vətəndaşın Konstitusiya ilə müəyyən edilmiş hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsi qanunçuluğun təmin olunmasının siyasi təminatlarıdır.

Hüquqi təminatların məzmunu yalnız pozulmuş hüquq normalarının bərpa edilməsi üçün səmərəli mexanizmin yaradılmasından deyil, həm də hüquq normalarının tətbiq edilməsi üçün səmərəli mexanizm vasitəsi ilə hüquq normalarının pozulması halları və imkanlarının maksimal dərəcədə xəbərdar edilməsindən ibarətdir.

Eyni vaxtda bu amillərin mövcudluğu qanunçuluğun təmin edilməsi vəzifələrini tam həll etmir. Bu səbəbdən də

qanunçuluğun təmin edilməsi üçün xüsusi tədbirlərin həyata keçirilməsi vacibdir. Qanunçuluğun təmin edilməsi vəzifələri dövlətin müəyyən orqan və vəzifəli şəxslərinin gündəlik fəaliyyətlərində həyata keçirilən funksiyalardır. Bir qayda olaraq qanunçuluğun təmin edilməsi ilə xüsusi dövlət orqanları məşğul olur. Həmin orqanlar qanunçuluğun təmin edilməsi sahəsində hüquqi təsir göstərmə vasitələrini (qeyri-qanuni aktların ləğv edilməsi, protest verilməsi və s.) tətbiq etmək səlahiyyətinə malikdir. Bəzən idarəetmə orqanlarının fəaliyyəti vətəndaşlara müxtəlif hüquqi məhdudiyət və ya inzibati məcburetmə tədbirlərinin tətbiq edilməsinə gətirib çıxarır.

Dövlət idarəetməsində qanunçuluğun təmin edilməsi fəaliyyəti hüquqi xarakterə malikdir. Onu həyata keçirən orqanlar dövlət hakimiyyət səlahiyyətlərinə malikdirlər.

Dövlət idarəetməsində qanunçuluğun təmin edilməsi fəaliyyəti müxtəlif hüquqi, təşkilati fəaliyyət forma və metodları ilə həyata keçirilir. Bu vasitə növləri ümumiləşdirilərək qanunçuluğun təmin edilməsi üsulları kimi adlandırılır.

Qanunçuluğun təmin edilməsi üsulları əsasən aşağıdakılardır:

- yoxlama;
- nəzarət;
- şikayət vermə.

Yoxlama üsulu

Dövlət idarəetməsində qanunçuluğun və intizamın təmin edilməsində əsas yer "yoxlama üsulu"na məxsusdur.

Yoxlamanın mütəmədiliyi, təsiri, icraçılığın yoxlanılması qanunçuluğun və intizamın möhkəmləndirilməsi və icra hakimiyyəti orqanları işçilərinin məsuliyyət hissəsinin formalaşmasının səmərəli vasitəsidir. Yoxlama bütün dövlət orqanlarının qarşısına qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsi zamanı gündəlik həyata keçirilir. O, dövlət-hakimiyyət səlahiyyətlərindən istifadə edilməklə dövlətin adından həyata keçirildiyi üçün *dövlət yoxlaması* adlanır. Yoxlama dövlət idarəetməsinin əsas hissəsini (funksiyalardan birini və idarəçilik səlahiyyətlərinin realizəsi metodundan birini) təşkil edir.

İcra hakimiyyəti orqanları həyat fəaliyyətinin sahə və bölmələrinin idarə edilməsini həyata keçirərkən yoxlama səlahiyyətlərindən geniş istifadə edir.

Onu həyata keçirməklə icra hakimiyyəti orqanları, onlara tabe edilmiş idarəetmə təbəqələrinin fəaliyyətlərinə rəhbərlik edir. Bundan başqa icra orqanlar təbəçiliklərində olan idarəetmə təbəqələrinin qarşısına qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsini yoxlayır, eləcə də yuxarı təbəqəli orqanların qərarlarının yerinə yetirilməsinə köməklik göstərir.

Dövlət yoxlaması məzmununa və məqsədinə görə aşağıdakı iki növə bölünür:

- ümumi yoxlama;

- xüsusi yoxlama.

Ümumi yoxlama təbəçilikdə olan subyektlərin (obyektlərin) bütün fəaliyyət istiqamətlərini əhatə edir.

Xüsusi yoxlama təbəçilikdə olan subyektin (obyektin) fəaliyyət istiqamətlərinin konkret bir hissəsi (sualı) üzrə həyata keçirilir. Məsələn, idarəçilik qərarının icrasının yoxlanılması.

Yoxlamanın həyata keçirilməsi istiqamətinə görə iki növü ayrd edilir:

- daxili yoxlama (idarədaxili);

- xarici yoxlama (idarədənənar).

Daxili yoxlama (idarədaxili) nazirlik, idarə və təşkilatın öz gücü hesabına həyata keçirdiyi yoxlamadır. Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi haqqında Əsasnamənin 4.1.14 bəndinə əsasən, nazirlik sistemində daxil olan orqan və hissələrin, müəssisələrin və təşkilatların fəaliyyətini yoxlamaq və təftişini həyata keçirmək kimi hüquq Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyinə məxsusdur.

Xarici yoxlama (idarədənənar) yoxlanılan idarənin sistemində daxil olmayan orqan tərəfindən həyata keçirilən yoxlamadır. Məsələn, "Polis haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 12-ci maddəsinə əsasən, polis orqanlarında qanunların icrasına nəzarəti (idarədənənar yoxlaması) qanunla müəyyən edilmiş səlahiyyətləri daxilində məhkəmələr və prokurorluq orqanları həyata keçirir.

Dövlət idarəetməsində həyata keçirilən yoxlama növlərindən biri də *"sahələrarası yoxlama"*dır. Sahələrarası yoxlama qanunvericiliklə səlahiyyət verilmiş orqanlar tərəfindən həyata keçirilir. *"Sahələrarası yoxlama" idarəetmənin bir sıra sahələrinə aid olan kompleks vəzifələrin vahid formada həll edilməsinin təmin edilməsi məqsədi ilə həyata keçirilir.* Nazirliklər, dövlət komitələri və orqanlar təşkilati cəhətdən onlara tabe olmayan sahəvi idarəetmə orqanların fəaliyyətini aidiyyəti üzrə yoxlayır, onların fəaliyyətini əlaqələndirir və nizama salır.

Sahələrarası yoxlamamı həyata keçirən orqanlar onların səlahiyyətlərinə aid olan məsələlər üzrə idarə, müəssisə və təşkilatların işini yoxlamaq və müayinə etmək hüququna malikdirlər. Nəticəyə müvafiq olaraq, yoxlamamı həyata keçirən orqan nəzarətaltı orqanlar olan idarə, müəssisə və təşkilatlara aşkar edilmiş pozuntuların aradan qaldırılması üçün yerinə yetirilməsi məcburi xarakter daşıyan göstərişlər verə bilər.

Sahələrarası yoxlamamı həyata keçirən orqanlara Vergilər Nazirliyi, Maliyyə Nazirliyi, Dövlət Statistika Komitəsi, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və s. müvafiq icra hakimiyyəti orqanları aiddir.

Dövlət idarəetməsində həyata keçirilən yoxlama növlərindən biri də *"sahəvi yoxlama"*dır.

"Sahəvi yoxlama" bir sistemə daxil olan orqanlar üzərində sahəvi səlahiyyətlərə malik olan orqanlar tərəfindən həyata keçirilir. Bu yoxlama sahəvi yoxlama səlahiyyətlərinə malik olan dövlət idarəetmə orqanına tabe olan orqanlarda müxtəlif metodlarla (rəhbərlik tərəfindən şəxsən və xüsusi aparat) yoxlamamın həyata keçirilməsindən ibarətdir.

Sahəvi yoxlama tabeçilikdə olan orqanların, idarə, müəssisə və təşkilatların işlərinə gündəlik sahəvi rəhbərliyini həyata keçirilməsi prosesində aparılır. İdarə daxili yoxlamamın həyata keçirilməsi prosesində yoxlanılan obyektin fəaliyyəti ilə bağlı bütün məsələlər həll edilir, eləcə də idarəetmə prosesində istifadə edilən forma və metodların məqsədəuyğunluğu qiymətləndirilir.

İdarə daxili yoxlama yoxlamamın məzmunundan asılı olaraq aşağıdakı növlərə bölünür:

- *ümumi yoxlama* (idarə, müəssisə və təşkilatın bütün işinin yoxlanılması);

- *xüsusi yoxlama* (obyektin işinin ayrı-ayrı istiqamətlərinin yoxlanılması).

İdarədaxili yoxlamaları aparan müvafiq orqan və vəzifəli şəxslərin yoxlama səlahiyyətləri müəyyən aktla nizamlanır. Bu yoxlama idarəçiliyin ayrılmaz hissəsidir. O yoxlamaları təşkil edən və ya onu bilavasitə həyata keçirən şəxsin dövlət-hakimiyyət səlahiyyətləri ilə bağlıdır. Məhz, yoxlanılan orqanın, idarə, müəssisə və təşkilatın idarəetmə aktının ləğv edilməsi, dəyişdirilməsi və ya müvəqqəti dayandırılması məsələsi yoxlama prosesində həll edilir.

Yoxlama subyektindən və dövlət orqanları səlahiyyətlərinin həcm və xarakterindən asılı olaraq yoxlamalar aşağıdakı növlərə bölünür:

- *qanunvericilik hakimiyyəti orqanları tərəfindən həyata keçirilən yoxlama;*

- *icra hakimiyyəti orqanları (ümumi, sahələrarası və sahəvi səlahiyyətli) tərəfindən həyata keçirilən yoxlama.*

Qanunvericilik hakimiyyəti orqanları tərəfindən həyata keçirilən yoxlama

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 95-ci maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin həll etdiyi məsələlərin dairəsi müəyyən edilmişdir. Həmin maddənin I hissəsinin 5-ci bəndinə əsasən, qanunverici orqan dövlət büdcəsinin icrasına nəzarət etmək səlahiyyətindədir. Bu məqsədlə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisində Hesablama Palatası yaradılmışdır. Adı çəkilən qurum Azərbaycan Respublikasında ayrı-ayrı büdcə təşkilatlarında büdcədən ayrılan vəsaitlərin təyinatı baxımından xərclənməsinə nəzarəti həyata keçirir. Bununla yanaşı Hesablama Palatası büdcədə nəzərdə tutulan ayırımların effektiv və məqsədmüvafiq xərclənməsini yoxlayır, müvafiq rəylər tərtib etməklə Milli Məclisə təqdim edir.

İcra hakimiyyəti orqanları tərəfindən həyata keçirilən yoxlama

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin səlahiyyət dairəsi müəyyən edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti səlahiyyətlərindən istifadə edərək dövlət idarəetmə sahəsində özünün yoxlama funksiyalarını həyata keçirir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin göstərişi və onun adından yoxlama Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatı tərəfindən həyata keçirilir.

Dövlət idarəetməsində yoxlamamı həyata keçirən subyektlərdən biri Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetidir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 124-cü maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti icra səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsinin təşkili məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetini yaradır. Konstitusiyanın bu maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti Azərbaycan Respublikası Prezidentinin yuxarı icra hakimiyyəti orqanıdır. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə tabedir və onun qarşısında cavabdehdir. Nazirlər Kabinetinin iş qaydasını Azərbaycan Respublikasının Prezidenti müəyyənləşdirir.

Dövlət idarəetməsində qanunçuluğun və intizamın təmin edilməsində Nazirlər Kabineti tərəfindən yoxlamaların həyata keçirilməsi üçün Nazirlər Kabinetinə müəyyən səlahiyyətlər verilmişdir. Nazirlər Kabineti də Konstitusiyanın 119-cu maddəsinə müvafiq olaraq ona verilmiş səlahiyyətlər vasitəsi ilə mütəmadi olaraq özünün yoxlama funksiyalarını həyata keçirir. Məsələn, Nazirlər Kabineti mütəmadi olaraq ona tabe olan orqanların – nazirliklərin, komitələrinin, departamentlərin və s. fəaliyyətlərini yoxlayır.

Nazirlər Kabineti öz iclaslarında nazirliklərin, dövlət komitələrinin, müfəttişliklərin rəhbərlərinin iqtisadi islahatların yerinə yetirilməsi, kredit-pul sisteminin möhkəmləndirilməsi, dövlət idarəetmə sahələrinin inkişaf etdirilməsi barədə hesabatını, çıxışlarını və məlumatlarını dinləyir.

Nəzarət üsulu

Dövlət idarəetməsində qanunçuluğun və intizamın təmin edilməsi üçün "nəzarət üsulu"ndan geniş istifadə olunur.

İdarəetmə aparatının qarşısına qoyulmuş məqsədlərə nail olmaqla hüquqi normalara riayət edilməsinə nəzarətin həyata keçirilməsi vacibdir. Nəzarət fəaliyyəti dövlət idarəetməsinin əsas hissəsidir.

İnzibati nəzarət bəzi dövlət orqanlarının hüquq-mühafizəedici fəaliyyətlərinin xüsusi növüdür. İnzibati nəzarət xüsusi məsələləri nizamlayan normativ-hüquqi aktlara riayət olunması üzrə orqanların müvafiq fəaliyyətlərinin yoxlanılması ilə xarakterizə olunur.

Yoxlama fəaliyyətin qanunçuluğa və məqsədəuyğunluğa müvafiq aparılmasını, onun hüquqi, elmi və təşkilati-texniki nöqtəyi-nəzərdən qiymətləndirilməsini əks etdirir. Lakin bir çox hallarda hakimiyyət subyektlərinin yoxlama səlahiyyətləri məhdudlaşdırılır və onlara yalnız nəzarət funksiyasının həyata keçirilməsi imkanı verilir. Yoxlayan və yoxlanılanlar arasında təşkilati tabeçilik olmadığı hallarda operativ fəaliyyətə müdaxilə edilməsinin qarşısının alınması üçün nəzarət mühüm əhəmiyyətə malikdir.

İdarəetmə sahəsində nəzarətin iki təşkilati forması mövcuddur:

1-ci forma orqan rəhbərlərinin və ya onlar tərəfindən təşkil edilmiş komissiyaların nəzarət fəaliyyətidir. Nəzarət fəaliyyəti bu orqanlar tərəfindən əsas iş növü kimi deyil, vaxtaşırı həyata keçirilən fəaliyyət növüdür. Digər tərəfdən isə, nəzarət fəaliyyəti idarəetmə subyektinin təşəbbüsü ilə deyil, onu həyata keçirməyə səlahiyyəti olan orqana daxil olmuş ərizə, şikayət, iş və s. əsasında həyata keçirilir.

2-ci forma inzibati nəzarətdir. İnzibati nəzarət xüsusi idarə və xidmətlər, eləcə də orqanlar tərəfindən həyata keçirilir. İnzibati nəzarət bu orqanların əsas və başlıca funksiyası hesab edilir. İnzibati nəzarəti həyata keçirən subyektlər funksional hakimiyyətə və geniş idarədənəknar səlahiyyətlərə malikdir. İnzibati nəzarət bir qayda olaraq idarədənəknar xarakter daşıyır.

O dövlət orqanlarına, dini qürumlara, qeyri-hökumət təşkilatlarına və vətəndaşlara şamil edilir. İnzibati nəzarətin həyata keçirilməsi inzibati məcburetmənin tətbiq edilməsi ilə bağlıdır.

Dövlət idarəetməsində ümumi nəzarəti yerinə yetirən çoxlu sayda dövlət strukturları mövcuddur. Bu dövlət strukturları arasında "xüsusişdirilmiş dövlət strukturları" özünəməxsus yer tutur. Xüsusişdirilmiş strukturlara sanitarriya-gigiyena və sanitariya-epidemioloji nəzarət orqanları, sənayedə işlərin təhlükəsiz görülməsinə nəzarət orqanları, dağ-mədən nəzarəti orqanları, gömrük orqanları, vergi orqanları və s. aiddir. Bir çox idarələr sistemində xüsusişdirilmiş nəzarət xidmətləri mövcuddur.

İnzibati nəzarəti həyata keçirən dövlət orqanları funksiyalarını icra edərkən müxtəlif idarə, müəssisə və təşkilatların fəaliyyətində müvafiq qaydaların pozulması hallarını aşkar edərlərsə, həmin qürumların fəaliyyətini müvəqqəti dayandırmaq, yaxud məhdudlaşdırmaq, eləcə də təqsirkar şəxslərə qarşı hüquqi təsir tədbirlərini tətbiq etmək hüququna malikdirlər.

İnzibati nəzarət subyektlərinin hüquqi vəziyyəti, dövlət inspeksiyalarının və digər orqanların hüquqi vəziyyəti müvafiq Əsasnamələr və ya Nizamnamələr ilə müəyyən edilir.

Dövlət idarəetməsində dövlət nəzarət orqanlarının iki növü mövcuddur:

*-təşkilati-müstəqilliyə malik olan orqanlar;
-müvafiq nəzarət orqanlarının struktur bölmələri hesab edilən orqanlar.*

Təşkilati cəhətdən müstəqil fəaliyyət göstərən dövlət nəzarəti orqanlarına Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, Dövlət Sənayedə İşlərin Təhlükəsiz Görülməsinə Nəzarət və Dağ-Mədən Nəzarəti Komitəsi, Dövlət Statistika Komitəsi və s. orqanlar aiddir.

İnzibati nəzarəti və yoxlamaları həyata keçirən bir sıra inspeksiyalar bu və ya digər nazirliklərin sistemində fəaliyyət göstərir və onun struktur bölmələri hesab edilir. Məsələn, Baş

Dövlət Yol Polisi DİN sisteminə, Dövlət Yanğın Təhlükəsizliyi isə Fövqaladə Hallar Nazirliyi sisteminə daxildir.

İcra hakimiyyətinin həyata keçirilməsində məhkəmə nəzarəti

Dövlət idarəetməsində qanunçuluğun təmin edilməsində məhkəmə böyük səlahiyyətlərə malikdir.

Dövlət idarəetməsində qanunçuluğun təmin edilməsinə məhkəmə nəzarəti aşağıdakı məhkəmə orqanları tərəfindən həyata keçirilir:

- Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi;
- ümumi mühakimə məhkəmələri;
- hərbi və iqtisad məhkəmələri.

Dövlət idarəetməsində qanunçuluğun təmin edilməsində Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin rolu böyükdür. Konstitusiyaya Məhkəməsinin təşkilinin və fəaliyyətinin əsasları "Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 23 dekabr 2003-cü il tarixli Qanunu ilə müəyyən edilmişdir.

Bu qanuna əsasən Konstitusiyaya Məhkəməsinin əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

-Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cü maddəsinin 3-cü hissəsində nəzərdə tutulmuş məsələləri həll etmək;

-Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin 4-cü hissəsində göstərilmiş orqanların sorğusu əsasında Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasını və qanunlarını şərh etmək;

-Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə nəzərdə tutulmuş başqa səlahiyyətləri həyata keçirmək.

Dövlət idarəetmə sisteminə qanunçuluğun təmin edilməsində adı çəkilən məhkəmələr xüsusi əhəmiyyət kəsb edirlər.

Azərbaycan Respublikası məhkəmələrinin vəzifələri aşağıdakılardır:

-Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası ilə təsbit edilmiş (maddə 24-71) insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını hər cür qəsdlərdən və qanun pozuntularından müdafiə etmək;

- mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütün müəssisə, idarə və təşkilatların, siyasi partiyaların, ictimai birliklərin, digər hüquqi şəxslərin hüquqlarını və qanuni mənafelərini hər cür qəsdlərdən və qanun pozutularından müdafiə etmək.

Dövlət idarəetmə sistemində qanunçuluğun və intizamın təmin edilməsində prokuror nəzarətinin də rolu böyükdür. Prokuror nəzarəti prokurorluq orqanları tərəfindən həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasının prokurorluq orqanlarının fəaliyyəti "Prokurorluq haqqında" Azərbaycan Respublikasının 7 dekabr 1999-cu il tarixli Qanunu ilə tənzimlənir.

Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğu məhkəmə hakimiyyəti sistemində daxil olmaqla ərazi və ixtisaslaşdırılmış prokurorluqların Azərbaycan Respublikasının baş prokuroruna tabeliyinə əsaslanan vahid mərkəzləşdirilmiş orqandır.

Prokurorluq orqanları qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı istiqamətlərdə öz fəaliyyətlərini həyata keçirir:

- cinayət işi başlayır və ibtidai istintaq aparır;
- ibtidai istintaqa prosesual rəhbərlik edir və qanunlara riayət edilməsini təmin edir;
- təhqiqat və əməliyyat-axtarış orqanlarının fəaliyyətində qanunların icra və tətbiq olunmasına nəzarət edir;
- məhkəmədə iddia qaldırır (ərizə verir), mülki və iqtisadi mübahisələrə dair işlərə baxılmasında iddiaçı kimi iştirak edir;
- məhkəmədə cinayət işinə baxılmasında tərəf kimi iştirak edir, dövlət ittihamını müdafiə edir;
- məhkəmə qərarlarından protest verir;
- məhkəmələr tərəfindən təyin edilmiş cəzaların məqsədinə nail olunmasında iştirak edir.

Dövlət idarəetməsində qanunçuluğun və intizamın təmin edilməsi prosesində prokuror öz səlahiyyətlərini həyata keçirərkən qanunla müəyyən edilmiş qaydada və çərçivədə aşağıdakı aktlar çıxara bilər:

- xəbərdarlıq;

- təqdimat;
- qərar;
- yazılı göstəriş;
- iddia ərizəsi (ərizə);
- məhkəmə qərarlarından protest.

Dövlət idarəetməsində qanunçuluğun və intizamın təmin edilməsi məqsədi ilə "Prokurorluq haqqında" Qanunun 28-ci maddəsinə əsasən, prokurorluq işçilərinin hərəkətindən (hərəkətsizliyindən) və aktlarından şikayətin verilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Qanun bu müddəasına əsasən, prokurorluq işçilərinin hərəkətlərindən (hərəkətsizliyindən) və aktlarından müvafiq olaraq yuxarı prokurora və ya məhkəməyə şikayət verilə bilər. Azərbaycan Respublikasının cinayət-prosessual qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş hallar istisna edilməklə şikayətin verilməsi prokuror aktlarının icrasını dayandırır.

DİO-nun yoxlama və nəzarət funksiyaları

Qüvvədə olan qanunvericiliyə müvafiq olaraq daxili işlər orqanları (polis) ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmini məsələləri üzrə qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanları aktlarının vəzifəli şəxslər və vətəndaşlar tərəfindən icra edilməsinə nəzarəti həyata keçirir.

"Polis haqqında" qanunla müəyyən edilmiş polisin əsas vəzifələrinin, polis əməkdaşının ümumi vəzifələrinin və polisin fəaliyyətinin hər bir istiqaməti üzrə polis əməkdaşının vəzifələrinin yerinə yetirilməsinin təmin edilməsi üçün "Polis haqqında" qanunun 17-20-ci maddələrinə müvafiq olaraq polis əməkdaşının hüquqları müəyyən edilmişdir.

Daxili işlər orqanları (polis) əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikasına gəlmə, Azərbaycan Respublikasından getmə və Azərbaycan Respublikasında olmaları və tranzitlə keçmələri qaydalarına riayət etmələrinə nəzarət edir. DİO-nun (polisin) bu nəzarət funksiyası "Ölkədən getmək, ölkəyə gəlmək və pasportlar

haqqında" Azərbaycan Respublikasının 14 iyun 1994-cü il tarixli Qanunu ilə müəyyən edilmiş qaydalara riayət edilməsinin təmin edilməsi məqsədi ilə həyata keçirilir.

Dövlət idarəetməsində Baş Dövlət Yol Polisi geniş nəzarət-yoxlama funksiyalarını həyata keçirir. BDYP-in nəzarət-yoxlama səlahiyyətləri "Polis haqqında" qanunun 20-ci maddəsinə və "Dövlət Yol Polisi haqqında" Əsasnaməyə müvafiq olaraq müəyyən edilmişdir.

Şikayət vermə (şikayət hüququnun realizəsi)

Dövlət idarəetməsində qanunçuluğun və intizamın təmin edilməsi üsullarından biri də vətəndaşların dövlət orqanlarına təklif, ərizə və şikayətlərlə şəxsən müraciət etmələridir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 57-ci maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının dövlət orqanlarına şəxsən müraciət etmək, habelə fərdi və kollektiv yazılı müraciətlər göndərmək hüququ vardır. Hər bir müraciətə qanunla müraciət edilmiş qaydada və müddətlərdə yazılı cavab verilməlidir.

Azərbaycan Respublikası vətəndaşları dövlət orqanları, onların vəzifəli şəxsləri, siyasi partiyalar, həmkarlar ittifaqları və ictimai birliklər, eləcə də ayrı-ayrı vətəndaşlarla bağlı tənqidi mövqə nümayiş etdirmək hüququna malikdir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 57-ci maddəsinə əsasən, tənqide görə təqib qadağandır. Lakin təhqir və böhtan tənqid sayıla bilməz.

Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının konstitusiyon hüququ olan "müraciət etmək hüququnun" həyata keçirilməsi məqsədilə "Vətəndaşların müraciətlərinə baxılması haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmiş və 10 iyun 1997-ci il tarixdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən təsdiq edilmişdir.

Müraciətlərin növləri aşağıdakılardır:

1. "təklif" - dövlət hakimiyyəti orqanı, idarə, təşkilat və müəssisəni fəaliyyətinin yaxşılaşdırılmasını, təhsil, elm, texniki,

hüquq, yaradıcılıq və başqa sahələrlə bağlı məsələlərin həllini nəzərdə tutan müraciətdir;

2. "ərizə" - vətəndaşlara məxsus hüquqların həyata keçirilməsi ilə bağlı tələbləri nəzərdə tutan müraciətdir;

3. "şikayət" - dövlət orqanına, idarəsinə, təşkilatına və müəssisəsinə pozulmuş hüququn bərpası tələbi barədə müraciətdir.

Adı çəkilən qanuna əsasən, müraciətə bir ay müddətində, əlavə öyrənilməsi və yoxlanması tələb edilməyən müraciət isə ən gec 15 gün ərzində baxılmalıdır.

Müraciətə baxmaq üçün xüsusi yoxlama keçirmək, əlavə materiallar tələb etmək, yaxud başqa tədbirlər görmək lazım gəlmiş hallarda müvafiq orqanın, idarənin, təşkilatın və müəssisənin rəhbəri və ya onun müavini müraciətə baxılma müddətini müstəsna hallarda ən çoxu bir ay müddətə kimi uzada bilər. Bu barədə müraciət edən vətəndaşa, müraciətin baxılması dövlət hakimiyyəti orqanı tərəfindən nəzarətdə saxlandıqda isə dövlət hakimiyyəti orqanına məlumat verilir.

Hərbi qulluqçuların və onların ailə üzvlərinin müraciətinə daxil olduğu gündən etibarən ən gec 15 gün ərzində baxılır.

"Vətəndaşların müraciətlərinə baxılması haqqında" qanunun tələblərinin pozulmasına görə dövlət hakimiyyəti orqanları, idarə, müəssisə və təşkilatların rəhbərlərinin məsuliyyəti müəyyən edilmişdir.

Əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin müraciətlərinə baxılması Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələr ilə, başqa qayda nəzərdə tutulmayıbsa isə yuxarıda adı çəkilən qanunla tənzimlənir.

Vətəndaşların şikayətlərinə baxılmasının və həll edilməsinin aşağıdakı iki qaydası mövcuddur:

- inzibati qayda;

- məhkəmə qaydası.

Vətəndaşların müraciətlərinə inzibati qaydada baxılması və həll edilməsi "Vətəndaşların müraciətlərinə baxılması haqqında" qanunla həyata keçirilir. Fikrimizcə, vətəndaşların müraciətlərinə inzibati qaydada baxılması və həll edilməsi prosesinin müəyyən çatışmazlıqları da vardır. Vətəndaşların

müraciətlərinə inzibati qaydada baxılmasının çatışmazlığı çox hallarda vətəndaşların müraciətlərinə marağı olan orqanlar tərəfindən baxılması ilə izah olunur. Digər tərəfdən isə belə müraciətlərə çox vaxt qiyabi formada (şikayətçinin iştirakı olmadan və hüquqi hazırlığı olmayan şəxs tərəfindən) baxılır. Bu səbəbdən vətəndaşların əsaslandırılmış şikayətləri çox vaxt təmin edilmədən və ya həll edilmədən qalır.

Söylənilən fikirdən aydın olur ki, şikayətlərə, məhkəmə qaydasında baxılması ən əlverişli variantdır. Belə ki, şikayətlərin məhkəmə qaydasında həlli prosesində tərəflər bərabər sayılır və prosesdə şikayətin (iddianın) obyektiv baxılması üçüq imkan da genişdir. Lakin şikayətin məhkəmə qaydasında həll edilməsindən əvvəl həmin şikayətin orqan və ya vəzifəli şəxs tərəfindən tabeçilik qaydasında baxılması daha məqsədəuyğundur. Belə qayda işin məhkəməyə çatdırılmaması şərti ilə buraxılmış səhvin tezliklə düzəldilməsinə imkan yaradır və inzibati qaydada işin baxılmasına məsuliyyətlə yanaşmağı tələb edir.

Vətəndaşların şikayətlərinə məhkəmə qaydasında baxılması prosesində vətəndaş məhkəmədə xahiş edən qismində deyil, iddiaçı kimi birbaşa müraciət edə bilər.

Vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını pozan qərar və hərəkətlərdən (hərəkətsizlikdən) məhkəməyə şikayət etmələrinin əsası və qaydası "Vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını pozan qərar və hərəkətlərdən (hərəkətsizliklərdən) məhkəməyə şikayət edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 11 iyun 1999-cu il tarixli Qanunu ilə tənzimlənir.

Adı çəkilən qanuna əsasən, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını pozan qərar və hərəkətlərdən (hərəkətsizliklərdən) vətəndaşların məhkəməyə müraciət etmək hüququ və qaydası müəyyən edilmişdir. Vətəndaş onun hüquq və azadlıqlarını pozan qərarlar və hərəkətlər (hərəkətsizliklər) barəsində birbaşa məhkəməyə və ya tabeçilik qaydasında yuxarı dövlət orqanlarına, yerli özünüidarətmə orqanlarına, müəssisələrə, idarələrə və təşkilatlara, eləcə də ictimai birliklərə, vəzifəli şəxslərə şikayətlə müraciət edə bilər.

Tabeçilik qaydasında yuxarı orqan şikayətlərə 1 (bir) aydan gec olmayan müddətdə baxmalı, şikayətə baxılmasının

nəticəsi barədə həmin orqanın rəhbərliy vətəndaşa yazılı cavab verməlidir.

Vətəndaşlar tərəfindən məhkəməyə şikayətlə müraciət edilməsi üçün müvafiq müddətlər müəyyən edilmişdir. Bunlar aşağıdakılardır:

- hüquq və azadlıqlarının pozulmasının vətəndaşa məlum olduğu gündən üç ay keçənədək;

- Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində başqa müddət nəzərdə tutulmamışdırsa, vətəndaş şikayətin verildiyi gündən bir ay müddətində ona cavab almadıqda, bu müddətin tamam olduğu gündən bir ay keçənədək;

- şikayətin verilməsi müddəti üzürlü səbəbdən ötürülübse, həmin müddət məhkəmə tərəfindən bərpa oluna bilər.

Məhkəmə vətəndaşların şikayətlərinə baxılmasının nəticələri barədə qətnamə çıxarır. Şikayətə baxılmasının nəticələrindən asılı olaraq məhkəmə aşağıdakı iki qətnamədən birini çıxara bilər:

- məhkəmə şikayətin əsaslı olduğunu müəyyənləşdirdikdə şikayət edilən qərarı və hərəkətləri qanunsuz hesab edir, vətəndaşlar barəsində tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərini ləğv edir, onların pozulmuş hüquq və azadlıqlarını bərpa edir, habelə dövlət orqanlarının və yerli özünüidarə orqanlarının, müəssisələrin, vəzifəli şəxslərin, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını pozan qərarları və hərəkətləri (hərəkətsizliyi) ilə bağlı onların məsuliyyətini müəyyənləşdirir;

- əgər məhkəmə şikayət edilən qərarları və hərəkətləri (hərəkətsizliyi) qanuni hesab edərsə, yəni vətəndaşın hüquq və azadlıqlarının pozulması kimi qiymətləndirməzsə, şikayətin təmin edilməməsi barədə.

Dövlət orqanları, yerli özünüidarə orqanları, müəssisələr, idarələr və təşkilatlar, eləcə də ictimai birliklər və vəzifəli şəxslər üçün qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarının icrası məcburi xarakter daşıyır.

Məhkəmənin qərarı qüvvəyə mindiyi gündən ən gec 10 (on) gün keçənədək qərarlarından və ya hərəkətlərindən (hərəkətsizliyindən) şikayət edilən orqanlara və ya vəzifəli şəxslərə, habelə vətəndaşlara göndərilir. Məhkəmə qərarının

alındığı gündən ən gec bir ay keçənədək qərarlarından və ya hərəkətlərindən şikayət edilən orqanlar və ya vəzifəli şəxslər həmin qərarın icrası barədə məhkəməyə və vətəndaşa məlumat verməlidir. Məhkəmənin qərarı icra edilmədiyi halda, məhkəmə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada müvafiq tədbirlər görür.

Şikayətə baxılması ilə əlaqədar məhkəmə xərcləri aşağıdakı qaydada ödənilir:

- şikayətin təmin edilməsindən imtina olunması barədə qərar qəbul edildikdə, şikayətə baxılması ilə əlaqədar məhkəmə xərclərini vətəndaş ödəyir;

- məhkəmə şikayət olunan qərarları və hərəkətləri (hərəkətsizliyi) qanunsuz hesab etdikdə, bu xərclər müvafiq dövlət orqanlarının və ya yerli özünüidarə orqanlarının, müəssisələrin, idarə və təşkilatların, ictimai birliklərin, vəzifəli şəxslərin vəsaiti hesabına ödənilir;

- qərarların və hərəkətlərin qanuni olduğuna baxmayaraq, əgər vətəndaşın təcəvül qaydasında yuxarı orqana verdiyi şikayətə cavab verilməmişdirsə, yaxud məhkəmə şikayətə müraciət edilməsi müddətlərini pozmaqla cavab vermişsə, məhkəmə xərclərinin ödənilməsi dövlət tərəfindən dövlət orqanlarının və ya yerli özünüidarə orqanlarının, müəssisələrin, idarələrin və təşkilatların, ictimai birliklərin, vəzifəli şəxslərin öhdəsinə qoyulur;

- məhkəmə vətəndaşın məhkəmə xərclərinin ödənilməsindən qismən və ya tam azad edilməsi barədə qərar qəbul edə bilər.

Barəsində danışılan qanunun tələblərini pozan şəxslər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qayda məsuliyyət daşıyırlar.

§3. DİO-nun fəaliyyətində qanunçuluq və intizam, onun təmin edilməsi üsulları

Daxili işlər orqanlarının qarşısında duran vəzifələrin yerinə yetirilməsində qanunçuluğun və intizamın təmin edilməsi

dövlət idarəetməsinin əsas prinsiplərindən biridir. Bu prinsip daxili işlər orqanlarının fəaliyyətində hüquq-mühafizəedici prinsip kimi ifadə olunur və daxili işlər orqanlarının fəaliyyətində qanunların və qanunqüvvəli aktların tələblərinə ciddi və dönmədən riayət edilməsi əsasında həyata keçirilir.

Daxili işlər orqanlarının fəaliyyətini təşkilsiz və intizamsız təsəvvür etmək olmaz. Yüksək intizamla daxili işlər orqanları əməkdaşlarının güclərini birləşdirmək və onların fəaliyyətlərində, hərəkətlərində lazımi qayda və razılaşdırma təşkil etmək olar.

Daxili işlər orqanlarının fəaliyyətində intizam xidmətin məhsuldarlığının yüksəldilməsi məqsədini daşıyır. DİO-da xidmətin (əməyin) ixtisaslaşdırılması ilə əlaqədar olaraq orqanların və bölmələrin daxilində olan əlaqələr mürəkkəbləşir, bu isə onların qarşısında duran vəzifələrin tam, vaxtında və səmərəli yerinə yetirilməsinə çətinlik törədir. Daxili işlər orqanlarının qarşısında qoyulmuş vəzifələr yalnız onun bölmə və xidmətlərinin fəaliyyətində yüksək intizamın mövcudluğu şəraitində həll edilə bilər.

Polisin qarşısında duran ümumi vəzifələrin yerinə yetirilməsi, ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi, cinayətlərin və digər hüquqpozmalardan qarşısının alınması və açılması, yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və təqsirkar şəxslərin məsuliyyətə cəlb edilməsi ilə daxili işlər orqanları (polis) dövlət idarəetməsində qanunçuluğu möhkəmləndirir. Bununla yanaşı, hüquqpozmaların xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması zamanı daxili işlər orqanları (polis) qanunvericiliklə onlara verilmiş səlahiyyətlər çərçivəsində fəaliyyət göstərməlidirlər.

Daxili işlər orqanlarının (polisin) fəaliyyətində qanunçuluğa riayət edilməsi xüsusi ilə vacibdir. Çünki daxili işlər orqanlarının (polisin) qarşısında qoyulan vəzifələrdən biri hüquqpozmalara qarşı mübarizə aparmaqdır. Daxili işlər orqanları, xüsusən də polisin fəaliyyəti vətəndaşların hüquq, azadlıq və qanuni maraqlarının müdafiəsi ilə sıx bağlıdır.

Polis hüquqpozan şəxslərə qarşı məcburetmə tədbirlərinin tətbiq edilməsi üzrə geniş səlahiyyətlərə malikdir.

Bununla əlaqədar olaraq, dövlət idarəetməsində qanunçuluğun hər hansı bir formada pozulmasına yol verilməsi insan və vətəndaşların hüquq, azadlıq və qanuni marağının pozulması deməkdir.

Daxili işlər orqanlarının fəaliyyətində qanunçuluğun və intizamın təmin edilməsi aşağıdakı üsullarla həyata keçirilir:

- yoxlama;
- nəzarət;
- şikayət vermə (şikayət hüququnun realizəsi).

"Polis haqqında" qanunun 12-ci maddəsinə əsasən, bu qanunun müddələrinin icrasına idarədaxili və idarədənəzar nəzarət həyata keçirilir. Polisin fəaliyyətinə idarədaxili nəzarəti Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş səlahiyyətlər çərçivəsində Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi, idarədənəzar nəzarəti isə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti həyata keçirir. Polis orqanlarında qanunların icrasına nəzarəti qanunla müəyyən edilmiş səlahiyyətləri daxilində məhkəmələr və prokurorluq orqanları həyata keçirirlər.

Daxili işlər orqanları (polis) öz gündəlik fəaliyyətlərində qeyri-qanuni hərəkətləri ilə vətəndaşlara və təşkilatlara hər hansı bir məbləğdə zərər vura bilərlər. Bu baxımdan qanunvericiliklə daxili işlər orqanları əməkdaşlarının xidməti fəaliyyətləri zaman vətəndaşlara və ya təşkilatlara vurulmuş zərəmə görə onların məsuliyyəti müəyyən edilmişdir.

Vətəndaşlara və təşkilatlara daxili işlər orqanlarının əməkdaşları tərəfindən vurulmuş zərər Azərbaycan Respublikasının mülki qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada ödənilməlidir. Qanunvericiliklə daxili işlər orqanlarına və onların əməkdaşlarına insan və vətəndaşların şərəf və ləyaqətini alçaldan hərəkətlər və ya münasibətlər qadağan edilmişdir. İnsan və vətəndaşların hüquq, azadlıq və qanuni maraqlarının hər hansı bir formada məhdudlaşdırılmasına yalnız qanunla müəyyən edilmiş əsaslara və qaydaya müvafiq olaraq icazə verilir.

Şəxsin hüquqları, azadlıqları və qanuni mənafeləri polis əməkdaşları tərəfindən pozulduqda, polis orqanı həmin şəxsin

pozulmuş hüquqlarının, azadlıqlarının və qanuni mənafeələrinin bərpa olunması üçün zəruri tədbirlər görməyə, vurulmuş ziyanı ödəməyə borcludur.

Polis əməkdaşlarının qanunazidd hərəkətləri nəticəsində vurulmuş ziyan Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən olunan qaydada ödənilir.

Dövlət idarəetməsi sahəsində təhqiqat ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində fiziki şəxslərə az ziyan vurulmur. Belə halların qarşısının alınması məqsədilə "Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş ziyanın ödənilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 29 dekabr 1998-ci il tarixli Qanunu qəbul olunub. Bu qanuna əsasən, təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının və ya onların vəzifəli şəxslərinin qanunsuz hərəkətləri nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş ziyanın dövlət tərəfindən ödənilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

İSTİFADƏ OLUNAN ƏDƏBİYYATLARIN SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Qanun, 2005.
2. «Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının 24 dekabr 2002-ci il tarixli Konstitusiyaya Qanunu.
3. Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi. Bakı, Qanun-2005
4. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı, Qanun-2005
5. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsi. Bakı, Qanun-2005
6. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi. Bakı, Qanun-2003
7. "Polis haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 28.10.1999-cu il.
8. Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyinin 04.01.02 tarixli 6 nömrəli əmri: «DİO-nun intizam nizamnaməsi»
9. Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi haqqında Əsasnamə. Bakı, Qanun – 2003.
10. "Vətəndaşların müraciətlərinə baxılması qaydası haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 10 iyun 1997-ci il.
11. "Vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını pozan qərar və hərəkətlərdən (hərəkətsizlikdən) məhkəməyə şikayət edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 11 iyun 1999-cu il.
12. "Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş ziyanın ödənilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 29 dekabr 1998-ci il.
13. «Konstitusiyaya məhkəməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 21 sentyabr 2001-ci il.

14. «Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 04 mart 2004-cü il.

15. «Bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarət haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu 13 may 2003-cü il.

16. "Dövlət hakimiyyəti orqanlarında, idarə, təşkilat və müəssisələrdə vətəndaşların təklif, ərizə və şikayətləri üzrə kargüzarlığın aparılması qaydalarının təsdiq edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 03 yanvar 1999-cu il.

17. "İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. 22 fevral 1998-ci il.

18. "Cinayətkarlığa qarşı mübarizənin gücləndirilməsi, qanunçuluğun və hüquq qaydasının möhkəmləndirilməsi tədbirləri haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. 09 avqust 1994-cü il.

19. "Heyvanlar aləmi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 04 iyun 1999-cu il.

20. "Ovçuluq haqqında" Azərbaycan Respublikasının 20 aprel 2004-cü il tarixli Qanun.

21. «Ovçuluq haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 26 may 2004-cü il tarixli Fərmanı;

22. "Balıqçılıq haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 27 mart 1998-ci il.

23. Xidməti və mülki silah (sənədlər toplusu) Bakı, Qanun-2003.

24. "Yaşayış yeri və olduğu yer haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 04 aprel 1996-cı il.

25. «Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların pekursorların dövriyyəsi haqqında» 28 iyun 2005-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

26. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 16 iyun 1999-cü il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Yerli icra hakimiyyəti haqqında Əsasnamə".

27. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 17 yanvar 1997-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar haqqında Əsasnamə".

28. "İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 22 fevral 1998-ci il.

29. "Cinayətkarlığa qarşı mübarizənin gücləndirilməsi, qanunçuluğun və hüquq qaydasının möhkəmləndirilməsi tədbirləri haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 09 avqust 1994-cü il.

30. Dərs vəsaiti "Vətəndaşların inzibati məsuliyyəti". E. Abdullayev. Bakı, 1992.

31. Dərslik "İnzibati hüquq" E.Abdullayev. Bakı, 2001.

32. Dərs vəsaiti "İnzibati hüquq" (sxemlərdə). Azərbaycan Respublikası DİN-in Polis Akademiyası. Bakı, 2002.

33. Abişov V.G., İsmayılov A.V., Eyvazov H.Q. "DİO-nun inzibati fəaliyyəti". Ümumi hissə. 100 sual - 100 cavab. Bakı, Azərbaycan Respublikası DİN-in Polis Akademiyası. "Qanun" nəşriyyatı, 2005-ci il.

34. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin kommentariyası. F.Səməndərovun redaktəsi ilə. Bakı, 2005.

35. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. III cild. Bakı-1983

36. Комментарий к Кодексу РСФСР об административных правонарушениях. И.И.Верещетко, N.Q.Soltseva, M.S.Studenikina. Moskva, 2000.

37. Dərslik "Административное право" Y.M.Kozlov, L.L.Porov. Moskva, 2000.

38. Dərslik "Административное право" A.P.Korenç. Moskva, 1986.

39. Dərslik "Административное право" D.N.Вахра. Moskva, 2000.

40. Dərslik "Административное право" A.B.Aqарov Moskva, 2004.

41. Mühazirələr kursu "Административная ответственность" B.V.Rossinskiy. Moskva, 2004.

42. Dərs vəsaiti "Судебная практика по административному праву" İ.Rixter, Q.F.Şuppert. Moskva, 2000.

43. Dərs vəsaiti "Административная ответственность граждан в СССР" D.N.Vaxtax. Sverdlovsk, 1989.

44. Dərslik «İdare Hukuku» Kamal Gözler, Bursa, 2005.

45. Dərslik. "Российское административное право" V.M.Manoxin, Y.S.Aduşkin, Z.A.Baqışaev. Moskva, 1997.

46. Dərslik "Советское административное право". P.T.Vasilenkov, M., 1990.

47. Dərslik "Административное право" A.P.Kogenev. M., 1986.

48. Dərslik "Административное право Российской Федерации". A.P.Alexin, Y.M.Kozlov, A.P.Karmolitski. M., 1997.

49. Dərslik "Административное право" D.M.Ovsyanko. M., 1994.

50. Dərs vəsaiti "Административное правонарушение: понятие, состав, квалификация" V.R.Kisin. Moskva, 1991.

51. Dərs vəsaiti "Административный штраф" M.E.Savvin. M., 1984.

